

VOFKORI LÁSZLÓ

GAZDASÁGI FÖLDRAJZ

SAPIENTIA ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM
CSÍKSZEREDAI KAR
GAZDASÁGTAN TANSZÉK

A kiadvány megjelenését a Sapiientia Alapítvány támogatta.

VOFKORI LÁSZLÓ

GAZDASÁGI FÖLDRAJZ

| Scientia Kiadó |
| Kolozsvár · 2002 |

Lektor:

Dr. Benedek József (Kolozsvár)

Sorozatborító:

Miklósi Dénes

Első kiadás 2. utánnyomása

© Sapientia, 2002; © Vofkori László, 2002

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VOFKORI LÁSZLÓ

Gazdasági földrajz / Vofkori László. – Kolozsvár

[Cluj-Napoca]: Scientia, 2002.

320 p.; 16,5×23,5 cm.

Bibliogr.

ISBN 973-85750-2-8

911.3:338

TARTALOM

Táblázat- és ábrajegyzék	9
Bevezetés	11
I. A gazdasági földrajz tárgya, helye és szerepe a földrajztudományok rendszerében	13
1. A földrajztudomány tárgya	13
2. A földrajztudomány szerkezete. Rendszerszemléleti megközelítés	15
3. Tudomány módszertani megközelítés	16
4. Tudományrendszertani alapok	18
5. A gazdasági földrajz tudományrendszertani helye	18
II. A világgazdaság földrajzi vetületei	23
1. Elméleti kérdések és alapfogalmak	23
1.1. A világgazdaságtan fogalma	23
1.2. A világ mai politikai felosztása	26
1.3. Mi a világrend?	27
1.4. Mi a nyitott gazdaság?	29
1.5. Mi az „új gazdaság”?	29
1.6. Új kulcsszavak: globalizáció, regionalizáció (regionalizmus) és integráció	32
1.6.1. A globalizáció	32
1.6.2. A regionalizáció	38
1.6.3. Az integráció	41
2. A világgazdaság és a világpiac kialakulása	42
3. A világgazdaság mai erővonalai, térszerkezete és dinamikája	48
3.1. A világgazdaság mai erővonalait meghatározó tényezők	49
3.2. A világgazdaság térszerkezete	54
3.3. A hárompólusú világgazdaságról	54

3.4. A világ két vezető országa: az AEÁ és Japán	57
3.5. Nagy léptékű átalakulások a világban. A világgazdaság jelenleg zajló folyamatai	58
3.6. A multi- és transznacionális vállalatok (TNC)	61
3.7. A világ nagy gazdasági és geopolitikai tömörülései	63
4. Milyen ma a világ, az emberlakta Föld?	67
III. Az Európai Unió gazdaságföldrajza	69
1. Európai Unió – mint az európai gazdasági-társadalmi integráció megtestesítője	69
1.1. Az Európai Unió kialakulása és rövid fejlődéstörténete	69
1.2 Az Európai Unió ma. Mi is lényegében az Európai Unió?	71
1.3. Az Európai Unió politikai és támogatási rendszere	78
2. Európa régiói. A gazdasági tér változásai és a régiók versenye	90
2.1. Európa társadalom- és gazdaságföldrajzi áttekintése	90
2.2. Európa régiói	93
3. Az Európai Unió országainak (Tizenötök) gazdaságföldrajza	96
A Hatok	97
1. Franciaország	98
2. Németország	106
3. Belgium	115
4. Hollandia	121
5. Luxemburg	127
6. Olaszország	130
A Kilencek	141
7. Egyesült Királyság (Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága)	141
8. Írország	150
9. Dánia	154

A Tízek	157
10. Görögország	157
A Tizenkettek	163
11. Spanyolország	163
12. Portugália	169
A Tizenötök	175
13. Ausztria	176
14. Finnország	181
15. Svédország	189
4. Az Európai Unió kapcsolatai a Triád többi tagjával	194
4.1. Az EU és az Amerikai Egyesült Államok	194
4.2. Az EU és Japán	195
4.3. Mit akar az Európai Unió 2002 után?	197
5. Az Európai Unió kelet-európai bővítése	200
5.1. Az Európai Unió és Kelet-Közép-Európa	201
5.2. Kelet-Közép-Európa társadalom- és gazdaságföldrajzi jellemzői	204
5.3. Az EU-csatlakozásra váró országok gazdasági földrajza (Huszonötök + 2)	208
1. Lengyelország	209
2. Csehország	211
3. Magyarország	213
4. Szlovénia	218
5. Szlovákia	220
6. Litvánia	222
7. Lettország	223
8. Észtország	223
9. Ciprus	224
10. Málta	225
11. Románia	228
12. Bulgária	242
6. Európa jövője. Az európai integráció kihívásai	243

Szakirodalom	245
Kislexikon – Társadalomföldrajzi, gazdaságföldrajzi és EU-integrációs fogalomtár	255
Függelék – Fontos internetcímek	309

TÁBLÁZAT- ÉS ÁBRAJEGYZÉK

Táblázatok jegyzéke

1. A földrajztudományok rendszere	19
2. A világgazdaság centrumtérsegei 2001-ben	56
3. A hét legfejlettebb ipari ország (G7) összehasonlító globális adatai 1999-ben	60
4. Az Európai Unió tagállamai (1999)	72
5. A közös jogalkotás folyamata az Európai Unióban	77
6. A kelet-közép-európai országok fő mutatói (1999)	203

Ábrajegyzék

1. Térsegi szintek és térszerveződés a társadalmi-gazdasági életben (elméleti modell)	40
2. A globális világ térszerkezete (az új, több pólusú világszerkezet tartalmi struktúrái – strukturált elméleti modell)	54
3. A világgazdaság térszerkezete (a hárompólusú világgazdaság, TRIÁD)	55
4. A világ legjelentősebb vasérctermelő országai	59
5. Az Európai Unió születése (szervezeti gyökerek, érékazonosságok, együttműködési területek, fejlődéstörténeti szakaszok – áttekintő ábra)	70
6. Az Európai Unió térszerkezeti modellje	74
7. Nyugat-Európa innovációs magtérsegei	76
8. A holland gazdaság térszerkezete	124
9. Regionális fejlettségi különbségek Olaszországban	136
10. Az Európai Unió 2002-ben	199

BEVEZETÉS

A korszerű gazdasági növekedési modellekben a munka, a tárgy és fizikai tőke mellett az emberi tényező növekvően fontos szerepet tölt be. Az emberi erőforrás egy kapacitás, amellyel az ember az életmódjához rendelhető természeti eredetű anyagi javakat elsajátítja, és olyan környezetet hoz létre, amelyben életmódja kiteljesül. Az erőforrás nagy része tőkeként halmozódik fel. Az utóbbi években az intellektuális tőke használati értéke felértékelődött. A korszerű gazdaság az ember és az őt körülvevő természet fenntartását, fejlődését és kiteljesedését szolgálja, az emberi erőforrás-befektetés a gazdaság növekedésén keresztül válik a társadalmi fejlődés eszközévé.

Jelen egyetemi jegyzet és egyben tankönyv az agrárközgazdaság, könyvelés és gazdasági informatika, valamint a vidékfejlesztés szakok hallgatói számára készült. Tárgyunk címe gazdasági földrajz. Bevezető és alapozó jellegű tantárgy a világ és Európa gazdaságáról. Tulajdonképpen azt vizsgáljuk, hogyan él az ember a világban, Európában és a szűkebb értelemben vett tájban, a nagyobb régiókban. Mindezekon túlmenően áttekintjük az emberlakta Föld legfontosabb (globális) kérdéscsoportjait. Az ember mint bio-szocio-kulturális lény tudatosan cselekszik, alkot – ezért viseli a homo sapiens nevet. Élete mégsem könnyű, mert sokan sokfelét akarunk, és nem egyforma felelősségtudattal közelítünk a nagyon is sebezhető bolygónk problémáihoz.

A gazdasági földrajz egyetemi tantárgy általános célkitűzéseit az egyetemi oktatásfejlesztési stratégia három pillérére építjük: először a gazdaságföldrajzi, tértudományi (regionális tudományi) ismeretek célorientált szintézisét vázoljuk fel. Másodszor az interdiszciplináris alapokat próbáljuk megvilágítani a világgazdaság naprakész példáival, harmadszor pedig a széles értelemben vett földrajztudomány szerepét próbáljuk ismertetni a segéd- és rokontudományok tényeinek folyamatos beépítésével.

Ez egyetemi jegyzet további célja, hogy a hallgatók a világgazdaság, az Európai Unió gazdaságföldrajza témakörökből, földrajzi stúdiumokból társadalom- és gazdaságföldrajzi ismereteket szerezzenek, olyanokat, amelyek szorosan kapcsolódnak az európai és a világgazdaság nagy csomópontjaihoz, fejlődési vonalaihoz, trendjeihez. Az egyes fejezetekben tömörségre törekedtünk, célunk inkább folyamatláttatás, a társadalmi termelés és elosztás földrajzi-regionális vetületeinek érzékeltetése, a fej-

lődési és integrációs irányok bemutatása. E jegyzet földrajzi tényanyaga ilyen értelemben tekintettel van a gazdasági szerkezetváltás és a privatizáció kulcskérdéseire, az integrációs feladatokra, a belső gazdasági-társadalmi átalakulásokra és a térszerkezetre. Az agrárgazdasági térfolyamatok megértéséhez feltétlenül szükség van a társadalomföldrajzi ismeretekre és az értő térképolvasásra.

Jelen egyetemi jegyzet logikai sorrendje: világgazdasági és általános gazdaságföldrajzi ismereteken és rövid szakföldrajzi áttekintésen túlmenően részletesebben foglalkozunk az Európai Unióval és az Uniót alkotó Tizenötök országaival, majd a csatlakozásra váró országok, köztük Románia társadalom- és gazdaságföldrajzával. Tisztázzuk az új kulcsfogalmakat, mint például globalizáció, európai integráció, piacgazdaság, a termelés földrajzi eloszlása, amelyek éppen a világ sokrétű gondjainak megértésében segítenek. Feltárul a Kelet–Nyugat és az Észak–Dél ellentét, beszélünk a hidegháborús korszak, a katonai szembenállás, illetve a kétpólusú világrend végéről. Az EU tagországainak gazdaság- és társadalomföldrajzi szempontú bemutatása segíti a hallgatókat az európai folyamatok megértésében.

A válogatott irodalom a szakirodalmi tájékozódást, a könyv végi *Társadalomföldrajzi, gazdaságföldrajzi és EU-integrációs fogalomtár* pedig a mélyebb fogalmi megértést hivatott elősegíteni. A tananyaghoz csatolt elméleti modellek csupán segédeszközszerpet töltenek be. Az alaposabb tudásra vágyó egyetemi hallgatók a földrajzi atlaszok és az ajánlott szakirodalom áttekintésével, gyakori használatával az elmerülő tanulmányozás során újabb eszköz- és tartalomtudásra tehetnek szert.

Vofkori László

Székeljudvarhely, 2002. március 26.

I. A GAZDASÁGI FÖLDRAJZ TÁRGYA, HELYE ÉS SZEREPE A FÖLDRAJZTUDOMÁNYOK RENDSZERÉBEN

1. A földrajztudomány tárgya

A földrajz mint tudomány nagy általánosságban a Földet tanulmányozza. Minden időben a földi környezetünkre vonatkozó ismeretek valamilyen rendszerét nyújtotta. A földrajztudomány kutatási tárgya tehát a földrajzi burok.

A földrajz, a geográfia a Földre vonatkozó ismeretek rendszere. A szóösszetétel – a „Föld” és a „rajz” – jelzi, hogy kezdettől fogva a Föld leírásának tudományaként alakult ki és fejlődött. Tulajdonképpen a Föld felszínének általános leírását, az ember (a társadalom) földfelszín-alakító (tájalakító) hatását jelentette egészen napjainkig, amikor az ember beavatkozása a természet rendjébe, az életadó rendszerek működésébe már eléggé veszélyes állapotokat eredményezett. Újabban a földrajztudomány a térfolyamatokat sokrétűségében vizsgálja (és így a tájökölógiai kutatások felé teremt kapcsolatot), az időbeli összehasonlítás során pedig már alkalom nyílik a távlatosság, a fejlődési irányok megjelölésére is. A földrajzi környezet változatossága, a földrajzi jelenségek és folyamatok sokszínűsége arra készítette a megismerő embert és ezt követően a tudományos kutatókat, hogy egyre alaposabban feltárják a geográfia szabály- és törvényszerűségeit. A helyismerettől a kontinensek megismeréséig hosszú utat tett meg a kutató geográfus. Ezt a folyamatot a földrajzi felfedezések története maradandóan rögzítette. A tudományos látókör bővülésével, egyre pontosabb térképek szerkesztésével, a földmérés tökéletesedésével egy időben a görög és római kultúra nagyjai számos töredékes munkában számoltak be a Föld akkori leírásáról.

A földrajz (geográfia) tágabb értelemben a földfelszíni szférák (geoszférák: litoszféra, pedoszféra, hidroszféra, bioszféra, atmoszféra, amely kiegészül az antroposzférával) tanulmányozásával foglalkozik. Fő rendező elve a térbeliség, amely egyben topografikum is. Napjainkra viszont a térre vonatkozó ismereteink megsokasodtak. A szerzők szakmunkáikban azt hangsúlyozzák, hogy a földrajzi tényezők, a geofaktorok szoros köl-

csönhatásban vannak egymással. Ezeknek a tényezőknek kettős, természeti és társadalmi-gazdasági tényezőkre való felosztása indokolt. Végül eredményben ez az alapja a földrajztudomány kettős felosztásának: természet- és társadalomföldrajz.

Korszerű szemléleti alapon a földrajztudomány a természeti és a gazdasági-társadalmi folyamatokkal, azok egymásra hatásával, az ember és embercsoportok, a társadalmak környezetének differenciált és sokoldalú tanulmányozásával foglalkozik. Míg a klasszikus földrajztudomány a XX. század elejéig főleg leírt, elemzett és magyarázott, addig a korszerű földrajztudomány alapvető összefüggéseket keres, értékel, oknyomozóan magyaráz, előrelát (prognosztizál) és beépít (integrál). A „rend” és a „rendszer” fogalmát a földrajz sem kerülheti ki. A földrajztudományban rendszeren az egymással kölcsönhatásban álló elemek, jelenségek, folyamatok komplexumát értjük. Ebben a szintézisben a földrajztudományt messzemenően segítette és segítik a terjedőben lévő geoinformációs rendszerek (GIS).

A „két lábon álló” földrajz a geográfusok felfogása szerint azt jelenti, hogy a földrajz egyidejűleg természet- és társadalomtudomány, melynek tárgya egy sajátos tértípus: szerkezeti (strukturális) alapon a természeti-társadalmi tér. A társadalmi-gazdasági tér a társadalmi-gazdasági-infrastrukturális kérdéskörök rendszere, melynek belső szerkezete is sokgyökerű. Napjainkban a földrajz dualizmusa – a természeti földrajz és a társadalom (humán) földrajz – azt a látszatot kelti, hogy létezik egységes földrajz, annak ellenére, hogy a szakirodalom már két évtizede regionális tudományról beszél, melynek feladata éppen a társadalmi terek egységesítő beépítése, integrálása. Nem vitás, a földrajztudomány is megélte a maga válságát: a földrajz mint közismereti tudomány és diszciplína a természet és a társadalom térbeli kölcsönhatásait vizsgálja. Ha ebből az alaptételből indulunk ki, akkor a geográfia valamennyi alapfogalmát vállatóra kell fogni, legyen az a földrajzi helyzet, hely, eloszlás, ember és környezet kapcsolata, térbeli kölcsönhatás, régió vagy éppen a térszerkezet.

A földrajztudományoknak ez a természet- és társadalomtudományi kettőssége erős hidat vert a többi földtudomány, a közgazdasági tudományok, az agrár- és a műszaki tudományok, a demográfia és a szociológia felé. Az ember maga is igen aktív formálóját a térnek. Érdekes, hogy a környezet fogalmát sokáig a természetfogalommal szinonim értelemben használták, holott napjainkra sokkal többről van szó. A környezet fogalmi köre sokkal tágabb. Meghonosodott a természeti környezet, társadalmi környezet fogalma, majd az ökológiai aspektusok egyre inkább előtér-

be helyezték az ökológiai környezet fogalmát. A tájökológia fogalmának megalkotója Carl Troll (1939) volt. Szerinte a tájökológia feladata egy bizonyos tájrészletben az életközösségek (biocönózisok) és azok környezeti feltételei között uralkodó komplex hatásmechanizmusok tanulmányozása. Újabb megközelítés is felmerült: a természet és a társadalom bonyolult kölcsönhatásait vizsgálva a földrajztudomány képes lesz-e megválaszolni az ökológiai válságból eredő kérdéseket.

2. A földrajztudomány szerkezete.

Rendszerszemléleti megközelítés

Röviden térjünk ki három megközelítésre.

a. Természettudományi megközelítés. A természeti földrajz a természet oldaláról közelítve foglalkozik a földrajzi jelenségekkel és folyamatokkal. E tárgycsoport fogalmai napjainkra már letisztultak és szakirodalmi használatuk egyértelmű. Az alapozó tudományos diszciplína a geológia, míg a legfontosabb segédtudomány a kartográfia. Egyre pontosabb szaktérképek birtokában az utóbbi években a földrajzi (geográfiai) kutatások megsokasodtak. Különösen a felszín, a klíma, a vízrajz, talajtakaró, a növény- és állatvilág összefüggéseit tárjuk fel és egységes magyarázatától jutunk el a gazdaságföldrajzi értelmezésig.

b. Társadalomtudományi megközelítés. A társadalomföldrajz a földrajz tárgyát a társadalom oldaláról közelíti meg. Az egyes társadalomföldrajzi iskolák – különösen a német és az angol-amerikai hivatkozások – pezsdtőleg hatottak e tudományszak fejlődésére. Ennek tudományos háttere a közgazdaságtudomány és a regionális tudományok voltak. Mindezek fogalomkészlete mintegy „bevonult” a társadalom- és gazdaságföldrajzba és az elnevezések is megváltoztak: antropogeográfia vagy emberföldrajz, humángeográfia majd a szociálgeográfia.

c. Regionális megközelítés. A földrajz a természeti-társadalmi tér alakulása során elkülönült egységek – régiók, tájak, térségek – oldaláról közelítve vizsgálja a természeti és társadalomföldrajzi jelenségeket, folyamatokat. Napjainkban tapasztalható, hogy regionális (területi) politika és tervezés eredményeként egy dinamikusan fejlődő tudományág kér helyet a tudományok rendszerében. Ez a regionális tudomány, amelynek interdiszciplináris jellege napjainkban erősödőben van. Olyan kapcsolódási pontokra is figyel, mint a területi tervezés, terület- és településfejlesztés, a régiók hierarchiája, a gazdasági körzetesítés és a fenntartható fejlődés.

Tudományágakra lefordítva szakmai részt követel a regionális gazdaságtan, a politikai földrajz, a szociálgeográfia. E tudománycsoport operatív fogalmai: a tér, a területiség, régió, elérhetőség, térbeli helyzet (fekvés), szomszédság és mások.

A geográfia körvonalazható tudománytani jellemzői napjainkra a következők: a földrajz leíró, oknyomozó, dinamikus, alkalmazott, magyarázó, előrelátó tudomány. A földrajz ugyanakkor tér- és időtudomány. A fenti jellegvizsgálat megadja a választ a főbb tudománytani elágazásokra: a földrajztudomány lehet elméleti, alkalmazott (gyakorlati), térbeli (regionális), időbeli, analitikus, szintetikus, leíró, magyarázó, összegező (szummatív), integráló, induktív és deduktív.

A régió az egyik leggyakrabban használt fogalom. A régió lehet társadalmi-gazdasági régió (egység), tervezési-statisztikai régió, fejlesztési régió (egy vagy több megyére terjed ki).

A csak leíró jellegű földrajzi munkák ideje lejárt. Természeti környezetünk, a térgazdaság reálfolyamatai olyan nagy mennyiségű tényanyagot szolgáltatnak, hogy azok egyszerű leírása lehetetlen. Így kerül előtérbe a földrajztudomány oknyomozó jellege, a dinamikus jelenségek követése és magyarázata. Átalakuló és sok hatást felmutató világunkban a földrajz előrelátó funkciója mutatkozik meg erőteljesebben. Ez a térszemlélet, a „tárguló tér” különösen a humánföldrajz kereteit tárta szélesebbre.

3. Tudomány módszertani megközelítés

A Föld jelenségeinek és folyamatainak vizsgálatakor számos kérdést kell megfogalmazni.

A tér kapcsán a földrajztudomány azt vizsgálja, hogy „mi hol van”, ez a legfontosabb vizsgálati kör a térségi vizsgálat. Az idő kapcsán: „mi hol történt”. A vonzás tekintetében azt a kérdést tesszük fel: „milyen a vizsgált földrajzjelenség vonzásköre” (pl. turisztikai vonzóerők). A hierarchia tekintetében a fölé és alárendeltségi szint kerül terítékre (pl. a települések szint: szórványtelepülés, falu, város, városi agglomeráció, metropolisz*). Az földrajzi energia kapcsán a helyi (pl. ásványkincsek) és a helyzeti „energiák” (pl. közlekedési gócpont vagy közlekedési elszigeteltség, árnyék) kérdését kell megvizsgálni. Újabbán többet foglalkoznak a katasztrófaveszély és azok elhárítási kérdéseivel is, jelezve pl. a gazdasági kollapszusveszély, egy természeti katasztrófa bekövetkezésének valószínűségét.

A gazdaságföldrajz tárgya. A gazdasági földrajz az ember termelő tevékenységét, a termelő erők földrajzi eloszlását tanulmányozza a természeti környezettel szoros összefüggésben. A termelési folyamatnak megfelelően számos ága alakult ki (iparföldrajz, mezőgazdaság földrajza, kereskedelem földrajza, közlekedésföldrajz, turizmus földrajza stb.). Más meghatározások főleg a területi munkamegosztás törvényszerűségeit emelik ki. Mivel a gazdaságot nem lehet elválasztani a társadalmi tényezőktől – ugyanis az ember nemcsak termelő, hanem társadalmi lény is – így a társadalomföldrajz megnevezés is helyet kér ebben a tudományrendszertani megközelítésben. Más megnevezések: gazdasági tevékenységek földrajza, régebben: gazdasági geográfia gazdaságföldrajz. Újabban több szerző a térgazdaságtan elnevezés használatát javasolja, mivel módszertanilag korszerűbb, egzaktabb.

Vizsgáljunk meg a gazdaságföldrajz néhány meghatározását.

Tágabb értelemben:

- a. A gazdaság térszerkezetét tanulmányozza.
- b. A termelés és az elosztás, a csere és a fogyasztás területi elhelyezkedését, a földrajzi munkamegosztás törvényszerűségeit vizsgálja.
- c. A termelés eloszlásával, a termelőerők térbeli elhelyezkedésének természeti és társadalmi különbségeinek kérdéseivel, az egyenlőtlen fejlődés okainak vizsgálatával foglalkozik; az anyagi termelés komplex összefüggéseit a termelési mód és technikai viszonyok, valamint a földrajzi megoszlás kölcsönhatásait a társadalmi munkamegosztás alapján vizsgálja.

Szűkebb értelemben:

- a. A termelőerők földrajzi elhelyezkedését vizsgálja.
- b. A termelés, az elosztás, a csere és a fogyasztás területi elhelyezkedését, a földrajzi munkamegosztás törvényszerűségeit vizsgálja.
- c. A termelés földrajzi megoszlásának kutatásával foglalkozik, a különböző országok és területek termelésének feltételeit és sajátosságait tanulmányozza, szoros összefüggésben a társadalmi fejlődés törvényeivel.
- d. A gazdasági földrajz tárgya az egyes ásványkincsek, domborzati viszonyok, éghajlat, talaj gazdasági hatásainak feltárása. Konkrét telepítési kérdések esetén ezek a feltárások nélkülözhetetlenek.
- e. A gazdasági földrajz a földrajzi környezetnek a gazdasági-társadalmi életre gyakorolt hatásait a maguk konkrét sokrétűségében, sajátos megjelenési formában tárgyalja. Megközelítési módjában a minőségi oldal dominál. A gazdaságföldrajz tárgya az egyes ásványkincsek, a domborzati viszonyok, az éghajlat, a talaj gazdasági hatásainak feltárása (Nemes Nagy 1998. 29.).

A társadalom- és gazdaságföldrajz főbb vizsgálandó témakörei:

- a természet és a társadalom kapcsolata;
- az ember gazdasági tevékenysége a földrajzi környezetben;
- népesedési ciklusok, demográfiai folyamatok és jelenségek a Földön, azok regionális különbségei és hatásai;
- a települések kialakulásának és fejlődésének feltételei, eloszlásuk a Földön, azok nagyságrendi és funkcionális szerkezete;
- a népsűrűség és területi különbségei;
- a külső és belső vándorlás, foglalkoztatottság;
- nyelvek és vallások földrajzi elterjedése;
- a települések és a településhálózat, településtípusok, településagglomerációk, településhierarchia, a nagyvárosok belső szerkezete, urbanizáció, a városfejlődés szakaszai, a városnövekedésből adódó gondok;
- a mezőgazdaság világ gazdasági jelentősége, a mezőgazdaság területi típusait meghatározó tényezők, a földellátottság, földhasznosítás, művelési ágak és üzemi típusok stb.

4. Tudományrendszertani alapok

Tulajdonképpen a földrajztudományok felosztása tartozik ide. A földrajztudomány mindkét fő ágának – a természeti és társadalomföldrajznak általános és regionális (leíró) tárgyköre különíthető el. A táblázat adataiból analógiás alapon kiderül, hogy a feldolgozás módját, illetve területét tekintve a gazdaságföldrajz is három fő csoportra tagozódik:

- általános gazdaságföldrajz (az elméleti törvényszerűségeket vizsgálja);
- regionális vagy leíró gazdaságföldrajz (egy-egy terület gazdasági arculatát tanulmányozza);
- ágazati vagy speciális gazdaságföldrajz (egyes termékek termelési helyeit vizsgálja, mit, hol termelnek. Ide sorolható az iparföldrajz, mezőgazdaság földrajza, közlekedésföldrajz, kereskedelem földrajza (forgalom és fogyasztás földrajza), turizmus földrajza.

5. A gazdasági földrajz tudományrendszertani helye

A gazdaságföldrajz tehát a földrajztudomány egyik fő ága, a földrajztudomány rendszerének önálló tudománya. Összefüggései alapján a társadalomtudományok körébe tartozik és ilyen értelemben társadalmi-tör-

téneti tudomány. Számos szállal kötődik a természeti földrajzzal, a közgazdaságtannal (ágazati gazdaságtan), a közigazgatással, a politikával és a joggal. Az utóbbi időben szoros kapcsolatot épített ki a területi gazdaságtannal. A területi gazdaságtan (regionális gazdaságtan, térgazdaságtan) tárgya: a gazdaság különböző ágazatainak – köztük az iparnak – térbeli eloszlása során érvényesülő törvényszerűségek vizsgálata. Alapját a közgazdasági elméletek képezik. Kibontakozása Walter Christaller és kortársai munkásságának köszönhető.

Általános földrajz (planetáris geográfia)	
Elméleti földrajz	
I. Természeti földrajz (természeti táj)	II. Társadalom-és gazdaságföldrajz (antropikus táj)
1. Felszínalaktan (geomorfológia, morfogeográfia)	1. Politikai földrajz
2. Éghajlattan (klimatológia, klimatogeográfia)	2. Történeti földrajz
3. Vízföldrajz (hidrogeográfia)	3. Közigazgatás földrajza
4. Életföldrajz (biogeográfia)	4. Népeségföldrajz (demogeográfia)
Növényföldrajz (fitogeográfia)	5. Településföldrajz
Állatföldrajz (zoogeográfia)	6. Mezőgazdaság földrajza (primér szektor földrajza)
5. Talajföldrajz (pedogeográfia)	7. Természeti erőforrások földrajza (bányászati földrajz, primér szektor földrajza)
	8. Iparföldrajz
	9. Közlekedés- és hírközlés földrajza
	10. Kereskedelem földrajza (üzleti földrajz)
	11. Turizmus földrajza
	12. Kultúra földrajza (kultúrföldrajz, kultúrgeográfia)
	13. Alkotásföldrajz
	14. Katonaföldrajz
	15. Orvosföldrajz
	16. Választási földrajz
III. Regionális földrajz (földrajzi régió)	

1. táblázat. A földrajztudományok rendszere

A regionális gazdaságföldrajz fogalmát a regionális földrajz fogalmából bontjuk ki.

A regionális földrajz tágabb értelemben: 1. egyes tájakra, országokra korlátozó földrajzi jelenségek és folyamatok, regionális összefüggések leírásával foglalkozik. A földrajz tárgyával a természeti-társadalmi tér alakulása során elkülönült egységek – régiók, tájak, térségek – oldaláról közelítve vizsgálja a természet- és társadalomföldrajzi jelenségeket, folyamatokat. 2. A földrajzi teret és annak összetevőit táji, gazdasági körzeti illetve közigazgatási egységekben vizsgálja és értékeli: különböző jellegzetes tértípusokat állapít meg és vizsgálja ezek változását egyrészt a természetföldrajzi tényezők, másrészt a társadalmi-gazdasági-kulturális és politikai tényezők állapotának és fejlődésének mennyiségi, minőségi felmérése alapján (Rétvári 1992. 36.). 3. Fodor Ferenc 1933-ban megfogalmazta: „a leíró földrajz nem lehet fizikai vagy emberföldrajz, hanem az illető táj teljes életét feltáró leírás” (Probáld 2000. 243.). Szűkebb értelemben: 1. A leíró vagy regionális földrajz feladata a jelenségek regionális összefüggéseinek megállapítása a maguk egyéni mivoltában, és az így kiadódó térbeli együttesek életének és arculatának magyarázó leírása (Mendöl 1999. 31.). 2. Az egyes kontinensek természetföldrajzának, fejlődéstörténetének és nagytájainak bemutatása. Az egyes országok tárgyalásakor különös hangsúlyt kapnak a gazdasági fejlettség területi különbségei, s az ezek háttérében meghúzódó történelmi folyamatok, valamint a természeti erőforrások térben és időben változó szerepének értékelése, illetve demográfiai arculatuk és a nemzetközi munkamegosztásban betöltött szerepük.

A regionális gazdaságföldrajz (vagy leíró gazdaságföldrajz, világföldrajz, régebben tájismeret, világismeret): 1. Valamely terület (ország, táj, kontinens) gazdasági életét vizsgálja, a földrajzi környezetével való összefüggésben; tulajdonképpen egy ország, táj vagy gazdasági körzet termelésének térbeli kifejlődését, ennek sajátosságait és változásait mutatja be. 2. A területi munkamegosztás egységeinek, továbbá politikai és közigazgatási egységeinek komplex elemzéseivel foglalkozó földrajztudományi ág. Szorosan kapcsolódik a regionális tudományokhoz, különösen a regionális gazdaságtanhoz. Felosztása: gazdasági régiók földrajza, ország-csoportok földrajza, egyes országok földrajza, gazdasági körzetek földrajza, technológiai parkok földrajza. A gazdasági körzetek földrajza (gazdasági régiók földrajza) például a gazdasági körzetek kialakulásával és földrajzi elterjedésével foglalkozik.

A társadalomföldrajz (humángeográfia) az ember földrajzi környezetét és annak kölcsönhatásait tanulmányozza. A gazdasági földrajzzal való

azonosítás nem helyénvaló, mivel a gazdasági élet vizsgálata a társadalmi életnek csak egy részét fedi le. A társadalomföldrajz az emberek tevékenységének körével, kultúrtájak kialakulásával és annak elemeivel, térbeli differenciálódásával és kifejlődésével foglalkozik. Szinonimák: humángeográfia, emberföldrajz. Tágabb értelemben: 1. Az általános földrajznak az az ágazata, amely az emberek tevékenységének körével, kultúrtájak kialakulásával és annak elemeivel, térbeli differenciálódásával és kifejlődésével foglalkozik. A társadalmi földrajz a földrajz tárgyával a társadalom oldaláról közelítve foglalkozik. A szociálgeográfia nem rokonfogalom a társadalomföldrajzzal, hanem annak egyik diszciplínája. 2. Német nyelvterületen honos meghatározás: a szociálgeográfia az embercsoportok és társadalmak alapvető funkcióinak területi szerveződési formáit és téralkotó folyamatait kutató tudományágazat, s ez a teljes antropogeográfiát átfogó kutatási koncepciót képviseli. 3. Az embernek a földrajzi környezetéhez viszonyított helyzetével, kölcsönhatásaival foglalkozik. 4. Átfogó elemzés a társadalmi és gazdasági földrajzi ágazatok összefogására. 5. A társadalom földrajzi hatású tevékenységeivel foglalkozik.

A politikai földrajz – nagy általánosságban – a politikai magatartás térbeli megjelenéseit vizsgálja. E társadalomtudományi és politikai tudományág érdeklődési központjában a nemzetállam fogalma áll. Egy másik meghatározás szerint a geopolitika a folyton változó politikai alakulatokat és hatalmi tömörüléseket mérlegeli földrajzi beállítottságban. Ugyancsak egy másik meghatározás szerint a politikai földrajz az államalakulatok „dinamikai” geográfiája. A politikai földrajzot a gazdasági földrajz ágának tekintik, amely a Föld népeinek gazdasági-politikai orientációival, az államok politikai csoportosulásaival, ezek okaival és változásaival foglalkozik. Az államok térbeli rendjét, belső tagozódását, közigazgatását, fejlődési különbségeit kutatja. Többben az alkalmazott földrajz ágának, mások a humángeográfia ágazatának tekintik. Ideológiai alapja: a földrajzi környezetnek meghatározó befolyása van a társadalom fejlődésére. Elmélete többnyire geostratégiai elméletek köré sorolható. Fridrich Ratzelt (1844–1904) tekintik a politikai földrajz megalapítójának. A politikai földrajzot régen áltudománynak tekintették, mivel művelői azt hirdették, hogy a földrajzi környezetnek meghatározó befolyása van a társadalom fejlődésére. A természeti adottságok, a természeti erőforrások szerepét a társadalmi-gazdasági fejlődésben több földrajztudós hangsúlyozta. A politikai földrajz szinonimái: geopolitika, geostratégia.

A tercier szektor földrajza a közlekedés, kereskedelem, turizmus földrajzát öleli fel. A városökológia (urbánökológia) már az alkalmazott és a műszaki tudományok felé teremt kapcsolatot.

A népesség földrajzi (térbeli) elterjedésével, szerkezetével, reprodukciójával, migrációs azaz vándorlási viszonyaival a népességföldrajz (demogeográfia) foglalkozik. Szoros kapcsolata van a népességtudománnyal (demográfiával). A népesség lakókörnyezetével, a települések szerkezetével, a lakó- és munkahelyek térbeli viszonyaival a településföldrajz foglalkozik. A települések közigazgatási felosztásával, szerveződésével a közigazgatási földrajz foglalkozik. A népesség etnikai szerkezetét az etnikai földrajz kutatja. A szociálgeográfia a népesség számos más vetületét (életszínvonal, társadalmi átrétegződés, szegénység, vándorlás stb.) vizsgálja. A történeti földrajz a tájformáló ember életét mutatja be a történeti korok ismeretében.

A gazdasági földrajz rokontudományai (kapcsolódó tudományok): világgazdaságtan, regionális gazdaságtan, regionális politika. Főbb tartalmi megközelítések: a társadalmi-gazdasági fejlődést befolyásoló tényezők. A regionális politika követelményei, ismérvei, szereplői, intézményei és eszközei. A regionális politika fejlődése, a regionalizmus elméletei. Közigazgatás és területfejlesztés. Az egyes gazdasági ágazatok szerepe a területi fejlődésben. A regionális politika szervezetei és eszközrendszere a fejlett piacgazdaságokban. Az Európai Közösség regionális politikája. Területi fejlődés problémái Kelet-Közép-Európában. Nemzetközi regionális integrációk, területi együttműködések. A román gazdaság és társadalom térszerkezetének alakulása. A román regionális politika intézményrendszerének és funkcióinak fejlesztése.

II. A VILÁGGAZDASÁG FÖLDRAJZI VETÜLETEI

Eddig néhány fontos gazdaságföldrajzi alapfogalomról, a világ gazdaságának földrajzi vetületeiről, világgazdasági rendről és folyamatairól, a világpiac fejlődéséről adtunk áttekintést. Jelen fejezet első részében a világgazdaságról mint rendszerről szólunk, a második részben az alkalmazkodás kérdéseit, a harmadikban a világgazdaság krónikus zavarait, míg a negyedikben az aktualitásokat vesszük számba, kiemelve a gazdasági jelenségek és folyamatok földrajzi elterjedését.

1. Elméleti kérdések és alapfogalmak

Mielőtt rátérnénk napjaink világgazdasága főbb erővonalainak felvázolására néhány elméleti kérdéssel kell megismerkednünk.

1.1. A világgazdaságtan fogalma

A világgazdaságtan mint közgazdaságtudomány a világ gazdaságának általános törvényszerűségeit kutatja. Főbb témakörei: a globális világ és gazdasága, a gazdasági világrend kérdései, a világgazdaság ciklikus fejlődése, fejlődéelméletek, regionális kérdések, integrációs törekvések, nemzetközi kereskedelem és munkamegosztás, nemzetközi pénzügyek, a termelés nemzetközi jellege, fizetési mérleg, centrum–periféria viszony stb. Kapcsolódó tudományterületek: mikro- és makroökonómia, nemzetközi gazdaságtan, összehasonlító közgazdaságtan, növekedélmélet, fejlődéstanulmányok.

A világgazdaság rendszerszemlélete kapcsán megállapítható, hogy a társadalmat a természet veszi körül, tehát az emberi társadalom természeti környezetben él és dolgozik. Földünk ma igen változatos tájak összessége.

A természet hatással van a társadalomra, a termelés pedig visszahat a természetre. Az ember ugyanakkor megteremtette a saját belső viszonyait: nyersanyagokat hasznosít, termel (félkész terméket, kész terméket), fogyaszt, és közben szennyezi a környezetét. A társadalomba szerveződött ember átalakítja környezetét, hogy saját szükségleteit kielégítse. A termelés és a fogyasztás során a természeti környezetből anyagokat vesz fel, ezeket feldolgozza, átalakítja, hasznosítja. Mindez szükségszerűen elvezet a hulladékok képződéséhez. A környezetszennyezés tehát nem mindig

szándékos: a környezeti alapprobléma éppen az, hogy képes lesz-e az emberiség lélekszámának növekedését, termelő és fogyasztó tevékenységét úgy szabályozni, hogy a földi élet még hosszú ideig fennmaradjon.

Földrajzi (geográfiai) értelemben a környezet az emberlakta térségre terjed ki. A földrajztudomány ebben a gondolatkörben a geoszférák összehatásaként tárgyalja a környezetet. Így a környezet nemcsak a természet világát jelenti, hanem azt a kulturális miliőt is, amelyben élünk, alkotunk, amelyet magunk körül létrehozunk és folyton módosítunk. Egyértelműen leszögezhető, hogy a földrajzi környezet az emberi létezés állandó és elengedhetetlen feltétele. Mindez a társadalom tevékenységének eredménye. Az ember keze nyomán kialakul a társadalmi (szociális, mesterséges vagy művi) környezet, a humán (humanizált, antropogén vagy emberalakította) és a technikai környezet. E hármas egységben telik el életünk. Az ember nincs önmagában. Társadalmi lény, tehát társadalmi (szociális) környezetben él és dolgozik. E sajátos mozgástérbe beletartozik az egyes ember, az embercsoport, a szociális réteg, az osztály, a nemzet, az egész emberiség. A fenti alrendszerekben vizsgálva a világ gazdaság összetevőit, megállapítható, hogy a geoszférák (földburokok) bonyolult rendszerek, és térbeli elkülönülésük során szoros ok-okozati összefüggés alakult ki közöttük. Az oikumené (oikos = ház, lakos) tágulása talán elérte végső határait, az ember behatolt valamennyi élettérbe: a görögök által nevezett oikumené ma már nagyjában és egészében az egész földfelszínt felöleli.

A társadalom egy önálló nyílt földi rendszer: tőle, vezérlésétől függ, hogy a környezet- és természetvédelem valóban megvalósuljon, és fenntartsa az életcentrikus, a bioszférát megóvó rendszereit. Összehangolt cselekvés nélkül mindez nem valósul meg. A társadalmi törvények ismerete egymagában nem elég: környezetkímélő magtartásunk lényege a tett, a teljes körű védelem ugyancsak az ember érdekében.

A holisztikus* szemlélet segít abban, hogy a gazdaságföldrajzi jelenségek és folyamatok sokaságát az ember céltudatos természetalakító tevékenységeként értékeljük. Számos gazdaságföldrajzi tényező arra utal, a régi „planetáris rend” felborult, és „bolygónk sebeinek” számos látható jelét vehetjük észre. Azt is mondhatjuk, hogy világunkban, a Földön minden összefügg mindennel. Ezt húzza alá a holisztikus szemlélet. A termelés egymagában csupán beavatkozás a természet egységes rendjébe.

A modern világ gazdaság a XIX. században alakult ki nemzetgazdasági keretek között. A nemzetközi munkamegosztás, a külkereskedelemből származó előnyök, az áruexport és -import, a termelés fellendülése együttesen hatottak e sokszereplős tényező kibontakozásában. Nem kis

szerepe volt a természeti erőforrásoknak, a mozgósítható munkaerőnek és a tőkebefektetéseknek. Ma egy-egy ország külgazdasági nyitottságát az is meghatározza, hogy milyen a külkereskedelemnek a megtermelt bruttó hazai termékhez viszonyított aránya.

Földünkön gyors és jelentős változások zajlottak le az elmúlt évtizedben. Birodalmak bomlottak fel, új államok születtek. Kelet–Nyugat és Észak–Dél ellentéte sok vonatkozásban fennmaradt, a hidegháborús korszak és ezzel a katonai szembenállás, a bipoláris világrend vége új gazdasági-társadalmi feltételeket teremtett a világ népeinek. A világpolitikai elemzések szerint tehát a kétpólusú világrendből egypólusú világhatalom (világrendszer) jött létre. E világrendszernek első vezető hatalma (csúcshatalma) az Amerikai Egyesült Államok (AEÁ) lett. Ha a fenti politikai mozgástérben és rendszerszemléleti alapon próbáljuk felvázolni a világrend és a világgazdaság kérdéskörét, akkor néhány történeti-gazdasági tényre kell hivatkozzunk.

A II. világháború utáni rend még ötven évig sem maradt fenn. A berlini fal összeomlása 1989-ben a „létező szocializmus” porba hullásának látványos szimbóluma volt. A Szovjetunió 1991. évi megszűnése a bipoláris világ végét jelentette, s azóta új világrendről beszélünk. A jaltai elvre épült kétpólusú világrendszer, a „második világ”, a szocialista blokk összeomlásával (Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia, a Német Demokratikus Köztársaság felbomlásával, megszűntével) ért véget. A XX. század végének és a XXI. század kezdetének világa a „hidegháború győzelme” és a „történelem vége” után alternatívák hiányában oly módon engedelmeskedik a racionális világmentes elvének, hogy gazdaságilag a piac, politikai szempontból pedig formális demokratikus szabályok irányítják az ezen alapuló rendszert. A több mint negyven évig fennálló szocialista világrendszer gyors összeomlása a világ minden táján érezhető változásokat hozott. Nem kétséges azonban, hogy leginkább a volt szocialista országok belső viszonyaira nyomta rá a bélyegét. Újabban bebizonyosodott, hogy Európa-centrikus világképünk nem alkalmas a világesemények kellő értékelésére. Sokkal szélesebb látómezőt kell választanunk ahhoz, hogy körültekintőbben tudjuk felmérni napjaink és a közeljövő változásait.

A Nyugat–Kelet megosztottság mellett megmaradt az Észak–Dél ellentét, azaz a gazdag és a szegény országok kettőségének nyomasztó világproblémája. Napjainkra a gazdagok hitelnyújtása még jobban kihangsúlyozza a szegény országok fizetéseképtelenségét: mára eladósodásuk rendkívüli méreteket öltött.

1.2. A világ mai politikai felosztása

Ha elfogadjuk azt az állítást, hogy az állam egy szervezett ország, akkor ma a Földön 194 független állam van. Az egyes államok létrejötte, területük és lakosságuk alakulása hosszú fejlődés eredménye. A II. világháborút követően a nemzeti felszabadító mozgalmak számos új független állam létrejöttét eredményezték. 1992 után is a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlásával néhány új állam jelent meg a világ térképén.

Röviden tekintsük át a legfontosabb országcsoportosításokat.

(1) Politikai berendezkedésük (államforma) szerint a Föld 194 államából 149 polgári köztársaság, 44 monarchia. A 194 államból 184 az ENSZ* tagja. 2002-ben Svájc is az ENSZ tagja lett.

(2) A nemzeti jövedelem szempontjából az egy főre eső nemzeti jövedelem csökkenő sorrendjében az országok lehetnek:

(a) gazdag országok: Amerikai Egyesült Államok, Németország, Japán, Kanada, Kuvait;

(b) szegény országok: a dél-kelet ázsiai Myanmar (a volt Burma), Laosz, Kambodzsa, Banglades, Afrikában pedig Etiópia, Szomália, Szudán, Mozambik;

(c) a nagyon szegény országokat 1974-től az ENSZ éhségövezet néven jelölte meg (India, Pakisztán, Banglades, Sri-Lanka) vagy a Szaharától délre eső félsivatagi Szahel-övezet („éhség-öv”) országai néven ismeretesek: Mauritánia, Mali, Szenegál, Burkina Faso (volt Felső Volta), Niger, Csád.

A Világbank pl. a bruttó nemzeti termék* (GNP) alapján az egyes államokat három csoportba, alacsony, közepes és magas szintű jövedelemcsoportba sorolja be.

(3) A gazdasági szerkezet és fejlettségi szint szerint az országok lehetnek:

(a) gazdaságilag a legfejlettebb országok: Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia (vagy Egyesült Királyság), Franciaország, Németország, Japán, Kanada, Olaszország (G7);

(b) ipari országok vagy ipari arculatú országok, amelyekben a bruttó nemzeti termék túlnyomórészt az iparból származik és a lakosság nagy része az iparban dolgozik. Pl. Belgium, Luxemburg, Svédország, Ausztria, Svájc, Hollandia, Ausztrália;

(c) agráripari országok, olyan országok, amelyek nemzeti jövedelmében a mezőgazdaság részesedése meghaladja az iparét. Ezekben az orszá-

gokban az aktív lakosság nagyobb része (az agrárnépesség) a mezőgazdaságban dolgozik pl. Albánia, India, Szíria;

(d) agrárországok (agrárállam), olyan országok, amelyek nemzeti jövedelmét nagyobb részben a mezőgazdaság szolgáltatja (Afganisztán, Banglades, Nepál, Vietnám). A monokultúra (egyféle terméket termelő) jellemző az ún. „banán-köztársaságok”-ra Közép-Amerikában (Costa Rica, Honduras, Panama).

Fejlődő országok: gyűjtőfogalom a természeti és emberi erőforrásait még elégtelenül kihasználó, a világ többi részéhez viszonyítva elmaradott országok megjelölésére. A „harmadik világ” névvel is illetik. Ide sorolható az afrikai országok többsége pl. Nigéria, Mali, Szenegál stb. Többségük élelmezési gondokkal küzd.

Az országok gazdasági életének fő mozgatóereje a piac, ahol a termékek árát a kínálat és a kereslet viszonya határozza meg. A piacgazdaság hajtóereje az egyéni nyereségre való törekvés. Ennek alapfeltétele a magántulajdon.

A gazdasági és politikai elemzők három fő országcsoportot ismertek el: „első”, „második” (a volt szocialista országok megszűnésével) és „harmadik világ” (fejlődő világ). A felosztás alapja itt is a világgazdaságba való bekapcsolódásuk módja, mikéntje, pozíciója (centrum–periféria kérdés), előnyös–hátrányos tényezők. A „negyedik” és „ötödik világ” a „legkevesbé fejlett országok” és az „alacsony és közepes jövedelmű országok”, az „olajexportáló országok” és az „újjonnan iparosodott országok” (a „kis tigrisek”*) kategóriáit jelölték. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD*) a harmadik világ országait az egy főre eső nemzeti jövedelem 1993-as dollárárakon számított színvonala alapján 61 „alacsony jövedelmű” országra (low-income countries), 73 „közepes jövedelmű” országra (middle-income countries), 11 „újjonnan iparosodott országra” és 13 kőolajexportáló, OPEC*-tagországra osztotta.

A fenti osztályozáson kívül számos más szempont szerint is elvégezhető az egyes országok besorolása.

1.3. Mi a világrend?

Ma világrendszeréről beszélünk, ami azt jelenti, hogy a nemzetközi viszonyok rendszere világegésszé tágult, amelyben fokozódik a globalizáció*, a globális látásmód és a nemzeti keretek túllépése. Eddig a világrendszer legtöbb változását az evolúcióval magyarázták, újabban a ciklusokat tartják elfogadható magyarázatnak, jelezve egy új világrend kezdetét. Az

amerikai iskola szerint a világrend azt jelenti, hogy a nemzetközi politika résztvevői szuverén államokként egymás hatalmának kiegyensúlyozására törekednek. Az új világkorszak, világrend (New World Order) paradigmája: a fenntartható fejlődés. Ez a kulcsszó 1972-től ismeretes és a többi világmodell is használja, kiegészítve a dinamikus gazdasági egyensúly és a harmonikus fejlődés fogalmával egyetemben. Az ember és a társadalom túlélési stratégiája a biztonságra való törekvésen keresztül valósul meg. A szükséglet-kielégítés anyagi eszközökkel való termelést jelent, amelynek erőforrása a természet. A véges természeti erőforrásokkal rendelkező Földön olyan világrendet kell kialakítani, amely hosszú távon képes az emberiség jövőjét biztosítani. Ennek a világrendnek ökológiai alapelvűnek kell lennie. Ez azt jelenti, hogy alaposan ismerni kell az ember és a bioszféra kölcsönhatásait, az ökoszisztémák működését, a természet–ember–társadalom törvényszerűségeit. A Riói Nyilatkozat (1992) egyöntetűen leszögezi: „A fejlődés középpontjában az emberek állnak”. A globális katasztrófa elkerülésének módozata a fenntartható fejlődés, amely egészséges és teljes életet biztosít minden földlakó számára.

Ma az elmaradottság ismérvei kapcsán újabban egy „meleg–hideg skálá”-ról beszélnek és az alábbi sorrendet állítják fel: Észak-Amerika, Európa (Nyugat-Európa, Kelet-Európa, Oroszország), Afrika, Ázsiában Japán, a „négy kis tigris”*, Ausztrália és Új-Zéland.

A gazdasági szakértők megállapították, hogy a globálkapitalizmus fejlődése 2000-ben felfelé ívelő volt, a világgazdaság fejlődési (növekedési) ritmusa több mint másfél százalékkal haladta meg az előző évtized átlagát. A gazdasági elemzők szerint a leggazdagabb ipari országok GDP-je is szokatlanul gyorsan, a kilencvenes évtized 2,6%-os átlagával szemben, 3,9%-kal emelkedett. Különösen az Egyesült Államok teljesítménye volt kiemelkedő, mely már az utóbbi években is 4% feletti növekedést mutatott, s 2000-ben 5%-ot meghaladóan szárnyalt. Európa 3,5%-os teljesítménye kevésbé meglepő. Kelet- és Közép-Európa országai a kilencvenes években bekövetkezett nagy visszaesés után növekedésnek indultak, bár ez alacsony szinten következett be.

Az újonnan iparosodó* ázsiai országok is jelentős fejlődést mutattak fel. A gazdasági szakértők jelzik, hogy az világrendszer dinamikájának lényege az egyenetlen fejlődés minden eddiginél erőteljesebb jelentkezése. Az „utolérés” inkább csak gazdasági fikció kérdése.

1.4. Mi a nyitott gazdaság?

A nyitott gazdaság olyan nemzetgazdaság, amelyben a nemzetközi munkamegosztás szerepe jelentős, és ennek következtében a külkereskedelmi forgalom értéke lényeges hányadot (közel egyharmadot) képvisel a nemzeti jövedelem létrehozásában. Főbb kulcsfogalmak: a holding és monopólium. A holding* erős tőkés csoportosulás az érdekkörébe tartozó gazdasági vállalatok tevékenységének ellenőrzésére és irányítására. A monopólium* a gazdasági élet valamely területén bizonyos termék termelésében vagy forgalmazásában uralkodó helyzetben levő óriásvállalat. A monopolhelyzet a másokat kizáró, kedvező gazdasági pozíciót jelenti. A multi-, illetve a transznacionális társaságok* üzletpolitikájában az is szerepel, hogy egy-egy magas színvonalú technológiával gyártott terméket a hazai anyavállalatokon kívül más országokban működő leányvállalatoknál* állítsák elő (pl. gépkocsik, számítógépek), őrködve a gyártási minőség felett.

1.5. Mi az „új gazdaság”?

Az „új gazdaság” kifejezésben az újságírók és a politikusok Amerika elsőségét és felsőbbrendűségének szimbólumát fogalmazták meg. A relatív eredményeket abszolutizálják, hangsúlyozzák az amerikai típusú politikai és gazdasági rendszer minden előnyét, a hibákra pedig nem vesztegetnek még csak odavetett megjegyzéseket sem. A közgazdászok elismerik az információs-kommunikációs forradalom fontosságát, de különbözően ítélik meg hatásának mértékét és a világgazdasági környezet várható változásainak következményeit. Az új technológiák hatékony alkalmazása egészen új vállalati struktúrákat hívott életre. Sok helyütt lerombolták a hierarchiát. A divatos kifejezés a leépítés és átalakítás (restructuring) lett. A globalizáció* és a transznacionális vállalatok* térnyerésével az áruk és a szolgáltatások kereskedelme és a tőkemozgások egyre áttekinthetlenebbekké válnak, nehéz helyzetbe hozva a döntéshozókat és a kutatókat.

Az „új gazdaság” tekintetében az Egyesült Államok történelmében a jelenlegi volt a leghosszabb gazdasági fellendülési szakasz, egészen 2001. szeptember 11-éig. Az amerikai gazdasági ciklus meghosszabbításában több tényező és körülmény játszott szerepet: a termelés folyamatos technikai megújítása, az információs technikák fejlesztésében és elterjesztésében játszott vezető szerep, a munkatermelékenység emelkedése, a tőkekoncentráció és centralizáció szintje, a nemzetközi gazdaság fokozódó

liberalizációja, a külföldre telepített termelés és főleg az amerikai spekulációs tőke extraprofitot hozó megtérülése, azaz a nemzetközi jövedelemlecsapolás, a dollár speciális, nemzetközi tartalékvaluta szerepe. 2000 közepétől viszont a konjunktúraciklus leszálló ágba került. A szakértők szerint közgazdaságilag ebben a feszített helyzetben egy kisebb hógolyó is lavinát indíthat („pillangóhatás”). Amennyiben a nemzetközi kereskedelem és az általános gazdasági növekedés dinamikája lassul, a piacokért folytatott harc kiéleződhet. Nem kell számítani látványos vámemelésekre, totális kereskedelmi konfrontációkra. De az elmúlt válságidőszak tapasztalata is azt mutatja, hogy a nemzetközi forgalom lanygulása idején jelentős mértékben szaporodnak a „dömpingeljárások”, rendkívüli, időleges vámok, szigorodnak az adminisztratív megkötések.

Még egy példa. Sajátos volt a helyzete a világ iparának 2000-ben. Gyorsan fejlődött a mikroelektronikai ipar, Földünkön 60 millió gépkocsit tudtak gyártani, és csak 44 millióra volt kereslet. Hatalmas kapacitásfeleslegek, esetenként eladatlan készletek voltak a világ vegyiparában, építőanyag-iparában, a hagyományos gépgyártásban, textiliparában. A struktúraváltást, karcsúsítást az is fékezte, hogy a nagy multinacionális társaságok portfóliójuk egy részét pénzügyi spekulációs tevékenységekben fiatalították. A kőolaj árát a monopolhatások, a stratégiai-politikai érdekek, a termelési-szállítási ráfordítások, valamint a pszichológiai tényezők együttesen határozzák meg. A magas olajár inflációs nyomást is okoz, növeli a termelő és szolgáltató ágazatok költségeit, fékezi a konjunktúrát. Szakértői vélemények szerint a kőolajár tízszázalékos drágulása a fejlett világban 0,1–0,2%-os általános áremelkedést és 0,1%-os GDP csökkenést okoz. A gyengén fejlett országokban a hatás ennek a duplája. A világ gazdaság felemás és bizonytalan helyzete tükröződik abban, hogy a régen látott gazdasági növekedési ütem ellenére a vezető tőzsdei árfolyamok 2000 folyamán nem emelkedtek tovább, inkább csökkentek. Különösen meglepetést okozott a technológia-intenzív cégek részvényárfolyamának megingása.

A nemzetközi pénzügyi rendszer másik izgalmas fejleménye a vezető valuták egymáshoz viszonyított árfolyamának alakulása. A dollár az amerikai gazdaság teljesítménye, vonzereje és nem kevésbé a magasabb kamatok miatt folyamatosan felértékelődött a többi valutához, de különösen az euróhoz képest. Az európai közös valuta értékvesztésének háttéréről kiterjedt vita folyik. Az egyik ok kétségtelenül az volt, hogy az export versenyképességének javításához „jól jött” a gyengélkedő közös valuta.

Világszerte erősödőben van a – transznacionális tőke által vezérelt – globalizáció jelenlegi formája elleni tiltakozás. Többek között az ellen, hogy a legfejlettebb országok szűk körben, a kevésbé fejlettek kizárásával döntsenek a nemzeti piacok további liberalizálásáról. Genfben 30 szegény ország az adósságügyekben tárgyalóerejük közös növelése érdekében csoportot hozott létre. Céljuk a súlyosan eladósodott országok egyesítése egy új szervezetben (World Association of Debt Management Offices – WADMO). A gazdaságilag elmaradott országokat tömörítő Hetvenhetek csoportja* (G77) 2000 májusában tartott havannai értekezletén 69 kormányfő, illetve államfő jelenlétében éles hangú közös nyilatkozatot fogadott el a jelenlegi globalizáció és annak negatív hatásai ellen.

Az új gazdasági rend keretében nemzetközi megállapodásokban és szerződésekben keresik a gazdasági konfliktusok elkerülésének lehetőségeit (tárgyalásos rendezés). A politikai és gazdasági szakértők szerint nagy változások korszaka következik. Mindezek után kérdezhető: melyek a nagy biztonsággal előre jelezhető nagy változások (megatrendek) a Földön? Ezekre válaszol Naisbitt J. (1982):

- a nemzetgazdaságok mellett a világgazdaság dominál. A szupranacionális vállalatok szerepe nő;
- az ipari társadalom a fejlett országokban egyre inkább információs társadalommá alakul;
- a hagyományos technika helyett az elektronika eredményeire épülő magasan fejlett technika (a high technology) merőben új megoldásokat hozott;
- a hierarchikus kapcsolatrendszer mellett egyre jobban erősödik a hálózati (network) kapcsolatrendszer;
- a jóléti állam intézményes segítsége (szociális háló) ezt sugallja: „nem halat adunk, hanem hálót és halászni tudást”;
- felértékelődik az emberi tudás, a „szürkeállomány” jelentősége. Az élethosszig tartó tanulás (life-long learning) mindennapjaink részévé válik;
- évezredes megatrend, az urbanizáció tovább fokozódik, majd a városközeleli térségeket érinti;
- a fenntartható fejlődés (sustainable development) meghatározó szerepet tölt be a földlakók életében;
- jelentősen növekszik a nemzetközi szervezetek száma és jelentősége, a civilszféra hatékonysága erősödik.

1.6. Új kulcsszavak:

globalizáció, regionalizáció (regionalizmus) és integráció

A fenti három szó a mai világgazdaság három meghatározó kulcsfogalma, melyek befolyásolják az egyes nemzetgazdaságok sikeres vagy kevésbé sikeres szereplését. Vizsgáljuk meg kissé részletesebben.

1.6.1. A globalizáció

Korunk fő folyamata és jellegzetessége a globalizáció*, globalizálódás. Az egész világ ma már modern és globális, azaz tartósan érvényesülő meghatározottság. A globalitás térhez, időhöz, tárgyhoz és személyhez kötött és ma többnyire érdekszó. Sajátos kifejezés, melyet eléggé divatosan használnak. Értelme lehet: átfogó, beleértendő. A globális kifejezés is elterjedt. Ma sok minden „globális probléma”, „globális világ”, „globális folyamat”, „globális jövő”, „globális gazdaság és politika”, „globális katasztrófa”. A jövő viszonylatában célhoz rendeltetést is jelent, mindezt a múlt és a jövő tartalmaival együtt. Ma a globalizációt a világgazdaság átfogó integrálódási folyamatának tekinthetjük. A globalizálódás kiterjed a társadalmi és gazdasági élet valamennyi területére, a mikro- és makrofolyamatokra.

A globalizáció fogalma nem egységes. A globalitás „globus” szóból származik és a földkerekség egészét jelenti. Tulajdonképpen a társadalmi problémák egyetemessé válását, az egész földgolyóra való figyelmet jelenti. Előtérbe kerül a kölcsönös függés kérdése, a média globális szétterjedése, a kultúra amerikanizálódása, a nemzeti (etnikai) másságok felerősödése, az uniformizálódás elleni harc. A globalitás a társadalmi folyamatok világméretű egységesülési tendenciáját jelenti, a leg-erősebb gazdaságok és államok „rátelepedését” a gyengébbekre, a tőlük függőkre.

A globalizáció jellemzői:

Mint politikai-politológiai kifejezés Ambrosétól származik (1971), jelenti az AEÁ világhatalmát, azaz amerikanizálódó képlet.

Ökológiai természetű gyűjtőfogalom. A világproblémák összefoglalására a Római Klub szakemberei felvetették a globális problémák súlyát, jelezve az emberiség veszélyeztetett helyzetét glóbuszunkon. „Globális ökológiai válság”-ot jeleznek és figyelmeztetnek, hogy a hatékonyság (termelés) további fejlesztésével az ember léte egyre inkább veszélyeztetett helyzetbe kerül. Jelenleg „globális tanácstalanság” uralkodik a világon.

Jövőkutatási kifejezés. A veszélyekre figyelve sajátos jelenségvilág, rosszul strukturált jelenségekkel. A globalitás egyfajta totalitást jelent.

A gazdasági cselekvéssorozatot is kijelöli, melynek állomásai a „nyers-anyaghiány” „gazdagság–szegénység” és a multik szerepének növekedése.

A globalitás a nemzetköziségből is levezethető egyenlőtlen fejlődés, nemzetek feletti színtereket befolyásolva. Felveti a „globális felelősség”, a „globális erkölcs”, majd „transznacionalizálódás” (azaz országhatárokat keresztező kibontakozás) kérdéskörét is.

Rendszerelméleti alapon „világegész”-et, egységes rendszert jelöl.

Műszaki alapon új technikai minőséget vezet be, jelezve, hogy a jövő törekeny és paradigmaváltásra* van szükség, melynek lényege a hozzáférés (hozzáférhetőség) és a hálózatok.

A kultúra vonalán jelenti a „kulturális imperializmus”-t, az amerikai kultúra és életmód „mindenütt” fogalmát (főleg terjedését). Felveti a globális értékhomogenizáció kérdését.

Előrevetíti a válságjelenségeket, válságfolyamatokat. Földünket időnként globális krízisek (energiahiány, kőolajhiány) zavarják meg. Egyre több a planetáris korlát (főleg a növekedés, az ellenőrzés, az elosztás, a munkaalkalmak terén).

A globalizáció a regionális és lokális viszonyokat is tömöríti. Az szakértők úgy érzékelik, hogy a legteljesebb globalitás az információs globalitás (a telematika forradalma). Az információs tudástársadalmak kialakulása megkezdődött. Az interaktív információs és kommunikációs rendszerek már léteznek, ahol vannak „gyorskorcsolyázók”, „vágótázók”, „futók”, és „kocogók”. A hierarchikus szerveződésről a hálózati típusra történő áttérés folyamata elkezdődött.

A globalizáció dialektikus ellenpólusa a fragmentáció (regionális és helyi érdekszövetségek kialakulása).

Kérdések:

Mi a globális probléma? – Válasz: mindaz, ami az emberiség egészére vonatkozik.

Szükség lesz valamilyen planetáris igazgatásra? – Igen, csak még nem lehet tudni azt, hogy milyen legyen.

A globalizáció feltételei és hatásai közepette fenntartható-e a fejlődés? Az emberiség létét veszélyeztető ökológiai válság körülményei között ugyanis távolról sem mindegy, hogy a globális gazdasági rendszer közelebb vis-e ehhez a válsághoz, vagy elősegíti a kedvező irányú fordulatot.

A fejlett világ az információs társadalom irányába halad. A globális világrend egységesülő gazdaságot jelent, a tőke, az áru és a pénz szabad

áramlását az egész világon. A világ globalizálódása a nemzetközi tőkepiac uralmát, a nagytőke összefonódását hozta magával. Mégis a civilizáció globális válságban van. Mindezek mellett ma az új gazdaság kulcsszava a kommunikáció. A kommunikáció a gazdasági siker egyik kulcstényezője.

Melyek a „legmobilabb” országok? A háztartások százalékában, a legtöbb mobiltelefon-tulajdonos száma szerint 1999-ben a következő sorrend volt: Svédország (61%), Olaszország, Japán, Nagy-Britannia, AEÁ, Németország, Spanyolország, Franciaország (25%), míg az internetes felhasználók terén (a népesség százalékában, 1999-ben) a csökkenő sorrend a következő: Svédország, AEÁ, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Spanyolország, Japán, Franciaország (Práger 2000. 129.).

Napjainkban a globális problémák az egész világon éreztetik hatásukat. Pl. a demográfiai „robbanás” globális világprobléma, és szorosan összefügg az élelmiszerválsággal, az egészségügyi ellátással és az oktatással. Újabban a gyorsuló ütemet is hangsúlyozzák. Még a konfliktusok is kezdenek globális méreteket ölteni. A globalizáció az egész világot áthatja: gazdasági, politikai, társadalmi, művelődési értelemben. A globalizáció oka a világméretű munkamegosztás, a specializált tömegtermelés és a fogyasztói társadalom növekvő igényei. Érdekes módon a világ nagy civilizációs szférái is találkoznak vagy ütköznek, gondoljunk csak a korszerű hírközlési technikák nyújtotta kulturális globalizációra. A globalitással ellentétben a lokalitás a hellyel (latin „locus” szó) kapcsolatos. Területi és ágazati vetülete azt sugallja, hogy a hely, mely lehet egy település, régió, ország, hogyan éli meg a nagy léptékű változásokat.

A globalizáció ellentmondásos jelenség és folyamat, különböző módon érinti az eltérő adottságú és fejlettségű országokat. A globalizálódás alapja objektív, előidézője, még pontosabban kikényszerítője a műszaki fejlődés és a termelőapparátus bővülése. Tény azonban, hogy a világgazdaság történetében először bontakozik ki a világ egészére kiterjedő, az amerikai gazdasági hegemoniát felváltó többpólusú gazdasági rendszer, amelyet már nemcsak a világkereskedelem bővülése, hanem mindinkább a tőke, a beruházások, a fejlett technológia, a tudományos kutatás, az oktatás és a tudás mind erőteljesebb nemzetközivé válása határoz meg. Emellett a nemzetközi kapcsolatokban egyre nagyobb súllyal szerepelnek olyan globális kérdések, mint a környezetrombolás, az ökológiai egyensúly megbomlása, a demográfiai robbanás vagy a közjavak (világűr, óceánok stb.) használatának összehangolása és szabályozása.

A globalizációt hordozó erők a transznacionális nagyvállalatok, a nemzetközi pénzügyi intézmények és a tőkepiacok.

A globalizáció előnyös hatásai:

- Sok millió embernek adott új életlehetőséget; a globalizáció nyertesei ugyancsak a fejlett országok termelésihelyezői, irányítói, akik képesek betörni a külföldi piacokra.

- Segítette a gazdasági növekedést, ezzel a nagy és egységes világ minden régiójának esélyt adott.

- A munkahelyek aránya növekedett a csúcstechnológiai szektorban, amely az oktatási rendszerben a felsőfokú oktatás iránti növekvő igényt is felfokozta, és a posztgraduális képzési szintek kiszélesedéséhez vezetett.

- Folytatódott a szolgáltatási szektor arányának növekedése, amely általában együtt járt a magasabb iskolázottság iránti igénnyel.

- A munkaerőpiac nemzetközivé válásával a munkaerő mobilitása megnövekedett.

A globalizáció hátrányos hatásai:

- A versenyképesség kíméletlen teljesítménykövetelménye a nem eléggé fejlett gazdaságban tömegeket rekeszt ki a társadalomból, és a ki-rekesztettek száma állandóan növekszik. Mindez csökkenti a társadalmi összetartozás érzését. Egy svájci vezetőképző intézet 47 országban készített a versenyképességre vonatkozó összehasonlító számításokat 290 különböző gazdasági változó figyelembevételével. Ebben a sorrendben az első az Egyesült Államok, a második Szingapúr, majd Finnország, Hollandia, Svájc, Luxemburg, Írország, Németország, Svédország, Izland és Kanada alkotja az első tízes sort. Magyarország a 26., Szlovénia a 34., Csehország a 36., Lengyelország a 39. (Práger 2000. 131.)

- A felértékelődő versenyszellem leértékeli az emberi szolidaritást.

- A globalizáció a gazdálkodás terét kitágította, átlépi a nemzeti határokat, így a nemzetközi tranzakciók (egyelőre) mindenfajta szabályozás alól kivonják magukat.

- A globalizáció sok tekintetben nem válik hasznára a demokráciának, mert kihúzza a talajt a képviselői demokrácia működőképes formája, az állam alól. Mindez szűkíti a széles körben demokratikusan ellenőrizhető folyamatokat.

A világproblémák kezelése és megoldása az emberiség történelmének legnagyobb kihívása. Ehhez kell globálisan gondolkodni (ismerni az átfogó veszélyeket, kríziseket), és lokálisan kell cselekedni (helyileg, konkrét cselekedetekkel kell megoldani a gondokat). Az új jelszó tehát így hangzik: „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”. Ezt elsősorban a környezetvédők (zöldek) hangoztatják. A fogyasztói társadalom gyorsuló életritmust diktál a kényelmes ember számára. Sok a pótcselekvés, pl.

a fogyasztás, a természettől való elszakadás, a száguldás, deviáns viselkedés (drog- és alkoholfogyasztás). Ezekkel az ember szellemi létét rombolja, melynek eredményeként az elidegenedését segíti elő.

Összegezés:

– A globalizáció tehát egy új gazdasági jelenség és cselekvéssorozat. Elvi kiindulópontja a hozzáférés (hozzáférhetőség) kérdése: a tőkéhez, a forrásokhoz, információhoz, kommunikációhoz. A globalizáció ugyanakkor a műszaki és gazdasági fejlődés mentén alakul ki, és egy új világhelyzet egészének összefüggéseit vetíti elő. Tulajdonképpen a „földkerekség egészére kiterjedő” sokszereplős jelenségsorozat, melynek tere is egy (átfogó) globális tér. 1989-től az első globalizációs ugrás a monetarizmussal és a nemzetközi adósságválsággal kezdődött.

– Az új világgaazdasági korszak kibontakozásával a globalizáció viszszaforbíthatatlanná és meghatározóvá válik. Ezzel természetesen problémák és ellentmondások is felmerülhetnek, hiszen semmi nem garantálja pl. hogy a globalizálódás automatikusan a függés kölcsönösségének az elmélyülését és a demokratikus értékek terjedését hozza magával, továbbá azt sem, hogy a regionális integrációk sok területen tapasztalható erősödése valóban az előrehaladó globalizálódás lépcsőfokait képezik és nem válnak annak inkább gátjává.

– A globalizálódás részben jelenti a internacionalizálódást, másrészt a transznacionalizálódást. Mindez kihat a világgaazdaság szerkezetére és annak erőviszonyaira.

– A mai világ talán legsúlyosabb gondja a szakadék állandó növekedése fejlett és kevésbé fejlett országok, régiók között. Ennek megállítása, de legalább lefékezése és a fenntartható fejlődés lehetőségének a megteremtése kritikusan fontos kérdés.

– A globalizálódás hatása (a globális hatékonyság növekedése ellenére is) problematikus jelenség. Az érintett régiók egyre kevésbé képesek olyan gazdaságpolitika kialakítására, amely alkalmas fejlődésük felgyorsítására. A jelenlegi liberalizálási megállapodások éppen az ilyen gazdaságpolitika kialakítását gátolják meg, és ebben az értelemben nehezen jön létre kedvező kapcsolat a kirekesztődő régiók gazdasági fejlődése és a jelenlegi globalizálódási folyamat között.

– A globalizálódás a neoliberalizmus ideológiai alapján fejlődik, aminek középpontjában a szabad kereskedelem, a szabad verseny és a hatékonyság, vagyis a piac áll, mint az emberi társadalom egyetlen, de legalábbis legfőbb szervezőereje, elsődleges célja pedig ebből eredően a termelés és a fogyasztás növekedése. Aki megáll vagy lelassul, az veszít.

Az Egyesült Államok szintén első helyen áll a munkaráfordítások terén, megelőzve az eddig vezető japánokat, akik 1999-ben évente egyenként közel 1900 munkaórát dolgoztak.

– Napjainkban az egyes országok fejlettsége eltérő szinten áll. A fejlettebb országok arra törekednek, hogy még erősebb államcsoportosulásokat hozzanak létre. Ez a nemzetek feletti integrációs szintnek felel meg és egyre inkább a globalizálódás „ernyője” alatt zajlik.

– Az ENSZ utóbbi három, úgynevezett fejlesztési évtizede ellenére kétszeresére nőtt a földgolyó népességének leggazdagabb és legszegényebb 20 százaléka közötti szakadék. Ma a világ leggazdagabb 447 milliárdosának tulajdonában lévő eszközök értéke meghaladja az emberiség felének birtokában lévő eszközök összértékét. A globális fejlődés a gazdagokat még gazdagabbá teszi. A világ GDP-jéből az Egyesült Államok 2000-ben már 30,4%-ot meghaladó arányban részesült, ami egyben a növekvő dominancia jele is. Azaz a növekvő gazdaság továbbra is biztosítja az erőfölényt.

– A globalizálódó világ gazdaságban az országhatárok gazdasági szempontból egyre kisebb jelentőségűek, a gazdaság egységes, az egész világra kiterjedő szabályok szerint működik. A globális gazdaság kialakulásának egyik leglényegesebb mozgatórugója a transznacionális vállalati (TNC) rendszer. Ezek a korporációk példa nélkül álló kapcsolódó hatásokat hoztak létre a nemzetgazdaságok között, és az erősödő gazdasági-hatalmi terek növekedését eredményezik. Ezt ma a szakirodalom a „többsebességű fejlődés” kifejezéssel illeti.

– A nemzetállam vége? – kérdik a szakértők. Adódhat az a kérdés is, hogy a globalizálódás mennyiben különbözik a nemzetgazdaságok különben is mind mélyebb kölcsönös függésétől. Mindkettő magában foglalja a gazdaságok összekapcsolódását, utóbbi azonban ennél több is. A globalizálódásban a nemzetgazdaságok számára megnyíló előnyök realizálása távolról automatikus, és nem igényli az állam visszavonulását, a szuverenitás feladását. Éppen ellenkezőleg, nagyobb befolyást kíván meg, körültekintőbb, szilárd jogrendre és demokratikus elvekre, biztos alapvető szolgáltatásokra épülő kormányzást követel. Ellenkező esetben a globalizálódás úgynevezett melléktermékei (szervezett bűnözés, korrupció, kábítószer-kereskedelem, a nemzetközi gazdaság szintjén pedig az egyenlőtlenségek fokozódása) válhatnak uralkodóvá.

1.6.2. A regionalizáció

Kapcsolódó operatív alapfogalmak: régió, regionalizmus, regionalizáció, regionális fejlesztés, regionális integráció, régióközpont, centrum-térség, decentralizáció, depressziós térség, eltérő sorsú régiók, regionális különbségek, fejlesztési régiók, fejlődő térségek, gazdasági régiók, hanyatló régiók, határ, határ menti térség, határmentiség, háló, hálózat (állandó határvonal nélküli nyílt struktúra), interregionális kapcsolatok, periféria, kedvezményezett térség, kínálatorientált regionális politika, kistérségek, mediterrán övezet, periférikus térségek, régiók felzárkóztatása, regionális identitás, regionális tagolódás, rurális (falusi) térség, speciális fejlesztési területek, transzeurópai hálózatok, transznacionális makrorégiók, válságtérségek. Ezek többsége szorosan összefügg a globalizációval.

Az Európai Unió intézményi és finanszírozási rendszerében a regionális politika, a regionális támogatási rendszer (az ún. Strukturális Alapokon keresztül) a közösségen belüli fejlettségi különbségeket enyhítendő, hatalmas fejlesztési forrásokat rendel e térségi szintekhez (Horváth 1998). Ennek hatására a „regionalizmus” eszmei-kulturális értékei, politikai eszközei és tartalma mellett direkt anyagi érdekekkel fonódik össze. A regionalizáció kapcsán az is vizsgálható, hogy milyen mértékben vonták be az egyes régiókat a fejlesztési tevékenységekbe, és ezek mit nyertek a felzárkozási folyamatban.

Európát a regionális sokféleség jellemzi. Példák: Csecsenföld, Hegyi Karabach, Baszkföld, Korzika, Dél-Tirol, Wales, Észak-Írország, Bretagne, Skócia. Az Európai Unió statisztikai szervezete (Eurostat) három regionális szintet, ún. NUST-egységet (Nomenclature des Unies Statistiques Territoriales) állapított meg: a legnagyobb területegység a NUST I. (pl. Dánia, Luxemburg), ezt követi a közigazgatási területegység, a NUST II. (pl. Franciaország 22 „region”-ja vagy Nagy-Britannia 35 „Groups of counties”-a, Olaszország 20 „regioni”-ja vagy a 9 osztrák szövetségi tartomány vagy a 26 svájci kanton, majd ezek további alosztályai a NUST III. szint) (Haubrich 1997. 137.).

A régiók és a regionalizmus a mintaként ható nyugat-európai társadalom szerveződésében, illetve az Európai Unió intézményrendszerében egyre növekvő szerepet töltenek be. A regionalizmus* ma egész Európát átfogó politikai jelenség és egyben regionális gazdaságföldrajzi kérdés-csoport. A gazdasági életben is tapasztalható, hogy a térdimenzió, a regionalitás az utóbbi években felértékelődött. Ennek fő oka a piacgazda-

ság területi kiépülése, a térségi-települési kapcsolatok megsokasodása, a közlekedés korszerűsödése.

Felmerül a kérdés, hogy milyen szintekre és területegységekre tagozódik illetve tagolható egy ország vagy országcsoport. Ehhez ismerni kell a társadalmi-gazdasági tér szerkezetét. A társadalmi-gazdasági tér jellegzetes alapegységekből, térelemekből áll össze. A térelemek és a tér egésze között azonban még sajátos lépcsőfokok találhatók: a terek egyes alrendszerei, elkülönülő, illetve elkülöníthető részei. A tudományok ahhoz, hogy a térelemek egyedi jellemzésén, továbbá a rendszer egészének vizsgálatán túlmenően elemezni tudják a tárgyal kiszemelt társadalmi szféra térbeli és területi folyamatait, felosztják a maguk vizsgált terét. E térfelosztások sokszor már készen vettek, egy adott megfigyelési területi közigazgatási, statisztikai rendszert jelentenek, nemegyszer azonban maga a térfelosztás a kutatási téma.

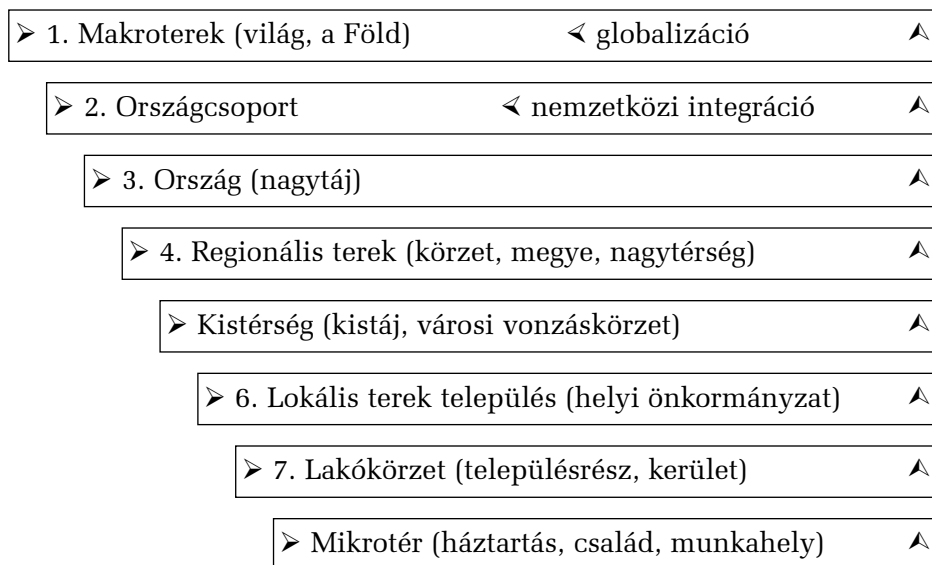
A térfelosztásban földrajzilag is két alapvető tagolási irány mutatható ki:

- a horizontális tagolás (területek, térségek földrajzi elhatárolása);
- a vertikális tagolás (szintek kijelölése minőségi hordozók szerint).

Mivel az Európai Unió jelentős regionális fejlesztési eszközeihez egyértelműen térségek szintjére készített fejlesztési koncepciók, projektek alapján lehet hozzájutni, hazánk EU-csatlakozási törekvése kulcskérdéssé teszi a régiók* létrehozását, még akkor is, ha a konkrét megoldásnak bizonyos tekintetben csak elvi és elméleti jelentősége van.

A hazai regionális politikai célú térfelosztásnak a saját, belső eszközökkel operáló területfejlesztésében az EU-konform (az egységesítési követelmények miatt az ország kis területe és népessége következtében a mai megyéknél nagyobb) területegységektől el lehet és el is kell térni. A nagyrégiók léte nincs ellentmondásban a helyi és kistérségi sajátosságokra épülő kezdeményezésekkel, megoldásokkal (lásd a *Románia társadalom- és gazdaságföldrajza* c. IV. fejezet megfelelő alfejezeteinél).

A régió* kétségkívül egyike azoknak a fogalmaknak, amelyek az utóbbi években néhány, nem túl nagyra tartott tudományág (például a földrajz) belterjes nomenklatúrájából nálunk is szinte a közhelyek gyakoriságával felbukkanó kifejezéssé vált – vélekedik Nemes Nagy József (1998). A régió nem egyenlő a térséggel (nem minden térség régió). Sokan és sokhelyütt hivatkoznak régiókra, regionális fejlesztésre, regionalizmusra. A régió fogalmának, tartalmának meghatározásában az egyes tudományterületek között nagyok a szemléleti különbségek. A földrajz a térségek gazdasági-társadalmi komplexitását emeli ki. Erről Probáld Ferenc (1995) így fogalmaz: „A komplex földrajzi régiók és a lehető legtá-

1. ábra. *Társégi szintek és társzerveződés a társadalmi-gazdasági életben (elméleti modell).*

gabban értelmezett, tehát nem szűk ágazati vagy tervezési szempontok alapján meghatározott integráns gazdasági körzetek lényegileg azonosak. Fontos vonása e régióknak, hogy társadalmuk összetartozása a tudati szférában is megjelenik, és e regionális identitásnak egyre jelentősebb kulturális, valamint politikai-érdekérvényesítési vetülete van (regionalizmus).” A szociológia, az antropológia az etnikai-kulturális, szellemi-tudati összetartozásra helyezi a hangsúlyt, a politológia a hatalom megosztásának folyamatában keresi a régiók szerepét.

Az Európai Régiók Tanácsa (1995) és közgyűlése (Strasbourg) mintegy 200 régiót tart nyilván. Felerősödtek a Nyugat–Kelet kapcsolatok, a politikai keretek (pentagonale, hexagonale, Visegrádi Hármak majd Négyek, Adria–Alpok Munkaközösség, Kárpátok-Eurórégió).

A NUTS* az EU-ban regionális statisztikai fogalomként jelentkezett. Az Európai Tanács Strukturális Alapokról szóló rendelete alapján három fokozatú statisztikai rendszert dolgozott ki, ami a NUTS nevet (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) kapta. A NUTS I. 75 makrorégiót, a NUTS II. 206 mezorégiót, míg a NUTS III. 1123 körzetet tartalmaz (Horváth 1998. 341.). Romániában a NUTS II. régiók száma 8, melyek átlagos területe 5654 km², átlagos népességszáma 2 832 000 fő (Horváth 1998. 176.).

Európa legfejlettebb régiói a GDP csökkenő sorrendjében: Hamburg (193 USD GDP/fő), Ile-de-France, Darmstadt, Nagy-London, Bréma, Felső-Bajorország, Stuttgart, Groningen, Lombardia, Valle d' Aosta, Emilia-Romagna, Közép-Frankföld, Luxemburg, Koppenhágai régió, Antwerpen, Karlsruhe, Düsseldorf, Trentino-Alto-Adige, Friuli-Venezia Giulia, Piemont, Grampian, Veneto, Lazio, Brabant, Liguria, Hannover, Berlin, Elzász, Tübingen (112 USD GDP/fő). (Horváth 2000. 34.)

Napjaink Európájában megfigyelhető, hogy az új és régi államok, valamint a nemzetek feletti integrációs szint újfajta erőegyensúlya van kialakulóban, s mindez az egyre nyilvánvalóbb globalizálódás „ernyője” alatt zajlik. Az is megfigyelhető, hogy az árutermelést „kihelyezik” az második és harmadik világba.

A világban szerveződő térségi szintek méretei igen tág keretek között változnak. A legtágasabb, legnagyobb tértípus a legnagyobb makrotér, melyhez az egész világ tartozik (a Föld egésze), a kisebb egységek az alábbiak: országcsoport (egyfajta nemzetközi integrációt valósítanak meg, felsorakozva egy ország mögé, pl. az AEÁ); ország (pl. az AEÁ); regionális terek (szövetségi állam az AEÁ-ban, körzet, régió, megye); kistérség (kistáj, városi vonzáskörzet) és végül a lokális terek: település (helyi önkormányzat).

1.6.3. Az integráció

Korunk alapvető folyamata. Az integráció fogalma szorosan összefügg az előző két alapfogalommal. Földrajzilag is érdekes vetületek emelhetők ki. Az integráció regionális vetületű egységesülést jelent, melynek során a részek egészségre olvadnak, megtörténik a beilleszkedés. Az integrációs folyamat tehát új irány a térszerveződésben. Az egységesülési folyamat tehát egy globális trend*.

Az integrációra a legjobb példa az Európai Unió kialakulása. Kezdődött azzal, hogy az európai népek között igen sokoldalú áruforgalom bontakozott ki már a középkorban. A tagolt európai kontinens a tengerhajózás kialakulását és fellendülését segítette. A civilizációs hatások nem maradtak el. Ma az integrációtól az európai népek a gazdasági jólétet, a békét és biztonságot várják el. Az egységes belső piac megteremtése mellett egy magasabb szintű gazdasági unió (egységes gazdaságpolitika mellett), melyet a megvalósuló politikai unió (Európai Egyesült Államok) zár be. Napjainkban az európai integráció a nyugati civilizáció átalakulásával párhuzamosan zajló folyamat. További kérdés, hogyan valósul meg a kulturális váltás, hogyan fogadják be a kelet-közép-európai értékeket. Az „európai eszme” kialakulá-

sa és az európai egység gondolata szintén jelentős kérdésként jelentkezik az integráció folyamatában, gondolunk csupán a kultúrák találkozására. Az integráció nem valósulhat meg versenyképesség nélkül. Mindez nagy erőket szabadít fel az egyes, csatlakozni kívánó nemzetállamok részéről. A kis országok nagy gondja az, hogy ki tudják-e használni a csatlakozás komparatív és kompetitív előnyeit, vagyis milyen előnyökre tesznek szert.

Feltehető a kérdés: mi szervezi ma Földünk nagy gazdasági tömörüléseit? Itt elsősorban a politika mellett a nemzetközi piac (főleg tőke kivitel) szerepét kell kiemelni. A piacgazdaság olyan gazdálkodás, amelyben érvényesülnek a piaci mechanizmusok, így az értéktörvény, a kereslet és a kínálat. A piac a mai világgazdaságban részben a globalizálódás anomáliái miatt torzult. Ennek ellenére kialakultak a világ nagy gazdasági térségei (makrorégiók: Nyugat-Európa, Észak-Amerika, Kelet-Ázsia), amelyeket a nagy geopolitikai tömörülések (lásd külön alfejezetben) szerveznek erőteljes szervezetekké.

A nemzetközi integrációt tehát többszintű folyamatként határozhatjuk meg. Van mikro- és makrointegráció. A mikrointegráció a vállalati szférát érinti, a makrointegráció az országokat és országcsoportokat, és társadalmi szintű összekapcsolódást tételez fel. A bonyolult „áthatás” és kölcsönhatás reális folyamatként fogható fel. Az út a mikrótól a globális felé halad, és ennek levezetője a nemzetközi munkamegosztás (nemzeti piacok megnyitása, szabad verseny, liberalizálás, hatékonyság és jólét fokozása).

2. A világgazdaság és a világpiac kialakulása

Történeti áttekintésünkben a világrendszerek kialakulására vonatkozóan néhány fontos történelmi-társadalmi-gazdasági eseményre térünk ki:

- 476-ban, a Nyugatrómai Birodalom bukásával az akkor ismert világ, de különösen Európa két részre szakadt. Ez jelentette a középkor kezdetét.

- A tordesillasi szerződés (1494 – Spanyolország) a meghódított gyarmatok Spanyolország és Portugália közötti felosztásáról rendelkezett. A Zöld-foki szigetektől kb. 2000 km-re húzódó délkörtől nyugatra eső területek Spanyolország, a keletre levő területek Portugália érdekszférájához tartoztak.

- Az első világháború (1914–1919) megszületett a szocialista világrendszer.

- A második világháború után (1939–1945) kialakult a kétpólusú világ, a szocialista és a kapitalista világrendszer.

– 1957–58: az Európai Unió születése, új centrumtériség kialakulása Nyugat-Európában.

– 1989–1990: a szocialista világrendszer bukása, az „egypólusú világ” kialakulása.

2.1. A világgazdaság kialakulása, fejlődéstörténete. Történetiségben vizsgálva, kissé részletezve, a világgazdaság kialakulásának az alábbi főbb csomópontjai különböztethetők meg:

(a) A „hosszú XVI. század” (1450–1640): a feudális gazdaságból a tőkés világgazdaságba való átmenet. A nagy földrajzi felfedezéseket követően az ibériai hatalmak – a spanyolok és a portugálok – jelentős mértékben kitérítették az akkori világ határait. A tordesillasi szerződéssel (1494) megtörtént a világ első felosztása: Spanyolország megkapta a nyugati féltekét (Brazília kivételével), míg Portugáliának a Fülöp-szigetek kivételével a Föld keleti része jutott. Kialakultak a kereskedelmi utak és megszervezték a távolsági kereskedelmet. A súlypont a mediterráneumból az atlanti térségre tevődött át. Később Hollandia, Anglia és Franciaország tör az élre Antwerpen, Amsterdam és London központtal. Ez az egypólusú világrendszer kialakulását jelentette. Kialakulnak a tőkés magánkereskedelem intézményei, a tőzsdék és a világpiaci árak. Megerősödik a levantei kereskedelmi tér, a mediterrán térség a Hanza és Gilde szövetséggel.

(b) A kereskedelmi kapitalizmus kora (1640–1780): a kezdetleges világgazdaság kialakulását eredményezi. A feudális földbirtok- és agrárviszonyokat felváltja a kapitalista termelés, a használati értékre irányuló kereslet. A bér munka alkalmazása sokat lendített a mezőgazdaságon. Angliában elsőnek alakul ki a tőkés nemzetgazdaság, és általában Nyugat-Európa a centrumtériséget képviselte.

(c) Az 1780-tól 1880-ig terjedő időszak az ipari kapitalizmus kora. 1807-ben hivatalosan megszűnt a nyugat-afrikai part menti államok rabszolga-kereskedelme. Az ipari tőke szerepe megerősödik, megszületik a szabad verseny, kialakulnak a nemzetállamok. Nagy-Britannia fejlődését a hatalmas gyarmatbirodalomból származó külső források biztosították. Az angolok mindenkiel kereskedtek, hegemon szerepük vitathatatlan. 1870-ben az angol vas- és acélkohászat a világ hasonló iparágának 54%-át birtokolta. Az AEÁ liberális kereskedelmi politikája az Államokat a későbbi korok főszereplőjeként vetíti elő. A XIX. század közepére egyetlen világgazdaság létezett, melyben a világ többi része csak alárendelt szerepet játszott. Ennek magterülete Nagy-Britannia volt. Itt zajlott az ipari forradalom, amely meghatározta a világ későbbi fejlődését. A La Manche-

csatorna térsége dinamikus fejlődése hatott a többi közeli országokra is (Hollandia, Belgium, Németalföld). Nagy-Britannia óriási gyarmatbirodalommal rendelkezett, világhatalom volt. Nevéhez kötődnek a világ nagy megvalósításai (innováció, műszaki eredmények, felfedezések stb.). A periféria csak fokozatosan fejlődik.

(d) 1880–1914 a monopolkapitalizmus, az imperialista gyarmatosítás és a tőkekivitel kora, nő a tőkekoncentráció és centralizáció. A tőkekivitel nagy hasznot jelentett. Az AEÁ az élre tör, és Európa, de főleg Nagy-Britannia kezdi elveszíteni a világban betöltött vezető szerepét. Közben megindul a harc a világ újrafelosztásáért, melyet a I. világháború is igazol. Japán előretörése is megfigyelhető. A befolyási övezetek megszerzése valamilyen nagy hatalom létérdeke. A világgazdaság kialakulása a klasszikus értelemben vett kapitalista nemzetgazdaságok kialakulásával és fejlődésével hozható kapcsolatba, ahol a tőkés termelés szerepe egyértelmű. A munkamegosztás keretében megvalósult a szakosodás (specializáció) és a kooperáció (együttműködés). Mivel az egyes országok természeti erőforrásai nem egyformák, így egyesek függőségi viszonyba kerülnek, mások pedig gazdasági előnyökre tesznek szert. A kialakult világpiac viszont minden ország számára fontos. A XX. század elejére egyfajta átrendeződés következett be. Előretör Németország, majd Franciaország és Olaszország. Megerősödik az AEÁ, Japán is ekkor nyit (1867-től a Meidzsi-korszak a felvilágosult kormányzás bevezetését jelentette, miáltal megkezdődik a Japán modernizálására irányuló reformsorozat, egy katonai jellegű imperializmus keretében). A világverseny erősödik. Az I. világháború átrendezte a világgazdaság térszerkezetét. Közben az AEÁ még jobban megerősödik.

(e) A II. világháborút követő globalizáció és a többpólusú világ kialakulása. Új korszak a világgazdaságban: új szerkezet, intézményrendszer alakul ki. A II. világháborút követően létrejön a kétpólusú világ. Ez mind katonai, mind politikai szembenálláshoz vezetett, és a „hidegháborús” korszak köszönt be. Öt regionális pólus alakul ki: AEÁ, Nyugat-Európa, Japán, Szovjetunió és Kína. Nyugat-Európában megindul az egységesülés folyamata. Közben a szovjet tömb „védi magát”. A pozícióvesztett Európa átadja helyét az AEÁ-nak, kialakul a bipoláris, megosztott világ. Megindul a tömbösödés. A szocialista világgazdaság a kapitalista világ ellenlábasává lett. A NATO (1949) és a Varsói Szerződés (1955) szembenállása fokozódik. A nukleáris ütéserő Európában a Szovjetunió javára dőlt el. 1949-ben megalakult a KGST, és ezzel megszületett a gazdasági vasfüggöny is. 1958-ban a római szerződéssel megkezdte működését a Európai Gazdasági Közösség (EGK), a Közös Piac. A gyarmati rendszer összeomlása átformálta

a világ politikai térképét, bár a gyarmatokat a gazdasági függőség még sokáig az egykori anyaországához kötötte. Az 1970-es évek két olajválsága a szocialista világrendszert is megrázta, az adósságválság erősödött.

A XX. században két viláégés volt. Az I. és II. világháború ráébresztette a politikusokat, hogy tenni kell valamit egy újabb, katasztrofális világméretű háború megelőzésére. A döntő szót ez alkalommal is a gazdaságiak mondták ki, jelezve, hogy a krízishelyzeteket ellenőrzés alatt kell tartani. Napjainkban a politika és a gazdaság egyre jobban összefonódik. A kínálkozó lehetőségek egyike éppen a gazdasági integráció. A II. világháborút követően az Európai Közösséget (EK) létrehozó országok – Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország – úgy gondolták, hogy a gazdasági és politikai együttműködéssel elkerülhető egy újabb világháború. Ma ez reális tényként kezelhető, és a XXI. század egyik legfontosabb feladata éppen a közép- és kelet-európai országok felzárkóztatása, integrálása lesz. Az integráció remélt előnyei: visszafordíthatatlanná teszi a szovjet hatalom összeomlása után beindult demokratizálódási és gazdasági reformokat, a közép- és kelet-európai országok igénybe vehetik az Európai Unió strukturális alapjait, és egyben megteremtik a biztonságos gazdasági-szociális fejlődés lehetőségeit.

(f) 1989 után a világtörténelemben egyedülálló módon – háború nélkül – megindul a szovjet birodalom összeomlása, és egy új politikai és gazdasági térszerkezet alakul ki. A szocialista rendszer látványos összeomlása megszüntette az állandó szembenállást és a kétpólusú világot, és megindult egy hárompólusú világgazdasági térszerkezet erővonalainak megalkotása. 1990-től a világgazdaság, a tőke és technológia intenzív fejlődési pályára lépett, a bipoláris világrend széttöredezett, a szovjet szuperhatalom szétesett. A két világgazdaság megszűnt létezni. Az új Nyugat–Kelet világtengely csomópontjai (magterületei): Észak-Amerika – Nyugat-Európa – Japán. Közben Észak (gazdagság) és Dél (szegénység) ellentéte fokozódik. Az AEÁ magasan az innovációs centrum szerepét tölti be, annak ellenére, hogy gazdasági kapacitása nem haladja meg az európaiét. Az AEÁ pénzügyi szerepe igen jelentős. 1989 után tehát láthatóan az egypólusú világ kialakulásának és a világ egységesülésének vagyunk szemtanúi. Az távoli civilizációk egymáshoz közeledtek, a gazdasági fejlődés globálissá válása számos politikai és társadalmi változást eredményezett. Így az ún. centrumországok mellett a fejlődésben lemaradt periferiák vagy szemiperiferiák is hátrányuk csökkentésére törekednek. Az ipar, a közlekedés és a kereskedelem fejlődése a világgazdasági kapcsolatok bővülését eredményezte, a nyersanyagok, a késztermékek mellett útra

kelt a munkaerő is. A monopolkapitalizmus korában erőteljesebben jelentkezett a centrum–periféria („központ–vidék”) viszony. Napjainkban a világgazdasági folyamatokban a kereskedelemmel szoros kölcsönhatásban a nemzetközi tőkeáramlás válik a nemzetközi munkamegosztás fejlődésének meghatározó tényezőjévé. A gigantikus méretű és erejű multinacionális és transznacionális vállalatok (TNC) szerepe felértékelődött. A vállalatóriások hálózata az egész világot átfogják. A működőtőke-kivitel döntő hányada (kb. 80%-a) a multinacionális vállalatok tulajdonában van. Ezek központjai a legfejlettebb országok magtérsegeinek agglomerációiban, nagyvárosokban helyezkednek el. A világgazdaság fejlődésének fő trendjét* a globalizációs folyamatok határozzák meg. A hatalom és a politika összefüggése egyre jelentősebb, a centrum–periféria kérdése igen fontos kérdéscsoport. A gyorsuló növekedés paradigmája* jelentős közgazdasági téma. 2000-től viszont ez a növekedés viszonylag lelassul. Már most is használatosak az alábbi kifejezések: „fenntartható növekedés”, „újrahasznosítás”, „zöld gazdaság”. A XX. századot pedig a tömegtermelés és a tömegfogyasztás koraként (is) emlegetik. A Singer-varrógép korszerűsítette a divatot, majd az elektromosság elterjedése újabb változásokat indított el. Következett a többi civilizációs vívmány: telefon, rádió, gépkocsi, mosógép, hűtőgép, színes tévé, számítógép és a mobil telefon.

2.2. Mit magyaráznak meg a világmodellek? A világgazdaság regionális változásait ma globális világmodellekkel írják le. Ebben szerepelnek a fejlett és fejlődésben levő, illetve az elmaradott országok, a gazdag és szegény országok, az ún. „növekedési pólusok” (a közgazdászok ezeket a területeket „innovációs és megújulási képességgel” ruházzák fel). Földrajzi vetületben mindez a centrum és a periféria szembeállításában mutatkozik meg. Azt is megállapították, hogy a világgazdaságban vannak növekedési időszakok, melyeket visszaeső vagy regressziós szakaszok követnek. Ez utóbbi oka a gazdasági recesszió (visszaesés). Röviden tekintsük át a világmodelleket.

Mik a világmodellek? A globális problémák iránti tudományos és politikai érdeklődés hozta létre a világmodelleket. Ezek olyan számítógépes vagy vizuális-verbális modellek, melyek éppen az emberiséget érdeklő nagy kérdések megoldását célozzák meg és számítják ki az esélyeinket a túléléshez. Ezek a modellek az ENSZ és a Római Klub (1968-tól, alapítója Aurelio Peccei olasz közgazdász) megbízásából készültek, és éppen a világ változásainak megértéséhez próbálnak eligazítót nyújtani. Céljuk megismerni a földi rendszerek működését, az emberiség létszámának növekedéséből és gazdasági tevékenységéből származó korlátokat. Néhányat felsorolunk.

(a) A növekedés határai (Meadows-csoport, MTI, 1972): a számítógépes világmodell a népesség, az egy főre jutó ipari termelés és az egy főre jutó élelmiszer, a le nem bomló szennyeződés és a nem megújítható erőforrások megmaradó hányadában várható alakulást modellezte 14 változatban, 1900 és 2001 között. Megállapították, hogy a növekedésnek vannak határai, fő kulcsszó a korlátozás, a takarékoság és a „0 növekedési stratégiát” javasolták, amelyet sem a Nyugat, sem a Kelet nem fogadott el.

(b) Fordulóponton az emberiség (1974): a válság tartós lesz és nem átmeneti. Ehhez új globális etikára van szükség, melynek lényege a természettel kialakított harmónia és nem leigázás.

(c) A hulladékkorszak (Gábor Dénes, 1976): a köszén szerepének növekedését javasolja, óvatosságra int a maghasadásos erőművek üzemeltetésével kapcsolatban. A hosszú távú megoldást a napenergia hasznosítása jelentheti. Takarékoskodnunk kell a nyersanyagkészletekkel, csökkenteni kell a hulladékot.

(d) A világgazdaság jövője (W. Leontief, ENSZ modell, 1977): a fejlett és fejlődő országok közötti feszültség nő, az élelmezési gondok szintén sokasodnak, a fejlődő országok felzárkóztatása elengedhetetlen.

(e) A nemzetközi rend átalakítása (J. Tinbergen, 1977): szükség van az ENSZ reformjára, a világbiztonság megteremtésére, a nemzetközi pénzügyi reformra, a fegyverkezés csökkentésére.

(f) Célok az emberiség számára (László Ervin, 1977): globális biztonság, béke, az élelmezési válság megoldása, a globális energiagazdálkodás kiépítése, új szabályozott világrend megteremtése. Meg kell szabadulnunk konzervatív korlátainktól.

(g) A tanulásnak nincsenek határai (Botkin, Elmandrija, Malița, 1979): szükség van a készség- és képességfejlesztő innovatív tanulásra. Az ember társadalmi érzékenysége a globális felelősségtudattal társulva jelentős lépés a közösségi összefogásban.

Később több úgynevezett jelentés látott napvilágot, melyek gazdasági kérdésekkel, az erőforrások átcsoportosításával, az energiasztratégiával, a világelelmezési programokkal, a világgazdasági rendszer átfogó reformjával kapcsolatosak. Többen jelzik, hogy a biztonság forrása a bizalom. A Brundtland Bizottság jelentése a Közös jövőnk (1987), amely az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciát (Rio de Janeiro, 1992, 172 ország részvételével) készítette elő (Riói Föld Csúcs – Earth Summit), meghatározta a harmonikus fejlődés fogalmát és az Agenda 21 a világot a jövő század kihívásaira próbálta felkészíteni.

3. A világgazdaság mai erővonalai, tér szerkezete és dinamikája

„Annak a rendszernek, amelyben élünk, fő hibája, hogy nem tud teljes foglalkoztatást biztosítani, továbbá, hogy önkényes és igazságtalan benne a vagyon és a jövedelem elosztása.”

J. M. Keynes (1883–1946)

Az alábbiakban Földünk nagy világgazdasági régióit, jellemzőit, kapcsolatrendszerünk térbeli szerkezetét fogjuk megvizsgálni. Előbb a nagy világgazdasági változásokra és összefüggésekre térünk ki, majd a földrajzi (területi) vetületeket emeljük ki.

A XX. században végbement változások közül az egyik legfontosabb tényező a gazdasági élet fokozódó nemzetköziesedése, a multinacionális vállalatok szerepének és befolyásának erősödése volt. Napjaink világát viszont a szélsőséges egyenlőtlenségek jellemzik. A világgazdaság ennek ellenére ma egy szerves egység képét mutatja. Mindezek előzményeként érdemes néhány fontos tényre odafigyelni, melyek kijelölik a világgazdaság erőtereit.

A világgazdaság a nemzetgazdaságok összessége. A nemzetgazdaságokat a nemzetközi munkamegosztás kapcsolja össze. A világgazdaság megnyilvánulásai: külkereskedelem, nemzetközi pénzügyek, a munkaerő áramlása, a tudományos eredmények és a technika nemzetközi mozgása (licenc*, know-how*), nemzetközi vállalati tevékenység, a regionális és globális integrációs szervezetek működése, a nemzeti politikák összehangolása.

Ma a világgazdaság motorja a piacgazdaság. Sok fogaskerék tartja össze: áru, pénz, munka, energia, információ. Mindezek a piacon mérettetnek meg: a munka és az áru piacán. A piacgazdaság igazi mozgatója pedig a munkamegosztás. A jelszó sem hiányozhat: többet, nagyobbat, gyorsabban. Újabban a gépeknél, az elektronikában a miniaturizálás lett a kulcsszó. A gazdasági növekedés mérőszáma pedig a bruttó hazai termék* (GDP), amely megmutatja, hogy egy adott ország egy adott évben mit termelt, produkált.

A harmadik évezred kezdetén álló emberiség jelentős, esetenként forradalminak nevezhető változások tanúja és alanya mind a politika és a gazdaság, mind a társadalmi élet más fontos területein. A világgazdaság fejlődése jelentős elmozdulást eredményezett a viszonylag zárt regionális piacoktól a mai hierarchikusan felépülő kapcsolatrendszerekig. Ilyen regionális piac volt a XVIII–XIX. században Európa (az Óvilág), a délkelet-

ázsiai szigetvilág, Kína. A XX. század fordulóján szembeállítható a fejlett magterület (gravitációs központ – pl. Nagy Britannia) a peremterülettel (a volt gyarmatok). Az I. világháborút követően többpólusú világ gazdaság kap erőre: Európa (főleg Németország), AEÁ, Japán. A tőkeerős országok nyersanyagszükséglete igen jelentős volt, majd kialakultak a leányvállalatok, kartellek. A II. világháborút követően a kétpólusú politikai világ- és gazdasági rend születése és kiteljesedése egészen 1989-ig tartott, közben az AEÁ politikai és gazdasági hegemoniája megerősödött, és világviszonylatban több gazdasági csomópont (ún. multipoláris szerkezet) alakult ki. A Szovjetunió egy gravitációs központ szerepét töltötte be mérsékeltbb világkereskedelemmel. 1989 után a szovjet államszövetség felbomlása új helyzetet teremtett. A világ gazdaság fő mozgatóerejét az ipari termelés és a világkereskedelem képezte, melyek újabb növekedési pólusokat hoztak létre, hasznosítva az egyes országcsoportok természeti erőforrásait, a földrajzi fekvés előnyeit, a viszonylag olcsó munkaerőt.

A világ gazdaság életében a gazdasági növekedés négy alaptényezőjét szokták meghatározni. Ezek: (1) a humán (emberi) erőforrások; (2) a természeti erőforrások (ásványkincsek, energiahordozók); (3) a tőke (a pénzforgalmazás a legnagyobb hasznot eredményezi), a pénz egyre inkább egy világméretű „árnyékkormány” vált, ezt fejezi ki a monetáris világ gazdaság fogalma is; (4) a technológia (főleg az információs technológia).

3.1. A világ gazdaság mai erővonalait meghatározó tényezők

Napjaink világ gazdaságának kulcstényezőit és kísérőjelenségeit vizsgálva – a nemzetközi összehasonlítások alapján – megállapíthatjuk a következőket:

- az egypólusú világ egyenetlenségei továbbra is fennmaradtak;
- az információs társadalomban egyre bővülő információtechnológia korszaka következett be;
- az innovációbarát területek megsokasodtak;
- egyre jobban hódít a globalizáció, és előretört a regionalizáció, másfelől az egységesülés eszméje jelentkezik erőteljesebben, amely az Európai Egyesült Államok gondolatához vezetett el;
- a geo- és gazdaságpolitikusok állítják, hogy a nemzetállamok ideje leviharzott, a határok átjárhatósága napi realitásnak tűnik;
- a kulturális különbségek fokozódnak és nem tűnnek el, ellenben előretört a nacionalizmus, sovinizmus;

– többfelé a helyi preferenciák kerülnek előtérbe, azaz a „couleur locale” jelentkezik, és egyre erőteljesebben kerül terítékre a helyi gazdasági teljesítmény, a versenytársak, a helyi érdekekkel történő azonosulás és a szubszidiaritás* kérdése.

A fenti általános és gazdaságtörténeti visszapillantás ismeretében a mai világgazdaság – mint térben és időben változó jelenség – főbb jellemzőit az alábbiakban összegezhetjük:

(a) Sokszínűség és fejlődési különbségek. E téren a fejlett és fejletlen országok jellemzői szembetűnőek. A fejlett országokban – az országok alig 10%-ában – a GNP* meghaladja a 20 000 USD-t. Ezek az országok erőteljes telematikai hálózatokkal és információs sztrádákkal rendelkeznek. A gazdaság fejlődése látványos. 1994-ben a fejlett országok adták a világ összes GDP-* értékének mintegy 79%-át. A fejletlen országokban – a világ országainak mintegy 25%-ában – az egy főre jutó évi bruttó nemzeti termék (GNP)* nem haladja meg az 500 USD-t. Sok ország alacsony információs hálózattal rendelkezik és a szegénység szembetűnő.

(b) A nemzetközi munkamegosztás kiszélesedése és elmélyülése, amely a világpiac jelentős fejlődését és erőteljes intézményesülését eredményezte.

(c) A kölcsönös függőségek világméretűvé válása mellett a társadalmi-gazdasági tér szerepe egyre jobban felértékelődött.

(d) A globalizáció mindvégig erősödött, a világgazdaság az emberiség legátfogóbb, világméretű (egyetemes) tényezője lett. Fejlődésén mégis ötvenéves periódusú hullám vonul végig, melyben a válságok mintegy 25 évenként következnek be (ez a Kondratyev-féle ciklus). A felemelkedési hullám legtöbbször egybeesik a beruházási javak életciklusával. Néhány fő lendítőerőt érdemes feleleveníteni: a textilipar fejlődése az 1760-as években, a vasút megjelenése 1825-ben Angliában, majd ezt követi a negatív előjelű tőzsdeválság (1873). A gépipari tömegtermelésnek (1895) az 1929-es világválság vet véget. 1945 után az atomenergia, elektronika, vegyipar fellendülését követően az 1973-as olajválság újabb vészhelyzetet jelölt ki. 1995-től újabb fellendülés következett be.

(e) A centrum (központ) és a periféria (fejlődésben elmaradt vidék, függőségi helyzet, a leszakadás, a fejlődés fő sodrásirányából való kikerülés jellemzi) viszony folyamatosan újratermelődik. Ez azt jelenti, hogy a fejlődési szintek alakulásával a centrumok térben áthelyeződnek, vándorolnak. Pl. a Nyugat egyes országainak domináns pozíciói gyakran változtak (Hollandia, Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok).

A centrum a magterületet* (core = mag), a gócot jelenti, míg a periféria a gazdasági peremvidékkel (szegély) azonosítható. Ez jelenthet lemaradást vagy éppen gazdasági befolyási kört, területet. Centrum lehet egy város (London), egy konurbáció (Randstad, Tokió-Yokohama, Manchester, Rhône-Alpok), ország (Németország) vagy éppen országcsoport (pl. Európai Unió országai). Gazdasági-pénzügyi értelemben a centrum lehet egy pénzügyi rendszercsoport (New York bankkövezete a cityben), érdek- és vonzáskörzet (árak, tőke, technológia, tudás, innovációs pont pl. ipari park*; jelentős innovációs többlettel jelentkeztek az idők során Brügge, Antwerpen, Amsterdam, London, Velence, New York, Tokió, Hongkong, ahol jelentős pénzügyi átutalások valósultak/valósulnak meg). Ma igazi centrumtérsegek a Triád országai, országcsoportjai: Észak-Amerika, az Európai Unió országai, Távol-Kelet néhány fejlett országa. Ezekben a helyeken a nemzetközi tőke szerepe igen erős. Ma közel 1000 milliárd dolláros tőketúlkínálat van a világon, melyet kiszolgáló menedzserréteg többnyire gyökértelenné válik.

(f) A világgazdaság magasabb rendű, mint a nemzetgazdaságok egyszerű összessége. Tulajdonképpen többszereplős rendszer. További fejlődését és térszerveződését a transznacionális vállalatok, vállalatóriások (TNC) hálózata és a regionális integrációs szervezetek együttesen szabják meg. Ugyanakkor a világgazdaság szűkebb kategória, mint a világrendszer. A világrendszer a gazdasági szférán túlmenően magába foglalja az emberiség etnikai, politikai, kulturális, katonai, diplomáciai viszonyait és azok kölcsönös kapcsolatrendszerét. A világgazdaság azoknak a gazdasági kapcsolatoknak az összessége, amelyek révén a világ országainak nemzetgazdasága a nemzetközi munkamegosztáson keresztül összefonódik egymással.

(g) A világgazdaság fogalma ugyanakkor tágabb, mint a világpiacé, mert az utóbbi csak a kereskedelmi kapcsolatokat foglalja magában. A világpiac a világgazdaság része, a nemzetközi piacok és az országok között létrejött kereskedelmi kapcsolatok összessége. A Világkereskedelmi Szervezet (WTO), a GATT* örökébe lépett, továbbá a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetének (OECD*) szerepe egyre jelentősebb. Láttuk, hogy az 1989-es év politikai fejleményei véget vetettek a kétpólusú világrend feszültségekkel terhes, a Nyugat–Kelet szembenállás (konfrontáció, párbaj, megosztottság) jegyében eltelt időszaknak. Ezt követően viszont Észak–Dél régi ellentmondásai kiújultak. A közel-keleti válságról, a nemzetközi (regionális) konfliktusokról naponta kapunk híreket.

(h) Ma a világban tapasztalható gazdasági növekedés több szempontból befolyásolja egy új gazdasági világrend kialakulási folyamatát. Ezt a fo-

lyamatot expanziónak nevezik, amely egy-egy ország vagy országcsoport törekvését fejezi ki újabb területek vagy piacok és nyersanyagforrások megszerzéséért. Ezáltal a meglévő befolyási övezetük erősödik meg. A használt eszközök is változatosak, kezdve a gazdasági tőke kivittől a politikai nyomásig, egészen a fegyveres hódításig. A világgazdasági, pénzügyi, szociális, környezeti és energiaválság mellé társult az értékválság. A háború és a béke kérdése regionális vetületben is felmerült. Az atomveszély (atomhálál) ma is fennáll: a FÁK 17 500 nukleáris robbanófejjel rendelkezik az AEÁ pedig 19 000 nukleáris robbanófejjel. Ma a világ kutatási és fejlesztési célokra fordított kiadásainak mintegy 25%-a hadiipari jellegű. Napjainkban mintegy egybillió amerikai dollárnak megfelelő összeget költenek évente katonai kiadásokra. A világ fegyverkereskedelmét évi 40-50 milliárd dollárra becsülik.

(i) Naponta tapasztalható, hogy a magasabb életszínvonal a jóléti állam felé vezet, míg a gazdasági fejletlenség a szociális problémák és a szegénység felé tereli a figyelmet.

(j) A világgazdasági rendszer alapjait 1944-ben, az egyesült államokbeli New Hampshire államban levő kis üdülőfaluban, Bretton Woods*-ban tették le, ahol az AEÁ, Nagy-Britannia és fontosabb szövetségeseik kidolgozták az új gazdasági világrend három alapelemét:

– A nemzetközi pénzügyi rendszer szabályozása, köztük az aranydollárrendszer elfogadása (eszerint rögzített árfolyam létezik, vagyis az egyik valutának valamely más valutához viszonyított ára nem változik, állandó marad). Azóta bevezették a lebegőárfolyam-rendszert, melynek lényege az, hogy a valuták árfolyama a piac törvényeinek megfelelően alakulnak. Kialakult a monetáris világgazdaság, melyben nem a tényleges termelési folyamatok, hanem a pénzügyi élet a döntő.

– A Nemzetközi Valutaalap (IMF*) létrehozása, amely ma a világ legfőbb bankja. Fő feladata a hitelnyújtás azon tagországoknak, amelyek fizetési nehézségekkel küzdenek.

– A Világbank* létrehozása, az IMF testvérintézménye, székhelye Washington. Kezdeti feladata az volt, hogy segítséget nyújtson Európa háború utáni újjáépítéséhez, ma pedig az alacsony és a közepes jövedelmű országok gazdasági fejlődését segíti hosszú lejáratú hitelek („célhitelek”) nyújtásával.

A fejlődő országok elhúzódó válsága világgazdasági válság lehetőségének rémét vetíti előre. A krízishelyzetek megoldása érdekében olyan nemzetközi intézményekre lenne szükség, melyek összehangolt és haték-

kony lépésekkel tényleges eredményt tudnak felmutatni. Az egyes országcsoportok eltérő érdekei miatt azonban erre még várni kell.

Összegezés:

- Napjaink világgazdasága multipoláris. Megkülönböztethetők növekedési gócek, akcióterületek, majd kisebb regionális növekedési térségek.

- A világnépesség fejlett országokban élő egynegyede birtokolja a jövedelmek négyötödét, míg a fejlődő országokban élők háromnegyede viszont a jövedelmek egyötödén kénytelen osztozkodni.

- A világgazdasági korszakváltás éppen a nemzetgazdaságok feltételrendszerének gyökeres átalakítását jelöli (az áruforgalom termékszerkezetének átalakulása, a világkereskedelem fő irányainak megváltozása, a multinacionális vállalatok térhódítása). Egy-egy gazdasági válság vagy túltermelési válság krízishelyzet, melynek során a gazdasági rend zavarai és a hiánygazdaság mutatkozik meg.

- A világgazdasági hatalom tulajdonosai éppen a fejlett országok. Ezek a centrumországok, ahol az integráció magas fokot ért el. A fejlődő és a fejletlen országok a periféria felé sodródnak (noha van kivétel is: Szingapúr GNP-je: 22 500 USD). Az átlagos növekedési ütem valamely ország vagy országcsoport (térség) nemzetgazdaságának meghatározott időtartamon belüli változását százalékban fejezi ki. 1994-ben a világ legszegényebb országa a közép-afrikai Ruanda volt, ahol egy lakosra 80 USD GNP jutott. A legfejlettebb, magas jövedelmű országcsoportokhoz tartozó államok GNP-je 23 420 USD volt. Ide sorolható: Németország, AEÁ, Norvégia, Dánia, Japán és a világ leggazdagabb országa Svájc (GNP: 37 930 USD volt).

- Az ipari társadalomból az információs társadalomba tartunk: a gazdaság egyre inkább globalizálódik, a világpiac kitágul.

- Növekszik a versenyképesség, új versenyhelyzetek alakulnak ki. Nyer az, aki informáltabb.

- Már tapasztalható, hogy a fenntartható fejlődés buktatókkal jár. A vidéki elszigeteltségből ki kell lépni, cél az Európai Unió kohéziója. A nemzetközi folyamatokat (trendeket*) látni kell, be kell kapcsolódni az integrált információs rendszerekbe, azonos skálán haladva és egyidejűleg.

3.2. A világgazdaság térszerkezete

Globális világunk térszerkezete a következő ábrával is szemléltethető.

1. „Első világ”:	a fejlett világ	(centrum)
Fejlett Észak: G7 + Fejlett Kelet-Ázsia (Japán, a „négy kis tigris”: Dél-Korea, Tajvan, Hongkong, Szingapúr)		
↓ tőke	↓	▲ fejlődés + verseny
2. Második világ:	„félleg fejlett világ”	(félperiféria)
középjövedelmű országok: 2900–8900 USD (kelet-közép-európai térség + Latin Amerika, Kína) volt szocialista országok némelyike		
↓ tőke	↓	▲ fejlődés + verseny
3. Harmadik világ:	fejletlen/fejlődő világ (periféria)	leszakadt térségek
Fekete-Afrika, Latin-Amerika egyes országai		

2. ábra. A globális világ térszerkezete (az új, többpólusú világszerkezet tartalmi struktúrái – strukturált elméleti modell).

3.3. A hárompólusú világgazdaságról

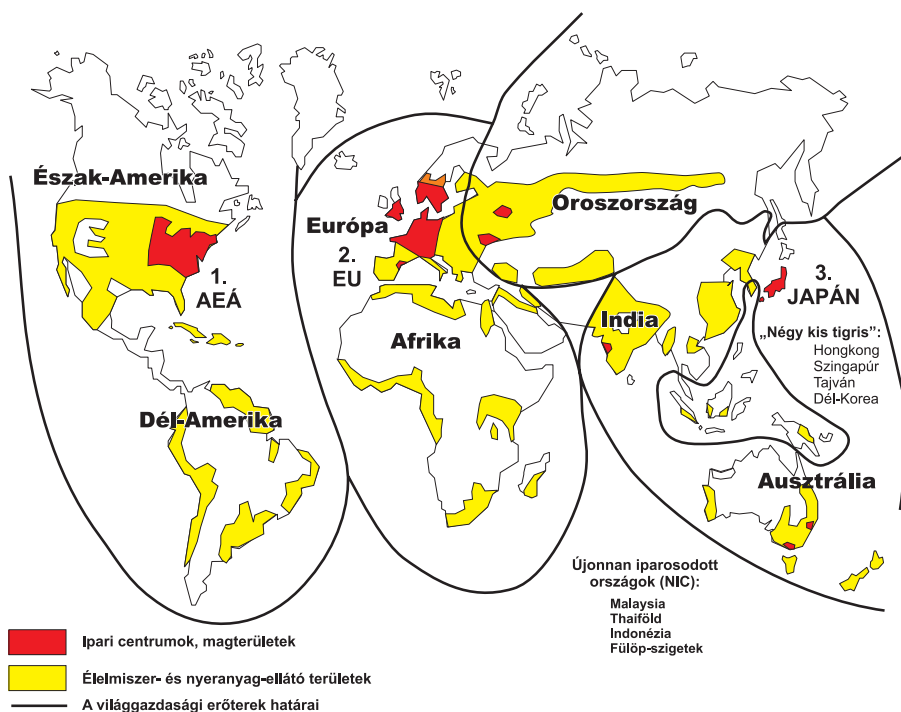
Az alábbiakban a világ három gazdasági erőcentrumba vagy a hárompólusú világgazdaság (Triád) fontosabb kérdéseire térünk ki (3. ábra).

Láttuk, a XX. század végére – a világméretű területi munkamegosztás eredményeként is – kialakult a hárompólusú világgazdaság. Ennek összetevői:

1. Amerikai Egyesült Államok, amely önálló piacgazdaságot épített ki északra és délre;
2. Európai Unió mint Európa legjelentősebb centrumtérsége;

3. Japán illetve Kelet-Ázsia: elkerülte a gyarmatosítást, és az idegen tőke erőteljes benyomulását, a nyugati modernizációt pedig eredményesen beépítette nemzetgazdaságába (észak–dél felé kapcsolatokat építhet ki).

A többpólusú világ tehát három növekedési gócot és akciócentrumot foglal magába, melynek a neve Triád (az elnevezés Kenichi Ohmae japán közgazdásztól származik). A Triád más neve gazdasági háromszög, illetve gazdasági tengely. Az emberiség XXI. századi sorsát döntően a hatalmi-gazdasági-katonai erőközpontok versenye, együttműködése és konfliktusai határozzák meg. A verseny egyre erőteljesebb, főleg az AEÁ és Japán között. A „harmadik világ” (Latin-Amerika, Délkelet-Ázsia) mintegy „ütközőpont” éppen az olcsó munkaerő és a nyersanyagok tekintetében. Ma a stratégiai fontos ásványi nyersanyagokért és energiaforrásokért erőteljes versengés és harc indult meg a fejlett országok részéről. Ugyanakkor a fejlett országoknak fontos a segítségnyújtás a gyengén fejlett országok felé. Mindez elősegítette a harmadik világ kettéválását egy sikeres, gyorsan fejlődő és egy mindinkább lemaradó pólusra.

3. ábra. A világgazdaság térszerkezete (a hárompólusú világgazdaság, TRIÁD).

A világ többi országai a Triádhhoz képest kisebb vagy nagyobb mértékben, de fél perifériának illetve perifériának minősülnek. A centrumországok gazdaságának legfőbb jellemzője, hogy nagy hangsúlyt fektetnek az innovációra, és a tudatosan kiépített technopoliszok működésére (különösen Japánban). Látványosan fejlődött az információgazdaság, amely a posztmodern, információs társadalom alapját jelenti. A kutatás és fejlesztés (K+F) jelentősége tovább növekszik, míg a tercier* és kvaterner* korszerű ágazatai (bank-pénzügyi, biztosítási szolgáltatások) együttesen hozzájárulnak a GDP növekedéséhez. A humán tőke felértékelődött, és mindenütt a magas műszaki színvonalat (high-tech*) képviselő termékek kerülnek piacra. Az „agyelszívás*” (brain drain) a humántőke állományának jelentős átcsoportosítását eredményezte, ugyancsak a fejlett országok előnyére.

Térség	Kapcsolódó térség	Terület (km ²)	Lakosság (millió fő)
I. Észak-Amerika (amerikai centrumtérség) + NAFTA*	AEÁ és Kanada	19 200 000	297
	Latin-Amerika (Közép- és Dél-Amerika)		
II. Nyugat-Európa(EU centrumtérség)	Európai Unió	2 239 000	374
	CEFTA*		
	Közép- és Kelet-Európa		
	Közel-Kelet, Afrika		
III. Japán (Kelet-Ázsia centrumtérsége)	Japán	377 000	126
	(„négy kis tigris”): Hongkong, Szingapúr, Tajvan, Dél-Korea		
	Délkelet-Ázsia		
	Kína	9 572 000	1 244
	Ausztrália – Új-Zéland	7 900 000	22
IV. Egyéb térségek	FÁK (Független Államok Közössége)		
	India	3 287 000	955

2. táblázat. A világgazdaság centrumtérségei 2001-ben (a három nagyhatalom gazdasági-katonai erőközpontja). ©Szerk. Vofkori László

3.4. A világ két vezető országa: az AEÁ és Japán

Amerikai Egyesült Államok

– A világ egyetlen szuperhatalma. A XX. század elejére a világ legerősebb és iparilag legfejlettebb társadalmát teremtette meg. Sajátos gazdasági és politikai erőter. A világgazdaság vezető ereje és geopolitikai hatása egyedülálló. Nagyon sok nemzetközi szervezet, világgazdasági szerveződés vezető állama.

– Katonai ereje legnagyobb a világon, a legátfogóbb információs szupersztrádát építi.

– Kontinensnyi nagyságú nagyhatalom, területe 9,3 millió km², a világ harmadik legnépesebb országa 250 millió lakossal.

– GDP 6374 milliárd USD, az egy főre eső GDP 24 681 USD

– Az amerikanizmus fejlődési modellt követi: „Amerika az amerikaiaké!”

– A termelés alapja és mozgatóereje a profit. Mindent a piaci szemlélet ural.

– Az amerikai polgár életcéljává a minél több új termék megszerzése válik. Az állampolgároknak nagy a problémamegoldó-képessége, rugalmas az életfelfogása, nagy az önbizalma. Büszke a szabadságára, demokráciájára, országa nagyságára és gazdaságára.

– 211 millió ember kezében van lőfegyver (az évente elkövetett gyilkosságok száma 38 000).

– Az AEÁ-ban ma a legfőbb veszélyként a regionális és a gazdasági instabilitást, a demokrácia elleni fellépéseket, egyes régiók demográfiai problémáit, valamint a tömegpusztító fegyverek elterjedését nevezik meg. A nemzeti katonai stratégiákban egyre nagyobb figyelmet fordítanak az olyan új típusú veszélyekre, mint a kábítószer-kereskedelem és a nemzetközi terrorizmus.

– Az eljövendő nemzetközi rendszerben sokan számítanak az AEÁ vezető szerepére, és még ha nem is mindenki tartja lehetségesnek az unipolaritást, abban megegyeznek, hogy e szuperhatalom a nemzetközi rend fontos befolyásolója marad. A hidegháború végével ugyancsak sokan várják az ENSZ* újjáéledését, és bíznak a nagyhatalmak jövőbeni együttműködésében.

Japán

– A világ egyik legdinamikusabban fejlődő országa (sokan a japán csodáról »boom« beszélnek).

- A „japán út” lényege: gazdasági hatékonyság, munkahelyi hűség, szeretik bankban tartani pénzüket.
- Magas ipari termelékenység, másfélszer annyit dolgoznak, mint az európaiak.
- Japán Ázsia XXI. századi évszázadát egyengeti.
- Erős a tőkekivitel, a technológiai-műszaki kutatásokra nagy hangsúlyt fektetnek, kitűnő exportőrök.

3.5. Nagy léptékű átalakulások a világban. A világgazdaság jelenleg zajló folyamatai

(1) A nemzetgazdaságok igyekeznek felsorakozni a „nagyok köré”. Ugyanakkor a világgazdasági sikeresség záloga a globalizáló világpiachoz való fölzárkózás, kapcsolódás és a globális folyamatokban való minél nagyobb mértékű részvétel. Veszélyként az jelentkezhethet, hogy a Földünkön kialakulhat egy nemzeti sajátosságoktól, társadalmi hagyományoktól mentes „egyveretű” (uniformizált) kultúra és világ. Az elmúlt 10-15 évben a globális pénzpiacok óriási mértékű felduzzadásának lehettünk tanúi (amely viszont nem sebezhetetlen).

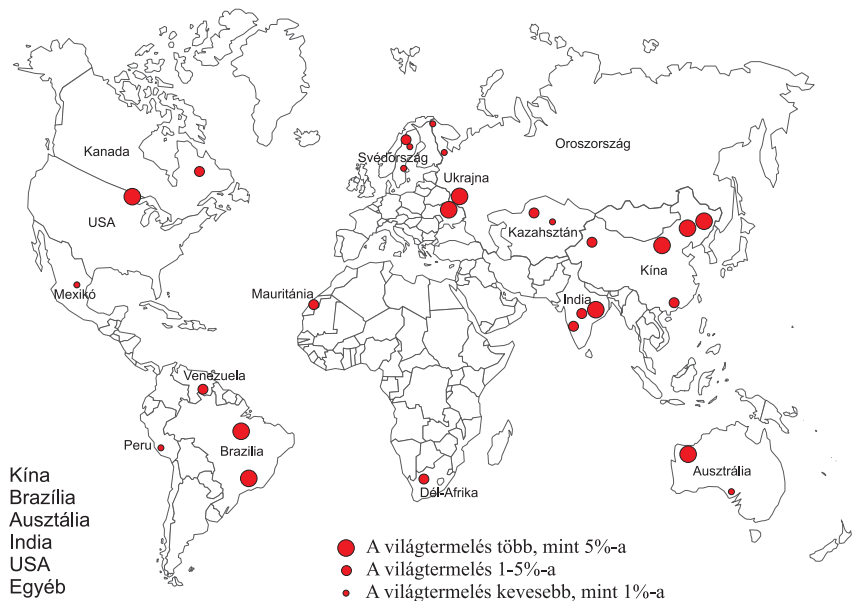
(2) Kelet-Közép-Európa kezd bekapcsolódni a nemzetközi gazdasági-társadalmi átalakulási folyamatba (noha magas az infláció és a gazdaság működése nehézkes). Az „átmenet” mindeddig nem hozta meg azokat a hatékonysági és jóléti előnyöket, amelyeket eredetileg vártak tőle. A modellzavar erősödőben van. A fekete- vagy a szürkegazdaság túlzott térhódítása, a gazdaság kriminalizálódása és demoralizálódása súlyos piaci torzulások forrása. Továbbra is fejletlenek a modern piaci infrastruktúrák (hitelkártyák, pénzformák, a globális hálózatokban való részvétel, logisztikai struktúrák kiépítése).

(3) Észak-Amerika erős gazdasági és politikai hatást gyakorol a térségre. Gazdag és jól szervez, centrum és egyben magterület. Magas integrációt valósít meg. Az Amerikai Egyesült Államok magterület- és erőtergazdasága megőrizte vezető szerepét. Politikai ereje, katonai potenciálja, nemzetközi szervezetei lehetővé teszik számára, hogy érdekeit világméretekben érvényesítse. Az AEÁ-hoz szorosan kapcsolódik Kanada, Mexikó, Közép- és Dél-Amerika gazdasága.

(4) Nyugat-Európa az öreg kontinens legerősebb integrációs tere, melynek legerősebb intézményesített integrációs szervezeti kerete az Európai Unió. Az EFTA* szerepe is jelentős.

(5) Japán és Délkelet-Ázsia szerepe erősödőben van: modellértékű országok, élelmiszer-önellátásra rendezkednek be, aktív pénzrendszerük van. A magterületet Japán alkotja, melyhez felsorakozott a „négy kis tigris” néven ismeretes küszöbország (Hongkong, Dél-Korea, Szingapúr, Tajvan, ahol „megkezdődött a XXI. század” (területük összesen 137 000 km², népességük összesen 73 millió fő), melyek eleven gazdaságú regionális növekedési térséget alkotnak, majd Indonézia, Malajzia, Thaiföld és Fülöp-szigetek a második hullámban iparosodtak (területük összesen 3 millió km², népességük 327 millió fő). Az újonnan iparosodó országok (NIC) tehát a világgazdaság legdinamikusabban fejlődő centrumtársaságához kapcsolódnak. Előretört a tőke- és technológia-behozatal (szabadalmak, technológiák cseréje, kutatási kooperációk szervezése), megélénkült a külkereskedelmi cserefolyamatok, melyek első számú feltétele éppen a korszerű termékek minősége.

(6) Az amerikai kontinens és az új csendes-óceáni gazdaságok is igyekeznek minél gyorsabban átvenni azt a vezető szerepet, amely évszázadokon át Európa kezében volt, és amelyet egyre nehezebben tud már megtartani. Egy olyan geopolitikai átrendeződés zajlik, amelynek a során az ismeretek és az információk válnak a hatalom és a befolyás megszer-

4. ábra. A világ legjelentősebb vasérctermelő országai.

zésének eszközeivé. Egyre inkább nyilvánvaló, hogy azoké lesz a vezető szerep, akik szabad folyást tudnak majd engedni az intelligenciának, a kreativitásnak és a vállalkozókészségnek. Az Európai Unió ugyanakkor ma példaként szolgál a más kontinenseken zajló, különböző regionális gazdasági integrációs folyamatok számára is. Azonban egy olyan integrációs modell, amely csupán az integráció gyakorlati megvalósításának eszközeit tartalmazza és legfőbb célja a jólét biztosítása, nem elegendő.

(7) A minden területet felölelően zajló verseny elkerülhetetlenül egy világméretű piaccá alakította át a „globális falut” – Földünket. A gyarmatbirodalmak felbomlottak és egy új gazdasági világrend van kialakulóban, melyben a gyengébben fejlett országok mintegy „felsorakoznak” a nagyobbak oldalán.

A világ legjelentősebb vasérctermelő országait a 4. ábra szemlélteti.

Összegzésképpen álljon itt a hét legfontosabb ipari ország összehasonlító adatsora (3. táblázat).

Megnevezés		Területe	Népesség	Nép-sűrűség (átlag)	Egy főre jutó GDP (átlag)
Mértékegység		millió km ²	Millió fő	Fő / km ²	USD 1998
Amerikai Egyesült Államok	1.	9,363	269	29	28 020
Japán	2.	0,378	126	334	40 940
Németország	3.	0,356	82	230	28 870
Franciaország	4.	0,551	59	108	26 270
Egyesült Királyság	5.	0,241	58	242	21 200
Olaszország	6.	0,301	57	191	20 800
Kanada	7.	9,976	31	3	22 400
G7 együtt		21,166	682	162	26 928
Az EU együtt		2,239	374	114	
A világ összesen		510	6 000		

3. táblázat. A hét legfejlettebb ipari ország (G7) összehasonlító globális adatai 1999-ben. Forrás: *Statistical Yearbook (Forty-first issue)*. U. N. New York, 1996. *European Economic. Annual Economic Report for 1997*. E. C. Luxembourg. Nr. 63. 1977. 2 becslés és a szerző adatgyűjtése különböző forrásokból.

3.6. A multi- és transznacionális vállalatok (TNC)

A nagy sorozatú termelés és a széles körű háttérpári kooperációs kapcsolatok létrehozták a világ legerősebb transznacionális mamutvállalatait.

A jelenlegi nemzetközi gazdasági kapcsolatok fő mozgatórugói a világkereskedelem és a multinacionális* (MNC) és transznacionális* vállalatok (TNC).

(1) A multinacionális óriásvállalatok nemzeteken átívelő (vagy országok fölött álló) nagyvállalatok. Több országot, illetve nemzetet átfogó nagyvállalatok, melynek egy adott országban van a székhelye, és teljesen vagy részlegesen tulajdonolt leányvállalatai* más országokban működnek. Például az egyes termelési fázisok végrehajtását, az egyes alkatrészek előállítását, a végtermékek összeszerelését más és más országokban végzik el. Így az anyavállalat és a leányvállalat tevékenysége országhatárokon átnyúlik és szervesen összefonódik. Az utóbbiban van az olcsó munkaerő, a helyi nyersanyag- és energiaforrás, sőt a kész termékek felfelvőpiaca is. Tipikus iparágak e tekintetben: könnyűipar, elektronikai és közlekedési eszközök gyártása (pl. autóipar). Napjainkban, az információ-technológia időszakában, a multinacionális vállalatok egységei számítógépes összeköttetésben állanak egymással. Kialakultak az ún. világtermékek. Napjainkban pl. Coca-Cola, a McDonald's gyorsétterem-hálózat termékei, Nestlé, IBM és a Microsoft termékei már mindennapjaink részét képezik. Jelenleg a világon közel 350 nagy multinacionális cég bonyolítja le a nemzetközi árukereskedelem több mint 40%-át. E vállalatok számának növekedésében jelentős szerepet játszott a magánosítás (privatizáció) előretörése.

Számos adatforrás a világ 20 legnagyobb multinacionális vállalataként az alábbiakat jelöli meg: 1. Mitsubishi (Japán, 175 milliárd USD forgalommal); 2. Mitsui (Japán, 171 milliárd USD); 3. Itochu (Japán, 167 milliárd USD); 4. Sumitomo (Japán, 162 milliárd USD); 5. General Motors (AEÁ, 155 milliárd USD, autóipar); 6. Marubeni (Japán, 150 milliárd USD); 7. Ford Motor (AEÁ, 128 milliárd USD; autóipar); 8. Exxon (AEÁ, 101 milliárd USD, olajipar); 9. Nissho Iwai (Japán, 100 milliárd USD), 10. Royal Dutch/Shell Group (Nagy-Britannia/Hollandia, 94 milliárd USD, olajipar); Toyota Motors (Japán, autóipar); Wal-Mart Stores, Hitachi (Japán, elektronika); Nippon Life Insurance, AT&T, Nippon Telegr. & Teleph. Matsushita Elec. Indust., Tomen, General Electric (AEÁ, vegyes); Daimler-Benz (Németország, autóipar). Más jelentős multinacionális vállalatok: Alcatel Alsthom (Franciaország, távközlés); Philips Electronics (Hollandia, elektronika); Asea Brown Boveri (Svájc/Svédország, elektromosipar); Elf Aquí-

rairie (Franciaország, olajipar); Siemens (Németország, elektromosipar); British Petroleum (Nagy-Britannia, olajipar); Unilever (Nagy-Britannia/Hollandia, élelmiszeripar).

(2) Transznacionális vállalatok (TNC). A TNC-k egy központból irányított, globális leányvállalati hálózattal rendelkező óriásvállalatok. Éppen ezért tevékenységükben a globális hatékonyság szempontjai érvényesülnek, és a globális gazdaság fejlődésében egyre nagyobb szerepet játszanak. Jelenleg a 200 legnagyobb világcég a globális gazdasági tevékenység több mint 25 százalékát teszi ki. Az amerikai Business Week folyóirat szerint ezek a vállalatok a világ gazdaság domináns gazdasági és politikai tényezői, és a hidegháború megszűnésével új, „brutális versenyre” épülő gazdasági rend bontakozott ki, amelyben a nemzetgazdaságok szerepe mindinkább háttérbe szorul. Az UNCTAD megállapítása szerint a TNC-k olyan területekre hatolnak be, amelyek feletti szuverenitás korábban a nemzetállamokat illette. Azáltal, hogy a világban már alig képesek ellenőrzést gyakorolni a nemzetközi pénzügyi mozgások felett, valójában a saját nemzetgazdaságuk feletti ellenőrzés is kérdésessé válik. Hatalmukat mi sem szemlélteti jobban, mint az, hogy a világ 100 legerősebb gazdasági szervezetéből 47 transznacionális vállalat, amelyek bármelyikének nagyobb a gazdasági ereje, mint 130 országé.

A világ legjelentősebb – nem pénzügyi – vállalatainak (TNC) sorrendje a UNCTAD szerint: General Electric (AEÁ, elektronika); Shell Royal Dutch (UK/Hollandia, olaj); Ford Motor Co. (AEÁ, autó); Exxon Co. (AEÁ, olaj); General Motors (AEÁ, autó); IBM (AEÁ, számítógép); Toyota (Japán, autó); VW csoport (Németország, autó); Mitsubishi Co. (Japán, vegyes), Mobil Co. (AEÁ, olaj); Nestlé SA (Svájc, élelmiszer).

A világkereskedelem jelentősen hozzájárult a kedvezményes, előnyben részesített (preferenciális) vámövezetek kialakulásához. A szabadkereskedelmi övezeten belüli kereskedelem minden korlátozástól mentes. Ma a világon közel 150 vámszabad terület létezik, ahol az áruk szabadon, vámmentesen értékesíthetők, tárolhatók, csomagolhatók, sőt gyártás is folyhat. A kívülálló országokkal szemben minden tagország külön nemzeti vámpolitikát alkalmaz. Azt is fontos látni, hogy a magas technológiai szintű termékek előállítására csak az országok tényleges gazdasági együttműködésével gazdaságos. A gazdasági unió már tényleges integrációs szerveződésnek tekinthető (pl. a közös gazdaságpolitika révén közös beruházásokat hajtanak végre, közös termelőegységeket hoznak létre).

A világ húsz vezető informatikai és távközlési vállalatának ún. piaci kapitalizációja 3400 milliárd dollárt tett ki 2000-ben (Práger 2000. 128.).

A húsz legnagyobb internetes-telekommunikációs (IT = információs társadalom) vállalat döntő többsége amerikai. Csökkenő sorrendben az alábbi „IT” vállalatok szerepelnek: Cisco Systems, Intel, Microsoft, Nokia, Oracle, IBM, Lucent Technologies, Sun Microsystems, Nortel Networks, Ericsson, Hawlett-Packard, EMC Corporation, America Online, Dell Computer, Texas Instruments, Qualcomm, Motorola, Applied Materials, Softbank, Yahoo.

3.7. A világ nagy gazdasági és geopolitikai tömörülései

Vizsgáljuk meg kontinensenként, melyek a világ nagy gazdasági és geopolitikai tömörülései.

Európában:

(1) Európai Közösség (Európai Unió*, EU): székhelye Brüsszel. A legerősebb és legjelentősebb gazdasági tömörülés Európában. Az EU 1999-ben 3 324 000 km² területet ölelt fel, lakossága 375 500 000 fő, átlagos népsűrűsége 115 fő/km², az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GNP) 1999-ben 19 834 USD volt (részletek a következő alfejezetekben).

Összehasonlítva: az Amerikai Egyesült Államok területe 9,3 millió km², lakossága 269 millió fő, átlagos népsűrűsége 29 fő/km², az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GNP) 1999-ben 28 812 USD volt. Japán területe 378 000 km², lakossága 126 millió fő, átlagos népsűrűsége 334 fő/km², az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GNP) 1999-ben 23 017 USD volt.

(2) Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA*): székhelye Genf. Tagjai: Izland, Liechtenstein, Norvégia, Svájc.

(3) Brit Nemzetközösség (Commonwealth, C): székhelye London. Az egykori brit gyarmatbirodalom, majd az 1931-es westminsteri statútumban létrehozott Brit Nemzetek Közösségének utóda. 1947-ben alakult. Jelenleg 49 tagországa van. Kanada, Ausztrália és Új-Zéland mellett számos dél-amerikai, afrikai, ázsiai országból és a csendes-óceáni térség szigeteiből áll. Nagy-Britannia Közös Piacba (EU) történt belépése óta (1973) a tagállamok és a anyaország kapcsolatai tovább lazultak.

(4) Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO*): székhelye Brüsszel. Célja a tagállamok megvédése, amennyiben bármelyiküket fegyveres támadás érné. Védelmi erejüket egymás kölcsönös támogatásával állandóan fejlesztik.

(5) Északi Tanács (ÉT – Nordic Council, NC): 1952-ben alakult az észak-európai országok együttműködésének elősegítésére. Tagjai: Dánia, Izland, Norvégia és Svédország, melyhez 1955-ben Finnország is csatla-

kozott. Szervezeti keretei kötetlenek. A szervezet a katonai kérdések kivételével a tagállamokat érintő bármely kérdéssel foglalkozhat.

(6) Független Államok Közössége (FÁK): székhelye Minszk. Új szerveződés Kelet-Európában. Tagjai: Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Örményország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Ukrajna és Üzbegisztán. Már több átalakulás érte.

(7) Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD): székhelye Párizs. 1960-ban alapították (24 taggal), gyakorlatilag valamennyi fejlett tőkés országot tömörítő gazdasági szervezet. Céljai: a tagországok gazdasági erősítése, a foglalkoztatottság növelése, az életszínvonal emelése, a világkereskedelem fejlesztése. 1995-ben 25 tagja volt. A szervezet összehangolja a tagállamok gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi politikáját, mezőgazdasági, környezetvédelmi, műszaki-tudományos, oktatási és munkaerő-gazdálkodási, valamint szociális tevékenységét.

Ázsiában:

(1) Arab Liga (AL) vagy Arab Államok Ligája: az arab világ átfogó hatáskörű központi szervezete. 1945-ben alakult Kairóban. 1962-ben létrehozták az Arab Gazdasági Egység Tanácsát. Központja Tuniszba költözött. 1995-ben 21 tagja volt (Algéria, Arab Emírátságok, Bahrein, Comore-szigetek, Dzsibuti, Egyiptom, Irak, Jemen, Jordánia, Katar, Kuva-it, Libanon, Líbia, Marokkó, Mauritánia, Omán, Szaúd-Arábia, Szíria, Szomália, Szudán, Tunézia).

(2) Iszlám Konferencia Szervezete (OIC – Organization of the Islamic Conference)): 1971-ben alakult regionális, többnyire vallási szervezet. 1995-ben 55 tagja volt (Afrika és Ázsia országaiból).

(3) Kőolajexportáló Országok Szervezete (OPEC*): székhelye Bécs. Tagországai: Algéria, Arab Emírségek, Indonézia, Irak, Irán, Katar, Kuva-it, Líbia, Nigéria, Szaúd-Arábia.

(4) Öbölmenti Arab Államok Együttműködési Tanácsa (GCC – Gulf Cooperation Council): 1981-ben alakult, hat tagállama van. A szervezet célja a térség állami, politikai és gazdasági együttműködésének elmélyítése, közös piac létrehozása és a gazdasági integráció kialakítása.

(5) Délkelet-Ázsiai Államok Szövetsége (ASEAN*): 1967-ben alakult az alábbi tagországokkal: Brunei, Fülöp-szigetek, Indonézia, Malajzia, Szingapúr, Thaiföld, Kambodzsa, Laosz, Myanmar. E regionális tömörüléshez 1995-ben Vietnám is csatlakozott. Más tömörülés: NIE (az újonnan iparosított ázsiai országok*).

Észak- és Dél-Amerikában:

(1) Amerikai Államok Szervezete (OAS – Pánamerikai Unió): székhelye Washington. Regionális szervezet, amely 1890-ben alakult Pánamerikai Unió (eredeti nevén: Amerikai Köztársaságok Nemzetközi Uniója) néven. 1995-ben 35 tagja volt (Észak- Közép- és Dél-Amerika államaiból szerveződve).

(2) Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Társulás (NAFTA*). Tagjai: AEÁ, Kanada és Mexikó. Ez szabályozza az észak-amerikai gazdasági térség összes erővonalait. 1994-ben lépett életbe.

(3) Andok Csoport (ACS): Tagjai Bolívia, Ecuador, Kolumbia, Peru és Venezuela. Az Andok-program keretében az ENSZ Argentína, Bolívia, Chile, Ecuador, Kolumbia és Peru indián népességét igyekezett a megfelelő országok nemzeti életébe integrálni, mezőgazdasági termelésük, egészségügyi és szociális ellátottságuk és általános oktatásuk fejlesztésével. A program fő koordinátora az ENSZ szakosított intézménye, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) volt.

(4) Latin-Amerikai Együttműködési Társulás (ALADI), régebben Latin-Amerikai Gazdasági Bizottság (ECLA): az ENSZ regionális Bizottságaként 1948-ban alakult Santiago de Chile székhellyel. Akkoriban 35 rendes és 2 társult tagja volt. Tagjai 1995-ben: Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Ecuador, Kolumbia, Mauritius, Mexikó, Paraguay, Peru, Uruguay és Venezuela. A „déli kúpot” Argentína, Uruguay és Chile képezi.

(5) Közép-Amerikai Közös Piac: (CACM, ang. CAFTA vagy MCCA – Mercado Común Centroamericano). Székhelye Guetamala város (Guatemala). Regionális gazdasági szervezatként alakult 1960-ban négy közép-amerikai ország részvételével. 1964-ben megalakították a Közép-Amerikai Monetáris Uniót. Az egymás közötti vámokat csaknem teljesen eltörölték. A CACM országai: Costa Rica, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Salvador. Régebben: a Közép-Amerikai Államok Szervezete (OCAS néven) 1951-ben alakult, ODECA névre változott. Korábbi székhelye San Salvador volt (Salvador). Politikai, jogi és szociális tervek összehangolását vázolta fel. 1960-ban aláírták a Közép-Amerikai Gazdasági Integrációra vonatkozó Általános Szerződést, és megalapították a Közép-Amerikai Gazdasági Integrációs Bankot.

(6) Karibi Közösség és Közös Piac (CARICOM): Tagjai: Antigua és Barbuda, Bahama-szigetek, Barbados, Belize, Dominikai Közösség, Dominikai Köztársaság, Grenada, Guyana, Haiti, Jamaica, Saint Kitts és Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent, Trinidad és Tobago. (Régebben: Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Társulás (CARIFTA) vagy Karibi Szabadke-

reskedelmi Övezet, melynek tagjai Argentína, Brazília, Chile, Mexikó, Paraguay, Peru és Uruguay).

(7) Mercosur (Közös Délamerikai Piac).

Afrikában:

(1) Afrikai Egységszervezet (OAU – Organization of African Unity): székhelye Addis-Abeba (Etiópia). Egyik legnépesebb regionális szervezet, 1963-ban alakult 32 afrikai állam részvételével. 1982-ben 49 független afrikai állam a tagja. Jelenleg 53 tagja van. Célja az afrikai államok egységének, szolidaritásának és együttműködésének előmozdítása. Ösztönzi a nemzeti és Afrika-közi gazdasági szervezetek és intézmények felállítását.

(2) Nyugat-Afrikai Államok Gazdasági Közössége (ECOWAS): tagjai 1967-ben Dahomey, 1975-től Benin, Elefántcsontpart, Ghána, Libéria, Mali és Mauritánia. 1995-ben 16 tagországa volt (Benin, Bissau–Guinea, Burkina Faso, Elefántcsontpart, Gambia, Ghána, Guinea, Libéria, Mali, Mauritánia, Niger, Nigéria, Sierra Leone, Szenegál, Togo, Zöld-foki Köztársaság).

(3) Maghreb-országok: Algéria, Marokkó, Tunézia.

(4) Machrak-országok: Egyiptom, Jordánia, Libanon, Szíria.

(5) Dél-Afrikai Fejlesztés Közössége (SADC): 1995-ben 10 tagország alkotta: Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mozambik, Namíbia, Sváziföld, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe.

Csendes-óceán térségében:

(1) Dél-Csendes-óceáni Fórum (SPC): Tagjai 1995-ben AEÁ, Ausztrália, Fidzsi-szigetek, Franciaország, Kiribati, Marshall-szigetek, Mikronézia, Nagy-Britannia, Nyugat-Szamoa, Pápua Új-Guinea, Salamon-szigetek, Tonga, Tuvalu, Új-Zéland, Vanuatu. Székhelye Suva (Fidzsi-szigetek fővárosa), 16 tagállammal 1971-ben alakult Wellingtonban (Új-Zéland). A szervezet elsődleges célja, hogy elősegítse a tagországok együttműködését a gazdasági fejlődés, a kereskedelem, a halászat, a légi és tengeri fuvarozás, valamint az idegenforgalom és a környezetvédelem terén.

(2) Afrikai, Karibi és Pacifikus Államok (AKP): az egykori gyarmatokból jött létre, melyeket az EU különleges elbánásban részesít. A 69 ország társulásának kereteit az 1990-től érvényes IV. Loméi Konvenció szabja meg.

(3) Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Konferencia (APEC): székhelye Szingapúr. 1989-ben alapították Canberrában. 18 tagállama van és 1993-94-től működik állandó szervezetként. Célja az, hogy elősegítse a tagországok közti kereskedelem minél teljesebb liberalizálását, s erre 2020-ig szóló programot dolgoztak ki.

4. Milyen ma a világ, az emberlakta Föld?

A globális világproblémák nem maradnak ágazati keretben, hanem szétterjednek, és globális méreteket öltenek (pl. „népességgrobbanás”). Az Óvilágban (Európában) egy erőteljes gazdasági magterület alakult ki („forró banán”), erős globalizáció és integráció kíséretében. A tengeren túl (AEÁ, Japán) az egypólusú világ piacát a multinacionális vállalatok uralják, erős növekedési pólusokkal és leszakadó perifériákkal.

Modern világunk ma inkább folyamatszerűnek és antinomikusnak tűnik, számos ellentmondásos tendencia láncolatával. A különböző világakarások harcolnak egymással, és új mozzanatként a világgommunikáció jelentkezik. Világunk, melyben élünk bizonytalan és veszélyek sorával jellemezhető. Életünk sokkal bonyolultabb, mint az a kétpólusú szembenállás időszakában volt. A fejlett Nyugat még nem tud választ adni a világ új kihívásaira. A szociális gondok sokasodnak.

Merre halad az emberiség? – tesz fel a kérdést a gazdasági és politikai elemzők. A harmadik évezred fordulóján az aggodalmaink nem csökkennek. A világon „végigsöprő” struktúraváltással kapcsolatos teendők újabb kihívásokat jelentenek a gazdálkodó ember számára. Láttuk, hogy világunk (ma) egy bonyolult képződmény: a természet nagy és (majdnem) „bevehetetlen”, az ember pedig parányi, és még mindig nem érti tökéletesen a természetet, annak törvényeit. Pedig megérteni a természetet annyit jelent, mint felismerni az összefüggéseket (holisztikus szemlélet*), a szabályokat, azaz felismerni a rendet. A világ népességének kétharmada képtelen kielégíteni szükségleteit és magvalósítani önmagát. Az országok 1/4-e nem tud élni gazdasági potenciáljával, még kevésbé tudja saját javára hasznosítani környezeti adottságait. A felelősségünk véget ér tulajdon jólétünk biztosításával, a jövő nemzedék pedig gondoskodik magáról, ahogy nekünk is kellett – mondják/hiszik egyesek. Azt is láttuk, hogy a gazdasági fejlődést a természeti és humán (emberi) erőforrások, a tőke (pénzpiac) és az új gyártásfolyamatok (technológiák) vitték előbbre.

Mindezek ellenére a világ megosztott (polarizált), gazdagokra és szegényekre, fejlett és fejletlen országokra tagozódik. A civilizációs fejlődés minden eredménye ellenére a jövőtől való félelem nem csökkent: létezik a demográfiai csapda, urbanizációs gondok, világélelmezési kérdések, energiaválság, gazdasági- és pénzügyi válság, munkanélküliség, elszegényedés, a nukleáris energia kérdései, egy „korlátozott” nukleáris háború veszélye, hulladék helyek állapota, a savas esőtől pusztuló erdők, a sztratoszféra ózonpajzsának pusztulása, az AIDS, a biodegradáció, talajpusztu-

lás, az üvegházhatás, a természet anyag- és energiaforgalmának zavarai. Az átfogó válság jelei szembeötlőek: mindezt az ember okozta, az ember műve. Terünk és időnk véges, a megoldandó feladat aránytalanul nagy.

Aurelio Peccei, a Római Klub volt elnöke mondotta: „Minden nemzedék köteles a magáénál jobb világot hagyni az utána következőre”.

Hogyan tovább emberiség? Földünk valamennyi lakóját érdekli, hogy milyen lesz a jövőnk. A jövőkutatás a domináns jövő, jövőkép fogalmát (amely felett még nincs uralmunk) vetíti elénk. A választás lehetőségei is adóttak: átvészelni (túlélni), fennmaradni, megélni (esetleg „külső segítségre várni”?) vagy optimistának lenni és cselekedni, míg nem késő! Így az emberiség legnagyobb dilemmái: fejlesztés (gazdasági fejlődés) vagy szinten tartás vagy éppen a „zérus növekedés”? – továbbá energiafelhasználás vagy takarékoskodás az energiahordozókkal. Az emberiség valóban választúton van. Ha a túlélést választja, akkor meg kell tanulnia társadalmi lényként (szocio-kulturális lény) és a bioszféra, a természet részeként (biológiai lény) élni. Azaz ismernie kell a bioszféra legfontosabb törvényeit és azoknak kell magát alávetnie.

A globális aggodalmakra okot adó öt fő trend*: gyorsuló iparosítás, gyors népességnövekedés, alultápláltság, a meg nem újuló erőforrások felélése, környezetrombolás.

Mi marad utódainknak? – kérdezik sokan. A válaszok nem maradnak el: boldogság és derű vagy kiégett Föld? Szegénység, leromlás, éhínség vagy emberhez méltó élet? (Ghandi szavai: „a Föld javai elegendőek ahhoz, hogy minden embert jóllakassanak, arra azonban nem, hogy mindenki kapzsóságát is jóllakassák”). Az összefonódó válságot a jövő fiataljainak kell megoldania: mi csak a válságkezelés mai módozatait adhatjuk át nekik. A sikeres környezetgazdálkodás előfeltétele a tudatos és célirányos emberi cselekvés. Ehhez kell a béke, biztonság és fejlesztés. A lelkesedés nem elég – konkrét tettekre van/lesz szükség, főleg a döntéshozók részéről.

Jövőre figyelésünk és környezetünk épsége mindannyiunktól függ. A természetet az embertől kell védeni! Csak egyetlen Földünk van!

III. AZ EURÓPAI UNIÓ GAZDASÁGFÖLDRAJZA

Az alábbiakban az Európai Unió (EU) régióinak gazdaságföldrajzi kérdéseire, az európai piac sajátosságaira és szerveződési szintjeire térünk ki. A stratégiai alkalmazkodás szintjén megvizsgáljuk azt is, hogyan kapcsolódik az erősödő, bővülő, egységesebbé váló európai gazdasági és politikai régió a világgazdaság másik két súlypontja és hatalmi központjához, az amerikai integrációhoz és a délkelet-ázsiai térséghez. Európa rövid jellemzése után felvázoljuk az öreg a kontinens regionális egyenlőtlenségeit, majd az Európai Unió tagállamainak összefoglaló jellemzésére, makrogazdasági teljesítményeire (táblázatok), az EU világgazdaság pozícióira (gaps), versenytársi viszonyokra, az „új gazdaság” rövid leírására térünk ki. Mindvégig a regionalizmus kérdésköre terén maradunk, feltéve a kérdéseket: Megvalósul-e a régiók Európája? Mit ad ma Európa a világnak?

1. Európai Unió – mint az európai gazdasági-társadalmi integráció megtestesítője

1.1. Az Európai Unió kialakulása és rövid fejlődéstörténete

Az „Európai Egyesült Államok” gondolatát a XX. század két világégése is élesztgette, melyben fő eszmeként éppen az öreg kontinens újjászervezése és a nemzetek közötti ellenségeskedéseken való túllépés szerepelt. 1946. szeptember 19-én Winston Churchill zürichi beszédében felveti az Európai Egyesült Államok gondolatát. Az európai gondolat kidolgozói Altiero Spinelli olasz föderalista és Jean Monnet (1888–1979) francia politikus voltak, akik az európai integráció* gondolatát tűzték ki célul.

A második világháborút követően az európai népek tartós békére vágytak, és az európai gazdaság fellendítését tűzték ki célul. 1951-ben a Benelux-országok, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország részvételével létrejött az Európai Szén- és Acélközösség, majd 1957 áprilisában megalakult a Hatok szervezésében az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergiái Közösség. 1967-ben megalakult az Európai Közösség. A Hatok csoportja folyamatosan bővült: 1973-ban csatlakozott Dánia, az Egyesült Királyság és Írország, 1981-ben Görögország, 1986-ban Portugália és Spanyolország, majd 1989-ben a

volt Német Demokratikus Köztársaság területe. 1995-ben az EFTA-tagországok – Ausztria, Finnország és Svédország – csatlakozásával 15 tagúvá vált a szervezet.

Az integráció folyamatát egy ábrával szemléltetjük (5. ábra).

Az EU tagállamainak alakulása:

A Hatok (1957): Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia.

A Kilencek (1973): Dánia, Írország, Egyesült Királyság.

A Tízec (1981): Görögország.

A Tizenkettek (1986): Spanyolország, Portugália.

A Tizenötök (1995): Ausztria, Finnország, Svédország.

Az Európai Unió még nem jogi személy, ezért az Európai Közösség elnevezés használata a Maastrichti Szerződés (Hollandia, 1993) után az „Európai Unió” név elfogadott.

1989–90-től Európa egyre jobban „kezdett aggódni” saját jövője miatt. A nem várt politikai fejlemények érintették, sőt átalakították Európa

Európai Szén- és Acélközösség	EURATOM Európai Atomenergiái Közösség	Európai Gazdasági Közösség (EGK)
(ESZAK – Montánunió – 1951)	(1957)	(EGK – Római Szerződés – 1957)
⇓	⇓	Hatok ⇓
EURÓPAI KÖZÖSSÉG		
(EC – 1967 – közös piac)		
⇓		
EURÓPAI KÖZÖSSÉG		
(EU – 1993 – egységes belső piac)		
Maastrichti Szerződés		
Tizenötök		
(nincs versenykorlátozás, nincs vám)		
⇓		
keleti bővítés		
(újabb 12 ország+1)		
Huszonötök		

5. ábra. Az Európai Unió születése (szervezeti gyökerek, érékazonosságok, együttműködési területek, fejlődéstörténeti szakaszok – áttekintő ábra).

évtizedek óta kialakult biztonsági, politikai és gazdasági rendszerét. Lázasan kezdték keresni a kontinensen belüli kapcsolatok új és tartós formáját. Mostanára kiderült, hogy a posztkommunista országokban erős fejlettségi különbségek tapasztalhatók, amely éppen a regionális stabilitást veszélyeztető tényezőként szerepel. Az egyes nemzetállamok felépítése és makroökonómiai teljesítménye, a gyártási technológia hiányosságai, az áruexport, a mobil beruházási tőke hiánya jelentős elemzés tárgyává váltak. A versenyképes termelés ugyan döntő a felzárkózásban, de a sok belső konfliktus, a strukturális merevség, a munkaerőpiac rugalmatlansága számos akadályt gördített a döntéshozók asztalára.

A Huszonötök (az elkövetkező években): a kommunista blokk romjaiból kiemelkedő új demokráciák támogatást és együttműködési hajlandóságot várnak az EU-tól. A bővítés egyben az EU megújítását is jelenti (ugyanis kezdetben csak néhány ország számára hozták létre azért, hogy együtt éljenek és szuverenitásuk egy részéről lemondjanak). Az új tagok felvételének, a csatlakozásnak egyik feltétele az EU meglévő vívmányainak (*aquis communautaire**) teljes átvétele. Az EU – a kormányközi együttműködés és a föderáció között félúton – a szubszidiaritás* elvét alkalmazza, és közös programokat szervez. Hosszú távú célja Európa összes demokráciájának összefogása.

Az Európai Unió együttműködési megállapodásai egyre több területre terjednek ki. Az Európai Unió Tanácsa* az Európai Parlamenttel* közösen kidolgozta a közös biztonsági és védelmi politikát, megtervezte az Európai Jegybankot és a közös gazdaságpolitikát.

1.2 Az Európai Unió ma. Mi is lényegében az Európai Unió?

Ma a fejlett európai országok tényleges integrációs tömörülése az Európai Unió (EU). Az Európai Unió (rövidítve: EU, 1994-től hívják így; European Union) az európai integráció* új szervezeti kerete, amely három „pilléren” nyugszik: (1) az Európai Közösség, (2) a közös kül- és biztonságpolitika, valamint (3) a bel- és igazságügyi együttműködés.

Az európai integráció álma a béke, a szabadság, a függetlenség, a szolidaritás és a biztonság utáni vágyból fakad, amelyek a háború utáni Európában alapvető értékekké váltak. Az Európai Unió továbbra is megőrizte a béke iránti vágyat, amely létrehozta, és amelyhez elválaszthatatlanul hozzákapcsolódik az egységre való törekvés, amelyben nincs hely két Európa: egy békében és egy háborúban élő Európa számára.

Európában a tőkés fejlődés a nemzeti államok keretei között ment végbe. A termelőerők fejlődése a XX. század közepére mintegy szétfeszítette a társadalmi-gazdasági kereteket. Egy új eszme, a gazdasági-társadalmi integráció kelt életre. A most kezdődő történelmi korszakot nagymértékben befolyásolja az Unió bővítésének befejezésére, a Közép- és Kelet-Európa országainak felvételére irányuló törekvés. Ezt a folyamatot „hidegháború utáni” periódusként lehetne jellemezni, amely az európai kommunista blokk felbomlásához vezető 1989-es történelmi események után megnyílt lehetőségeket igyekszik kihasználni, és várhatóan olyan meghatározó jelentőségű lesz, mint a háború utáni időszak volt az 50-es

Ország	Az Európai Unióhoz való csatlakozás éve	Területe (ezer km ²) 1999-ben	Lakosság (ezer fő) 1999-ben	Egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GNP, dollár, 1999-ben)
1. Belgium (B)*	1957	31,0	10,2	22 452
2. Hollandia (NL)*	1957	41,2	15,8	20 964
3. Luxemburg (L)*	1957	2,5	0,4	32 678
4. Franciaország (F)*	1957	551,0	59,1	20 694
5. Németország (D)*	1957	356,0	82,0	21 740
6. Olaszország (I)*	1957	301,0	57,5	20 069
7. Dánia (DK)	1973	43,0	5,3	21.740
8. Írország (IRL)	1973	70,2	3,7	20 244
9. Nagy-Britannia (UK)	1973	244,0	58,8	19 669
10. Görögország (EL)	1981	132,0	10,7	13 607
11. Portugália (P)	1986	92,3	10,2	14 094
12. Spanyolország (E)	1986	504,0	39,1	15 592
13. Ausztria (A)	1995	84,0	8,1	22 261
14. Finnország (FIN)	1995	338,1	5,2	19 813
15. Svédország (S)	1995	450,0	8,9	19 528
15 ország	1958–1995	3240,0	375,0	19 834

4. táblázat. Az Európai Unió tagállamai (1999). Forrás.: Die Europäische Union. Statistiken über die Europäische Union (EU-15). Europäische Kommission. 1999. és L Union Européenne. Carte publié en Luxembourg. 1999 (Commission Européenne). * alapító tagország. A szerző aktualizát adatgyűjtése.

években. A folyamat tétje igen nagy, nem kisebb, mint egy olyan egységes és erős Európai Unió megtervezése, amely képes sikeresen szembenézni az előtte álló nemzetközi szintű kihívásokkal úgy, hogy közben csak a békés tárgyalások és a demokrácia eszközeit használja. A német újraegyesítés, a Kelet-Európában bekövetkezett gyökeres változások, a Szovjetunió felbomlása, a keleti tömb széthullása új kihívásként jelentkezett a nyugat-európai országok számára.

Az Európai Unió építésének feladata most a szemben álló blokkok nélküli Európa kialakításával azonos. Európa központi jelentőségű, centrális régió lehet. Az európai nyelvek világméretű elterjedtsége, az európai kultúra megtermékenyítő hatása, a tudományos és technikai fejlődés, amelynek gyümölcseit szerte a világon élvezik, és a piacok egymást kiegészítő jellege szintén olyan tényezők, amelyeket Európa mint „dialógusteremtő készségeket” a maga javára fordíthat a nemzetközi kapcsolatok új rendjének kialakulása során.

Az Európai Unió (EU) 15 tagországa különböző nagyságú, lakosságú és politikai berendezkedésű. Az Európai Unió jelenlegi tagországait táblázatban mutatjuk be.

Az Európai Unió főbb jellemzői:

(1) A tagországokból hét királyság (Belgium, Dánia, Hollandia, Nagy-Britannia, Spanyolország, Svédország) kettő szövetségi köztársaság (Ausztria és Németország), hat parlamentáris köztársaság (Finnország, Franciaország, Görögország, Írország, Olaszország, Portugália) egy alkotmányos monarchia (Luxemburg). Az EU összterülete mintegy 3,3 millió km², amelyen 375 millió ember él.

(2) Az Európai Unió a globalizálódó világgazdaság egyik meghatározó pólusa, a Föld népességének 7%-ával, a világ gazdasági teljesítményének (GDP-jének) 23%-át hozta létre, a világexportból 19%-kal a világ energiafogyasztásából 17%-kal részesedik, viszont a világ valutatartalékainak 32%-ával rendelkezik, a fejlődő országok támogatásából 53%-kal veszi ki a részét (1994–95). Valamennyi említett részesedés 2005-ig várhatóan kb. 3-4%-kal csökken a jelenlegi tendenciák szerint (a valutatartalékok alakulásának megítélése bizonytalan a hektikus és nagy mérvű dollár-euró árfolyamváltozások miatt).

Európa gazdaságának térszerkezeti modelljét a 6. ábra szemlélteti.

(3) Az Európai Unió (EU-15-ök) a világ legnagyobb gazdasági és szociális társulása, egysége. GDP-jének csaknem háromnegyed részét négy nagy tagállama Németország, Franciaország, Olaszország és Nagy-Britannia termeli meg (alig 3%-át adják Írország, Luxemburg, Finnország és Por-

tugália). Kivitele közel háromnegyed részében a fejlett ipari országokba irányul. Pénze: az euró*. Az egységes Európai Okmány 1986 óta már feladatként írja elő a tagországok számára a közös piac megteremtését. Napjainkban a 15-ök Európájában az áruk, szolgáltatások, a tőkék és a mun-

6. ábra. Az Európai Unió térszerkezeti modellje (Európa magterülete és fejlődési tengelye. Térszerkezeti modell P. Dicken (1998) nyomán, kiegészítve).

kaerő szabad áramlása zajlik. Egy jövőendő tagország gazdasági szakembereinek alaposan ismernie kell ezen belső piac szerkezetét, működését, problémáit és pénzügyi rendszerét.

(4) Az Európai Unió az egyik a legnagyobb kereskedelmi hatalom: ma már olyan formák kialakításán dolgozik, melyek markáns megjele nést biztosítanak számára a nemzetközi porondon annak érdekében, hogy egy közös kül- és biztonsági politikát vezethessen be.

(5) Erős egységesülés (integráció) és újfajta, szorosabb együttműködés jellemzi. Fő célkitűzése az egységes belső piac megteremtése, amelyet 1993 óta sikerült megvalósítani. Eltörölték a vámokat, lehetővé tették a munkaerő és a tőke szabad mozgását. Az Európai Unió kontinensünk fejlett országainak gazdasági és politikai együttműködését valószínűsítette meg. Az „Egyesült Európai Államok” eszméje ma is él (vagyis a pánerurópa, teljes, egységes Európa gondolata).

Nyugat-Európa innovációs magtérsegeit egy térképvázlattal szemléltetjük (7.ábra).

(6) Az Európai Unió az európai kontinens hajtóereje. Magas fokú integrációs képződmény, amely a 15 tagállam gazdasági, szociális és politikai területein, valamint az állampolgári jogok és a külkapcsolatok vonatkozásában fejti ki tevékenységét. Hosszú távú célja Európa összes demokráciájának összefogása. Olyan fórummá szeretne kifejlődni, ahol az északi félteke biztonsága szavatolva lesz. Ma az európai intézmények közötti megállapodások hidat vernek a közösségi intézmények és diplomáciai együttműködések között. Az Európai Parlament teljes mértékben kihasználja az új, közös döntéshozó jogkörét.

(7) Az EU az AEÁ és Japán nagy vetélytársa lett, de jelenleg is Európa Földünk gazdaságilag legfejlettebb kontinense. Az Európai Unió országai és Nyugat-Európa egésze is az 1990-es évtizedben az AEÁ-nál és a fejlett országoknál (az OECD országcsoportjainál) lassabban fejlődött. A fejlettségi szint vonatkozásában az AEÁ jelentősen, Japán nagymértékben megelőzi az EU-t. Az 1991–95-ös időszakban az EU-15-ökben évi átlagban 1,5%-os GDP-növekedést mutattak ki, az AEÁ-ban 2,4%-ot, Japánban 1,4%-ot. Az 1996–2001-es időszak átlagában az EU-beli GDP-növekedés üteme évi 2,6%, az AEÁ-ban 3,9%, Japánban 1,2%. Nyugat-Európa, az AEÁ, Japán és Kanada együttes GDP-jét 100-nak tekintve abból 1999-ben Nyugat-Európa 38,4%-kal, az Európai Unió országai 36,7%-kal, az AEÁ 39,9%-kal, Japán 19,0%-kal, Kanada 2,7% részesedett (1999. évi árakon és 1999 év végi árfolyamokon). Nyugat-Európa s az EU világgazdasági összefonódása, a fő piacoktól, de az egész világgazdaságtól való függése fo-

lyamatosan erősödik. Az EU (korábban EK) konjunktúrája immár jó negyedszázada több mint 25 éve meghatározó módon és mértékben függ az észak-amerikai térség s döntően az AEÁ konjunktúrájától. Az EU az AEÁ-val szemben hátrányban van a termelési potenciál tekintetében: az elvileg egységes termelőgépezetet a nemzeti határok még mindig széttöredezik. Eltérőek a gazdaságpolitikák, a finanszírozási lehetőségek. Az EU az AEÁ-val és részben Japánnal szemben több területen erős versenyhátrányban van. Ezek a következő területeken jelentkeznek: a világpiacon élenjáró EK-cégek, iparágak hiánya; kisebb piaci erő, alacsonyabb termelési koncent-

7. ábra. Nyugat-Európa innovációs magtérsegei. Forrás: *Competitiveness and Cohesion* (1994. 100) és Horváth Gyula (1998. 195)

ráció mellett; műszaki-technológiai hátrányok; túl kis méretű és széttöredezett tőkepiac; elégtelen növekedési ütemek; viszonylag alacsony jövedelmezőség. Ha megnézzük: az elektronika, a félvezetők, a gépkocsik, a gépek-berendezések, a vegyipar ágazatait, akkor megállapítható, hogy egyedül német cégeket találunk egyes piaci szegmensekben az élen: a

Megnevezés	Feladatköre	Összetevői	Központja
1. Európai Tanács	Politikai döntéseket hoz, kidolgozza a közös biztonsági és védelmi politikát.	15 államfő vagy kormányfő, üléseit a elnökséget betöltő országban vagy Brüsszelben tartják.	Brüsszel
2. Európai Bizottság	Jogi javaslatokat fogalmaz meg, jóváhagyás után gondoskodik a végrehajtásáról.	A tagállamok kormányai nevezik ki az EU Parlament jóváhagyása útján (elnök és 19 biztos).	Brüsszel
3. Európai Parlament	Megvizsgálja a törvényjavaslatokat, jóváhagyja a közös költségvetést, ellenőríz.	625 képviselőből áll. Minden ötödik évben az EU szavazópolgárai választják meg.	Strasbourg, a titkárság Luxembourgban
4. Miniszterek Tanácsa	Törvényeket hoz.	Tagállamokként egy miniszter, a kérdésben illetékes szakminiszter vesz részt benne. Döntéseiket egyhangúlag vagy a szavazatok 71%-ával hozzák meg.	Strasbourg / Luxembourg
5. Bíróság	Dönt a vitás kérdésekben.	A 13 bíró és hat főügyész alkotja a testületet, többségi szavazással döntenek a törvényhozással és a szerződésekkel kapcsolatos vitákban.	Luxembourg

5. táblázat. A közös jogalkotás folyamata az Európai Unióban

Daimler-Benz a gépkocsik piacán, a Mannesmann és a MAN a gépgyártásban, a BASF, a Hoechst és a Bayer a vegyiparban tartoznak a világ vezető cégei közé. Még aggasztóbb a helyzet az EK számára olyan jövőorientált iparágakban, területeken, mint például a géntechnológia. A technológia terén mindinkább érezhető az AEÁ-nak a nagyobb tőkeereje.

(8) Az Európai Unió-tagság előnyei:

– segítségével általános fejlődés várható, a lakosság számára az élet-színvonal növekedését jelenti;

- nyitott lesz a piac;
- elősegíti az integrálódást;
- nyitott határok, szélesebb rálátás a világra;
- az EU hozzájárul a békéhez, az emberi jogokhoz és a demokráciához;
- megvalósul a jogharmonizáció;
- új kommunikációs rendet alakít ki;
- módosítja a centrum–periféria rendet;
- elősegíti a tudományos, műszaki és kulturális együttműködést.

(9) Az EU vélt hátrányai:

- költséges, súlyosbítja a gazdasági válságot;
- újabb terheket jelent az új tagországok számára;
- az életszínvonal növekedése a csatlakozást követően időben „elhúzódhat”.

Az EU alkotmányos alapját számos szerződés szavatolja: Az Európai Szén- és Acélközösséget (ESZAK) létrehozó Párizsi Szerződés (1951), az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Európai Atomenergiái Közösséget (Euratom) létrehozó Római Szerződés (1957), Egységes Európai Okmány (1986), a Maastrichti Szerződés (1992), Amszterdami Szerződés (1997). Ezek a szerződések szorosabb köteleket jelentenek a tagállamok között: az állampolgárok számára közvetlenül alkalmazandó jogszabályokat hoznak és biztosítanak (pl. munkavállalás, utazás).

1.3. Az Európai Unió politikái és támogatási rendszere

„Nem országokat egyesítünk, hanem embereket.”

Jean Monnet

Az Európai Unió nem működhetne eredményesen, ha nem dolgozta volna ki a működéséhez szükséges megfelelő politikát. A politikának mint rendszerfogalomnak összetevői: érdek, akarat, hatalom. Továbbá felfogható mint tevékenység, viszony, irányultság és tartalom.

Az Európai Tanács működése során számos politikát dolgozott ki, melyek érvényesítési területei a rendeletek (regulations), határozatok (decisions), irányelvek (directives). Az ajánlások és vélemények nem jogszabályszerű állásfoglalások.

A kezdeti szabadkereskedelmi övezettől a gazdasági és a politikai unióig számos integrációs forma különíthető el. Sorrendben jelentősebbek: az integrációs, a strukturális (ipari, technológiai, agrár és energiapolitikák, környezetvédelem), pénzügyi, regionális, szociális, jogharmonizációs, tájékoztatási, kutatás- és technológiafejlesztési politika, versenypolitika. Lényeges továbbá az integrációs folyamat mérésének (mennyiségi és minőségi) metodológiai kérdései, az intézményi fejlődés, a kapcsolatok intenzitása és komplexitása, kölcsönös függés, versenyképesség és mások.

(1) *Az Európai Unió integrációs politikája.* Miért fontos az integráció? A két világháborút és az 1929–33-as világválságot követően a gazdaságpolitikusok felismerték a nemzetközi piac ellenőrzésének követelményét, ugyanakkor a védelmi kiadások is növekedtek. 1947-től a Marshall-terv meghirdette európai újjáépítési segélyprogramját. Mindezt a Szovjetunió és az általa ellenőrzött kelet-közép-európai országok nem vették igénybe. A hidegháború két táborra osztotta az államokat: az Egyesült Államok gazdasági-politikai súlya mellé álltak a nyugat-európai országok, a Szovjetunió befolyási övezetébe kerültek az ún. szocialista országok. Az integrációelmélet főbb vizsgálati aspektusait a nemzetközi integráció formái, tartalma, az integrációérettség kérdései köré csoportosíthatjuk.

Az európai integráció rövid története. Az európai idea a filozófusok és a látnokok kivételével mindaddig nem létezett, míg politikai koncepcióként formát nem öltött, s az Európai Közösség tagállamainak hosszú távú céljává nem vált. Az Európai Egyesült Államok gondolata egy humanista-pacifista álom része volt, amelyet az európai kontinensnek oly sok pusztítást okozó konfliktusok a század első felében megíúsítottak. Altiero Spinelli, olasz föderalista és Jean Monnet – aki annak a Schuman-tervnek adott ösztönzést, mely az Európai Szén- és Acélközösség megteremtéséhez vezetett 1951-ben – két fontos irányvonalat képviselt, a föderalistát és a funkcionalistát. Mindkettő az európai integráció megvalósítását tűzte ki célul.

A föderalista megközelítés lényege, hogy a helyi, regionális, nemzeti és európai hatóságoknak együtt kell működniük, és ki kell egymást egészíteniük. A funkcionalista megközelítés ezzel szemben a szuverenitásnak a nemzetitől a közösségi szintre való fokozatos átadását támogatja. Mára a két irányvonal egy meggyőződéssé vált, mely szerint a nemzeti és

a regionális hatóságok mellett szükség van független, demokratikus, európai intézményekre azokon a területeken, ahol a közös fellépések hatékonyabbak, mint az egyes államok lépései. (Pl.: az egységes piac, a monetáris politika, a gazdasági és társadalmi összefogás, kül- és biztonsági politika, foglalkoztatási politika, környezetvédelem, külpolitika és védelmi politika, a szabadság és igazságosság területének a megteremtése.)

A Közösség tevékenysége a kezdetekben a hat alapító tag (Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország, Luxemburg és Hollandia) közös szén- és acélpiacának megteremtésére korlátozódott. A II. világháború utáni időszakban a Közösség elsődlegesen a béke garanciájaként jelent meg, mivel a győztesek és a legyőzöttek is egy intézményes keretbe tartoztak, ahol egyenlő felekként tudtak együttműködni.

1957-ben, három évvel azután, hogy a Francia Nemzetgyűlés visszautasította az Európai Védelmi Közösség gondolatát, a Hatok egy gazdasági közösség létrehozásáról döntöttek, melynek központi gondolata a munkavállalók, áruk és szolgáltatások szabad mozgása volt. A késztermékek vámját ennek megfelelően 1968. július 1-jén eltörölték, és a közös politikák, nevezetesen a mezőgazdasági politika és a kereskedelmi politika az évtized végére kialakultak.

A Hatok sikere arra ösztönözte Dániát, Írországot és az Egyesült Királyságot, hogy csatlakozási kérelmeiket benyújtsák. Nehéz tárgyalásokat követően, melyek során Franciaország – De Gaulle tábornok elnöksége alatt – kétszer élt vétőjogával (először 1961-ben, majd 1967-ben), a három ország 1972-ben felvételt nyert. A tagállamok számát hatról kilencre növelő első bővítés 1973-ban együtt járt a Közösség feladatainak elmélyítésével: a szociális, regionális és környezetvédelmi kérdések is feladatkörébe kerültek.

A gazdasági összefogás és a monetáris unió szükségessége az 1970-es évek elején vált nyilvánvalóvá, amikor az Amerikai Egyesült Államok felfüggesztette a dollár konvertibilitását. Ez a világméretű monetáris instabilitás kezdetét jelezte, melyet 1973-ban és 1979-ben két olajválság súlyosbított. Az Európai Pénzügyi Rendszer 1979-ben történt elindítása stabilizálta az árfolyamokat, s egy szigorú gazdaságpolitika kidolgozására bátorította a tagállamokat, melynek révén kölcsönösen segíthették egymást, s élvezhették azokat az előnyöket, melyeket egy nyitott gazdasági térség által megkövetelt fegyelem nyújtott.

A Közösség bővítése déli irányba Görögország 1981-es, Spanyolország és Portugália 1986-os felvételével valósult meg. A bővítés még inkább szükségessé tette, hogy a gazdasági fejlődés terén a Tizenkettek kö-

zött tapasztalható különbségek csökkentésére strukturális programokat hajtsanak végre. A Közösség ettől kezdve tölt be nemzetközileg fontos szerepet, új egyezményeket ír alá a déli mediterrán országokkal, afrikai, Karib-tengeri és csendes-óceáni országokkal, melyeket a négy egymást követő Lomé-i Egyezmény köt a Közösséghez (1975-ben, 1979-ben, 1984-ben és 1989-ben).

A világkereskedelem fejlődésének új szakaszába lépett, amikor 1994. április 15-én a GATT* minden tagja megállapodást írt alá Marrakesh-ben (Marokkó). Az Európai Unió egy tömbként tárgyalva igyekezett a tárgyalások menetét megszabni és saját érdekeit érvényesíteni.

Az 1980-as évek elejére az „euro-pesszimizmus” időszaka alakult ki a világméretű recesszió és a pénzügyi terhek megosztása körüli belső viaskodás következtében. 1985-től kezdődően azonban a Közösség újjáélesztésének lehetősége egyre reménykeltőbbnek tűnt. A Jacques Delors vezette Bizottság által 1985-ben elkészített Fehér Könyv alapján a Közösség az egységes piac kialakításának feladatát tűzte ki célul 1993. január 1-jére. Az 1986 februárjában aláírt Egységes Európai Okmány, mely 1987. július 1-jén lépett életbe, ezt a nagyra törő célt erősítette meg, és a kapcsolódó törvények bevezetésére új eljárásokat alkalmazott.

A Berlini Fal leomlása, a német egyesítés 1990. október 3-án, a közép- és kelet-európai országok szovjet ellenőrzés alóli felszabadulása és demokratizálódása, illetve a Szovjetunió felbomlása 1991 decemberében, átalakították Európa politikai szerkezetét. A tagállamok kapcsolataik erősítéséről döntöttek, és egy új szerződést tárgyaltak meg, melynek fő vonalairól a Európai Tanács 1991. december 9-én és 10-én megtartott maastrichti (Hollandia) ülésén állapodtak meg.

Az Európai Unió Szerződés, mely 1993. november 1-jén lépett életbe, egy nagyra törő programot szabott a tagállamok számára: monetáris unió 1999-re, új közös politikák, európai állampolgárság, közös kül- és biztonsági politika, valamint belső biztonság. A Maastrichti Szerződés felülvizsgálati cikkét alkalmazva a tagállamok 1997. október 2-án aláírták az Amszterdami Szerződést, mely átalakította az Unió politikáját és jogköreit, s megerősítette azokat, elsősorban a bírósági együttműködés, a személyek szabad mozgása, a külpolitika és a közegészségügy terén. Az Európai Parlament, az Unió közvetlen demokratikus szószólója, új jogkört kapott, törvényhozói szerepét megerősítették.

1995. január 1-jén három újabb ország csatlakozott az Európai Unióhoz. Ausztria, Finnország és Svédország egyéni vonásaikkal gazdagították az Uniót, és új lehetőségeket teremtettek Közép- és Észak-Európa szívében.

A Tizenötök Uniója most két jelentős kihívással néz szembe:

– sikeres bővítés 12 közép- és kelet-európai országgal; a csatlakozási tárgyalások 1998-ban kezdődtek meg a következő országokkal: Észtország, Lengyelország, Szlovénia, Csehország, Magyarország és Ciprus; 2000-ben újabb hat országgal kezdődtek tárgyalások: Bulgária, Lettország, Litvánia, Szlovákia, Románia és Málta;

– az 1998. május 2-án létrehozott euróra támaszkodva, a monetáris unió dinamikájának segítségével, a tagállamok gazdaságai szorosabb kapcsolatot építsenek ki és a munkahelyteremtés állandó bővítésének feltételei jöjjenek létre.

Jelentős erőfeszítések nélkül a kihívásokkal lehetetlen megbirkózni. Hogyan is működhetne egy több mint 25 tagból álló Unió megerősített döntéshozó mechanizmus nélkül, és anélkül, hogy eredményesen és igazságosan finanszírozzák a szolidaritás és a közös fellépések politikáit? Általánosabban megfogalmazva: miközben a bővítés fokozni fogja az Unión belüli érdekek és elképzelések heterogén jellegét, hogyan lehet az európaiak által kitűzött főbb célkitűzések és az elérésükhöz szükséges eszközök esetében a tagállamok konszenzusát fenntartani? A Jacques Santer vezette Európai Bizottság 1997 júliusában terjesztette elő az „Agenda 2000” dokumentumcsomagot, melynek alapján a kormányok a strukturális politikák és a közös agrárpolitika átfogó felülvizsgálatába kezdtek.

(2) *Regionális politika.* Az EU egyik legfontosabb közös politikája, amely a régiók közötti különbségek mérséklését célozza. Fontos eszközei a strukturális alapok. A regionális politika szerepe az Európai Unióban felértékelődött, sőt a finanszírozási alapokból az erre fordított fejlesztési források egyre nagyobb arányt képviselnek. Jelenleg a regionális politika mint a kohézió és az integráció fontos eszközeként jelentkezik. Az ún. „euroregionális szemlélet” szerint a jövő Európája nemcsak a nemzetállamok Európájaként, hanem azonos gazdasági érdekeltségű (határ menti) területekből kialakított régiók Európájaként is értelmezhető. Egy országhatárokon áthidaló Eurorégió alkalmas lehet államokon belül is államok közti, eddig meg nem oldott konfliktusok kezelésére és jó partneri kapcsolatok kiépítésére.

(3) *Szociálpolitika.* Tanulmány jelent meg *A szociális helyzet az Európai Unióban 2001-ben* címmel (The social situation in the European Union 2001), melyben az EU-tagállamok 2001. évi szociális körképe rajzolódik ki az elemzések, táblázatok, grafikonok tükrében. A fejlődés tendenciái, a lisszaboni csúcsertekezlet által kitűzött, illetve Nizzában megerősített „legversenyképesebb és dinamikus tudásalapú gazdaság” megteremtése. A EU szo-

ciális és politikai kérdései között szerepel az is, hogy milyen politikai összefüggések, milyen politikai tényezők magyarázzák az integrációs folyamatokat és az egyes országok álláspontját. További szociális összefüggések: a Szociális Charta és az európai jóléti rendszerek problémái. Legitimáció és demokrácia. Az európai dilemma: nemzetekfelettség versus szuverenitás. Egyes társadalmi jelzőszámok alakulása Európában. Szegénység Európában. A jóléti rendszerek főbb típusai.

(4) *Agrárpolitika*. Más neve: „Zöld Európa”. Egyik legnehezebb kérdéskör, melynek lényege a mezőgazdasági termelés növelése, az életszínvonal emelése, a piacok stabilizálódása, a mezőgazdasági készletek eladhatósága, a mezőgazdasági termékek kereskedelme, protekcionizmus, piac- és árpolitika stb. Szubvenciók kérdése. Az Európai Unió közös agrárpolitikájának fő célkitűzéseit a Római Szerződések rögzítik. Ezek a következők: a. a mezőgazdaság termelékenységének növelése; b. a vidéki lakosság megfelelő életszínvonala; c. a piacok stabilizálása; d. az ellátás biztonsága; e. megfelelő szintű fogyasztói árak. Az általánosan elfogadott három alapelv a következő: a piac egységessége, vagyis a tagállamok közötti kereskedelembe nincs korlátozás; a közösségi preferencia, vagyis a Közösségen kívüli országokból származó importtal szemben különféle fokozatú védelem létezik; végül a pénzügyi szolidaritás, vagyis a kiadásokat egy közös alapból fedezik. Az agrárgazdasági politikát a vidékfejlesztési politika egészíti ki.

A vidékfejlesztés célja a vidéki térségek adottságainak érvényesítése azért, hogy a vidéki életmód és lakóhely választása vonzó és elfogadható alternatíva legyen a fiatal generációknak is. A vidékfejlesztés dokumentumait érdemben a Corki Nyilatkozat (The Cork Declaration) és a Vidéki Térségek Európai Kartája (European Charter for Rural Areas) rögzítette. A corki Európai Vidékfejlesztési Konferencia felhívta a figyelmet a vidéki térségekre, a fenntartható vidékfejlesztés fontosságára, és megfogalmazta mindazokat az alapelveket, amelyekre a vidékfejlesztés épülhet és amelyeken keresztül megvalósulhat. A nyilatkozatban közzétett szempontok és alapelvek azóta az EU politikájának részévé váltak. Nem felesleges talán emlékeztetni, hogy a Corki Nyilatkozat milyen célokat jelöl meg a vidékfejlesztés számára: a. az elvándorlás megelőzése; b. a szegénység elleni küzdelem; c. a munkahelyteremtés serkentése; d. az esélyegyenlőség kialakítása; e. biztosítani az egészség, a biztonság, a személyiség fejlődése és a pihenés területén jelentkező fokozott minőségi igényeket. A SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) betűszó olyan közösségi támogatási eszközöket je-

lent, amelyeket a tagjelölt országok a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés érdekében használhatnak fel a csatlakozási folyamatban. A fejlesztési programok bevezetésével az Európai Unió célja a csatlakozás folyamatának, a tagjelöltek felkészülésének gyorsítása. Ezt a folyamatot, illetve az egyes programokon belüli gördülékenyebb munkavégzést speciális szakértői együttműködéssel (twinning) segítik. A programok, a projektek előkészítése és végrehajtása során folyamatosan tesztelni kívánják ugyanakkor, hogy a tagjelöltek alkalmasak-e már az EU adminisztratív és pénzügyi irányítási rendszerének az átvételére. A pénzügyi támogatás alapelve a társfinanszírozás, az adicionalitás, azaz a Közösség hozzájárul a támogatott beruházások költségeihez, kiegészítve a nemzeti költségvetés és más nemzeti források (regionális, megyei, települési, magán) által biztosított pénzeszközöket.

(5) *Jogharmonizációs politika.* A jogharmonizáció az a tevékenység, melynek keretében az EU tagországai saját jogszabályukat közelítik egymáshoz, illetve az EU jogszabályaihoz. A jogharmonizáció minden csatlakozni kívánó ország számára kötelező. Az Európai Unió intézményrendszere, működése tehát igényli a jogharmonizációt. A Brüsszelben aláírt Európai Megállapodás V. címének III. fejezete kifejezetten a jogszabályok közelítéséről tartalmaz szabályokat. Ez azt jelenti, hogy a csatlakozó országok jelenlegi és jövőbeli jogszabályait közelítsék a Közösség jogszabályaihoz. Magyarország biztosítja, hogy amennyire lehetséges, jövőbeli jogszabályai a Közösség jogszabályaival összeegyeztethetők lesznek.

(6) *Környezetpolitika.* A környezetpolitika, környezetgazdálkodás és környezetvédelem az EU-ban igen fontos kérdésként jelentkezett. A környezeti problémák megoldására tett lépések számottevőek. Az 1987-től hatályba lépő Egységes Európai Törvény a Római Szerződés módosításával beemelte a Közösség céljai közé a környezetvédelmet, így közvetlen jogalapot teremtett a közös környezetpolitikai intézkedések számára. A 130R–T szakaszok rögzítik az Európai Közösség legfontosabb környezetvédelmi alapelveit. A közösségi törvényhozás jogkörébe utalják mindazon kérdések szabályozását, melyek a környezet állapotának védelmét, fenntartását, javítását szolgálják, védik az emberek egészségét, és biztosítják a természeti erőforrások ésszerű használatát.

A törvény külön hangsúlyoz nyolc környezetvédelmi alapelvet: a megelőző védelem elve; a környezetvédelmi szempontok integrálásának elve; a környezetkárosítást kiváltó okok leküzdésének elve; a szennyező fizet elv; az állami felelősség- és kötelezettségvállalás elve; az egyéni és kollektív részvétel elve; az együttműködés elve; végül a távlati gondolkodás elve.

Utal továbbá a szubszidiaritás* elvére, melynek értelmében az Európai Közöség szintjén csak akkor hozhatók környezetvédelmi intézkedések, ha a célok valamilyen okból nemzeti vagy regionális szinten hozott intézkedésekkel nem valósíthatók meg, vagy a közös fellépés hatékonyabb. Az 1993-ban ratifikált Maastrichti Szerződés újabb alkotmánymódosítást jelentett a Közöség életében. E szerződéssel az alapvető szabadságjogok megerősítése mellett megfogalmazták az Európai Unióvá alakult Közöség együttműködésének három területét: a. gazdasági és pénzügyi unió; b. közös kül- és biztonságpolitika; c. együttműködés jogi és bizonyos belügyi kérdésekben.

A Maastrichti Szerződés módosította a 130R–T szakaszokat is, további 4 környezetvédelmi alapelvet emelve azokba: a. a fenntartható fejlődés elvét; b. a környezetvédelem tervszerű alakításának elvét; c. a maximális védelem elvét; d. az elővigyázatosság elvét. A Maastrichti Szerződés már nevezetten tartalmazza a szubszidiaritás kifejezést, és az elvet az Európai Közöség általános politikája részévé teszi. Megfogalmazza, hogy a környezetpolitika kidolgozásánál a Közöségnek számításba kell vennie a Közöség egészének gazdasági és társadalmi fejlődését, illetve régióinak kiegyensúlyozott fejlesztését. A szubszidiaritás elve lehetőséget teremt arra, hogy egyes tagállamok enyhébb környezetvédelmi követelményekkel teremtsenek a hazai gazdaság számára jobb versenyfeltételeket, vagy éppen emelt követelményekkel implicite kereskedelmi protekcionista intézkedéseket hozzanak. Például a csomagolóanyagok tagállamonkénti eltérő szabályozása már ennek az irányzatnak az érvényesülését mutatja. A szubszidiaritásra hivatkozva eltérő érdekeket igyekeznek érvényesíteni az Európai Közöség fejlettebb és kevésbé fejlett országai. Komoly viták alakultak ki az ivóvíz és a fürdővíz minőségi direktívák követelményeinek betartása körül. Egyes tagállamok már arra is jogot formáltak, hogy visszamenőlegesen vitassanak közösségi jogszabályokat, a Bizottságtól azok felülvizsgálatát és visszavonását kérve. Az Egyesült Királyság például 1992 végén 71 előírást vitatott, amelyből 27 környezetvédelmi tárgyú volt.

Az Európai Közöség napjainkig több mint 300 környezetvédelmi jogszabályt alkotott. Direktívák vagy rendeletek kiegészítéseként gyakran használják. A környezetvédelem területén nem túl gyakoriak. Lényeges kérdés az együttműködés a globális problémák megoldásában. Az Európai Közöség részese több mint 30 nemzetközi egyezménynek és megállapodásnak. Aktívan támogatja az ENSZ környezetvédelmi szervezetét az UNEP-et és az akcióprogramok – jelenleg az Agenda 21 – megvalósítását. A Közöség és tagállamai részt vesznek az ENSZ környezetvédelmi világkonferenciáin, ahol a globális problémák megítélésében, a nemzetközi

egyezményekkel és az ENSZ környezetvédelmi intézményrendszerével kapcsolatban – több-kevesebb sikerrel – közös álláspontot igyekeznek képviselni. A Közösség elkötelezte magát a nemzetközi környezetvédelmi akciók és azon országok támogatása mellett, amelyekre a globális környezetvédelmi célú nemzetközi megállapodások többletkiadásokat róznak. Egyre gyakoribb, hogy az Európai Közösség által igen erősen bírált UNEP munkáját segítve a Közösség dolgoz ki – legalábbis részben – nemzetközi környezetvédelmi egyezménytervezeteket, és a környezetvédelmi világkonferenciák megrendezéséhez a háttér munkát tekintve jelentősen hozzájárul. Ilyen volt például az Éghajlatváltozási keretegyezmény, a Küzdelem a sivatagosodás ellen egyezmény, a Trópusi erdők védelméről szóló egyezmény, a Biológiai sokféleség védelméről szóló egyezmény előkészítése. A Közösség egyik fontos törekvése volt – a mai napig is az – a riói értekezleten, hogy a nemzetközi egyezmények betartását ellenőrző és azok betartatását kikényszerítő új szervezet jöjjön létre az ENSZ égisze alatt. Mivel az UNEP-t erre a feladatra alkalmatlannak látták, felállították a Fenntartható Fejlődés Bizottságot (UNCSD), amely a „nyilvánosság erejével őrökdi” az egyezmények betartása felett.

(7) *Pénzügyi politika és monetáris rendszer.* A monetáris politika azon célok és eszközök összessége, amelyekkel az EU a forgalomban levő pénz mennyiségét szabályozza. A monetáris integráció (gazdasági és monetáris unió) kérdései igen fontosak a tagországok életében. Az Európai Monetáris Rendszer értékelése kapcsán felmerülnek az egységes valuta bevezetésének kritériumai („optimális valutaövezet”, konvergencia kritériumok és intézményi feltételek). Az euró* belső és külső hatásai 2002 után értékelhetők érdemben. A költségvetési politikák keretében legfontosabb alapelvek: a szolidaritás, kohézió, társfinanszírozás és a szubszidiaritás alapelve.

(8) *Strukturális és kohéziós politika.* Az EU egyik prioritást képező „fenntartható fejlődés” elvének gyakorlati megvalósításának bemutatása, közel 20 évre kiterjedő statisztikai adatokkal. Címe: Measuring progress towards a more sustainable Europe (Data 1980–99) – Egy fenntarthatóbb Európa felé tartó haladás mérése (1980–99). Az Európai Unióról szóló Maastrichti Egyezmény B. cikkelye leszögezte, hogy a gazdaság és a társadalmi kohézió erősítése az egységes piac és a pénzügyi és gazdasági unió, az EMU* megteremtése mellett a harmadik fő prioritássá vált. A gazdasági és társadalmi kohézió célja, a 130a. cikkely szerint, hogy csökkentsék a fejlettségbeli különbségeket a különböző régiók között, továbbá a hátrányos helyzetű régiók elmaradottságát, beleértve a vidéki területeket is. Az egyezmény létrehozott egy Kohéziós Alapot a kevésbé prosperáló tagál-

lamok számára, és módosította a Szociális Alapot, hogy lehetővé tegyen új formájú beavatkozásokat. A Unió hat pénzügyi eszközzel rendelkezik strukturális politikájának megvalósítására: Regionális Fejlesztési Alap, Szociális Alap, Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap orientációs része, Halászati Pénzügyi Alap, Kohéziós Alap és az Európai Beruházási Bank kölcsönei. A Strukturális Alapok egy átfogó keretrendszeren belül működnek. A működés elvei: koncentráció, programozás, partnerség és addicionalitás. A kohéziós politika célja a Közösség gazdasági és szociális összetartozásának erősítése, a Közösség egészének harmonikus fejlődése és különösen a különböző régiók közötti különbségek mérséklése, a kevésbé előnyös helyzetű régiók elmaradottságának leküzdése érdekében. Ezt a célt szolgálja a Közösség Kohéziós Alapja.

(9) *Energiapolitika* terén a főbb célkitűzések: a biztonságos, olcsó, egészséges és környezetvédelmi szempontból elfogadható energiaellátás biztosítása a tagországokban, az új energiarendszerek kifejlesztése, az egységes energiapiac megalkotása. Jelentősebb eszközök a szén- és nukleáris energiaiparban, a nukleáris technológiai programokban és a fúziós kutatások terén halmozódtak fel. Megállapították, hogy az olaj a legfontosabb energiaforrás az európai gazdaságokban. Az Unióban felhasznált olaj több mint négyötödét importálni kell. Az arány a közeljövőben növekedni fog, amikor az Északi-tenger olajtartalékai kimerülnek. Az olajbehozatalok kétharmada az OPEC* országokból származik. A földgáz is importfüggőségben van. Az EU csak nukleáris és vízienergia terén önellátó. Fő célkitűzés a sebezhetőség csökkentése és az alternatív ellátás kifejlesztése. Újabban a környezetbarát energiaforrások felkutatására helyezik a hangsúlyt (szél-, nap- és geotermikus energia). Jelentős összegeket költöttek a transzeurópai energiahálózatok finanszírozására.

(10) *Kereskedelempolitika*. Tulajdonképpen a közös piac gondolatából bontakozik ki. Jelentős előrelépés történt a vámok és a mennyiségi korlátozások eltörlése terén. 1995 júniusában az Európai Bizottság megjelentette a belső piac kiteljesítéséről szóló Fehér Könyvét, amely 270 jogalkotási intézkedést tartalmaz. Ezek főleg az adókat érintő akadályokról szólnak. Tanulmányok készültek a növekedésről, a versenyképességről, a foglalkoztatásról. A tagállamok közötti kereskedelmet gyakran gátolják a biztonsági rendelkezések álcájába bújtatott szándékos akadályok.

(11) *Közlekedéspolitika*. Lényeges az európai közlekedési folyósok és a transzeurópai hálózatok kialakítása, a közlekedés korszerűsítése és biztonsága. A személy- és teherfuvarozás megkönnyítése, a környezetbarát közlekedés-megvalósítás szintén fontos elvárás. A közös közlekedési pi-

ac 7 millió munkahellyel rendelkezik. Új kihívás a fenntartható mobilitás, az optimális logisztika, a fuvarozási láncok kialakítása. Az EU támogatja a vegyes közlekedést, különösen a vasúti/közúti fuvarozást. Az EU-ban a fuvarozott áruk közel 70%-a közutakon történik. Végső cél Európa egészét átfogó integrált közlekedési rendszer létrehozása, beleértve a telematikus és biztonsági rendszerek kifejlesztését is.

(12) *Biztonságpolitika.* Az európai integrációs szervezetek biztonságpolitikai vetületei. A fejlett Nyugat hidegháborús „győzelme”, amely együtt járt a volt szocialista országok integrációs szervezeteinek felbomlásával, némileg „zavarba hozta” a porondon maradókat, hiszen működésük körülményei gyökeresen megváltoztak. A felbukkanó válságok menedzselése során szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a megoldáshoz elengedhetetlen az eltérő típusú szervezetek együttműködése, ugyanis egyikük sem rendelkezik olyan intézményi háttérrel, olyan képességekkel és felkészültséggel, amelyek lehetővé teszik a biztonság önálló garantálását.

A legjelentősebb intézmények – NATO*, EBESZ*, EU*, ET* – nemcsak a tagországaik egy részét tekintve különböznek egymástól, de tevékenységi körük és a tevékenységük folytatásához szükséges mandátum megszerzését illetően is. A NATO és a WEU a hidegháborús elvek szerint a kollektív védelmet szolgálta, míg az ENSZ és az EBESZ a kollektív biztonság megteremtése érdekében tevékenykedett. A kilencvenes évtizedben azonban a nyugati integrációs szervezetek is módosították önként vállalt feladatkörüket: míg a NATO a nemzetközi biztonság garantálását vállalta fel, az Európai Unió a tagországok gazdasági, kereskedelmi és társadalmi viszonyainak integrálását tekinti legfőbb feladatának. Az e területeken mutatózó összehangoltság mellett lényeges nézetkülönbségek mutatkoznak a szervezethez tartozó országok közös kül- és biztonságpolitikájának kialakítása vonatkozásában. Nem alakult ki például konszenzus a szervezet jövőbeni státusa és feladatköre kapcsán: vajon globális érdekeket érvényesíteni kívánó szervezetté alakul, vagy megelégszik regionális hatalomi státusával? Milyen jellegű és mértékű érdekérvényesítő képességekkel kíván rendelkezni: átfogó katonai kapacitást akar kiépíteni, vagy csak az ún. puha biztonsági garanciák szavatolója lesz?

Komoly eltérések mutatkoznak a nemzetközi politikában való részvétel készsége és képessége között, különösen ha az erő alkalmazásáról van szó. Ezek a különbségek csaknem cselekvőképtelenné tették az EU-t a boszniai konfliktusban, s paradox módon ez segítette annak eldöntésében, hogy a konfliktuskezelés melyik elemében vállal majd a jövőben szerepet. Bonyolítja a képet, hogy az Unió közös kül- és biztonságpoliti-

kájával szemben az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás (ESDI) sikeresnek tűnő integrálása a NATO katonai struktúrájába körvonalazta a NATO-n belüli munkamegosztás hidegháború utáni gyakorlatát, amelyben nemcsak a kollektív védelem, hanem az egyéb, új NATO-funkciók – mint például a válságkezelés is – nagy szerepet játszanak. Az intézményi kapcsolódások és szerepek tisztázása összetett, lassan haladó folyamat. Ez az új munkamegosztás azon a felismerésen alapul, hogy a külső fenyegetés látványos csökkenésével csak egy igazi, őszinte partneri kapcsolat helyettesítheti a NATO belső kohéziós erejét.

Európa azonban ma még inkább egy olyan biztonsági rendszerre vágyik, amely magában foglalja a meglévő és a jövőben létrejövő politikai, gazdasági, katonai és más szövetségeket, nemzetközi szervezeteket, továbbá országcsoportokat, országokat és a közöttük létesített kapcsolatrendszereket a XXI. század kihívásainak, kockázatainak és destabilizációs tényezőinek a kezelésére. Ezt a kapcsolatrendszer-hálót a szerződő felek közötti nemzetközi jogi és politikai kötelezettségeket tartalmazó, két- vagy többoldalú biztonsági és együttműködési egyezmények sora szabályozná. Ez a kapcsolatrendszer kihatna a környező kontinensekre és régiókra is.

(13) *Halászati politika.* A „Kék Európa” nevet is viseli. Lényege: a tisztességes életszínvonal biztosítása a halászattal foglalkozók számára, stabil árak, a kínálat elérhetősége, a halászati lelőhelyek fenntartása és védelme. Az EU felségvizein összesen kihalászható mennyiség meghatározása, a tagállamok közötti elosztása, a technikai előírások, a felügyelet is fontos kérdés e témakörben. 1970-től érvényes EU-rendelet szerint az EU bármely halásza szabad és egyenlő bebocsátást nyer az EU valamennyi halászati vizére. Sok állam jogot formált a 200 mérföldes zónára, a korábbi 12 mérföld helyett. Minden tagállam számára előírták a flották csökkentését a halfajoktól és a halászati technikáktól függően. A csökkentés 20%-os nagyságrendű a fenékjáró halfajok húzóhálós halászatát illetően, amelyek állománya már súlyosan veszélyeztetett és 15%-os a lepényhalfélék tekintetében. Valamennyi halászhajónak rendelkeznie kell hajónaplóval, melyben feltüntetik a halászzsákmány összetételét és mennyiségét.

(14) *Támogatási rendszer.* Az EU támogatási rendszere – a csatlakozásra váró országok számára – több mindenre kiterjed. Ezek között említjük az alábbiakat: befektetések elősegítése, kereskedelem, verseny- és segélyezési politikák, transzeurópai hálózatok, regionális együttműködés, közlekedés, közművek, környezetvédelem, gazdasági fejlődés, emberi erőforrások, mezőgazdaság terén). A több országra kiterjedő együttműködés sok PHARE program alapeleme. Ez a Program az Európai Parlament

kezdemenyezésére jött létre 1994-ben, és az Európai Unió és a társult országok határvidékei közötti együttműködést támogatja. A projektek középpontjában álló témák: infrastruktúra, távközlés, energia, turizmus, üzleti együttműködés. A végső cél a gazdasági, szociális és kulturális fejlődés útjában álló, a régiók között húzódó határok által állított akadályok megszüntetése.

Az 1995 márciusi párizsi konferencián – melyen részt vettek az EBESZ* tagországai – elfogadták a Stabilitási Paktumot. Ez a kezdeményezés az európai összefogás politikai és biztonsági szempontjaira helyezi a hangsúlyt, és az Európai Unió Közös Kül- és Biztonságpolitikájának összefogott intézkedése volt. E paktum lényege a jószomszédi viszony elősegítése.

2. Európa régiói. A gazdasági tér változásai és a régiók versenye

2.1. Európa társadalom- és gazdaságföldrajzi áttekintése

Európa területe: 10,4 millió km². Területét tekintve Földünk legkisebb és a legtagoltabb kontinense. A kontinens neve a föníciai „ereb” szóból ered, amely napnyugtát jelent. Európának 2002-ben 44 országa van.

Európa határaival kapcsolatosan számos geopolitikai kérdés megfogalmazható:

- Hol húzzuk meg Európa határait?
- A határ elválasztó vagy összekötő vonal?
- Meddig tart Kelet-Európa keleti határa? Az Urálig, amely kettészeleli Oroszországot?

A Boszporusz–Márvány-tenger képezhet-e határt, és akkor Törökországot hova lehet besorolni?

– 1989-et követően Európában 20 új állam és 14 ezer km-nyi új államhatár jött létre.

– Az Urálig tartó Európát 730 millióan lakják, kontinensünkön több mint 100 nemzet és 300-nál több régió található. A kisállamok nem képesek biztonságukat önállóan garantálni, emiatt nagyobb közösségekhez, társadalmi-gazdasági és politikai csoportosulásokhoz csatlakoznak.

– 1999 decemberében kijelölték a határt az ortodox kereszténység és az iszlám „birodalmi és kulturális térség” felé.

Nagyjából körvonalazódik az a megállapítás, hogy Európa, az európai térség egy hosszú idő alatt kialakult kulturális és politikai tér, melynek folyamatai meghatározóak a világgazdaság szempontjából is. A határok légisítésével az európai eszme kezdi átlépni az öreg kontinens határait.

Táji szempontból tagolt kontinens. A táji sokszínűség, az etnikai-kulturális heterogenitás, a bonyolult történeti fejlődési utak, a gyakori határváltozások alakítják azt a tagoltságot, ahol a legtöbb országban sajátos térségeket lehet elkülöníteni a települési és az országos szint között. Az objektív természet- és társadalomföldrajzi tagoltság számos országban az államberendezkedés föderális (szövetségi) formájában, illetve a regionális autonómiákban intézményi megerősítést is kap.

Európa egészét tekintve ma mintegy háromszáz területi egység található nagyon különböző önállósági fokon, méretekkel, fejlettséggel és intézményesültséggel az országos szintek alatt, abban a zónában, ahol „régiónkról” a leginkább beszélhetünk. Ennek az európai mozaiknak részleteire most nem térhetünk ki. Egyöntetűen megállapítható, hogy Európa számos régióból áll, melyeket az EU regionális politikája szervez és fejleszt.

Európa három különböző kultúra és civilizáció – a nyugati kereszténység, a keleti ortodox kereszténység és az iszlám – földrajzi metszéspontjában helyezkedik el (Huntington 1993).

Európa lakossága: 730 millió fő (1/3-a szláv nyelvcsaládhoz tartozik, 1/3-a germán, 1/4-e újlatin, 3%-a finnugor (1990-ben 178 állam volt Földünkön, ahol az etnikai közösségek száma 892 volt).

Nyelv kérdése: nincs euro nyelv, de Európa 36 országában – a nyugat-európai törpe államokat nem számítva – 70 nyelvet beszélnek, a kisebbségek száma 184 (érdekes, hogy a világ 49 országában a „névadó etnikum” a lakosság kevesebb, mint 50%-a). A világ és Európa több államán belül több nyelvet beszélő (és több kultúrát képviselő) csoportok élnek együtt.

Etnikai* szempontból homogén európai országok: Portugália és Izland. A kisebbségi kérdés biztonságpolitikai kérdés. Van arra is példa, hogy az állam és az etnikum kettős szerveződése ellentmondásokhoz vezethet (Jugoszlávia). Mindez kiegészülhet a jó szomszédsággal, a gazdasági együttműködés fokozásával, a határok légisítésével, átjárhatóságával.

Európa átlagos népsűrűsége: 75 fő/km² (Hollandia: 365 fő/km² Izland 2 fő/km²). A legsűrűbben lakott földrész.

Európa országai nevüket általában a területükön élő népektől kapták. A XV–XX. századig a világ ura volt, erős gyarmatbirodalommal, melyek nyersanyagtermelők és fogyasztópiacok szerepét töltötték be. Jellemző az erős piacgazdaság. Európa tíz legnagyobb, európai többségű tulajdonú

mamutvállalata: Daimler-Benz, Volkswagen, Fiat, Unilever, Siemens, Philips, Nestlé, BASF, Bayer, Hoechst. E toplista tagjai a korszerű gazdasági húzóágazatokat kötik le, és főleg fogyasztási termékeket állítanak elő (autó, élelmiszer, elektronika, vegyipari termékek). Európa a világ legnagyobb kereskedelmi tömbje: világkereskedelmi részesedése 46%. A világtermelés 36%-át adja. Függése a világgazdasági folyamatoktól a XXI. század első évtizedében tovább erősödik, különösen erős és egyre szorosabb az AEÁ fejlődésétől való függés.

Európa ma, többnyire az EU-tagállamok (EU-15-ök) tekintetében:

- egységesülő kontinens, az Európai Unió és a csatlakozó országok integrációja előrehaladott; szoros együttműködést épít ki a tagországokkal és a csatlakozni kívánó országokkal;

- jelentős demográfiai tényező, itt él a Föld népességének 12%-a;

- a világgazdaság szerves része, és erős gazdasági erővel rendelkezik: a világtermelés 30%-ával részesedik, egységes belső piaca van;

- jelentős vetélytárs: az AEÁ és Japán irányában (pólusképző szerepe nyilvánvaló);

- országainak gazdasági és politikai együttműködését valósította meg;

- az „Egyesült Európai Államok” eszméje ma is él, vagyis a páneurópa, a teljes, egységes Európa gondolata fennmaradt;

Európa strukturálisan összetett és megosztott centrum és periféria alapon. Kultúrák gyűjtője: puritán, mediterrán, közép- és kelet európai kultúra.

Földrajzilag elkülöníthető nagyrégiók: 1. Észak-Európa 2. Dél-Európa 3. Nyugat-Európa 4. Kelet-Európa 5. Közép Európa („köztes”, „ütköző zóna”). Az informális Európa nagytérégi szerveződése: Adria-Alpok térsége, Visegrádi Hármak-Négyek térsége, Balkán, a Duna-völgy, a Kárpát-medence, a Baltikum, Ukrajna-Fehéroroszország-Oroszország. Kelet-Közép-Európa lehatárolása ma is nehézkes, esetleges, a nemzetállamok lehetőségei különbözőek, a felzárkózás zálogaként legtöbbször a modernizációt jelölik meg.

Nemzetiségi alapon: sok a nemzetállam, számos nemzetiséggel (a „sokszínűség” előnyei). A II. világháború után az európai országok határait a vesztes pozíciók alapján húzták meg. Azóta az integrációs törekvések felerősödtek. Gazdasági, politikai, katonai szempontok szerint számos átmeneti fejlődési szakasz különböztethető meg. Van, aki „sorban állás”-ról, újabban pedig bizonyos térségek felértékelődéséről beszél. Újabb alternatívák: a homogenizálódás vagy változatos értékrendű Európa-kép.

Azt jósolják, hogy Európa a tartós átmenet szakaszában marad 2020-ig. Viszont új modellként jelentkezik a rugalmasan, változós szervezeti struktúrákkal működő Európa, amely ma is sajátos politikai, etnikai tér és a regionális identitás tere. A nemzetállami keret fokozatos átalakuláson megy át. Kérdés: mit kap Európa tőlünk, és mit kapunk mi tőle? Mit jelent majd a „nagy egység”? Milyen lesz a trendváltás? Hogyan védi ki a civilizációs válságjeleket?

A szabályozók is sokfélék: globális ökológiai, pénzügyi, gazdasági, társadalmi trendek, nagytérégi szerveződések. Mégis az európai civilizáció válsághelyzetben van. A globális trendek is hatnak, melyek fő hatóereje az Európai Unió (EU) és a NATO.

2.2. Európa régiói

Az eurorégiók rendkívül nagy szerepet játszottak Nyugat-Európa egységesülési folyamatában. Összefogó szervezetük az Európai Határmenti Régiók Szövetsége (AERB), amely 1996-ban, a németországi Rheinében, fennállásának 25. évfordulóján üdvözölte a teljes jogú tagságot elnyert Kárpátok Eurorégiót. Az Európai Határmenti Régiók Szövetségének ezzel a taglétszáma 56-ra emelkedett. Számos jel arra utal, hogy 2020–2030 körül Európa a régiók Európája lesz. A kistérségi szerveződések szerepe szintén felértékelődik. Tulajdonképpen erre az időpontra megvalósulhat a tudástársadalom kiépülése az egyesült Európában.

Az Eurorégió nevet akkor használják, amikor egy olyan területet akarnak megjelölni, ahol a kölcsönös interregionális vagy határokat áthidaló gazdasági, szociális, kulturális, illetve más jellegű együttműködések léteznek két, vagy több állam, illetve helyi kormányzataik között. Az Eurorégió tehát egy behatárolt földrajzi területet jelöl, mely két vagy több ország adott területét foglalja magába, amelyek megállapodtak abban, hogy összehangolják tevékenységeiket a határ menti térségek eredményesebb fejlesztése érdekében. A centrum (mag) és periféria alternatíva ezáltal új értelmezést nyer. A kelet-közép-európai régiók keretében ismeretesek az Adria-Alpok, a Kárpátok és a Balkán együttműködések. A régiók közötti együttműködés, mint a politikai stabilitás és a gazdasági kapcsolatok előmozdításának eszköze, szintén a csatlakozást támogatja. Ilyen szervezet a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés, melynek tagjai: Albánia, Görögország, Törökország, Bulgária, Románia, Moldávia, Ukrajna, az Orosz Föderáció, Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán.

A Visegrádi Csoport analógiájára felmerült annak szükségessége, hogy Románia részt vegyen egy eurorégiós csoportosulásban, elősegítendő az EU-konform gazdaság fokozatos létrehozását a Köztes-Európában. A regionális együttműködés létérdek, szögeznek le a felek. Ez is egyfajta integráció. Az Euro-érettség elérése kemény munkát és erős gazdaságot igényel. A paradigmaváltás tehát elodázhatatlan. A periféria-helyzet nem lehet előny. Igaz, a KGST-ből egyből az Európai Unióba nem lehet belépni. A gazdasági felkészülést egy hosszabb időszak előzi meg (lépései: az agrárpiaç kiépítése, a versenyképesség növelése, a jogharmonizáció és a modernizációs stratégiák kidolgozása). Romániának is tulajdonképpen egy alapos és megvalósítható nemzeti regionális fejlesztési programot kell kidolgoznia ahhoz, hogy növekedjék országunk hitele e kérdéskörben. Itt előtérbe kerül a tőkeintenzív termelés stratégiája, a zöldmezős beruházások és a technológiai parkok kialakítása.

Az alábbiakban vizsgáljuk meg térségünkben a fontosabb eurorégiókat. A Kárpátok Eurorégió, a Duna–Maros–Tisza Eurorégió társadalmi-gazdasági és euro-integrációs jelentőségét feltétlen ki kell emelni.

A *Kárpátok Eurorégió* 1993. február 14-én alakult meg Lengyelország, Szlovákia Magyarország és Ukrajna részvételével. Létrehozását az Északkeleti-Kárpátok szomszédos, határ menti régiók több éves – többnyire kétoldalú – határ menti kapcsolatai előzték meg. A Kárpátok Eurorégió legfőbb érdeme az, hogy az első tisztán keletközép-európai eurorégiós kezdeményezés, melynek célja, hogy megfelelő szervezeti keretet biztosítson a tagoknak a határokon átnyúló együttműködések koordinálására, valamint hozzájáruljon egy gyorsabb regionális és gazdasági fejlődéshez, a jószomszédi kapcsolatok kialakításához. 1996 augusztusában a Kárpátok Eurorégió területe 105 639 km² volt, lakossága 11 074 000 fő, népsűrűsége 104,8 fő/km². 1997-ben a Kárpátok Eurorégió az alábbi romániai megyékkel egészült ki: Máramaros (Nagybánya), Szatmár (Szatmárnémeti), Bihar (Nagyvárad), Szilágy (Zilah) és Botoşani (Botoşani). A Kárpátok Eurorégió területe 1998-ban 132 000 km² (nagyobb mint Görögország), lakossága 14 millió fő. A határon átnyúló európai kooperációs program (crossborder cooperation) a román–magyar határ melletti négy megyében a kormány 5 millió ECU-nek megfelelő programokat indított be. A CREDO-program ugyancsak a határ menti megyék fejlesztését szolgálja.

A *Duna–Maros–Tisza Eurorégió*. Tagjai: Jugoszlávia (Vajdaság Autonóm Tartomány), Románia (Arad, Hunyad Krassó-Szörény és Temes megye), Magyarország (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok megyével). A Duna–Maros–Tisza Eurorégió Regionális Együttmű-

kódés alapító jegyzőkönyvének aláírása 1997. november 21-én volt Szegeden. Az Euro régió területe 77 243 km², lakossága közel 6 millió. Az Európai Unió a PHARE-programon keresztül támogatja a közép- és kelet-európai országok határ menti együttműködését. A DMT regionális együttműködés célja, hogy fejlessze és szélesítse a helyi közösségek és helyi önkormányzatok közötti kapcsolatokat a gazdaság, az oktatás, a művelődés, a tudomány és a sport területén, illetve azok együttműködését, mely a korszerű európai folyamatok kereteibe való integráció felé vezet. A Romániai Nyugati Régió, a Magyar Dél-alföldi Régió és a Szerbiai Északi Régió regionális együttműködésük keretében erőfeszítéseket tesznek az infrastruktúra fejlesztésére, a határ menti régiók gazdasági, művelődési, turisztikai együttműködésére. A térség gazdasági kamarái PHARE-támogatással közép-európai információs központot létesítettek, ahol naprakész gazdasági adatokhoz, az érvényes jogszabályok szövegéhez, a minőségbiztosítási rendszerek információihoz lehet hozzájutni. Az európai közúti IV. folyosó nyomvonala Budapest–Szeged–Arad–Déva–Nagyszeben–Bukarest vonalán épülne ki 2010-ig egészen Konstancáig.

A régiók közötti együttműködés mint a politikai stabilitás és a gazdasági kapcsolatok előmozdításának eszköze szintén a csatlakozást támogatja. Ilyen szervezet a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés, melynek tagjai: Albánia, Görögország, Törökország, Bulgária, Románia, Moldávia, Ukrajna, az Orosz Föderáció, Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán.

Az EU egyik alapvető célja, hogy erősítse a gazdasági és társadalmi összetartást, és csökkentse a régiók fejlettségi szintjében megnyilvánuló különbségeket, a hátrányos helyzetű térségek lemaradását, a vidék fejlesztését. A támogatást célzó közösségi eszközök közé tartoznak a Strukturális Alapok, amelyek az 1988-as reform óta rendkívül jelentős regionális célokat követnek. Az EU költségvetésének közel egyharmadát kitevő Strukturális Alapok összegének 70%-a a vidékfejlesztés célját szolgálja. Magyarországnak – az EU-ba történő belépése esetén – vélhetően valamennyi régiója a támogatott területekhez sorolódik, azaz a legnagyobb támogatást a vidékfejlesztés fogja kapni. Így e tantárgy célja megismertetni a hallgatókat az EU vidékfejlesztési politikájával, a támogatás feltételrendszerével, valamint az egyes régiókra és programokra vonatkozó mintákkal és a magyar vidékfejlesztési politikával.

3. Az Európai Unió országainak (Tizenötök) gazdaságföldrajza

„Egy ország teljesítőképességét végső soron az határozza meg, milyen mértékben képes kibontakoztatni az egyéneken rejlő erőket.”

Eric Hoffer

Az alábbiakban a Tizenötök országainak rövid gazdaságföldrajzi képét mutatjuk be az EU kialakulásának időrendjében. Előbb az alapító tagok (Hatok), majd a Kilencek, a Tízek, a Tizenkettek és végül a Tizenötök országainak gazdaságföldrajzi jellemzőit néhány szempont szerint vizsgáljuk.

Az Európai Unió 15 tagországának 370 millió lakosával a világ egyik legjelentősebb gazdasági csoportját képezi. Az Unió egységes piacán a személyek, áruk, a tőke és a szolgáltatások korlátozások nélküli, szabad mozgása vált lehetővé. Az Európai Uniót létrehozó Maastricht-i Szerződés (Dél-Hollandia, 1993) keretet teremtett a gazdasági, pénzügyi és szociális integráció további szélesítésére, és a közös piac létrehozása mellett számos területen közös politika kialakítását is jelentette.

Az Európai Unió céljai elérése érdekében közös politikát folytat a mezőgazdaság, vám, halászat, ipar, energia, regionális fejlesztés, környezetvédelem, kutatás, kereskedelem, szállítás, helyi és szociális ügyek, pénzügyek, a biztonság, külügy és az igazságügy területén.

Az alábbiakban az társulási folyamat időrendiségének megfelelően röviden áttekintjük az egyes EU tagországok gazdaságföldrajzának főbb jellemzőit és folyamatait, majd a csatlakozásra váró 12 ország gazdasági földrajzával foglalkozunk. A regionális földrajzi leírás kapcsán kitérünk a főbb országjellemzőkre, a természeti táji adottságok és a gazdaság összefüggéseire, a gazdasági élet főbb jellemzőire, beleértve a turizmust is.

Az alapító tagokhoz való csatlakozás időrendi sorrendjében először a „Hatok” politikai- és gazdaságföldrajzára térünk ki. A statisztikai adatok java részét az *Anuarul statistic al României 2000* évkönyvből és más forrásokból vettük át. A gazdaságföldrajzi alapadatok feldolgozásánál a Probáld Ferenc szerkesztésében megjelent Európa regionális földrajza (2000) című könyvet használtuk fel.

A Hatok

Az alábbiakban Franciaország, Németország, a Benelux-államok (Belgium, Hollandia és Luxemburg) és Olaszország gazdasági földrajzi jellemzőit vesszük szemügyre. A hat ország (Hatok) ma is meghatározó eleme az Európai Unió működésének.

A Hatok együttműködésének rövid története évszámokban: 1951. április 18-án Belgium, a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Olaszország, Luxemburg és Hollandia („a Hatok”) aláírják az Európai Szén- és Acélközösséget megalapító szerződést (Párizsi Szerződés). 1952. május 27-én ugyancsak a Hatok aláírják az Európai Védelmi Közösséget (EVK/European Defence Community – EDC) létrehozó szerződést. 1952. július 25-én életbe lép az ESZAK-szerződés. 1955. június 1–2-án a Hatok Messinában ülésező külügyminiszterei megállapodnak az integráció továbbfejlesztéséről. 1957. március 25-én a Hatok Rómában aláírják az Európai Gazdasági Közösséget (EGK/European Economic Community – EEC) és az Euratomot létrehozó Szerződéseket (Római Szerződések/Treaty establishing the European Communities). 1958. január 1-jén hatályba lépnek a Római Szerződések. 1961. január 1-jétől kezdve az EGK-államok nemzeti vámjainak első részleges összehangolása történik meg, majd aláírják a három Európai Közösség (ESZAK, EGK, Euratom) végrehajtó szerveit egyesítő szerződést (Merger Treaty). 1968. július 1-jén létrejön a vámunió, és életbe lépnek a közös külső vámtarifák. 1969. december 1–2-án az állam-, illetve kormányfők találkozója Hágában, amelynek célja, hogy megvitassák az egységes piac kiteljesítését, az integrációs folyamat fokozását, az EK bővítését. Megállapodnak a gazdasági és monetáris unió (EMU) 1980-ig történő bevezetésében. Eldöntik, hogy tárgyalásokat kezdenek Dániával, Írországgal, Norvégiával és az Egyesült Királysággal. 1970. október 8-án benyújtják az EMU-ról (Economic and Monetary Union) szóló Werner-tervet a Tanácsnak és a Bizottságnak. 1972. július 22-én Szabadkereskedelmi megállapodásokat írnak alá az EFTA azon államaival, amelyek nem kérték felvételüket az EK-ba (Ausztria, Izland, Portugália, Svédország és Svájc). 1972. október 19–20-án a Közösség állam-, illetve kormányfői megállapodnak az EK Európai Unióvá alakításáról, elfogadják az EMU (Economic and Monetary Union/Gazdasági és Pénzügyi Unió) új ütemtervét. 1974. december 9–10-én Párizsban az állam-, illetve kormányfők döntenek az Európai Tanács (állam- és kormányfők tanácsa) létrehozásáról, és megállapodnak a rendszeres találkozókrol. 1975. március 18. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap

(European Regional Development Fund ERDF) létrehozása. 1983. június 17–19-én az Európai Tanács ülésén Stuttgartban aláírják az Európai Unióról szóló Ünnepélyes Nyilatkozatot.

1. Franciaország

Az EU (EK)-tagság történetéből, EU intézménytörténeti előzmények.

1950. május 9-én Jean Monnet inspirálta beszédében Robert Schuman francia külügyminiszter javaslatot tesz, hogy Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság és bármely más hozzájuk csatlakozni kívánó európai ország szén és acél erőforrásaitat közösen kezeljék. Tulajdonképpen az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK/European Coal and Steel Community – ECSC) megalapításáról volt szó. Franciaország a francia–német megbékélés jegyében lett az Európai gazdasági Közösség tagja. 1951. április 18-án a Hatok aláírják az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó szerződést Párizsban. 1952-ben motivációs tényezőként merült fel az, hogy Németországot be kell vonni egy olyan integrációba amely megakadályozza, hogy az NSZK még egyszer uralja Európát. 1954. október 20–23-án a londoni konferenciát követően, a módosított Brüsszeli Szerződésről szóló megállapodásokat írnak alá Párizsban és létrejön a Nyugat-európai Unió. 1992. szeptember 20-i népszavazáson a franciák 51,05%-a az Unió szerződésének ratifikálása mellett szavaz.

Országjellemzők: kedvező geopolitikai helyzetű, sokszínű természeti adottságokkal rendelkező, fejlett nyugat-európai ország. Európa magterületén fekszik, kontinesünk egyik vezető állama és mezőgazdasági nagyhatalma (amely sokszínű és specializált, belterjes; agrárterményeiből jelentős exportot valósít meg). A csúcstechnológiai iparágak* hazája. Franciaország a frankok földje, a turizmus és a jó borok országa. Párizs a fény városa (noha éjszaka 11-órától a fővilágítást kikapcsolják). Franciaországról elsőként legtöbbünknek Párizs, a fény városa jut eszünkbe. A divatvilág fővárosa. Az ország azonban még számos érdekességet tartogat, a zord sziklaktól a hófödte hegycsúcsokon át a homokos tengerpartokig. Nem véletlen, hogy minden évben Franciaországba érkezik a legtöbb turista a világon.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások. Franciaország ma az Európai Unió legnagyobb országa. Területe 551 500 km², s ezzel a terület nagysággal világviszonylatban a közepes méretű országok közé sorolható. Elhelyezkedésénél fogva kitűnő összekötő kapocs az Újvilág és Európa keleti részei között. Területe közigazgatásilag 22 régióra (région), 96 megyé-

re (département), 327 kerületre, 3828 járásra, ezen belül 36 551 községre oszlik. Az országhoz négy tengerentúli megye (ún. DOM), Guadeloupe, Martinique, Francia-Guyana és Réunion tartozik és ugyancsak négy tengerentúli terület (ún. TOM), Új-Kaledónia, Francia Polinézia, Déli és Antarktiszi Francia Területek, valamint Wallis- és Futuna-szigetek. Így az AEÁ és Nagy-Britannia után Franciaország rendelkezik a legnagyobb kiterjedésű – kb. 10 millió négyzetkilométeres gazdasági zónával, melynek természeti erőforrásait kiaknázhajta. Modern infrastruktúrája révén emellett az észak–déli és kelet–nyugati gazdasági kapcsolatépítés, illetve kereskedelem tranzitországa.

Természeti viszonyok, táji adottságok. Domborzata igen változatos: a délnyugati és kisebb mértékben az északnyugati részen, valamint a Párizsi-medencében síkságok, ill. fennsíkok uralják. Az ország fele folyóvölgyekkel, széles medencékkel tagolt síkvidék. A dombságok (Normandia, Bretagne) mellett hegyvidék: Alpok, Pireneusok, Francia-középhegység, Vogézek. Északon az Ardennek, keleten az Alpok, délnyugaton a Pireneusok csúcsai magasodnak. A délkeleti országrész nagyobbik hányadára az egyenetlen terepviszonyok jellemzőek. Az ország négy tengeri kijáráttal (Északi-tenger, La Manche-csatorna, Atlanti-óceán, Földközi-tenger) rendelkezik. Mintegy 5500 km hosszúságú tengerpartján számos kitűnő infrastruktúrájú kikötő található. Folyói közül a Loire (1010 km), a Szajna (770 km), a Garonne (650 km) és a Rhône (522 km) jelentős áru- és személyszállító forgalmat bonyolítanak le. A legmagasabb hegycsúcs a közismert Mont Blanc (4807 m). Négy nagyobb klimatikus áramlat befolyásolja időjárását: az óceáni, félszárzsföldi, mediterrán és hegyvidéki éghajlat.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. A kelta eredetű gallok nem tudtak ellenállni a római hódításoknak. I. e. 48-ban a rómaiak létrehozták Gallia provinciát. Az 5. században a germánok szállták meg, majd 760-tól 843-ig a Frank Birodalom része. 843 után a felbomlott birodalom nyugati feléből alakult ki Franciaország. A XVIII. sz. végére a feudális rendszer teljesen összeomlott, 1789-ben kitört a polgári forradalom, kikiáltják az első független köztársaságot. 1804–15 között Napóleon uralma alatt élt. 1848-ban kikiáltották a Második Köztársaságot. Hosszú évszázadokon át európai nagyhatalomként tündökölt. 1852-ben III. Napóleon császársága vette kezdetét és az 1870–71-es francia–porosz háborúig tartott, majd megszületett a Harmadik Köztársaság. Külpolitikájában az 1830-as évektől sikereket könyvelhetett el a gyarmatosítás terén. Az I. világháború után visszaszerezte a németektől Elzász-Lotharingiát, majd igyekezett helyreállítani európai

hegemón helyzetét. A II. világháborúban 1940–44 között teljes német megszállás alá került, majd 1944 őszén felszabadult. Az 1946–1958 közötti Negyedik Köztársaság újból nagyhatalmi státushoz jutott; az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja. 1949-ben mint a NATO alapítója úgy vélték, az amerikai haderő európai jelenléte megakadályozhat egy újabb fegyveres konfliktust. 1966-ban kilépett a NATO-ból. De Gaulle francia elnök idején az új alkotmány elfogadásával megalakult az Ötödik Köztársaság. 1964-ben az országot 22 tervezési régióra osztották, majd a régiók, megyék önálló hatáskörhöz jutottak.

Népessége 59 100 000 fő, amellyel a világon – népességszám szempontjából – a huszadik, Európában a negyedik helyet foglalja el. Amennyiben ehhez hozzászámítjuk a tengerentúli területek (DOM-TOM) lakosait, a franciák száma 60 millióra emelkedik. Népsűrűsége 108 fő/km², Németországhoz és az Egyesült Királysághoz viszonyítva alacsony. Sűrűn lakott területek a Párizsi-medence (Île de France), Nord-Pas-de-Calais és a Rhône-Alpes régiók, valamint a nagy folyók (Szajna, Rajna, Rhône) völgyei és a tengerpartok. Jelenleg a francia lakosság háromnegyede él városokban, illetve azok vonzáskörzeteiben. A többségi nemzetet a franciák alkotják 89%, majd korzikai 2%, elzászi 2% breton 1%, flamand, katalán, baszk, külföldi 6,4% (algériai, portugál, marokkói, spanyol). Vallás: római katolikus 76%, protestáns 1%, mohamedán 5%, egyéb 18%. Hivatalos nyelv a francia, regionálisan a baszk, breton, elzászi, flamand, katalán, korzikai és okszitán. Foglalkozás: a szolgáltatásokban az aktív lakosság 71%-a, az iparban 25%-a, a mezőgazdaságban pedig 4%-a dolgozik. Településállománya 36 000 települést számlál, ebből 32 000 falu, és ezek 60%-ának a lakossága nem haladja meg az 500 főt. A 200 000 főnél népesebb agglomerációkban* összesen 20 milliónyian tömörülnek (Párizs, Marseille, Bordeaux, Toulouse).

Fővárosa Párizs (Paris), elővárosaival együtt 9 319 000 fő lakja. Párizs egyben Európa „titkos fővárosa” is. Kiterjedt alvóváros* előgyűrűvel rendelkezik. A legnagyobb városok: Lyon 1 262 000, Marseille 1 231 000, Lille 959 000 lakos.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai

Franciaország ásványi anyagokban és energiaforrásokban relatíve szegény. Az építőipar számára nélkülözhetetlen anyagok (kőzúzalék, homok, mészkő), valamint egyes ipari nyersanyagok (kaolin, talkumpor, só, kén, kálisó) ugyan megfelelő mennyiségben bányászhatók, azonban a kitermelhető vasérc, bauxit, nikkel nem fedezi a belső szükségletet. Nagy

gondot fordít az alternatív energiaforrások* felkutatására, különösen a napenergia hasznosítása terén ért el eredményeket.

Az északi iparvidék egyike a régi iparvidékeknek. A nagy kiterjedésű ipari régiókra, így erre is igaz, hogy policentrikus. Meghatározó nagyváros Lille, ahol sokáig a textilipar jelentette az ipari termelést, majd az ipari forradalom megteremtette a szénbányászatot, a vaskohászatot, gépgyártást, újabban pedig a kőolaj-finomítás telepedett ide. A hagyományos textilipar és a szénbányászat ma már halódik. Lotharingia és Elzász sokat vitatott hovatartozásának oka az itt bányászott vasérc. A háború utáni rendezés Franciaországnak juttatta a tartományokat. Napjainkban, Lotaringiában haldoklik az ércbányászat és a kohászat. Elzászban a nehézipar ugyancsak képtelen a megújulásra, de az integrációs és európai hivatalok életben tartják, sőt megszépítették. Franciaországban az ipar nagyipari keretek között alakult ki, kulcsfontosságú iparágai a villamos ipar és a vegyipar hatalmas tőkét vonzott. Ipari fejlődésének lelassulása a monopolkapitalizmus gyermekbetegségével, a tőkekihelyezéssel függ össze, melyben szinte versengett Angliával.

2000-ben Franciaország jó gazdasági évet zárt. A GDP 3,4 %-kal növekedett, annak ellenére, hogy a magas olajárak kedvezőtlen hatást gyakoroltak. A kedvező körülmények között meg kell említeni az adócsökkentések serkentő hatását és a gyengélkedő euró miatti exportnövekedést. A francia termékek exportja 2000-ben 12,2 %-kal nőtt, élénk a belső kereslet, csökken a munkanélküliség. Az infláció 2000-ben 2,2 %. Jelentősebb befektetői cégek: EDF (villamos energia), SANOFI (gyógyszer), GDF (gáz), SERVIER (gyógyszer), VIVENDI (víz, telekommunikáció), ALCATEL (telekommunikáció), TOTAL (olaj, festék), MICHELIN (gumiipar), ERIDENIA-BEGHIN-SAY (cukor), AUCHAN (áruház).

A francia gazdaság néhány jellegzetessége az integráció szemszögéből.

Franciaország a kulcsiparágákat fejlesztette: elektronika, számítástechnika, vegyipar, hadipar, precíziós gépgyártás, rakétatechnika, űrtechnika, energetika.

A franciák életszínvonala kiemelkedő, mind EU, mind világviszonylatban. Az egy főre eső GDP értéke 26 270 USD (1997), a háztartások (átlagos) jövedelme 17 690 USD volt (1995). Más adatok: az évi gazdasági növekedés: 3,2% (1998), az inflációs ráta 0,7% (1998), a munkanélküliségi ráta 11,8% (1998).

Ipar: Termelési értéke alapján a világmezőnyben az ötödik helyet foglalja el. Az export értékének 80%-át adja. Két vonalon fejlődött a hagyományos ipar, a luxuscikkek (parfümök, divatárúk, italok) mellett nagy

hangsúlyt fektetett a csúcstechnológiát igénylő tudásintenzív iparokra (repülőgépek, radarberendezések, fegyverek, rakétatechnika, elektronikai berendezések, atomerőmű-berendezések, gyógyszerek).

Kőszénbányászata visszaesett, kőolaj-kitermelése jelentéktelen, és importfüggősége erősödik. Fejlett viszont az atomenergia termelése és a vízi energián alapuló áramtermelés. Legkorszerűbb nukleáris hulladékfeldolgozó-telepe La Hague területén, Normandiában épült. Jelentősek a Rhône völgyébe, az Alpok előterébe telepített atomerőművek is. Árpály erőműve is van a Rance-folyó torkolatában.

Kohászat. A lotharingiai minettevasérc bányászata gyakorlatilag megszűnt, újabban külföldről hoz be vasércet. Központok: Longwy, Nancy, Dunquerque, Fos (Marseille), Le Creusot, St. Étienne városban különleges acélt állítanak elő. Az alumínium-feldolgozás (Les Baux területén termelik a bauxitot) is lehanyaglott. Az autógyártás dinamikusan fejlődik. Évente 2,3 millió személygépkocsit, és 500 000 haszonjárművet gyártanak, s ezzel a világ élvonalában áll. Hazai autógyártó nagyvállalatai: Peugeot, Citroen, Renault. Főbb központok: Párizs, Le Havre, Le Mans, Reims, Rennes, Blainville, Limoges, La Rochelle, Lille, Mulhouse, Metz, Lyon. Széttelepült a repülőgépgyártás is: Párizs, Toulouse, Bordeaux, Marseille, Nyonne. Hajógyártás: Le Havre, Saint Nazaire. Az űr- és haditechnika szintén fejlődött. Vegyipari központjai: Párizs, Lille, Lyon, Marseille, Toulouse, Rouen, Le Havre, Dunquerque, Bordeaux. Gumiipari központ Clermont-Ferrand, a műanyagtermelés központjai pedig Marseille, Párizs, Bordeaux, Strasbourg. Textiliparon belül a pamutipar Lille–Tourcoing–Roubaix háromszögben, Mulhouse–Épinal térségben, a selyemipar központja pedig Lyon–Saint Étienne körzetében jelentősebb. A gyapjúipar központja Lille. A divatvilág központja Párizs, a ruhaipar központjai Párizs, Lille, Lyon. Az élelmiszeriparon belül a malom- és cukoripar a Párizsi-medencében és északon fejlettebb.

A francia mezőgazdaság – a rendkívül kedvező klimatikus viszonyoknak és a nagy kiterjedésű termékeny földterületeknek köszönhetően – Európában a legfejlettebbek közé tartozik. 30,4 millió hektáros, megművelhető vetésterülete – amely az ország területének 55%-a! – a legnagyobb Európában. Ugyancsak a legnagyobb összefüggő erdőséggel büszkélkedhet, amely eléri a 15 millió hektárt. Nem elhanyagolható körülmény, hogy az elmúlt 50 év alatt az erdőkkel borított területek nagysága – csökkenés helyett – 35%-kal növekedett. Az ország területének 55%-a szántó, 35% rét és legelő, a többi gyümölcsös, szőlő, kert. Gabona-termelésből ötödik a világranglistán (62 millió tonna), kukorica a Garon-

ne-medencében, Párizsi-medencében. Állattenyésztés: a szarvasmarha-, sertés-, és juhtenyésztés európai viszonylatban is jelentős. Boripar: Olaszországgal együtt az élen járnak. Az alternatív mezőgazdálkodást* több régióban előnyben részesítik. Pezsgőkészítés: Champagne. Fajborok: fehérbor, muscadet a Loire völgyében, almabor (cidre) és almapárlat (calvados) Bretagne vidéken, cognac (borpárlat) és likőr Bordeaux, Cognac és Armagnac vidékén, vörösbor Burgundiában. Csemegeszőlőt délen (Languedoc), a mediterráni tengerpart közelében termesztnek.

Importra szorul rézből, krómból, mangánból és ólomból. A szénbányászat (igaz nemcsak a csökkenő készletek miatt) fokozatosan visszaszorul, jelenleg a felhasznált energiamennyiség 6%-át biztosítja. A szénhidrogén-kitermelés szintén alacsony szintű (kőolaj: 2,9 Mt/év; földgáz: 2,4 Mrd m³/év).

A szolgáltatások a legdinamikusabb szektor Franciaországban. A kilencvenes évek elejére a tercier (szolgáltató) szektor biztosította a legtöbb munkahelyet a franciák számára: 14,3 millió fő, az aktív népesség 64,5%-át.

Vasúti közlekedése világviszonylatban az élen jár. A TGV (Train a grande Vitesse) fő vonala már 1981-ben kiépült Lyonig, melynek az elérhető sebessége 270–300 km/óra. Más vonalak a Toursig, Le Mans-ig futók vagy a Párizs–Lille–Calais (La Manche alagút). Az Euroalagútban különleges szerelvények („mozgó autópálya”) szállítják a gépjárműveket. Igen jelentős a légi közlekedés. A felsőoktatás és a tudományos élet központjai: Párizs, Bordeaux, Toulouse, Montpellier, Aix-en-Provence, Lyon, Lille. Franciaország élen jár a technológiai parkok és technopoliszok építésében: Metz, Nancy, Saint Étienne, Sophia Antipolis, Meylant, Rennes, Paris-Sud.

Infrastrukturális ellátottság terén: 1995-ben 32,4 millió telefonvonal, a Minitel-ek (telefonos információs rendszerek) száma 6,5 millió. A vasúti személyszállítás terén Franciaország az első helyet foglalja el Európában (összesen 32 000 km hosszú vasúthálózat, 55,5 milliárd utas-kilométer). Légi forgalma közel 100 millió utas/év. Csak a két párizsi repülőtérén 1995-ben 55 millió utas fordult meg. Autóutak összhosszúsága 964 356 km, melyből autópálya 7396 km. Az áruszállítás 63%-a közúton bonyolódik. Tengeri flottája 208 hajóból áll, 4,3 millió bruttóregiszter-tonna* összkapacitással. A belvízi hajózás számára 8533 km-es hasznos vízi út áll rendelkezésre.

Külkereskedelmi mérlege pozitív, legfőbb kereskedelmi partnere Németország. A világkereskedelemben az AEA, Németország és Japán mögött a 4. helyet foglalja el.

Nagy figyelmet fordít a regionális politikára.

Főbb régiói: Île de France (a fővárosi régió, az ország szíve), majd a Párizsi-medence, Észak-Franciaország, Kelet-Közép-Franciaország, Dél-Franciaország.

Turizmus. Az idegenforgalom a legtermelékenyebb szolgáltatói ágazat. Franciaország turisztikai fogadóállam. A külföldi turisták ellátásából származó jövedelem meghaladja az agrár- és gépkocsiexport értékét. Franciaország a turisták első számú célállomása volt, 10,7%-os világszintű részesedéssel, 1994-ben pl. közel 61 millió beutazót regisztráltak, miközben 33 millió francia állampolgár utazott külföldre. Az AEÁ után (58,3 Mrd USD), Franciaország áll a második helyen (27,3 Mrd USD) a bevételeket tekintve, ahol a turizmus mára a gazdaság első számú ágazatává nőtte ki magát. Jelenleg a francia GDP 8%-át az idegenforgalom adja. Az ágazat 900 000 embernek biztosít közvetlenül megélhetést. A legtöbb beutazó – 13 millió – Németországból érkezik, őket az angolok (8,5 millió), hollandok (7 millió), belgák és az amerikaiak követik, akiket összesen több mint 17 millió ágykapacitás várt a szálláshelyeken (1995). Jelentős a turisztikai céltámogatás, a külföldi országprogramok finanszírozása, a külképviseleti turisztikai hálózat kiépítése (Maison de la France), turisztikai promóció előrenyomulása, a turisztikai termékek javítása.

Turisztikai körzetek: Párizs, Languedoc partszakasz, a Loire völgye, Côte de Azur, a Francia Riviéra, Alpok, gyógyfürdők (Pireneusok, Massif Central, Savoie). A „vissza a természethez” elnevezésű idegenforgalmi irányzat kibontakoztatásában a Club Méditerranée játszott vezető szerepet.

Korzika (Corsica) – a zöld sziget. A görögök „Kalliste”-nek, azaz a „legszebb”-nek nevezték. Franciaország egyik körzete (région), tartozéka, az országtól 80 km-re délre, a Földközi-tengerben fekvő sziget, 170 km-re az olasz partoktól. Területe 8720 km², lakossága 260 000 fő. Fővárosa Ajaccio (a Fesch múzeum és díszudvara), itt született Bonaparte Napoleon. Felosztása: Magas Korzika (északon) és a Déli Korzika (délen, a főváros itt terül el a nyugati parton). Éghajlata: mediterráni, napsütéses napok száma 2700 óra/év, augusztusi csúcshőmérséklet 29 fok, a tengervíz 25 fok. Turisztikai érdekességek, vonzerők: a tengerpart hossza: 1047 km, a 2000 m-nél magasabb csúcsok száma 50, legmagasabb csúcsa a Monte Cinto – 2710 m Zonza és a Bavella tűszerű szikacsúcsai. Sok erdő és maquis. Tengerparti fürdőhelyek: Ajaccio, a főváros, Calvi (északon, az azonos nevű öbölben), Bastia (északkeleten, katedrális), Bonifacio (déli csücskén), Sartene (délen), corte-i citadella, Saint-Florent település. Más látnivalók: az Agriates sivatag, a keleti síkság, a vörös színű Calanches de Piana (sziklás part), a Cap Corse zöldes palái, a déli part fehér sziklái, Sartene erőd, a Lavezzi-

szigetek, a fontanaccia-i dolmen (megalitok), a Génuai híd a Golo folyón, Pianottoli torony, muratoi templom. A Vidéki Természeti Park 300 000 hektárra terjed. Scandolai természeti rezervátum, műemlékek, konyhaművészet, szabadidős programok, Alériai régészeti múzeum.

Az Atlantikummal és a Mediterránnummal való kettős kapcsolata előnyös földrajzi fekvést biztosít Franciaország számára. A Francia-középhegység (Massif Central) az ország szerkezeti magja, míg a Pireneusok meredek fala a délnyugati határon húzódik a Vizcayai-öböl és a Földközi-tenger között. Az Alpok az ország délkeleti részét hálózza be. Az olasz-francia határon emelkedő Mont Blanc (4807 m) az Alpok legmagasabb csúcsa. Franciaország a lépcsős medencék és az árkos süllyedékek hazája. Legnagyobb a Párizsi-medence, az ország magját képező jellegzetes réteglépcsős vidék, mely északnyugaton a La Manche-csatornára tekint. Az Akvitániai (Garonne)-medence délnyugaton az Atlanti-óceánra, míg a Burgundiai-kaputól délre a Rhône-Saône-medence a mediterrán Délvidékre nyílik.

A mediterrán éghajlat Provence-ra, a Rhône-völgy Lyontól délre fekvő szakaszára, Languedoc és Roussillon tájaira és Korzika szigetére jellemző. Provence tengerparti sávját a Tengeri-Alpok megvédik az északi hideg szelek betörésétől: ez az olasz határig húzódó Francia-Riviéra, más néven Azúr-part. A Riviérán belül is a filmfesztiválok híres városának, Cannes-nak van a legkedvezőbb éghajlata.

Franciaország főbb turisztikai vonzásterületei: Párizs műemlékei, tudományos- és művészeti intézményei, értékei, szórakozóhelyei közismertek. A Louvre-t, a Mona Lisa és a milói Vénusz látásáért évente sok millióan keresik fel. A Concorde tértől a Champs-Élysées-n át a Diadalívig és az „öreg hölgy”-nek becézett Eiffel-toronyhoz minden Párizsban tartózkodó turista elzarándokol. Vonz a Notre-Dame, a Szajna-parti hangulat, a Montparnasse, a Montmartre, ahol a művészekkel teli bohém múlt eleve nedik meg, s a Pigalle, a szórakoztatóipar központja. Párizst, a Szajna-parti fővárost a világ kulturális fővárosaként is emlegetik. Párizs közelében szinte kötelező látnivaló a XVII. században épült Versailles kastélya, a francia királyok káprázatos palotaegyüttese. (Itt található a Trianon-palota is.) Sok turistát vonz Champagne, a pezsgő hazája; fő helye Reims, a régi gótikus koronázóváros. Lotaringiában a műemlékekben gazdag Nancy, Elzászban a Rajna-parti Strasbourg, a latin és a germán kultúra találkozó-pontja a leglátogatottabb. Az Európa Tanácsnak otthont adó Strasbourg híres műemléke a katedrális a világórával; faintarziás régi házai, fedett hídjai sajátos középkori hangulatot árasztanak. Normandiában a Szajna-parti Rouen (a gótikus emlékek tárháza), Le Havre (nagy tengeri kikötő), Lisieux

(ismert zarándokhely), Mont Saint-Michel szigete az apátsággal és Cherbourg az ismertebb fogadóhelyek. A Loire-völgy az ország történelmi-művészeti emlékekben egyik leggazdagabb tája, világhírű kastélyai a turisták tízezreit vonzzák. Főbb központok: Angers, Tours, Orléans és a Loire torkolatában Nantes. A Garonne torkolatánál fekvő Bordeaux világhírű borvidékközpont. A spanyol határig húzódó Ezüst-part leglátogatottabb fürdőhelyei Arachon és Biarritz. Az Atlanti-part háttérében, a Pireneusok lábánál találjuk a világhírű a lourdes-i zarándokhelyet. A dél-francia térség műemlékekben gazdag városai Toulouse és Carcassonne. A Francia-középhegység vidékén az ismert gyógyfürdőhely, Vichy mellett Le Puy zarándokhely vonzása a legerősebb. A Francia-Alpok nemzetközi hírű üdülő- és sportközpontjai Grenoble és Chamonix. A Párizs–Marseille vonalon jelentős turisztikai központok: Dijon (Burgundia középkori emlékekben gazdag fővárosa), Lyon (Franciaország második legnagyobb városa), Arles, Nîmes és Avignon (a középkori pápai székhely). Franciaország egész évben nagy turistaforgalmat lebonyolító üdülőhelye a Földközi-tenger partját kísérő, kb. 300 km hosszú sáv: az Azúr-part (Francia-Riviéra), mely tulajdonképpen Marseille-től Cannes-on, Nizzán át Mentonig és Monacóig tart. Az Île du Levont-szigeten van a „Nap városa”, Heliopolis, a természetes életmód híveinek törzshelye. Marseille régi kikötőjéből (Vieux Port) indulnak a hajók If várához, Monte Cristo – Dumas regényalakjának – börtönéhez. Nizzát (Nice) a turizmus tette gazdaggá. Híresek a karneváljai, kongresszusai, lóversenyei és autóversenyei. Cannes a filmfesztiválok városa. Grasse parfümgyártásáról, Saint Tropez luxusüdülőiről híres. Monaco, a független nagyhercegség, (1,9 km², 32 000 fő) kifejezetten a turizmusból él. Vámunióban van Franciaországgal. Jelentős bevételt könyvelhet el a monte carlói játékkaszinó. Az anyaországtól délre, a Földközi-tengerben fekvő Korzika – a „szépség szigete” – vonzását a Napóleonhoz kapcsolódó emlékek erősítik. Franciaország Párizs és a Riviéra vonzása miatt a nagy múltú idegenforgalmi fogadó országok egyike; évi átlagban 36-37 millió külföldi vendéget fogad.

2. Németország

Az EU (EK)-tagság történetéből: Németország Európai Unió csatlakozásának motivációját (1952) az a tény is meghatározta, hogy mint demokratikus ország Európa tagja legyen, melyhez gazdasági érdekek is társultak. 1990. október 3-án megalakult az egyesített Németország. Ekkor a Német Demokratikus Köztársaság területével és lakosságával egészült ki.

A német újraegyesítés gazdasági gondokkal is járt. Az öt új tartomány az Európai Közösség része lett.

Országjellemzők: Ma Németország Európa legfejlettebb és kedvező gazdaságföldrajzi fekvésű állama. Az újraegyesült Németország Nyugat-Európa legnagyobb lélekszámú országa, vezető gazdasági hatalma, az Európai Unió motorja, az AEÁ és Japán után a világ harmadik vezető gazdasága. A csúcstechnológiai iparágak* hazája. Fejlett kvaterner szektora alakult ki, ahol a tudás szerepe felértékelődött. Lakosainak száma 82 millió. Az egy főre jutó nemzeti össztermék 28 870 USD (1998). A gazdasági növekedést és stabilitást a gazdaság globális orientációja, a nemzetközi munkamegosztás nyújtotta előnyök hasznosítása biztosítja. Az ország GDP-je 2000-ben +3,1%-kal haladta meg az előző évit. Németország – az AEÁ után – a világ második számú exportőre. Közel 18%-os részesedésével a csúcstechnológiai termékek világkereskedelmében is kimagasló helyet foglal el. Németországban minden negyedik munkahely közvetlenül vagy közvetetten exportfüggő. A világkereskedelem 2/3-át lebonyolító 28 ország közül 15 számára Németország az első számú beszerzési forrás. Ugyanakkor a német piac a külföldi kereskedelmi és kooperációs partnerek számára is jó lehetőségeket kínál. Autópálya-hálózata 11 500 km, a világ legforgalmasabb belvízi hajóútjait a Rajna–Duna vízrendszerével kapcsolták össze.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. 962-ben I. (Nagy) Ottó német királyt a pápa császárrá koronázta. Az így létrejött Német-római Birodalom a XIII. század végére kezdett szétszakadozni, és 1806-ban megszűnt. Az örökébe lépett Német Szövetség szentesítette a szétagoltságot, ugyanakkor a vámszövetség létrehozásával fellendítette a kereskedelmet, ösztönözte a tőkés gyáripár térhódítását. Németország középkori eredetű szétdaraboltságának az 1870–71-es porosz–francia háború győzelmes befejezése, az egységes Második Német Birodalom létrejötte vetett véget. A századfordulóra ipari termelésével már felülmulta Nagy-Britanniát. Az első világháború után, a versailles-i békeszerződés értelmében eddig is korlátozott külső piacai tovább szűkültek, miután gyarmatairól és Elzász-Lotharingiáról Észak-Schleswigról és Kelet-Sziléziáról is kénytelen volt lemondani. A gyenge Weimari Köztársaság után a hitleri hatalom következett (Harmadik Birodalom), és a náci politika tudatosan sodorta Németországot a II. világháborúba. Az ország a haditermelésre állott rá. A német vereséget lezáró potsdami konferencia a hidegháború korszakának kezdetét jelentette. 1949. szeptember 20-án Németországi Szövetségi Köztársaság

(NSZK) néven önálló állammá alakult, majd 1949. október 7-én a keleti övezetben válaszként kikiáltották a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK). 1954-ben a párizsi „Németország-szerződés” rendezte a nyugati hatalmak és az NSZK kapcsolatát, majd meghívást kapott a NATO-ba melynek 1955. május 9-én lett tagja, már szuverén államként. A nemzetközi elfogadottság a gazdasági fellendüléssel egyszerre következett be. Amerikai hitelekkel óriási beruházások indultak el, volt fedezete az importnak. A gazdasági önellátást a szociális piacgazdaság elve váltotta fel. Folyamatosan nőtt a GNP és csökkent a munkanélküliek száma, rövidült a munkaidő, és az infláció is alacsony szintű volt. 1958-ra a világ második ipari hatalma az AEÁ után. A gyors fejlődés okai között tartják nyilván a legkorszerűbb technika és technológia alkalmazását, a jó minőségű termékek nemzetközi keresletét, nem volt hadserege, nem voltak gyarmati problémái.

Négy évtizedig az 1381 km hosszú aknazárral és szögesdróttal védett belnémet határ, az 1961-ben megépített Berlini Fal a két katonai tömb szembenállásának jelképei voltak. Az NSZK gazdasági teljesítőképessége újból győzedelmeskedett: gazdasága a világ élvonalába került. 1990. október 3-án Németország újra elnyerte egységét. Ma államformája demokratikus parlamenti szövetségi köztársaság.

Németország területe 356 733 km². Az 1990-ben újraegyesített Németország az Európai Unió legnépesebb állama. Lakóinak száma 82 087 361 fő (1999), ezzel – Oroszország után, megelőzve az 58 milliós Olaszországot, az 57 milliós Nagy-Britanniát és az 56 milliós Franciaországot – Európa második legnépesebb országa. Népsűrűsége 230 fő/km². A Ruhr-vidéken mintegy 4 millió ember él. További sűrűn lakott területek Frankfurt, Wiesbaden és Mainz városa, a Rhein–Neckar vidéke Mannheim és Ludwigshafen várossal, Stuttgart és környéke, továbbá Bréma, Drezda, Hamburg, Köln, Lipcse, München és Nürnberg/Fürth városa.

A népesség összetétele: német 92,7%, török 2,2%, délszláv 1%, olasz 0,7%, görög 0,4%. Nemzeti kisebbségei: a lausitzi szorbok, továbbá az északnémet frízek és a Schleswig-Holsteinben élő dán kisebbség. Az országban ugyanakkor 7,2 millió külföldi származású lakos él (a törökök száma megközelíti a 2 milliót, az olaszoké meghaladja a fél milliót, emellett százezres nagyságrendben élnek görögök, lengyelek, osztrákok, románok és spanyolok is). Németországot egyébként nagyban fenyegeti a lakosság előregedésének veszélye. Vallások: római katolikus 42,9%, protestáns 42,2%, muszlim 2,7%.

1989 novemberében leomlott a Berlint két részre osztó fal, 1990 tavaszán megtartották az NDK első és egyetlen szabad parlamenti választását, majd 1990. július 1-jén a német valutaunió megeremtését követően október 3-ával megszűnt az NDK, és sor került az NDK helyén létrejött/helyreállított tartományoknak a Németországi Szövetségi Köztársasághoz történő csatlakozására. Az NSZK 1990 októbere óta tizenhat szövetségi tartományból áll (Bundesland). Legnépesebb Észak-Rajna-Vesztfália (a Ruhr vidékén annyian élnek, mint Finnországban, a népsűrűség meghaladja az 1500 fő/km²-t) és Baden-Württemberg tartomány. A lakosság bő harmada 83 nagyvárosban él, melyek népessége meghaladja a 100 000 főt. Rajna-Ruhr-vidéken vagy városhalmaz területén (6500 km²-en) annyian élnek, mint Magyarországon.

Németország legnépesebb városai: Berlin, a főváros 3 437 900 fő, Hamburg 1 660 000, München 1 236 000, Köln 955 500, Frankfurt am Main, Essen, Dortmund, Stuttgart, Düsseldorf, Bréma, Duisburg, Hannover, Nürnberg, Lipcse és Drezda. A vásárvonalak mentén összefüggő városláncok alakultak ki (Osnabrück, Bielefeld, Hannover, Braubuschweig, Wolsburg, Magdeburg, Halle, Lipcse, Drezda).

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A főbb nemzetgazdasági ágak sorrendje: szolgáltatások 63%, ipar 35%, mezőgazdaság 2%. 1998-ban 2,8%-os gazdasági növekedést valósított meg. Az infláció értéke 1,9% (1998), a munkanélküliségi ráta pedig 11,2 % (1998).

A II. világháború utáni gyors gazdasági fejlődést számos tényező befolyásolta: (a.) a meglévő ipari üzemek, iparvidékek gyors fejlődése; (b.) magas munkatermelékenység; (c.) a Marshall-terv keretében 5 milliárd dollár amerikai segílyt kapott; (d.) kedvező munkaerőhelyzet, alacsony bérekkel; (e.) az ipar kedvező szerkezetváltása; (f.) keveset költött a fegyverkezésre; (g.) a szakértelem és az innovációs lánc kedvező mozgósítása és értékesítése.

Ma erősen koncentrált gazdaságának köszönhetően Németország az Európai Unió termelésének 1/3-ával az első, míg 7%-os részesedésével – az AEÁ és Japán után – a világon a harmadik gazdasági nagyhatalom. A fejlett ipart magas színvonalú szolgáltatói szféra és belterjes mezőgazdaság egészíti ki. A multinacionális cégeknek döntő szerepe van a gazdaság irányításában. A három legdinamikusabban fejlődő iparág: gépipar, vegyipar és elektromos ipar. A tőkekoncentráció magas fokú, és egy-egy iparág elsősorban amerikai vállalatóriásokkal fonódott össze. Az acéliparban a Thyssen, a távközlésben a Mannesmann, a szénbányászatban a Ruhrkohle, a vegyiparban a Hoechst, a BASF és a Bayer, az elektromos iparban

a Siemens, a Bosch és a Daimler-Chrysler a leghíresebbek. A Daimler-Benz autógyártó cégnek 1997-ben 300 000 alkalmazottja volt. Mióta fúzióra lépett a Chryslerrel 1998-ban már 434 000-en dolgoztak, és évi forgalma 258 milliárd márka volt (bő háromszorosa a magyar GDP-nek). A tőke területi koncentrációja is jelentős: a négy legiparosodottabb tartomány Észak-Rajna-Vesztfália, Baden-Württemberg, Hessen és Bajorország. Magasan kiemelkedik a Ruhr-vidék ipari agglomerációja, ahol a feketeszen- és kokszttermelés négyötöde, a nyersvas- és acéltermelés fele, az elektromos-áram-termelés egyharmada összpontosul. Jelentős iparvidékek: a Saar-vidék, a Rajna-Majna, a Rajna-Neckar vidéke, a Nyugati-Harz.

A német ipar alapja az energiagazdaság. 1998-ban Németország az energiahordozókból az alábbi termelési értékeket érte el: fekete kőszén: 41,6 millió tonna, barnaszén: 166 millió tonna, kőolaj 2,9 millió tonna, földgáz 20,9 milliárd m³, villamos energia 552 milliárd kWh. A kőszén csaknem négyötödét a Ruhr-vidék (Hellweg-zóna, Emscher-zóna, Lippe-folyó mentén) 11 bányája adja, ahol 3000 m vastag karbonkori üledékes kőzetekből termelik ki. Barnaszén az Eifel-hegység előterében (Köln, Aachen) termelnek. Ezenkívül Alsó-Lausitz területén (Cottbus), és a Közép-Német-medencében (Halle, Lipcse). Kőolajat a Weser-Aller és az Ems-vidéken termelik ki, a feldolgozási kapacitás 110 millió tonna, ezért külföldről hoz be kőolajat, és a nagy kikötőkben dolgozzák fel (Hamburg, Bréma, Rostock). Csővezetéken Hollandia és Olaszország felől is érkezik kőolaj. Földgáztermelése stagnál, csupán az Ems-vidéken, a Weser mentén, a Neckar völgyében termelik ki, a többit importból szerzi be. Hőerőművei szén- és földgáztüzelésre rendezkedtek be, és főleg a Ruhr-vidéken sorakoznak. A 20 atomerőmű az áramtermelés 30%-át adja. A vízierőművek az alpesi folyókon épültek. 1998-ban Németországban 6205 szélerőmű működött (főleg az Északi-tenger partján).

Nehézipar. Németország 1998-ban 31 millió tonna nyersvasat, 44 millió tonna acélt termelt. A vasércbányászat gyakorlatilag megszűnt, így behozatalra szorul. Az acéltermelés a Ruhr-vidékre összpontosul: feketekőszén alapon termel Duisburg, Mülheim, Bochum, Dortmund és Saarbrücken. Az egykori vasércbányákra épült Salzgitter (Nyugati-Harz) és Siegerland kohászata. Más központok: Lübeck, Bréma valamint Eisenhüttenstadt. Németország a Föld negyedik rézkohászati, illetve réz-finomító hatalma: Hamburg, Lübeck, Dortmund, Duisburg, Lünen. Ezenkívül a cink- és ólomkohászata Európában Oroszország után a második helyen áll. Behozott bauxitból épült ki az alumíniumkohászata (Lünen, Dortmund, Bitterfeld).

Gépipar. A német gazdaság vezető ágazata. Az ipari termelés és a kivitel értékének csaknem kétötöde gépipari termék. A harmadik gépexportáló ország, az AEÁ és Japán után. Bányagépek, hadifelszerelések, kohászati és erőműberendezések, automatizált gépsorok, vasúti berendezések, vagonok, mozdonyok: Duisburg, Dortmund, Hagen, Aachen, Köln, Düsseldorf, Kassel, Essen, München, Stuttgart, Berlin, Drezda gyáraiból kerülnek ki. A mezőgazdasági gépgyártás központjai: Hannover, Köln, Mannheim, Erfurt, Weimar, Lipcse, Drezda). Szerszámgépgyártása is az élen jár. A hajógyártás központjai: Bréma, Lübeck, Hamburg, Kiel, Rostock. Folyami hajókat gyártanak Duisburgban és Regensburgban.

A gépkocsigyártás ma is vezető helyen áll. 1998-ban Németország 5,2 millió személygépkocsit gyártott. Japán és az AEÁ után a harmadik, míg a teherautó- és autóbuszgyártása a hetedik. Az iparágnak 700 000 alkalmazottja van. A 37 cégből mindössze hat monopólium alakult ki: Volkswagen-Audi, GM-Opel, Daimler-Chrysler, Ford, MAN és BMW. A legnagyobb autógyár Wolfsburgban van, a Volkswagen autóipari konszern üzemi központja, ahol évi 2 millió személygépkocsit gyártanak. Mikrobuszokat gyártanak Hannoverben, kisebb teherautókat Braunschweigenben és Kasselban. Az Opel Művek (a General Motors leányvállalata) központja Rüsselsheim. A Daimler-Chrysler üzemcsoport az autógyártás egynyolcadát szolgáltatja. A legnagyobb teherautó- és buszgyártó a világon. Központja Stuttgart, Sindelfingen, Mannheim. Az első Mercedest 1901-ben gyártotta Benz Stuttgart városban. Más fontos autóipari központok: a kölni Ford Művek (az amerikai Ford leányvállalata) és a müncheni BMW gyár. Motorkerékpárokat (Japán után a második helyen) Ingolstadt (DKW), München (BMW), Augsburg (NSU). A repülőgépgyártás központjai: Stuttgart, München. A könnyűipari gépek gyártásában jelentős a textilgépgyártás Wuppertal, Stuttgart, Chemnitz, Drezda, faipari és papíripari gépgyártás: Würzburg, Heidelberg. Az elektrotechnikai ipar központjai: Berlin, Drezda, Zwickau, Hamburg, Frankfurt am Main, Köln, Mannheim. Elektronikai és elektrotechnikai óriások a müncheni Siemens cég és a stuttgarti Bosch cég.

A német mezőgazdaság belterjes, viszonylag drágán termel. A farmgazdaságok kilenctizede a nyugati országrészen található. A mezőgazdaságból származó nemzeti jövedelem 60%-át a fejlett istállózó állattenyésztés adja. A gabonafélék közül termelnek árpát, zabot, sörárpát, majd komlót. Németország a világ negyedik sörtermelője (Észak-Rajna-Vesztfália, Bajorország). Jelentős a burgonya, takarmányrépa, cukorrépa termesztése is. A cukortermelés központjai: Braunschweig, Hannover, Köln,

Mainz, Rostock, Magdeburg. A sertésenyésztés a Germán-alföldön jelentős. A bőr- és cipőgyártás központjai: Köln, Düsseldorf, Erfurt. A malomipar mellett jelentős a dohánytermelés: Hamburg, Bréma. Nagy múltra tekint vissza a textilipar: Wuppertal, Aachen, Chemnitz, Zittau, Lipcse.

A német piac. A tartományok eltérnek egymástól a termelőágazatok súlypontjai, valamint a külgazdasági nyitottság, exportfüggőség tekintetében. A német kivitel legjelentősebb termékcsoportjai; személy- és tehergépjárművek, valamint ezek részei, vegyi anyagok, gépek, irodagépek, hírközlési és adatátviteli berendezések, ezek alkatrészei, valamint élelmiszerek, vas- és fémipari termékek. A német gazdasági életben különleges szerepe van a nemzetközi vásároknak és kiállításoknak. A nemzetközi szakvásárok jó része az adott szakmában a világ első számú bemutatkozási helye.

Gazdasági nagykörzetei.

(1) Alsó-Szászország, Schleswig-Holstein: fejlett mezőgazdasággal, egyenetlen eloszlású iparral. Bréma, Hamburg Lübeck.

(2) Északnyugat-Németország (Észak-Rajna-Vesztfália, Hessen, Rajna-vidék, Saar-vidék): leggazdagabb ásványkincsekben, Németország legrégebbi és legsokoldalúbb iparvidéke, ipari tömörülése, sokközpontú városi agglomerációval. Ma erős szerkezeti átalakulás érinti. Düsseldorf, Wuppertal, Solingen, Köln, Bonn, Aachen, Koblenz, Mainz, Saarbrücken, Wiesbaden, Frankfurt am Main.

(3) Közép-Rajna-vidék és Baden-Württemberg, Bajorország: dinamikusan fejlődik, belterjes mezőgazdaság. Központok: München, Augsburg, Regensburg, Ingolstadt, Nürnberg, Karlsruhe, Feiburg, Ludwigshafen, Mannheim, Heidelberg, Stuttgart.

(4) Észak-Kelet-Németország (Brandenburg, Szászország, Szász-Anhalt, Thüringia, az új tartományok) főbb ipari központjai: Rostock, Magdeburg, Potsdam, Berlin, Erfurt, Weimar, Jéna, Eisenach, Halle, Drezda, Lipcse Chemnitz, Meissen.

(5) Új tartományok: Berlin, Bréma, Hamburg.

(6) Tartományi jogú városok.

Közlekedés. Németország nyugati felét hajózható csatornák hálózák be. Ezek közül a világ egyik legjelentősebb belföldi vízi útjának tekinthető Rajna-Majna-Duna hajóút hazánkat is keresztülszeli. Jelentősége nemcsak abban áll, hogy tengerparttal nem rendelkező országok is bekapcsolódhatnak a vízi szállításba, hanem abban is, hogy közvetlen összeköttetést teremt az Északi- és a Fekete-tenger között.

Turizmus, idegenforgalom. Németország elsősorban mint küldő és nem mint fogadóország jelentős. Gazdasági fejlettsége, a magas életszínvonal is hozzájárult ahhoz, hogy több turista induljon innen külföldre, mint amennyi az országba érkezik. Turisztikai tájegységei, vidékei, látványosságai: Németország számos turisztikai tájegységet tud felmutatni (Német-alföld, Német-középhegyvidék, Sváb–Bajor-medence, Bajor-Alpok). Fejlett városhálózata elsősorban a kulturális és kereskedelmi turizmusnak kedvez. Hamburg, Bréma, Kiel, Lübeck kikötők – egykor a Hanza Szövetség tagjai – számos turisztikai értéket sorakoztatnak fel. Hannover és Lipcse nemzetközi vásáraival, Bonn – a halhatatlan zeneszerző, Beethoven szülővárosa – politikai szerepkörével emelkedik ki. Dortmund, Köln, Aachen, Frankfurt, Wiesbaden ugyancsak nagy számú turistát vonz. Köln csodálatos dómjáról, kétezer éves múltjáról, történelmi emlékeiről híres. Aachen volt a középkori Karoling-dinasztia székhelye, Nagy Károly birodalmának fővárosa. A Majna melletti Frankfurt az ország legfontosabb kereskedelmi, pénzügyi és légiforgalmi központja. Az ország délnyugati részén található Heidelberg, Freiburg, Tübingen (egyetemi városok), Karlsruhe (műemlékekben gazdag ősi fejedelmi székhely). Stuttgart, valamint a gyógyforrásairól híres Baden-Baden a Fekete-erdő vidékének turistaközpontjai. A Bodén-tó partján Konstanz és Lindau a leglátogatottabb. A Sváb–Bajor-medence közepén, az Isar folyó partján települt München, Bajorország idegenforgalmi központja (képtárak, a Glyptothek antik szoborgyűjteménye, Schwabing ismert művész- és diáknegyede, olimpiai városrész, Oktoberfest rendezvénysorozat). Bayreuth Wagner városa, ünnepi játéakai, operaelőadásai világhírűek. Nürnberg és Augsburg híven őrizte meg a történelmi városmag arculatát. A Duna menti városok közül Ulm gótikus dómjával emelkedik ki, Regensburg és Passau vonzása ugyancsak számottevő. A Bajor-Alpok klimatikus üdülőhelyei közül Garmisch-Partenkirchen (nemzetközi síparadicsom) említendő. Berlin idegenforgalmi vonzása az újraegyesítés óta egyre jelentősebb (Reichstag, Brandenburgi kapu). Környékének fontosabb idegenforgalmi központjai: Potsdam (a négy győztes hatalom 1945. évi történelmi jelentőségű értekezletének színhelye), Brandenburg és Cottbus. Szász-Anhalt tartományban két Elbaparti város említendő: Magdeburg és Wittenberg (Luther és a reformáció városa). Drezda a híres Zwinger világhírű képzőművészeti gyűjteményével emelkedik ki, míg Meissent a porcelánipara tette híressé. Tübingia műemlékvárosa Erfurt, ahová az európai hírű virág- és zöldsékiállítások is sok turistát vonzanak. Eisenach vonzását Wartburg vára, Weimarét pedig a német irodalom két jeles képviselője, Goethe és Schiller neve biztosítja.

A Német-középhegyvidék kedvelt turistacélpontjai a Harz, a Tübingiai-erdő és az Elba völgyének legismertebb tájegysége, az Elbai-homokkő-hegység (Bastei természetvédelmi terület).

Turisztikai útvonalai közül a leghíresebb Bajorország és Baden-Württemberg határán húzódó „romantikus útvonal”, a „német meseútvonal” vagy a „német borútvonal”, mivel Németország egyik számottevő turisztikai vonzereje az ún. borturizmus. Több olyan vidéke van az országnak – Frankföld, Baden-Württemberg, Rajna-vidék – ahol rendkívül nagy hagyományai vannak a szőlő- és bortermelésnek. A „romantikus útvonal” mentén fekszik Rothenburg ob der Tauber, valamint a Hannover közelében lévő Celle. Brémában, de különösen Hamburgban a kikötő kínál emlékezetes turisztikai látványosságot. A természet a legháborítatlanabbul Mecklenburg–Elő-Pomeránia területén maradt meg. A népszokások/népi hagyományok közül a hamvazószerdát megelőző hétfőn, az ún. Rosenmontag napján Mainzban, Düsseldorfban, de elsősorban Kölnben megrendezésre kerülő karnevál, valamint a szeptember végén Münchenben megtartott népi felvonulás és sörfesztivál kívánczik kiemelésre. Más idegenforgalmi központjai: Braunschweig, Göttingen, Goslar, Hameln, Hannover, Hildesheim, Lüneborg, Wolfenbüttel.

A Benelux-államok Nyugat-Európa központi fekvésű országainak gyűjtőneve. Területükön kialakulófélben van az ún. Európai megalopolisz* (Probáld 2000. 146.) A három ország az európai integráció magterületét alkotja. A Benelux vámunióról szóló szerződés 1948-ban lépett életbe. Ez államok iparában uralkodó monopóliumoknak a tőke kivitel révén hatalmas külföldi érdekeltségeik vannak.

A Benelux-államokat „Európa kapujának” nevezik. Vasút- és közúthálózatuk világviszonylatban a legsűrűbb. A belvízi hajózás szerepe jelentős, a tranzitszállítás igen jövedelmező szolgáltatásnak bizonyult. Az európai együttműködés úttörői a Benelux-államok. Európa nyugati szegélyén három, kis területű, ámde jelentős kézműipari hagyományokkal rendelkező ország a XX. század első felében rájött arra, hogy csak együttműködve tarthatják meg korábban megszerzett európai szerepüket. Köszönhették ezt annak, hogy az óceánhoz kifutó utak rajtuk át vezetnek. Először Belgium és Luxemburg kötött gazdasági szövetséget egymással (1922-ben), majd 1944-ben Hollandia is csatlakozott hozzájuk. Így jött létre Belgium, Hollandia (Nederland) és Luxemburg uniója, a Benelux Szövetség. A következő két évtizedben lebontották egymás között vámhatáraikat. Az áruk, a pénz és a munkaerő szabadon áramolhatott orszá-

gaik között. Gazdaságpolitikájukat és szociális intézkedéseiket összehangolták egymással. Kereskedelmük nagy részét azonban nem egymás között, hanem az Egyesült Királysággal, Franciaországgal és Németországgal bonyolították le. Így érdekelték voltak az együttműködés európai méretű bővítésében is.

Kedvező földrajzi fekvés, nagy népsűrűség, kiemelkedő gazdasági fejlettség jellemzi e három országot.

3. Belgium

EU (EK)-tagság történetéből: Belgium EU (EK) alapító tag. 1922 óta gazdasági és vámuniót alkot Luxemburggal, majd 1944-ben Hollandia is csatlakozott. Közös lebontották a vámhatárokat, szabaddá tették az áruk és a munkaerő szabad vándorlását. 1948. március 19-én életbe lép a Benelux vámunióról szóló szerződés. Az európai integráció motivációjaként (1952) nyomós érvként jelentkezett a már intézményesített integráció természetes folytatása.

Országjellemzők: Benelux-állam, a termelés erőteljes területi munkamegosztásával Németalföld egyik legfejlettebb országa. Sűrűn lakott nyugat-európai ország, a nemzetközi politikai és gazdasági élet központja, katonapolitikai súlyú ország (a NATO* székhelye). Brüsszel központi fekvésénél fogva az Európai Unió fővárosa. Az Európai Unió számos intézményének, köztük „kormányának”, a Bizottságnak* a székhelye is itt található. Az európai integráció egyik előfutára. Belgium a gyémánttözsde (Antwerpen) hazája. Erőteljes gyarmatbirodalma révén hamarosan a gyarmatáru-kereskedelem központja lett. Belgium Nyugat-Európa gazdag kis országa. „Kis Európának” is nevezik, mert felszíne és kulturális arculata majdnem olyan változatos, mint Európa egésze. A csúcstechnológiai iparágak* hazája.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Két természetföldrajzi nagytáj, a nyugat felé végét érő Holland–Német–Lengyel-síkság és a közép-európai röghegységek határán fekszik. Felszíne az Északi-tenger felől délkeleti irányban lépcsőzetesen emelkedik az Ardennek tetejéig. A tengerparton dűnesorok, a Flandriai-síkságon termékeny tengeri térszínek (ún. marschok), keleti felét folyami homokon képződött 20–51 m magas területek (ún. geestek) uralják. A Flandriai-síkság kelet felé haladva Brabant területén fokozatosan dombvidék jellegét ölt. Ez a Brabanti-dombság. A Sambre és a Meuse (Maas) völgyében 10 km-es szélességben karbonkori kőszéntelepek vannak. Déli részén az Ardennek

variszkuszi eredetű röghegysége húzódik. Legmagasabb pontja: Botrange 694 m. Jelentős folyói: Meuse, Schelde, Sambre. Éghajlata óceáni, sok csapadékkal. Flandria (az északi rész, germán eredetű) és Vallónia (a déli rész, romanizálódott kelta lakossággal) rászolgált az „Európa országútja” elnevezésre, jelezve a fő közlekedési útvonalak csomósodását a Mediterráneumból a Párizsi-medencén át a németalföldi kikötők felé. A Schelde tengelyéhez kapcsolódó csatornarendszer mindezt a későbbiekben felerősítette. A flamand és vallon etnikai kétarcúság ma is Belgium meghatározó társadalomföldrajzi tényezője.

Fejlődési erőforrásai, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. Az 1830-ban kialakult önálló királyság 1970-ig lényegében központosított állam volt, amelyben a francia ajkúak domináltak. Mára a tízmilliós lakosság 61%-át adó, holland nyelvű flamandok gazdagabbak és befolyásosabbak, mint a vallonok, az ország pedig három régió föderációja. Van egy szövetségi parlament és kormány és külön törvényhozása Vallóniának, Flandriának és Brüsszelnek (területi önkormányzat), külön kormánya és parlamentje a vallon népközösségnek (személyi elvű önkormányzat). A flamand népközösségi parlament és kormány beleolvadt a területibe, és a székhelye Brüsszel (amely történelmileg és földrajzilag Flandria része, de vallon nyelvű és Belgiumban fővárosaként külön régió). Az 1994-ben hatályba lépett új belga alkotmány föderációs államrendszerre alakított ki. Ennek alapján a szövetségi kormányon túl saját kormánya van a Flamand Régióknak, a Vallon Régióknak, a Belgiumi Francia Közösségnek, a Német Közösségnek és Brüsszel-Főváros Régióknak is. A Régiók elsősorban gazdasági, a Közösségek pedig kulturális kompetenciákkal rendelkeznek és az illetékességi körükben önállóan alakíthatják nemzetközi kapcsolataikat, szerződéseket köthetnek.

Belgium Nyugat-Európa kis területű, ám sűrűn lakott országai közé tartozik. Államformája alkotmányos monarchia. Területe 30 518 km², lakóinak száma 10,2 millió (2000-ben), népűrűsége egész Európában a legmagasabbak közé tartozik, 332 fő/km². Kétnemzetiségű ország, lakóinak nagyobb része flamand (kb. 6,5 millió fő; 55%), kisebb hányada vallon (kb. 3,5 millió fő). Az ország délkeleti részén német anyanyelvű kisebbség él. Hivatalos nyelve: a flamand, a vallon, a francia és a német. A lakosság 75%-a római katolikus.

Fővárosa Brüsszel/Bruxelles/Brussel – 970 000 fő, az Európai Unió és a NATO székhelye is egyben. Nagyobb városok: Antwerpen/Anvers 465 000; Gent/Gand 230 000, Charleroi 209 000, Liege/Luik 200 000, Bruges/Brugge 118 000. Legfontosabb kikötők: Antwerpen, Oostende,

Zeebrugge, Gent. Nemzetközi repülőterek: Brüsszel, Antwerpen, Oostende, Charleroi, Liege.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Mezőgazdasága és céhes ipara már a középkorban jelentős volt. Híresek voltak a flandriai lenvásznak, a posztó és csipkeáru. Hollandiától 1830-ban vált el. Rövid idő alatt erőteljes nehézipart (főleg vasipar) hozott létre. 1999-ben az egy főre jutó GDP értéke 23 900 USD volt. Gazdasági növekedés rátája 1,8% (1999), míg az inflációs ráta 1% (1998), a munkanélküliség rátája 9% (1998). Ipar. A belga ipar nagyobb része a banktőkével összefonódott óriás-trösztök kezében van. A Sociétés Générales üzemei például a vas- és színesfémkohászat, valamint az energetika terén vannak kulcspozícióban. A belga vegyipar közel kétharmada felett a Solvay tröszt rendelkezik.

Gazdasági régió egybeesnek a történelmi régiókkal: Flandria, Vallónia és Brüsszel.

(1) *Flandria*: az újkor hajnalán a textilipara, forgalmas kikötői és kereskedelmi útvonalai jelentős gazdasági vonzóerőt képviseltek. Később a gyarmatárak behozatala a kikötők forgalmát lendítette fel, és korszerű iparágak letelepedését is jelentette. Fő vonzásközpontjai Antwerpen és Gent. Flandria a belga mezőgazdaság ősi fészke (ipari növények termesztése, főleg len, cukorrépa, sörárpa, komló, dohány, cikória). Jelentős a kertgazdálkodás is (zöldség, gyümölcs, virág). Ezenkívül csipkeverés, gyapjúfonás, vászon- és posztószövés, szőnyegszövés (ebben európai vezető helye van). A nagy autóiipari monopóliumok (General Motors, Ford, VW, Renault, Volvo) összeszerelő és alkatrészgyártó üzemei az 1961–70-es években épültek ki. Brugge kikötő lagúnái már a XV. században feltöltődtek, és csak a XX. század elején építettek új előkikötőt. Idegenforgalma jelentős. Antwerpenben kőolaj-finomító épült, majd letelepedett a vegyipar, jelentős a gyógyszergyártás, a fotókémiai ipar (AGFA-Gevaert), a színesfémkohászat (a gyarmatokról behozott ércek olvasztására kobaltfeldolgozás terén Belgium első a világon), iparigymánt-feldolgozás (ciszolás) és -kereskedelem, élelmiszeripar, hajóépítés, autó- és motorkerékpár-gyártás. Gent kikötő a gyapjú- és pamutszövés, lenfeldolgozás, kőolaj-finomítás, vegyipar központja. Oostende halászkikötő, fürdőhely és élénk komphajóforgalmat bonyolít le. Gent ipari parkja előbb a Fordnak, majd textil- és vegyipari gyáraknak adott otthont. Leuven Belgium legrangosabb egyetemi városa.

(2) *Vallónia*: az ipari forradalom idején Európa műhelyének nevezték, és a dél-belgiumi szénn vidéket értették alatta. Később a vas és az acél völgyeként vált ismertté a Sambre és a Meuse mentén, mintegy 30–50

km-es szélességben. Ez ma is Vallónia gazdasági tengelye. Újabban a halódó kőszénbányászat (1960-ban a kitermelt kőszén 30 millió tonnás szinten tetőzött) és a válságban vergődő acélipar a gazdasági szerkezetváltást sürgeti ebben a nehézipari övezetben. A lélekszám is stagnál, a fiatalok köréből a munkaalkalmak hiánya miatt elég nagy az elvándorlás. Fő vonzásközpontjai Charleroi és Liège. Az egy főre jutó nyersvas- és acéltermelésben Belgium még mindig világelső: 1997-ben 8,4 millió nyersvasat és 10,8 millió acélt termelt. Jelentős volt az ólom- és cinktermelés, erre épült az egykori Liège színesfémkohászata. Az építőanyagipar ma is fejlett (az Ardennek márványai és gránitjai, mészkő, márga, a Meuse-völgyi kvarchomok a világhírű üvegipar alapanyaga). A vallon fegyverművesek már a XV. században hírnevet szereztek áruiknak. A fegyvergyártáson kívül a gépipar többi ága is meghonosodott a Sambre és a Meuse völgyében (vasúti kocsik, mozdonyok, kazánok, erőművi berendezések, bánya- és szerszámgépek, elektromotorok). Ezenkívül a vegyipar telephelye is kiépült. Feluy-ban kőolajfinomító a Neuse mellé atomerőművek települtek. Újabban ipari parkok alakultak. Liège a vallon nehézipar fellegrája (vas- és színesfémkohászat, hadipar, vasúti járműgyártás, kristály- és táblaüveggyártás). Seraing területén épült fel az első koksztüzelésű nagyolvasztó (1823, itt gyártották a kontinens első vasúti mozdonyát 1835-ben, és itt helyezték üzembe az első Bessemer-acélművet (1863). Charleroi a Solvay vegyipari konszern székhelye, ezenkívül a gépgyártás és az üvegipar jelentős. Namur a vallon régió közigazgatási központja (porcelán, üveg, papír, egyetemi város). Borinage területén jelentős ipari központok alakultak ki: Mons (itt van a NATO európai haderőinek főparancsnoksága) és La Louvière (elektronika, távközlés, gyógyszergyártás, gépkocsi-összeszerelés). Az erdőkitermelés és a fafeldolgozás az Ardennek területén jelentős. Legnagyobb textilipari központja (gyapjúfonal) Verviers.

(3) *Brüsszel*: a kétnyelvű világváros a Brabanti-dombság közepén épült fel, közlekedési csomópont. Csipkeverése világhírű, majd a fémfeldolgozás, divatáru-készítés és könyvnyomtatás központja lett. Világpolitikai rangját főleg a NATO-központnak és az Európai Bizottságnak jelenléte fémjelzi. E központ közel 20 000 alkalmazottat foglalkoztat.

Turizmus, idegenforgalom. A germán (flamand) és latin (vallon-francia) kultúra mezsgyéjén 10 millió ember él. A turisztikai programokat sok látványos ünnep, vásár, kiállítás, virágkarnevál színesíti. Jelentős a virágkertészet. A tengerparti üdülés központja Oostende. A flamand országgrész (Brugge–Gent–Antwerpen), valamint a francia és flamand nyelvű főváros,

Brüsszel és a közeli Waterloo jelentős idegenforgalmi terület. A katedrálisok, kastélyok és a középületek a városi turizmust lendítik.

Flandria 70 km hosszú tengerparttal és három nagy tengeri kikötővel rendelkezik: Gent (a kikötő mesterséges csatornarendszeren keresztül kapcsolódik az Északi-tengerhez), Zeebrugge a tengerparton, Antwerpen, amely Rotterdam után Európa második legnagyobb kikötője a Schelde tölcserőszakolatában. Folyója a Schelde (Escaut). Tengerpartja szinte összefüggő szállodai és nyaralói láncot alkot, fürdőhelyei közül legjelentősebb Oostende és Knokke. Jelentős mesterséges csatornahálózata van, amelyen uszályval vagy jachton Európa legnagyobb folyói is elérhetők. Így népszerűek a vízi sportok és a ráépülő szórakoztató, pihenő és egyéb sportlétesítmények. Flandria kulturális öröksége a németalföldi kultúrából táplálkozik (lakói lényegében hollandok), ez főként a képzőművészetben, az építészetben és a szabadidő eltöltésének kultúrájában mutatkozik meg. A németalföldi hagyományok szerint települt polgárvárosok, amelyek a középkortól egy-egy képzőművészeti és szakmai kulturális központnak számítottak, a mai napig megőrizték jellegüket, így óriási a turistavonzásuk. A legjelentősebbek: Antwerpen: tengeri kikötő, zenei kultúra (opera), képzőművészeti központ, képtárak, múzeumok, a város festője, Pieter Paul Rubens emlékházával, gótikus katedrálissal, megyei központtal, egyetemmel és világhírű állatkerttel. Antwerpenben – Európában hasonló mértékű gyémántkereskedelem csak Amsterdamban van – bonyolódik a belga gyémántkereskedelem, amely az Afrikából importált részben a volt gyarmatról Zaire-ből, részben Dél-Afrikából származó gyémánt helyi csiszolásából származik. Antwerpenben gyémánttőzsde is működik. Oostende Belgium legnagyobb személyforgalmú tengeri kikötője, ahonnan közvetlen hajójáratok indulnak Calais-ba (Franciaország), és Doverbe (Anglia), emellett forgalmas jachtkikötő, fürdőváros, kaszinóval. A város festője az impresszionista James Ensor. Brugge kikötője csatornarendszerrel kapcsolódik a tengerhez (katedrális, Hans Memling-múzeum, a várost keresztül-kasul átszelő, sétahajózásra alkalmas csatornák). Gent tengeri kikötő, katedrálisok, sétahajózásra alkalmas csatornahálózat. A város festője: Peter és Jan Van Eyck testvérpár. A takácsmesterség központja, egyetem, opera. Leuven egyetemi város (Belgium legrégebbi egyeteme), jelentős építészeti emlékekkel.

Vallónia változatos domborzatú, bővizű folyókkal (köztük a Meuse vagy Maas). Délen az Ardennek hegycsoportja, a 694 m magas Botrangeval, amely egyben az ország legmagasabb pontja. A nagyvárosok mellett elsősorban a középkori hangulatot árasztó kisebb városok hálózata, erőd

(citadella) jellegű építkezés a jellemző. A vallon tájakra a francia kultúra és építészet erősen rányomta jegyeit. Legnagyobb városa Liège (Luik) a mindenkori belga trónörökös, a Liège-i hercegség fellegrója. Míg Flandria a hajózás, a mezőgazdaság és a kereskedelem terén ért el jelentős gazdasági eredményeket, addig Vallónia a bányászat és a nehézipar, főként a kohászat terén bír évszázados hagyományokkal. A kohászat központja Liège, a bányászaté Charleroi, a város, amely Nagy Károlyról kapta nevét. Idegenforgalmi szempontból Vallónia teljesen egyenrangú Flandriával, bár nem határos a tengerrel, gazdag természeti adottságai éppannyira vonzzák a turistákat, mint a több évszázados csatornákkal és épületekkel gazdag flamand városok. Természetes vízü gyógyforrásai: Spa, Chaudefontaine, Francorchamp, kiterjedt barlangrendszere közül a rocheforti és a Haan Sur Lesse-i a leglátogatottabb. Vallónia legszebb városa, egyben a tartomány fővárosa Namur, szintén a Meuse (Maas) folyó partján, igen szép fekvésű, régi püspöki város. A folyó partján, sziklára épült citadella- és katakombarendszere a leglátogatottabb a környéken, ahová felvonóval is eljuthat a látogató. Namur szépségéhez Dinant áll legközelebb, hasonlóan a Meuse partján sziklára épült citadellával, turistáknak vonzó látképpel.

Brüsszel Belgium legismertebb turisztikai zarándokhelye, az 1100 éves, közel egymillió, vegyes lakosságú (flamand és vallon) főváros. A csipkegyártás hagyományos központja. Jelentős konferenciaközpont, bár nem igazi metropolisméretű. Kereskedelmi gócpont s a nemzetközi szintű intézmények székhelye. Itt működik évtizedek óta az Európai Közösség, ma Európai Unió* egy városnegyedét elfoglaló építményegyüttesével, székháza a Berlaumont-palota fő és melléképületei, az 1994-ben felavatott Európai Parlament épülete, valamint az Észak-atlanti Szövetség, a NATO* épülete. Ezenkívül számos multinacionális cég és nemzetközi bank központja van Brüsszelben. Látnivalók: a Főtér, a Grand Place (Grote Markt), gótikus katedrálisok, pl. a Szent Mihály (Saint Michele et Goudule). A város szimbóluma a szív (a központ egy szívhez hasonlít). Az 1958-as világiállításra megépített kilenc gömbből álló Atomium. Számos múzeuma van. Az 1984-ben megnyílt Szépművészeti Múzeumban a flamand realista festészet legismertebb és legkedveltebb képviselője, id. Pieter Brueghel képei tekinthetők meg. Gazdagságban vetekszik a New York-i Guggenheim-gyűjteménnyel. Brüsszel egyben királyi város, egyszerre két királyi palotával, amelyek építészetileg teljesen egyformák, óriási parkokkal és mesterséges tavakkal. Brüsszelből vonaton (Gare du Midi) három órai utazással közvetlenül a londoni Waterloo pályaudvarra érkezhetünk.

4. *Hollandia*

Az EU (EK)-tagság történetéből. Alapító tag. 1948 májusában Hágában konferenciát tart az európai egység létrehozását szorgalmazó bizottság. Megalakul az Európai Mozgalom brüsszeli székhellyel. Már 1952-ben mint motivációs tényező merült fel, hogy Hollandia a már megkezdett intézményesített integrációját természetes úton folytassa, ugyanis mint kis államnak nincs más választása.

Országjellemzők: Benelux-állam, Európa legsűrűbben lakott országa (átlagos népsűrűsége 373 fő/km²), etnikailag egységes tengerparti ország, a mélyföldek, a szélmalmok és a tulipánok hazája (a virágok országa), a gyémántcsiszolás hagyományos központja. Hatalmas földgázkészlettel rendelkezik, a kitermelt gázmennyiséget illetően Európában második Nagy-Britannia után, a világon ötödik. Az alternatív energiaforrások* hazája. Belterjes mezőgazdasága világszínvonalú. A hús, tojás, tejtermékek, zöldségfélék és virágok elsőrendű exportőre. A sajtok és a fapapucs hazája.

Az európai kontinens egyik legnyitottabb országa, az Európai Közösségnek alapító tagja. Kis ország, de kereskedelmi-ipari nagyhatalom. A holland mélyföldön akadálytalanul söpör végig az óceánról érkező, esőt hozó nyugati szél, amely megedzette az itt lakókat: nyílt, közvetlen, de kemény kereskedő- és hajósnép a holland, Rembrandt, Erasmus és Van Gogh világa. A XVII. században élte a fénykorát a holland gyarmatosítás. A gyarmatok területe 60-szor volt nagyobb, mint az anyaország. A part menti hajózás jelentősége nem csökken, de a Mediterráneumból az Atlantikumba tevődött át. Az Atlanti-partvidék jelentőségét tovább növelte az Újvilág bekapcsolódása a nemzetközi forgalomba. Kezdetben az Ibériai-félsziget országai vállaltak ebben oroszlánszerepet, majd hanyatlásukat kihasználva Hollandia lett a világ fuvarosa. E címmel csak addig büszkélkedhetett, míg a polgárosodó Anglia adminisztratív és katonai eszközökkel átvette e szerepet. Anglia tengeri hatalma a II. világháború alatt omlott össze.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Hollandia az Északi-tenger partján fekszik, keletről Németország, délről Belgium határolja. Területe 41 200 km², melynek kétharmada áll művelés alatt, 9%-a – mintegy 3700 km² – folyókkal, tavakkal, beltengerekkel borított vízfelület, 8%-át pedig erdő borítja. Területének túlnyomó része 100 méternél alacsonyabb síkság. A Rajnától északra már az 50–100 m magasságig emelkedő térszintek kerülnek túlsúlyba, jelentős tözegetartalékokkal és végmorénákkal. A Holland-síkság nyugat felé húzódó

marsch-földeit fiatal folyami és tengeri üledékek alkotják. Legmagasabb pontja az Ardennek előőrseként átnyúló Limburgi-rögnél található, ahol meghaladja a 300 métert.

Az ország területének mintegy negyedrésze a tengerszint alatt fekszik. E mélyföldeket, melyek nagy részét az évszázadok alatt a tengertől nyerték vissza a hollandok, természetes (széles parti dűnesor) és mesterséges gátakkal védik. Számítások szerint a holland partvidék évszázadonként 12–20 cm-t süllyed. A polderesítés, a holland szárazföld visszahódítása, vagyis a körülgátolt mélyföldek kialakítása már a XIII. században megkezdődött. Tulajdonképpen a tenger által elrabolt 9000 km²-nyi terület visszahódításáról van szó. A vihardagályok már az ókorban feldarabolták az egységes dűnesort, és így alakultak ki a tengerpartot kísérő Fríz-szigetek. A XII–XIII. században a tenger újabb előnyomulása az ország középső részén fekvő Flevo-tavat hatalmas öböllé alakította. Ez a Zuiderzee. Jelentősebb katasztrófák: 1574-ben a betörő tengerár 400 000 emberéletet oltott ki, az 1953-ban pusztító vihardagály pedig 90 falut söpört el, 60 000 ember vált hajléktalanná, és 1800-an veszítették életüket. A sekély Watt-tenger mentén 7,5 m magas gátat emeltek, melynek belső vonalán vezet az országút, míg a belső elzárt terület 6 méterrel van tengerszint alatt. A vízlevező-csatornák, szivattyúállomások és zsilipek nélkül aligha lehetne biztonságos életviszonyokat kialakítani a mélyföldeken. A Zuidersee polderesítése (1932) során összesen 1650 km² területet nyertek vissza. A kialakult belső tó neve Ijssel-tó. A Delta-terv (1950) jelentős változásokat eredményezett a holland tájban. A Zuidersee 32,5 km-es hosszú zárógátjának belső peremén autópálya (1927–1932) halad. A mezőgazdasági területek mellett a poldereken újabban vízparti üdülőtelepeket létesítettek. A szélerőtelepek szintén megjelentek. Kis városok is épültek, köztük Lelystad (60 000 fő). A Rajna, Maas és a Schelde tölcsértorkolata állandóan süllyed, ezért ezek védelmére pilléres gátakat és vízáteresztő zsilipeket építettek ki. A magasabb dombvidék csak a délkeleti határvidéken húzódik (az ország legmagasabb pontja a 326 m magasságban fekvő Vaalserberg). Éghajlata óceáni, csapadékos, szeles. Folyói a Rajna és a Maas.

Népesség: 15 807 641 fő (1999). Gyarapodó népességszáma a magas természetes szaporodásnak köszönhető. Népsűrűség: 380 fő/km². A népesség összetétele: holland 95,8%, fríz 4,2%. Vallások: római katolikus 34%, protestáns 25%, felekezet nélküli 36%. Nyelvek: holland (hivatalos), fríz. Államformája alkotmányos monarchia (királyság). Hollandiában megközelítőleg 800 000 külföldi él, ez a lakosság több mint 5%-át je-

lenti, ehhez járul még mintegy 300 000 olyan holland állampolgár, akik vagy akiknek a szülei Indonéziában, a Holland-Antillákon vagy Surinámban születtek. A külföldi állampolgárok közül a törökök 30%, a marokkóiak 22%, valamint a más EU tagállamból érkezett 24% németek, belgák és britek élnek az országban a legtöbben.

Főváros: Amszterdam 1 091 000 fő, illetve Hága mint közigazgatási központ 648 000 fő. Hágában székel a parlament, a minisztériumok, és itt lakik a királyi család is. Az ország lakosságának közel 90%-a városokban, illetve azok vonzáskörzetében él, melyek közül a legfontosabbak az ország nyugati részén fekvő Amszterdam, Rotterdam 1 060 000 fő és Hága, az ország középső vidékén fekvő Utrecht 543 000 fő, a déli területekhez tartozó Eindhoven, Maastricht és Breda, a német határ közelében fekvő Arnhem és Enschede valamint az ország északi területein található Groningen és Leeuwarden.

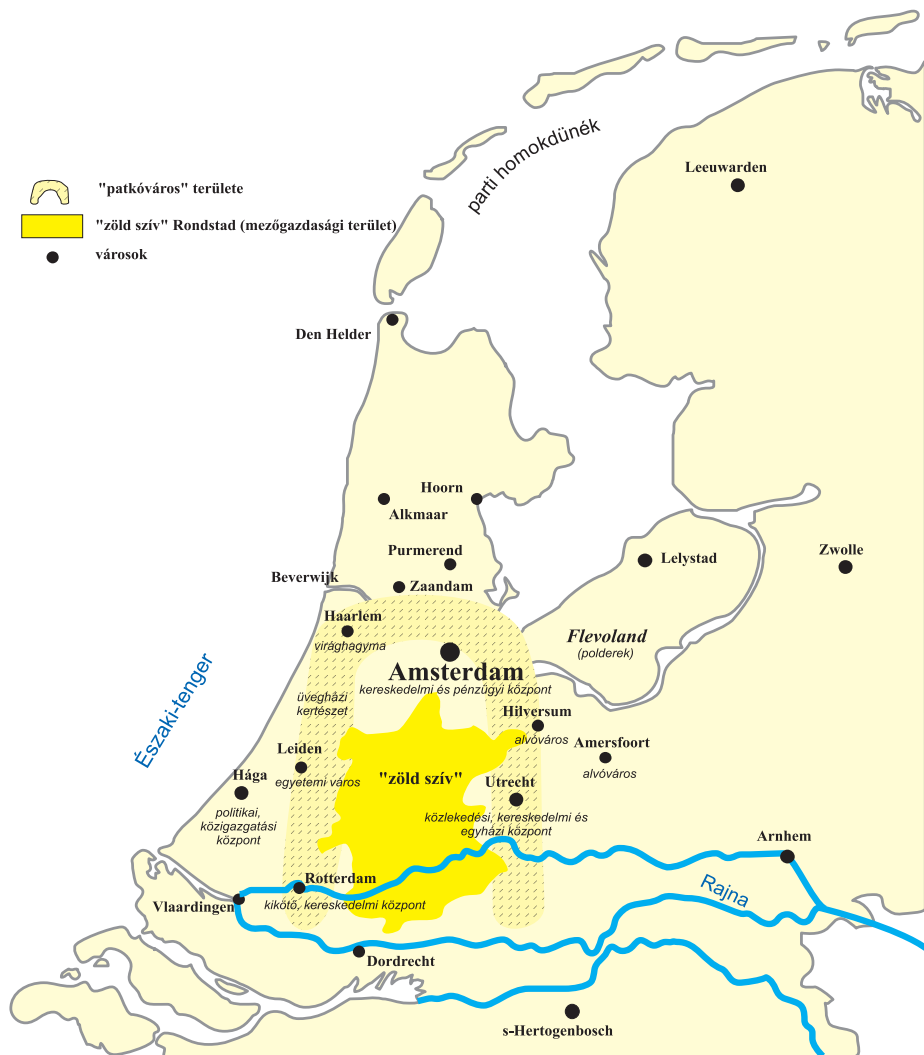
Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Mezőgazdaság. A holland mezőgazdaság vezető ága az állattenyésztés, amely az agrártermelés 55%-át adja. A kertészet 35%-kal részesedik. A legnagyobb szarvasmarha-állomány (4,3 millió darab, főleg a fekete-fehér fríz lápi tehén) a marchföldeken található. A tejtermékek, főleg sajtok világhírűek (feldolgozóközpontok: Edam, Gouda, Limburg). A friss és a sűrített tej, valamint a sajtexportban Hollandia első, a vaj és a tejpor kivitelében pedig második a világon. Jelentős a sertés- és baromfitenyésztés és a heringhalászat is. Az agrárreform része a hátasló és a struccitenyésztés. A takarmánynövények termesztése után a gabonafélék (búza, rozs, zab, árpa, cukorrépa, repce, burgonya) következnek.

A kertgazdálkodásnak nagy hagyományai vannak. A zöldség- és virágkertészkedés egy része üvegházakban történik. A virágok közül termesztik a tulipánt, jácintot, nárciszt és a gladióluszt. Híresek a Haarlem körüli tulipánmezők. A virágkivitelből származó bevétel meghaladja a földgázexport értékét. A nemzetközi virágtőzsde központja Aalsmeer, a Schiopol légikikötő szomszédságában. Fejlett a halászat és az akvakultúra*.

A földgázt kivéve energiahordozókban szegény ország. A Hollandiához tartozó, északi-tengeri 56 000 km²-nyi kontinentális talapzat rejtegeti a földgázt. A földgáztelepek kitermelése korszerű tengeri fúrótornyokkal történik. Limburban feketeszenet bányásznak, a keleti határvidéken kőszót. 1924-ben megépült az ijmuideni vaskohászati kombinát, fejlődött a fémfeldolgozás, a gépipar (mezőgazdasági gépek, szivattyúk, hajómotorok) és a vegyipar. Behozott timföldre alapozottak Delfzijl és Vlissingen alumíniumkohói. Lendületesen fejlődött az elektrotechnika, elektronika,

gördülőanyag-ipar (daruk, rakodógépek), hajógyártás. A két nagy kikötő forgalma (Rotterdam és Amszterdam) megnövekedett, és az országban egy patkó alakú urbanizált régió körvonalai rajzolódtak ki.

Ma a Rotterdam, Hága, Amszterdam Utrecht alkotta terület – ahol a lakosság mintegy 40%-a él – az ország gazdasági központja, ez a „Randstad” (azaz „patkóváros, 7 milliós lakossággal, mintha egy nagyváros – megalopolisz – lenne), amely közrezárja a „zöld szívet”, azaz a bel-

8. ábra. A holland gazdaság térszerkezete

terjes mezőgazdasági területet. Erőteljesen fejlődött a vonalas és a hálózati infrastruktúra, a tömegközlekedési rendszer. A holland gazdaság tér szerkezetét a 8. ábra szemlélteti.

Amszterdam, a névleges főváros, a pénzpiac és a kereskedelem központja, kikötő, gépipari központ (repülőgépgyártás, hajóépítés, finommechanikai gépek), a gyarmatáru-kereskedelemhez kapcsolódó élelmiszer-feldolgozás (rizshántolás, kakaóőrlés, csokoládégyártás, cukorfinomítás, olajütés, dohányfeldolgozás). Fejlett a konfekció- divatáru- és nyomdaipar, a gyógyszergyártás, gyémántcsiszolás. A városmagot koncentrikus körökben csatornák övezik. Ijmuiden a főváros előkikötője (a teljes vertikumú vasmű behozott nyersanyagokból dolgozik, műtrágya, papírgyár, halfeldolgozás). Hága a királynő, a parlament és a kormány, a Nemzetközi Bíróság székhelye. Leiden és Delft egyetemi város, ezenkívül a porcelán- és fajanszipar központjai. Rotterdam: „Európa kapuja” a Rajna és a Maas torkolatában, 30 km-re a tengertől, Szingapúr után a világ legnagyobb kikötője. Az óceánjáró hajók és a Rajna-mellék iparvidékeinek tranzitkikötője. Újabban kiépített része az Europoort (raktárak, ipartelepek, logisztikai csomópont, azaz továbbfuvarozó, kőolaj-finomítók, hajóépítő műhelyek és más iparágak telepei). Évente 12 millió konténert raknak ki. Utrecht római alapítású város, közlekedési csomópont, egyetemi város, vasúti járműgyártás.

Északon fő gazdasági gócpont Groningen (a cukor- és dohánygyárak, kerékpárgyár mellet igen jelentős a fölgázvegyészete és alumíniumipara). Arnhem kereskedelmi és közlekedési csomópont, textilipar, műszál és gumigyártás, színesfémkohászat, hajóépítés, Nijmegen az elektrotechnika és elektronika fellelvára, a Philips-cég gyártelepe, a holland „szilícium-háromszög” – Nijmegen, Hertogenbosch és Eindhoven – északkeleti tagja. A Maas menti Limburg holland tartomány székhelye Maastricht (165 000 fő), határ menti város (szénbányáit bezárták, cement-, porcelán-, és üveggyártás, vegyipar, a bevásárló és konferenciaturizmus egyik központja).

Brabanti városok: Tilburg, Breda. Eindhoven az 1891-ben alapított Philips konszern székhelye. Kezdetben izzólámpákat gyártott, majd elektromos gépeket, újabban elektronika és híradástechnikai berendezéseket. A tansznacionális mamutvállalat a világ 60 országában 240 000 dolgozót foglalkoztat. Ugyanitt van a telephelye a DAF-műveknek, a közúti járműgyártás központja (busz- és teherautógyár, acélhengermű, gyufagyár). Műszaki egyeteme van. A Zeeland városai közül Vlissingenben a kikötői ipar honosodott meg: alumíniumkohó, olajfinomító, hajógyár, halfeldolgozó, Angliába tartó komphajóforgalom, bezárásra szánt atomerőmű.

Hollandiában 1999-bean az egy főre jutó GDP értéke 25 940 USD volt. A gazdasági növekedés értéke 3,8% (1998), az inflációs ráta 1,8% (1998), míg a munkanélküliségi ráta 4,2% (1998). A holland gazdaságot változatlanul a dinamikus fejlődés jellemzi: a GDP 3,3%-kal nőtt 2000-ben, az infláció mértéke 2,6 %, a munkanélküliség 2,6 %-ra csökkent, tovább nőtt a holland lakosság utazási kedve. Mint köztudott a hollandok a leggyakrabban utazó nép a Közös Piac országai közül, a 16 milliós lakosság 80 %-a (12,8 millió) tesz évente 2-3 alkalommal rövidebb-hosszabb utat.

A holland ipar három vezető monopóliuma világviszonylatban is a legnagyobbaknak számít (Royal Dutch-Shell főleg a kőolajiparban, az Unilever az élelmiszer- és vegyiparban, a Philips az elektrotechnikában és az elektronikában eredményes. Jelentős holland multinacionális cég a Douwe Egberts, erős holland bankok ING, RABO Bank, ABN-AMRO.

Turizmus, idegenforgalom. Hollandia gazdasági életében a turizmus jelentős szerepet játszik. Idegenforgalomból származó bevételei is jelentősek. A közel 45 000 turisztikai jellegű kis- és közép vállalatban mintegy 280 000-en dolgoznak. Az Idegenforgalmi Világszervezet felmérése szerint Hollandia az 1984–1994 közötti időszakot véve alapul mind a turisták száma, mind az általuk költött pénz tekintetében Nyugat-Európa leggyorsabb növekedést mutató turistacélpontja volt. Ennek megfelelően az 1985 évi 7%-ról 9%-ra nőtt az ország súlya a Németországot, Franciaországot, Nagy-Britanniát, a Benelux-államokat és a Skandináv országokat magában foglaló északnyugat-európai régió idegenforgalmi piacán. 1995-ben a Hollandiába érkezett turisták száma 6%-kal, 6,6 millió főre, az ott eltöltött vendégszakai pedig 10%-kal, közel 20 millióra emelkedett. Jelentős a „visszatérő” turizmus. Amszterdam kiemelt jelentőségű turisztikai célpont. Keukenhof virágos parkja 28 hektáron terül el. Népszerű a sportturizmus, a kerékpárturizmus, a vízi sportok. Jelentős összegeket szánnak a konferenciaturizmus fellendítésére.

Látnivalók: Heye Veluwe (Van Gogh múzeum). Hollandia két fővárosával – Hága (a királyi és kormányzati székhely) és Amszterdam („Észak Velencéje”, a tényleges főváros) – jelentős idegenforgalmat bonyolít le: Rijksmúzeum, Madame Tussaud Panoptikum, Anna Frank háza). Az ország klímáját az Észak-Atlanti-áramlás szelídi, így lehet Hollandia Európa virágoskertje. A Rajna kelet–nyugati irányban kettészeli az országot, egyben természetes határt képez a protestánsok és a katolikusok között. E nagy népsűrűségű országban sok a virágkiállítás, sajt vásár, népművészeti vásár, fesztivál és karnevál. Hollandia a városi turizmus számára nyújt kedvező feltételeket. Hága attrakciója a Sint Hubertus Park mellett

1952-ben alapított Madurodam, a liliputi város (dam = gát). Rotterdam – a Rajna torkolatánál – legnagyobb kikötője (Europoort). Delft a fajansz városa, Leiden ősi egyetemi város, Gouda a sajt városa, Haarlem a virágvárosok egyike, míg az ország északi részén élő frízek földje a dús fűvű legelők és a tavak vidéke.

5. Luxemburg

Az EU (EK)-tagság történetéből: Az EU (EK) alapító tagja. Központi fekvésénél fogva nem volt más választása, mint politikailag és gazdaságilag együttműködni a „nagyokkal” a gazdasági és politikai integráció kérdésében. 1921 óta gazdasági és vámuniót alkot Belgiummal. 1952-ben e tagállam Európai Unió csatlakozásának motivációjaként a már intézményesített integráció természetes folytatása merült fel. Az ország semlegessége 1948-ban megszűnt, és belépett a NATO-ba.

Országjellemzők: Benelux-állam, nincs kijárata a tengerre, tehát szárazföldi vagy kontinentális ország. Ma a Tizenötök Európájának legkisebb országa, az Európai Unió legalacsonyabb népességű tagállama. Mint EU hivatali központ számos integrációs intézménynek ad otthont. Jelenlős pénzügyi központ. Érdekessége, hogy kis területe és lélekszáma ellenére három hivatalos nyelve is van: a francia, a luxemburgi és a német. Államformája az alkotmányos monarchia. Nyersvas- és acélkivitelben világvizonylatban az élen van. A lakosság vallomása: „Azok akarunk maradni, akik vagyunk” – olvasható a főváros egyik házának homlokzatáról. A francia–német nyelvhatáron, Európa egyik forgalmi fókuszpontjában fekvő nagyhercegség a tranzitturizmus hazája. Az örökös semlegességet 1867-ben mondták ki.

Luxemburg a pénzből él: a bankok, biztosítók és ingatlanközvetítők országa. Történelmi véletlen, hogy az egyik híres kora középkori menedékhely, a Szentlélek-apátság épülete ma a pénzügyminisztérium. Luxemburg nagyhercegség nem más, mint „Észak Gibraltárja”: tengere nincs, de a spanyol uralom idején több erőd, bástya, vár és kastély épült itt, mint ilyen kis helyen bárhol másutt. A hegyek között egymást érik a citadellák, minden falunak van legalább egy chateau-ja, kastélya. Schengen kisváros Luxemburgban. A Benelux-államok, Franciaország és Németország 1985-ben itt kötött megállapodást. Ennek végrehajtására hozták létre 1990-ben az egyezményt, melyhez mára már Ausztria, Dánia, Finnország, Görögország, Olaszország, Spanyolország, Svédország és Portugália is csatlakozott. A Schengeni Egyezmények (I–II.) rendszerét az

Európai Közösség legszorosabban együttműködő tagállamai hozták létre. Céljuk az volt, hogy mélyülő politikai és szélesedő gazdasági együttműködésüket bővítsék a belső határok folyamatos megszüntetésével. Fokozatosan leépítik a belső határokat, felszámolják a határellenőrzést, s ezáltal az utasok gyorsabban és szabadabban mozoghatnak az egyik államból a másikba. Az egyezmény a tagállamok egymás iránti politikai bizalmán alapul. Feltételezi, hogy társadalmi és jogrendszerük hasonló, s gazdasági fejlettségük is közel azonos szinten áll. Az egyezmény rendszerre mára már magában foglalja az EU tagállamainak jelentős többségét, s magához köti az észak-európai országok (Norvégia, Izland) egy részét. A schengeni rendszer alapját egy számítógépes adatbázis képezi.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Luxemburg Európa szívében, a Belgiummal, Franciaországgal, és Németországgal határolt területen fekszik. Méretét tekintve 2586 km², nem sokkal nagyobb, mint London. Három kerületre (district) oszlik. Luxemburg mai határait 1839-ben jelölték ki. 1815 és 90 között Hollandiával perszonálunióban volt. 1867-ben a londoni konferencián kinyilvánították a hercegség örökös semlegességét. Ezt figyelmen kívül hagyva Németország elfoglalta az I. és a II. világháborúban is.

Az ország egész területe az Ardennek vidékére (hegylánc) jut. Északon a devon időszak palákból álló Ösling erdős fennsíkja, melyet a luxemburgiak csak Eislécknek neveznek, míg délen, a fővárostól délre a dombsági, palákból és homokkőből felépült, bizzar sziklaképződményekkel szabdalt Gutland-vidék terül el, mely kiváló mezőgazdasági vidék (gabona és burgonyatermesztés, szarvasmarha-tenyésztés). Az ország legmagasabb pontja az Eisléck régióban található (Mont de Holdingen, 565 m). Folyói: Alzette, a Moselle (völgye bortermő vidék), az Our és a Sure (Saure). Mivel az ország nagyon kicsi, ezért az éghajlat nem mutat nagy változásokat. Érdekessége annyi, hogy egész évben közel azonos, enyhe hőmérséklet uralkodik az országban. Az Ardennek általában télen hóval borított, az ország területén az eső meglehetősen ritka. Északkeleti irányban található a Müllerthal Régió, mely bájával és rekreációs lehetőségeivel vonzza a kíváncsi látogatókat. Keletre fekszik a már említett Moselle-völgy. Az ország legdélibb része a tulajdonképpeni iparvidék, a Minerette régió. Ez a vas- és acélipar fellelvára. „Luxemburg a vasérc ajándéka” – tartja a mondás, mégis 1981-ben bezárták az utolsó vasércbányát, és ma import ércet használnak.

Népessége 429 080 fő (1999). Népsűrűség: 166 fő/km². A népesség összetétele: luxemburgi 70%, portugál 10,2%, olasz 4,9%, francia 3,4%,

belga 2,6%. Vallások: katolikus 94,6%, protestáns 1,1%. Hivatalos nyelvek: luxemburgi, francia és német.

Fővárosa Luxembourg vagy Letzebuerg 79 500 fő (1998), amely az Alzette folyócska kanyargós szurdokvölgye fölé magasodik. Jelentőségét emeli, hogy itt székel az Európai Parlament titkársága, az Európai Unió Bírósága, Számvevőszéke, Beruházási Bankja, pénzügyi és statisztikai intézményei (Eurostat). A fővárosban számos bank és biztosítótársaság tevékenykedik. A várost a X. században alapították. További fontos települései: Esch-sur-Alzette 24 000 fő, Differdange 15 700, Clervaux, Wiltz, Vianden.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Legfejlettebb iparága a vaskohászat (központjai: Dudelange, Differdange kisvárosok). Termékeinek háromnegyede kivitelre jut. A régebbi vasércbányákat bezárták, és újabban a francia-lotaringiai körzetből, Svédországból és Brazíliából importálnak. Az ország déli részén cementgyár, tűzállótégla-gyárak és hőerőművek vannak. A nemzetgazdasági ágak sorrendje: szolgáltatások 77%, ipar 22%, mezőgazdaság 1%. Az egy főre jutó GDP 32 700 USD (1998), más adat szerint 45 360 USD. A gazdasági növekedés 1988-ban 5,7% volt. Az inflációs ráta 1,1% (1998), a munkanélküliségi ráta pedig 3,1% (1998).

Turizmus, idegenforgalom. Az Ardennek széles völgyei, kanyargó folyói szép számmal csalogatják a turistákat és a helyi lakosságot télen és nyáron egyaránt. Kiváló terepei vannak túrázók és kirándulók számára. A Moselle-völgy azon turisták számára kedves, akik szeretik a luxemburgi borokat. Rendszeresen szerveznek ezen a vidéken borutakat, amelyek Wasserbilligból indulnak és Grevenmacheren, Wormeldangen, Remichen és Schengenben keresztülutazva bemutatják, hogyan válik bor a szőlőből.

A főváros, Luxemburg City, a pénzügyi világ vezetőinek és az Európai Unió titkárságainak és irodáinak ad helyet. A Sigfried Lütelburg gróf által építtetett erődöt alakult ki több mint 1000 évvel ezelőtt. A 23 km hosszú és 40 méter mély erődítmény (kazamata) még ma is turistacsalogató látványosságot kínál, az UNESCO pedig a Világörökség részévé választotta. Gyönyörű kilátás nyílik a városra és környékére a Szentlélek Citedelláról. Felfedezésre váró egyéb látnivalók: a nagyhercegi palota, a Történeti és Művészeti Múzeum, a Posta Múzeum, a Villamos Múzeum, és a Millenniumi Emlékmű, Clervaux, a város központjában épült kastély és a Bencés Apátság. Müllerthal régió kiváló adottságaival leginkább a túrázókat, a kerékpárosokat és a hegymászókat várja. Más látnivalók: Berdorf, a Beaufort-kastély, az echternachi Bazilika és a Bencés Apátság.

6. Olaszország

Az EU (EK)-tagság történetéből: Mint Európai Uniós tagállam csatlakozásának motivációjaként (1952) szerepelt az, hogy a demokratikus Európa tagjaként szeretne elfogadottá válni. Ezt gazdasági okok és a politikai stabilitás kérdésköre egészítette ki. Ma Olaszország eredményesen küzd azért, hogy az integráció élvonalában maradjon, és nemzetközi jelentőségét tovább növelje.

Országjellemzők: alpesi és mediterráni ország, az alpesi alagutak, az Appenini-félsziget országa, kijárás a tengerre, jó közlekedés kedvező földrajzi fekvéssel, észak–dél térbeli fejlettségi különbözősége és ellentéte (a klasszikus duális térszerkezet), a regionális sokszínűség országa, ipari hatalom nyersanyag nélkül, a borok hazája, olivaoaj termelése Spanyolország mögött a második helyen áll a világon. Később iparosodott dél-európai ország. Olaszország két kis államnak ad helyet: San Marino és Vatikán.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Területe: 301 302 km². Az Appenini-félszigeten terül el. Hozzá tartozik Szicília és a Szardínia-szigetek. Északon az Alpok déli részének kristályos palákból és mészkőből álló koszorúja határolja, majd az előalpesi táj besimul a Pó síkságába. A Mont Blanc 4807 m magas csúcsa.

Glaciális tavak: Lago, Maggiore, Lugano, Como, Garda-tó.

Északról dél felé a klíma változik: alpesi klíma, melyet a Pó-síkság kontinentális éghajlata vált fel, Közép- és Dél-Olaszországban enyhébb, helyenként óceáni és szubtrópusi hatások érvényesülnek, míg a szigetekeken kifejezetten mediterrán. Ezekben a területeken az enyhe tél, a forró nyár, valamint a hosszú aszályos időszakok a jellemzők.

Szigetei: Szicília, Szardínia, Toscanai-szigetek (Elba), Ponzai-szigetek, Lipari-szigetek (Stromboli), Capri, majd Tunézia felé félúton a Pantelleria és a Pelagie-szigetek, az Adrián a Tremiti-szigetek.

Népessége 57,5 millió fő, népsűrűsége 191 fő/km², A lakosság 67%-a városlakó. A népesség szerkezete: olasz 94,1%, szárd 2,7%, rétoromán 1,3%. Vallás: római katolikus 83,2%. Hivatalos nyelv az olasz. Kisebbségi nyelveként Alto-Adige tartományban a német (kb. 300 000-en beszélnek), Val d'Aostában (Aosta-völgy) a francia (kb. 200 000-en beszélnek), Trieszt és Gorizia járásokban pedig a szlovén nyelv (a rétoromán nyelvcsaládba tartozó friuli nyelv) is széles körűen használatos. Az albánok főleg Dél-Olaszország mezőgazdasági térségeiben élnek. Az olasz lakosság majdnem 100%-a római katolikus vallású, de vannak protestáns, ortodox, zsidó és muzulmán hitközösségek is. A XIX. század nyolcvanas éveitől

napjainkig mintegy 12 millió olasz hagyta el az országot, és telepedett le főleg a tengeren túli területekre. Az ország népmozgalmát újabban a természetes fogyás határozza meg, kevés pozitív migrációs mérleggel (1977-ben ennek értéke 119 000 fő volt), tehát az egykori kivándorlók országából befogadó országgá vált. A belső migráció ma is főleg Északkelet- és Közép-Olaszország felé irányul.

Közigazgatása a mai NUTS 2 szintnek megfelelő, 15 rendes és 5 különleges (automóm) jogállású régióra (Szicília, Szardínia, Valle d' Aosta, Trentino-Alto Adige, Friuli-Venezia Giulia) oszlik.

Fővárosa: Róma 2 648 000 fő (1995).

Nagyobb városai: Milánó 1,4 millió fő, ma az ország gazdasági vezető városa, Nápoly 1 millió, Torino 980 000, Genova 700 000, Palermo 700 000, Bologna 400 000, Firenze 400 000 és Velence 310 000.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek.

Olaszország Európa fiatal államai közé tartozik, hiszen csak 1870. szeptember 20-án zárult le az egyesítéséért folytatott harc, amikor a Giuseppe Garibaldi által vezetett bersaglierik áttörték a Pápai Államot jelképező római városfalat. Ezt követően a Savoyai-család vezetésével monarchiává alakult. Olaszország 1949. április 4-én alapító tagként a NATO szervezetébe lépett. Az ipar fejlődésében tapasztalható történelmi késés mellett hátrányos helyzetet eredményezett az ipari nyersanyagokban és energiahordozókban mutatkozó hiány is. Az export közel fele, az import kétharmada a kikötőkön keresztül zajlik. Olaszország egyetlen iparilag fejlett országa Dél-Európának. Észak-Itáliában a tőkés átalakulás hosszú történelmi múltra tekinthet, Dél-Itáliában a feudális nagybirtokosok akarata határozza meg a mindennapokat.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. A GDP/fő: 20 800 USD (1998), gazdasági növekedés: 1,4 % (1998), inflációs ráta: 2,9% (1998). Olaszország gazdasági fejlődése 2000-ben az EU átlaga alatt maradt. A lemaradás fő okai elégtelen vagy túlzott ügyintézés, hiányos infrastruktúra, rossz munkaerőképzés, a tudományos kutatásokban lemaradás, az EU normáihoz való alkalmazkodás nehézségei. A GDP növekedése 2,9%-os, míg az ipari termelés 3%-kal nőtt 2000-ben. Jelentős előrelépés történt a munkaerőpiacon annak az új rendelkezésnek a bevezetésével, amely megkönnyíti a részmunkaidőben illetve a biztos határidejű munkaszerződésekkel dolgozók munkavállalását, így közel 400 000 új munkahely jött létre főleg az új gazdaság (New economy) területén, de még így is 10,5%-os marad a munkanélküliségi ráta, amelynek területi el-

oszlása változó. Míg Rómától délre a friss diplomások 40%-a munkanélküli, addig az északi tartományokban jelentős munkaerőhiány mutatkozik, és ezt még a bevándorlások új kvótarendszerével sem sikerül jelentős mértékben mérsékelni. Az infláció 2,9%-kal emelkedett, ennek okozója a nyersanyagban szegény Olaszország kőolaj-behozatalának növekedése, illetve az eurónak a dollárral szembeni leértékelődése.

A foglalkozási szerkezet: az aktív lakosság 61%-a a szolgáltatásokban, 32%-a az iparban és közel 7%-a a mezőgazdaságban dolgozik. A munkanélküliségi ráta még mindig magas (1998-ban 12,1 % volt).

Energiagazdálkodás. Az ország energiaszükségletét 85%-ban importból fedezi, bár Olaszországban jelentős gázmezők találhatók.

Bányászat. Ásványi kincsekben szegény, elsősorban kősó, pirit, mangán, ólom, cink és márvány bányászata folyik.

Ipar. Az ipar bölcsője Észak-Olaszország. A kézművesipart (pl. velenicei üveg- és textilipar, Faenza környéki fazekasság, firenzei bőripar és ékszeripar stb.) a gyáripar váltotta fel. A gyáripar óriásai: Pirelli gumigyár, Montecatini vegyiművek, Fiat autócég. Az ipar vezető ágazatai a gépgyártás, vegyipar, építőipar, élelmiszeripar, kohászat, textilipar, bányászat.

Lignitet bányásznak Toscana és Umbria régióban, földgázt a Piacenza–Parma–Ravenna vonal mentén, kőolajat Emilia-Romagna, Piemonte, Szicília, Basilicata régiók területén termelnek. Az ólom- és cinkkitermelés és kohósítás Szardínia területén jelentős, ezenkívül termelnek még ezüst- és mangánércet, ként, márványt (Carrara). Kőolaj-finomítók vannak: Genova, La Spezia, Livorno, Gaeta, Nápoly, Taranto, Trapani, Messina, Siracusa, Ravenna, Porto Marghera, Trieszt városokban és a csővezeték mellett (Milánó, Novara, Mantova). Toscanában a geotermikus erőművek is vannak. A vaskohászat központjai: Genova-Cornigliano, Piombono, Nápoly, Trieszt, Porto Marghera, Taranto (acélgyártás). Északon Milánó, Brescia, Torino, Közép-Itáliában pedig Terni kohászata kiemelkedő. Az EU-ban Németország után Olaszország a második legnagyobb acéltermelő (25 millió tonna /1997). Az olasz autóipar 80%-át a Fiat cég (Torino és Firenze) adja. Sportautókat az Alfa Romeo (Milánó), Lancia (Torino), Ferrari (Modena) és a Lamborghini cégek állítják elő. Háztartási gépek közül jelentős a hűtőszekrénygyártás, a mosógép (pl. Zanussi), irodagépek, számítógépek (Ivrea, Milánó, Torino). Fejlett a vegyipar (Piacenza, Ferrara), az autógumi-gyártás (a Pirelli cég Milánóban és Torinóban), műszálipar (Lombardia), cementipar (Szardínia, Szicília, Puglia). Tradicionális iparág a textilipar, a világhírű olasz cégek (Benetton, Fiorucci, Versace, Gucci, Valentino) vezetésével (Lombardia, Piemonte, Toscana régiókban). A kül-

földről származó nyersanyagra épülő pamutipar tekintetében Olaszország első Európában (Milánó környéke, Bergamo és Torino környéke), a gyapjúipar (Piemonte, Veneto tartományban, Vicenza környékén és a Toscana Prato vidékén. A selyemipar központjai Vomo és Veneto, a len- és kenderfeldolgozás Lombardiában összpontosul. A ruha- és kötöttáruipar északnyugaton és az Arno völgyében., a cipőipar Vigevano és Varese központokkal. A divatáru mellett jelentősek a lakberendezési áruk (csempe, bútor, lámpa) és az élelmiszeripar.

Gazdasági körzetek.

(1) Északnyugat: Lombardia, Piemonte, Liguria, Valle d' Aosta tartományokkal az olasz gazdaság centrumtársága. Az ipari háromszöget Milánó, Torino és Genova alkotja. Milánó Lombardia fővárosa (1,3 millió fő), valamennyi iparág megtelepedett a városban. Környékén a belterjes mezőgazdaság is jelentős. Cremona a vonóshangszer-gyártásáról nevezetes (Stradivari hegedűk), Monza (Forma-egyed autópálya), Varese (pamutipar), Como (kőfaragás, selyemipar, idegenforgalom), Brescia (gépgyártás), Bergamo (pamutipar) lombard városok. Torino elővárosában, Mirafioriban épült fel a Fiat hatalmas ipartelepe. Ivrea az Olivetti műszergyár központja, Aosta (vízerőművek, turizmus, kereskedelem). Genova (kikötő, gépipari, kohászati, hajóépítő központ), La Spezia (kikötő, kőolaj-finomító).

(2) Északkelet- és Közép-Olaszország: az ország második nagy körzete Trentino-Alto Adige, Veneto és Friuli-Venezia Giulia, valamint Emilia-Romagna, Toscana, Umbria, Marche régiókkal. Vegyes gazdálkodású vidék, jelentős élelmiszeripari, kötöttáru- és cipőipari, valamint bútorigipari központokkal. Trento az elektronikai ipar központja, Bolzano (turizmus, alumíniumkohászat), Trieszt (gépipar, kőolaj-finomító), Veneto, Velence (világhírű idegenforgalmi centrum, kézművesipar), a közeli Porto Merghera (kőolaj-finomítás, vegyipar, alumíniumkohászat, gépgyártás), Padova (egyetemváros), Verona (vasúti és közúti csomópont), Vicenza (textil- és bőripar). A Via Emilia ipari tengely mentén terül el Bologna (egyetem, gépipar, textil- és ruházati ipar, élelmiszeripar), Piacenza (főlgázalapú vegyipar), Parma (tejfeldolgozás), Modena (autóipar), Ravenna (kőolaj-finomítás), Ferrara. Toscana fővárosa Firenze (képtárak, bőr- és cipőipar, gépipar), Pisa (ferde harangtorony), Livorno (halászat, fémipar, gépgyártás), Piombino (kohászat), Prato (gyapjúipar). Umbria, a „Harmadik Olaszország” tagja, Perugia (feldolgozóipar, kereskedelem), Assisi (a legendás Szent Ferenc városa), Terni (kohászat és vegyipar). Marche régió Ancona kikötővárossal (szén- és vegyipar). Lazio régió, a fővárossal, Rómával (az

„örök város”, 2800 éves ókori és középkori műemlékekkel, szétszórt city-funkciókkal, politikai és művelődési szerepkörök, közlekedési csomópont, a FAO* központja), de gazdasági téren csak második Milánó után.

(3) Mezzogiorno: a hagyományos dél, viszonylag elmaradott vidék (Campania, Abruzzo, Molise, Puglia, Basilicata, Calabria, Szicília, Szardínia), újabb modernizációs folyamatok beindulásával. Jelentős a mezőgazdaság (déli gyümölcs, szőlő, oliva) és az idegenforgalom. Az Abruzzo régió központja Pescara (vegyipar, fürdőhelyek), Molise (élelmiszeripar, vegy- és építőanyag-ipar), Puglia régió belül jelentős Tarantó (acélipar), Brindisi (vegyipar), Foggia (élelmiszeripar), Bari (fém- és vegyipar, szolgáltatások). Campagna központja Nápoly (az ország harmadik legnépesebb városa; idegenforgalom, kohászat, autógyártás), Pomigliano d' Arco (Alfa Romeo autókat szerelnek össze), textilipar, kőolaj-finomítás, élelmiszeripar), Salerno (textilipar). Calabria (élelmiszeripar), Szicíliában Messina (kőolaj-feldolgozás, idegenforgalom), Catania (az Etna vulkán keleti lábánál, kereskedelmi központ), Siracusa (kőolaj-finomító, vegyipar), Palermo (gépipara, élelmiszeripar). Szardínia fővárosában Cagliari-ban kőolaj-finomító épült.

Mezőgazdaság. Az összterület 30%-a szántó, 16%-a rét és legelő, 10% kert. A birtoktulajdonosok szerint a tőkés mezőgazdasági üzemek bér munkásokkal termelnek, a kis- és középbirtokosokat a mezzadria-rendszer követi, azaz a vegyes gazdálkodás részes, többnyire feles művelése, majd a latifundiumok dél-olasz birtokformája zárja a sort. A legfejlettebb mezőgazdasági terület a Pó síksága, a Lombardia és Emilia-Romagna, ahol intenzív, főleg a takarmányozó szarvasmarha-tenyésztés fejlődött ki. Ugyanitt jelentős a búza, rizstermelés, a szőlőművelés és borkészítéskódás. Az alpesi rétgazdálkodás a hegyláb-lépcső területén jelentős. Olaszország a világ bortermelésének egyötödével (51 millió hl) büszkélkedhet, és csupán Franciaország előzi meg. Olajbogyó-termelése a világ élvonalában van, olívaolajból pedig Spanyolország mögött a második helyet foglalja el a világranglistán. Jelentős még a citrusfélék, a mandula-, a zöldségtermesztés, a dohány, szója, kendertermelés. Az állattenyésztés (a szarvasmarha, sertés, juh, kecske, szárnyasok) a növénytermesztési ágazatot erősíti.

Közlekedés: A 303 000 kilométeres úthálózat (ebből 7000 km autópálya) korszerű telekommunikációs hálózat. A vasútvonalak hossza 19 000 km. Legnagyobb tengeri kikötők: Genova, Trieszt, Taranto, Nápoly, La Spezia. Repülőterek: Milánó, Róma, Torino, Genova.

Olaszország részesedése a világkereskedelemből 5% körüli.

Térszerkezeti alapon két fő területre osztható.

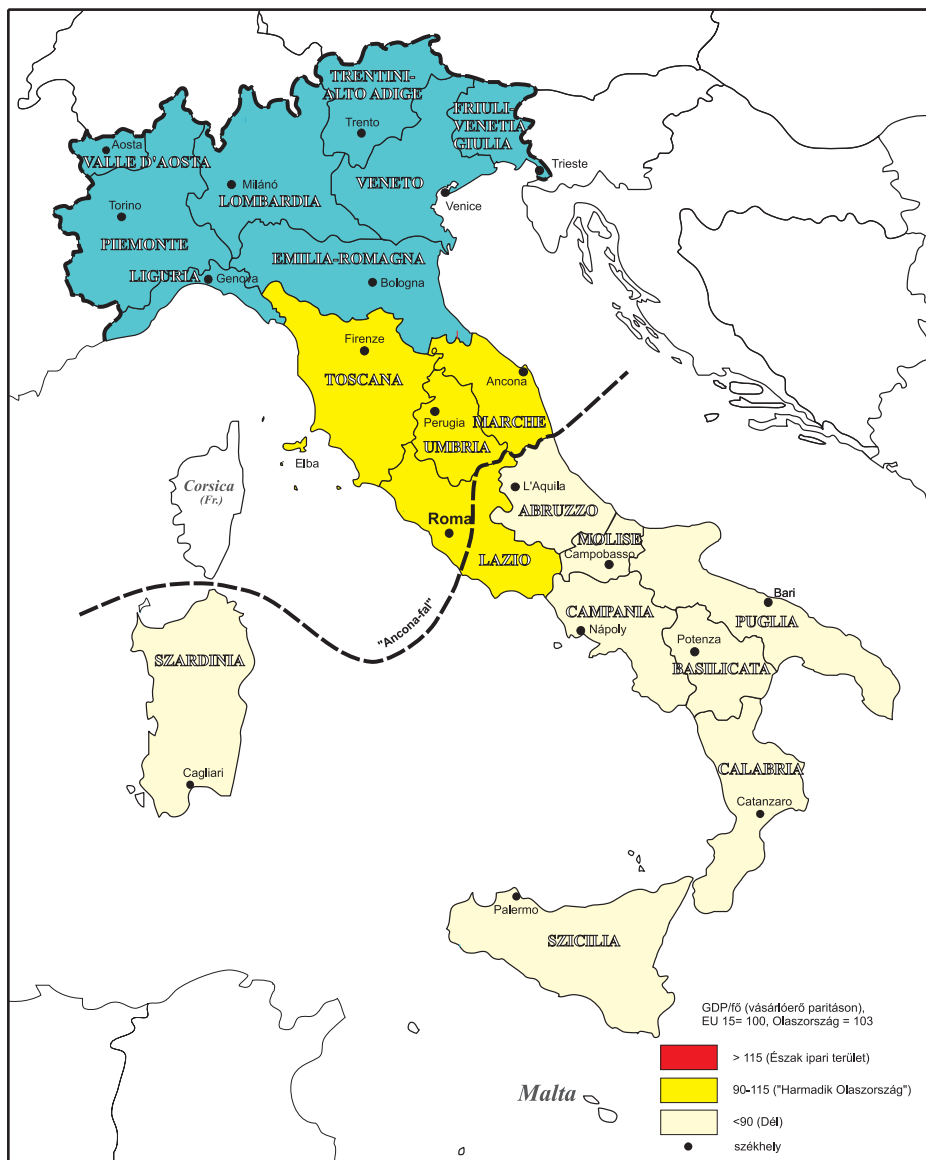
(1) Észak-Olaszország: fejlett ipar (a tőkeerős észak) és magas színvonalú mezőgazdaság, centrumhatásokkal. Ez alkotta a tradicionális ipari centrumot, az „Első Olaszországot”. Jelentős energiatartalékokkal rendelkezik, főleg vízenergia. A középkori észak-olasz városállamok erős hatása, fejlett kézműipar és a későbbi gyors iparosodás eredményeképpen ért el kimagasló gazdasági fejlődést. Alpesi hágók: Szt. Bernát, Szt. Gotthárd, Brenner. Alagutak: Simplon, Fréjus, Mont Blanc. Legfejlettebb vidékei: Lombardia, Valle d’ Aosta, Emilia-Romagna.

(2) Dél-Olaszország: a teljes Mediterráneum jellemzőivel a „Második Olaszország” az Ancona-faltól délre húzódik, a görögök, főniciaiak kolóniai, az egykori köztársaság és császárság központja. Róma sokarcú szerepköre, lassan felzárkozó gazdaság, sajátos társadalmi szerkezet, gazdasági periféria és félperiféria, kijárat a Ligur-, Tírrén-, és Adriai-tengerre, a félsziget egyetlen pontja sem fekszik a tengerparttól 100 km-nél távolabb, mediterráni klíma, a tömeges kivándorlás területe. A Mezzogiorno térség az ország legelmaradottabb vidéke. A nemzeti regionális politika legnagyobb szabású vállalkozása éppen a Dél-Olaszország felzárkóztatására irányuló Mezzogiorno-program jelentette. Sikerágazatként emlegetik azt, hogy a Fiat itt végzi a világsikernek számító Punto összeszerelését. Ennek következtében a Mezzogiorno exportja az utóbbi években dinamikus növekedést ért el. Újabban dinamikusan fejlődik a „Harmadik Olaszország”, a Veneto, Trentino-Alto és Lazio régiókkal.

A regionális fejlettségi különbségeket a 9. ábra szemlélteti.

Turizmus, idegenforgalom. Évente 60 millió turista látogatja meg Olaszországot. A Világörökség 60%-a Olaszországban található. A turistákat több mint 50 000 szálloda és panzió fogadja. Európa első autópályája (1924-ben épült) Milánótól a Ligur-tengerpartig tart. Jelenlegi autópályahálózata 6860 km-t tesz ki. Genova, Taranto, Velence és Trieszt a világ nagy forgalmú kikötői közé tartozik. A gazdag kultúrtörténeti emlékek, építészeti értékek, színvonalas rendezvények mellett az emberek jellegzetes mediterrán életvitele, közvetlen kedélyessége, temperamentuma és az utcák nyüzsgése vonzzák a turistákat Itália földjére. Nagyszerű tengerparti üdülő- és fürdőhelyekkel rendelkezik (Adria-part, Olasz-Riviéra). A római köztársaságkori (Kr. e. VII–I. századi) művészet elválaszthatatlan a régi itáliai nép, az etruszkok és a görögök művészetétől. A néhol máig fennmaradt hidak tették lehetővé a híres római hadiutak tökéletesítését. A román művészet egyik legszebb példája a pisai dóm a keresztlőkápolnával és a különálló, ferde harangtoronnyal. A XIII. századtól a

gótika vált uralkodóvá: a bordásívű kupolaépítés szép példája a Brunelleschi tervei szerint épült firenzei dóm harangtornya. A kor festészetét és szobrászatát a trecento (1300-as évek) művészetének is nevezik. A trecento a reneszánsz nyitánya volt, melynek kiforrott időszaka már a

9. ábra. Regionális fejlettségi különbségek Olaszországban

quattrocento (1400-as évek). Ennek bölcsője Firenze lett. Leonardo da Vinci művészete hidat jelent a cinquecento (1500-as évek) művészetéhez. Michelangelo híres szobra, a Mózes és a Sixtus-kápolnát díszítő festménye, az *Utolsó ítélet* Rómában látható. A XVI. század elejétől Velence is a művészetek egyik központja. A művészettörténet értékes és szép emlékeivel az ország egész területén találkozhatunk. A világhírű milánói Scala nem egyszerűen színház, hanem a Dómhoz hasonlóan a város jelképe. Az országban rendszeresek a nemzetközi zenei és folklórfesztiválok, versenyek (Verona, Palermo, Agrigento és a Róma közeli Altari). Alpesi tavai (Garda, Maggiore, Lugano, Como) igen látogatottak.

Róma, az ország fővárosa csaknem háromezer éves múltra tekint vissza (Colosseum, Forum Romanum, Circus Maximus, az Angyalvár, az ókeresztény emlékek és a katakombák, reneszánsz és barokk épületek). Róma császárváros. Az olasz fővárosba ékelődik a Vatikán – a római katolikus egyház szellemi és adminisztratív központja, 1929-től a Pápai Állam –, melynek fő látnivalója a Szent Péter tér és -bazilika. A cölöpökre épült Velence (Venezia) az ország leglátogatottabb városa (Canal Grande, Szent Márk tér a Doge-palotával, a bizánci jellegű székesegyházzal, a környéki Lido homokturzásain nemzetközi hírű fürdőhelyek vannak). Genova, a legnagyobb kikötőváros az Olasz-Riviéra közepén (a Keleti- és Nyugati-Riviéra találkozásánál) fekszik. A világhírű fürdőhelyek sorából kiemelkedik San Remo és Imperia. A Pó-síkság nagyvárosai közül Torino, Milánó és Verona az alpesi túrák kiindulópontjánál fekszik. Padova és Bologna híres középkori egyetemeivel, Ravenna bizánci stílusú templomaival emelkedik ki. Toscana központja, az Arno-parti Firenze reneszánsz emlékeiről híres (Palazzo Vecchio, Dóm, Uffizi-képtár). Rimini 60 000 szállodai ágygal az Adria-parti fürdők fő helye; közelében találjuk a turistákból élő miniállamot, San Marino Köztársaságot. Dél-Olaszország leglátogatottabb városa a görög alapítású, festői fekvésű Nápoly, közelében a vulkáni hamuval betemetett Pompeji és Herculaneum ókori romvárosokkal. Híresek a Sorrentói-félsziget üdülőhelyei (Amalfi, Salerno), valamint a csodálatos Capri-sziget. Szicíliában az Etnán kívül felkeresik a görög alapítású városok épen maradt ókori emlékeit, Taorminát, Siracusát, valamint Palermo kikötővárosát.

A turistacsalogató rendezvények közül néhány: Vízkeresztkor Rómában vidám vásár, júniusban János napi búcsú; Firenzében húsvétkor látványos egyházi ünnepség tűzijátékkal, májusban pedig a Maggio Musicale opera- és hangversenyünnepe.

Appenini-félsziget. Az Adriai-tenger partján, Ravenna és Rimini között építették ki Olaszország egyik legnagyobb (160 000 m²-es) kempingtáborát (Camping Cesenatico) és sporttáborát (Eurovamp). Megközelíthető a Bologná-tól Rimini felé vezető A14-es autópályáról is. San Marino távolsága innen 40 km.

Szicília. A Földközi-tenger legnagyobb szigete, melynek keleti oldalában az Etna tűzhányó működik (3323 m). Városai: Palermo, Argigento, Taormina, Siracusa görög és római műemlékekben bővelkednek. Látnivalók: Catania, Etna, Taormina, Palermo, Monreale, Cefalu.

Szardínia főleg gránitból épül fel, szárdok lakják.

Utazások Olaszországban: Firenze–Róma–Sorrento, „Bella Sicilia”, Elba szigete és a toscán városok, Velence és a Brenta-völgyi kastélyok, észak-olasz kiskörút, Lignano, Lido di Jesolo, Lido Adriatico, Cesenatico, Cervia, Milánó, Maritima, Ligur-tengerpart, Follonica, Vieste, Sorrentói-öböl, Terrasini, Giardini Maxos, Campania, Calabria, Puglia.

San Marino és Vatikán nem EU tagországok. Mivel Olaszország területén alakultak ki, így inkább turisztikai szempontból ismertetjük.

San Marino (Repubblica di San Marino). Kis köztársaság Olaszországban, az Appenini-félszigeten. Tulajdonképpen egy kis városállam, Európa legrégebbi köztársasága. Alkotmánya 1263-ban kelt. Olaszországgal van vámunióban. Évente 3 millió turista keresi fel. Rimini kikötővárosából drótkötélpályán is megközelíthető. Zászlaja fehér-kék, közepén a köztársaság címerével (a címerpajzson három hegycsúcs, rajtuk három torony, legalul a Libertas felirattal, felül az önállóságot szimbolizáló korona). Határátkelője Conline di Stato. A köztársaság határán semminemű útlevél vagy vámellenőrzés nincsen. Északról az Emilia Romagna, délről a Marche-Montrefeltro olasz tartomány határolja. Megközelíthető a Bologná-tól Rimini–Ancona felé vezető A14-es autószertrádáról (Adriai autószertráda) délnyugatra (balra), 24 km. Közele repülőterek: Rimini vagy Forli. Bologna távolsága 135 km, Ravenna 70, Milánó 330, Róma 350 km, Ancona 130, Forli 74 km. Fő idegenforgalmi látványosságai: Monte Titano, San Marino város történelmi központja, várak. Jellemzősége: számos látványossága, középkori hagyományok éltetője, a konferenciaturizmus központi helye, divatbemutatók, sport- és népiünnepélyek, más ünnepségek, kutyabemutatók, motocross, fotóművészet, dzsesszkoncertek, skating (görcsorsolya), galamblovész, vadászat. Kiállítások, bemutatók, fesztiválok, színházi szeregszemlék. Leghíresebb ünnepe a köztársaság ünnepe szeptember 3-án. Ekkor íjászversenyt rendeznek (Palio dei Balestrari).

Területe: 61 km², szabálytalan négyszög alakú terület, lakossága 24 599 fő (1993-ban), melyből a fővárosban, San Marinóban 4385-ön laktak. Fontosabb települései: Serravalle 7000 fő, Borgo Maggiore 5100 fő, Faetano 795, Domagnano 2100, Chiesanuova 812, Acquaviva 1240, Fiorentino 1716, Montegiardino 672. Nemzeti nyelv: olasz, de beszélnek franciául, angolul vagy németül. Hivatalos vallása: a római katolikus. A vallásos és a világi ünnepeket megünneplik. Természeti szépségek: Titano-hegy (750 m magas), Rupe del Monte Titano és a Canepa-barlang, Torracia település mészkövei, Montecerreto park, Ausa park. Éghajlata mérsékelt, évi középhőmérséklet 16 fok, ritkán havazik. Története: A legenda szerint egy kőfaragó szent Dalmácia egyik szigetéről, Arbérről került ide és a Monte Titanon élt visszavonultan és megalapította a Diocletianus császár uralkodása idején üldözött keresztények kis közösségét. A középkorban létező kis telepek: Cenobio, Pieve, Castello. A római császárság után a városállami forma, a Commune fokozatosan alakult ki. Először Szent Marinus földjének hívták e vidéket, majd később lett San Marino. Az önkormányzatot a családfők gyűlése (Arengo = népgyűlés, vagyis a szavazati joggal rendelkező polgárok) alkotta, az elnöke a Rector volt. Később kinevezték a kapitányt. 1243-ban választottak először két konzult, vagyis régens kapitányt, akiket azóta hathónaponként mások követnek a tisztségviselésben. Az önállóságukra büszkék. 1463-tól a köztársaság területe változatlan maradt. A kis városállamot kétszer foglalták el: 1503-ban Cesare Borgia és 1739-ben Giulio Alberoni kardinális. 1797-ben Napoleon felajánlotta, hogy megnagyobbítja a köztársaság területét, de lemondtak erről. A II. világháború alatt 100 000 embernek adott menedéket. Ma is független, demokratikus, semleges állam. Tiszteletben tartja évszázados hagyományait. Napjainkban a népgyűlést évente kétszer hívják össze: az államfői, a régenskapitány-váltást követő vasárnapon, amikor a választópolgárok előterjesztik közérdekű javaslatokat, kéréseiket az Általános Nagytanácsnak. A törvényhozó hatalmat a Nagytanács gyakorolja, melynek 60 tagját öt évre választják a köztársaság polgárai. A két államfő (régens kapitány) hat hónapra kapja a megbízatást. Beiktatásuk április, illetve október hónapban van. Három miniszterre van (külső, belső és polgári védelem, pénzügyek és gazdasági vezetés minisztere) és hét kormányképviselő.

Közigazgatása. Az ország 9 várkerületre oszlik, melyek a régi egyházi kerületeknek felelnek meg. Élükön egy-egy önkormányzat és egy-egy várkapitány áll. Ezenkívül két kormány megbízott képviseli az államot a jogvitákban. Honvédelmi és rendfenntartó szervezeteire jellemző, hogy

önkéntesekből szervezett egyesített katonai egységekkel rendelkezik. Van egyesített rendőrszáhada, díszőrsége (Nemesi Gárda) a két Capitano Reggelente a két államfő és az Általános Nagytanács védelmét szolgálja. A várőrséget tűzérési fegyverekkel szerelték fel. Az ország rendjéért és biztonságáért a rendőrség felel. Jelenleg 60 európai és Európán kívüli állammal tart fenn diplomáciai és konzuli szintű kapcsolatot. Hivatalos kapcsolatot tart fenn az Európai Unióval.

Gazdasága: földművelés, építőkö-kitermelés, juhászat, kézművesség (kerámia, csempe, bútor, likőr, festékáru, textília), idegenforgalom.

Látnivalók, nevezetességek: San Marino főváros történelmi központja. műemlék („az utódok gyönyörűségére évszázadokon át megőrzött városka”). Kormánypalota (Palazzo Pubblico), a régensi palota előtt megtekinthető az őrségváltás. Kongresszusi Palota (Palazzo dei Congressi, 750 férőhelyes, építője Terza Torre), Antico Monastero Santa Chiara középkori épülete. Szent Péter-bazilika és kistemplom (Basilica e Chiesetta din San Pietro), itt található San Marino és San Leo sírja. Szent Ferenc templom (Chiesa sin San Francesco) és mellette a hozzátartozó Képtár és Múzeum (Il Museo di Stato Russo si San Pietroburgo a San Marino), a kapucinusok San Quirimo temploma és a San Marino-i Képzőművészeti Kiállítóterem. A Giornate Medioevali múzeum (a középkor történeti eseményeit mutatja be). Más magánmúzeumok: Maranello Rosso-gyűjtemény (Collezione Maranello Rosso), a Modern Fegyverek Múzeuma (Museo delle Armi Moderne), a Régi Autók Múzeuma (Museo delle Auto d' Epoca), a Panoptikum (Museo delle cere), Madárház és Akvárium (Reptilium-Aquarium). Színházak és sportpaloták: Teatro Titano (750 hely), Palazzo Gregotti (200 hely), Teatro Concordia (400 hely), Teatro Nuovo (850 hely), Multiventi Sport Domus, Sale Polivalenti di Serravalle (a fővárostól északkeletre, uszodával.) Az Etnofesztivál: áprilistól szeptemberig, több alkalommal. Híres szimfonikus zenekara van. Híresek a szépségbemutatói és a Miss San Marino ünnepély. Clessidra atomica – 1997-től felszerelt naperőrmű, dzsesszkoncertek, teniszversenyek (Montecchióban, Cassa di Risparmio). Egyetemi oktatás: Centro Naturalistico Sammarinese (C. N. S.). A Monte Titano csúcsán három bástya, torony látható. Ezt az erődöt kapukkal, tornyokkal, bástyákkal ékesített városfal és várak köti össze az alant elterülő várossal. A második toronyban a Régi fegyverek Múzeuma van.

Vatikán. Róma központjában, a Szent Péter-székesegyház környékén terül el a 0,44 km² nagyságú városállam, teokratikus monarchia (olaszul: Stato della Citta del Vaticano), pápaváros. A Szent Szék fővárosa.

1929-ben, a lateráni egyezményben az olasz állam elismerte a római katolikus egyházfő szuveranitását. A városállamot 1000 római katolikus pap lakja. Népsűrűsége 2272 fő/km². Látnivalók Szent Péter-katedrális, Sixtus-kápolna, pápai nyaraló. Van saját rádióadója, sajtója, postája, erőműve és pályaudvara.

A Kilencek

1970. június 30-án tárgyalások kezdődnek négy tagjelölt országgal (Dánia, Írország, Norvégia és az Egyesült Királyság) Luxemburgban. 1972. január 22-én Dánia, Írország, Norvégia és az Egyesült Királyság csatlakozásáról aláírják a szerződést Brüsszelben. 1973. január 1-jén Dánia, Írország és az Egyesült Királyság csatlakozik a Közösséghez (Norvégia a népszavazást követően visszalép).

7. Egyesült Királyság

(Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága)

Az EU (EK)-tagság történetéből. Az európai történelemben meghatározó szerepet játszó szigetország nem volt ott az integráció alapító tagjai közt. Későbbi csatlakozása jelezte, hogy nem kíván kimaradni ebből a folyamatból. Csatlakozásának motivációjaként éppen a politikai és gazdasági elszigeteltség (izoláció) elkerülése jelentkezett. 1961. augusztus 9-én az Egyesült Királyság felvételét kéri az EGK-ba. 1961. november 8-án megkezdődnek a csatlakozási tárgyalások az Egyesült Királysággal. 1963. január 29-én a csatlakozási tárgyalások megszakadtak. 1967. május 10-én az Egyesült Királyság másodszor is benyújtja EGK-csatlakozási kérelmét. 1970. június 30-án Luxemburgban megkezdődnek az Egyesült Királysággal folytatott új tárgyalások. 1972. január 22-én az Egyesült Királysággal aláírják a csatlakozási szerződést az EGK-hoz. 1972. július 13-án a brit al-sóház jóváhagyja az Egyesült Királyság csatlakozását. 1973. január 1-je az Egyesült Királyság csatlakozásának napja. 1975. június 5-én az Egyesült Királyság népszavazással az EGK-ban maradás mellett dönt. 1986 óta az EU tagországa. 1990. október 8-án csatlakozik az EMS-hez (European Monetary System / Európai Pénzügyi Rendszer).

Országjellemzők: a világtengerre nyitott szigetország, egyik legfejlettebb nyugat-európai állam, a világ egyik legfejlettebb ipari-agrár országa. Az első és második ipari forradalom hazája (fonó-, szövő-, gőzgép), a kapitalizmus szülőhazája, az egykori legnagyobb gyarmatbirodalom anya-

országa, a tengerek volt ura, a „világ műhelye”. Ma is csúcstechnológiai iparágak* hazája. Az Egyesült Királyság, ezen belül London, itt is a City, ma is a világ egyik legfontosabb pénzügyi központja; a közlekedésben a „balra hajts” brit jellegzetesség.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Teljes neve: Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága (UK; United Kingdom). Területe 241 752 km², népessége 59,1 millió fő, népsűrűsége 242 fő/km². A Brit-szigeteken Nyugat-Európa partjainál fekszik. Partvidéke erősen tagolt tágas tölcseértorkolatokkal, ez kedvező a tengeri hajózás szempontjából. Középen észak–déli irányban a Pennine-hegység húzódik, amelyhez északról a Skóciai-magasföld, nyugatról a Wales hegyei, délről síkságok csatlakoznak. Észak-Írország dombos területű. Éghajlata óceáni, a Golf-áramlás hatása alatt áll. A tél enyhe, a nyár hűvös. Legnagyobb folyói Temze, Severn, Humber, Clyde, Tweed. Legnagyobb tava Lough Neagh. Legmagasabb pontja a Ben Nevis (1343 m), tengerpartjának hossza 12 400 km.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. A „Britannia” elnevezés történetileg görög és latin nevekből származik, valószínűleg kelta eredet is gyökerezik benne. Bár a teljes történelmi időskálát tekintve a kelták nem túl korán érkeztek a Brit-szigetekre, mégis csupán általuk került be Britannia az írott történelembe. A „kelta” kifejezés leggyakrabban a Brit-szigetek angolszász hódítóit megelőző lakóinak megkülönböztetésére használatos. Britannia magába foglalja a hagyományos értelemben vett Nagy-Britanniát (Anglia, Wales és Skócia), valamint Észak-Írországot, s egyben része az Európai Uniónak is. A középkorban erős feudális állam volt, a világon mindenütt gyarmatosított, az egyik legnagyobb gyarmattartó hatalom volt. James Watt találmánya és a találmány terjedése, a gőzenergia az eddigi lehetőségeket messze meghaladó teljesítménye lehetővé tette a termelés hatékonyságának növelését. A hatékonyság fontos ipartelepítő tényezővé vált. A gőzgépek energiaszükséglete, anyagszükséglete és a működésük révén előállított termékek anyagszükséglete miatt az első jelentős ipari tömörülések szén- vagy/és vasérclelőhelyek közelében alakultak ki. Ezeket a legkorábban kiépült iparvidékeket nevezzük régi iparvidékeknek, melyek ma nem tudják az ipari szektoron belül megtartani hegemon helyzetüket. Az ipari termelés sokrétűsége, a nyersanyag- és energiaigény (a munkaerő mennyiségi, minőségi mutatói) új központokat teremtettek. Nagyon gyorsan növekedett a kikötők kapacitása, miközben a tenger mellett hatalmas ipari beruházások is folytak. A kikötők közül ma nem egy fontos népes-

ségcentrum lett. A XVIII. században alakult az óriási angol gyarmatbirodalom és az angol egyeduradalom a tengereken. 1801. január 1-jén a brit és az ír parlament egyesült.

Európa legnagyobb szigetcsoportjának nagy részét ma Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága (United Kingdom) foglalja el. Anglia a XIII. században Walesre, majd két évszázad múltán Skóciára is kiterjesztette hatalmát. Így született meg Nagy-Britannia. S miután 1801-ben Írország parlamentje egyesült az angol parlamenttel, létrejött az Egyesült Királyság. A II. világháború után kénytelen volt lemondani gyarmatainak többségéről. Volt gyarmatai is sorra felszabadultak, de hogy gazdasági kapcsolataik ne szakadjanak meg, 1947-ben létrehozták a Brit Nemzetközösséget.

Népessége 59 113 439 fő (1999), a népesség szerkezete: angol 80%, skót 10%, ír 4%, walesi 2%, indiai 1%. Vallások: anglikán 67%, római katolikus 13%, presbiteriánus 7%, egyéb 13%. Nyelvek: angol, skót, ír, walesi. Hivatalos nyelve az angol. Államforma: alkotmányos monarchia (parlamentáris királyság). Városban lakók aránya: 89 %. Lakosság koraránya: 14 év alatti: 19%, 15–59 éves: 61%, 60 év feletti: 21%. Fővárosa London (elővárosokkal, alvóvárosokkal* 7 122 000 fő, 1997). Főbb városai: Birmingham 1 009 000 fő, Leeds 721 000 fő, Glasgow 684 000 fő, Sheffield 531 000 fő.

Közigazgatási egységek: 4 alkotmányos rész, melyből Anglia: 39 grófság (county) és 7 nagyvárosi grófság (metropolitan county); Wales: 8 grófság (county); Skócia: 9 kerület (region) és 3 szigetcsoport (island area); Észak-Írország: 26 körzet (district).

Gazdasági és történelmi régiói (északról délre)

(1) *Skócia*. A Skót-felföldön terül el, a Glasgow–Edinburg ipari tengely között. A legritkábban népesült országrész. A mikroelektronikai csúcstechnológia területe: „skót szilíciumvölgy” (mikrochipek, digitális kijelzők, szoftverek gyártása). Edinburgh egyik legszebb város, pénzügyi központ, 1437 óta Skócia fővárosa, régi egyetemi város (1582), nyomdaipari központ. Glasgow ipari város, kikötő, Skócia gazdasági fővárosa.

(2) *Wales*. Kevésbé városias vidékével, az állattenyésztés, kőszénipar, vas- és színesfémkohászat, kőolaj-finomítás jellemzi. Legnépesebb városa Cardiff, valaha a világ első szénkiviteli kikötője volt. Ma az autóipar (Rover), villamosgép- és kábelgyártás, élelmiszeripar jelentős. Az iparok a Swansea-völgyben települtek. Port Talbot és Swansea a brit vas- és acélipar jelentős központjai.

(3) *Észak-Anglia*. A Tyne folyó torkolatában alakult ki Newcastle-upon-Tyne, ipari nagyváros (vaskohászat, hajóépítés), kikötő. Más váro-

sok: Sunderland (Nissan autókat gyárt), Middlesbrough, Darlington és Stockton (mozdonyok); e két utóbbi város között indult meg 1825-ben George Stephenson feltaláló vezette első mozdony.

(4) *Északnyugat-Anglia*. Az angol ipari forradalom egyik bölcsője, a Középső-Pennine és az Ír-tenger között. Természeti kincsei a kőszén, kő-só. Világhírű pamutipara, vegyipara, gépgyártóipara van. Két nagy agglomerációja: Manchester, az ország legnagyobb textilipari központja, a „gyapot fővárosa”, a környező „pamutvárosokkal”: Blackburn, Bolton, Preston és Liverpool (kikötő, gépipar, vegyipar, bőripar), St. Helens az üvegipar központja.

(5) *Yorkshire és Humberside* a brit kőszénbányászat központja, a Középső-Pennine keleti előtere és az Északi-tenger között. West Ridign gyapjúipari központ, Leeds (gyapjufeldolgozás, ruházati ipar, elektrotechnika, elektronika), Bradford (gyapjú és selyemáru), majd Halifax, Huddersfield, Wakefield gyapjúipari központok. A tradicionális acél- és szerszámgépgyártás központja Sheffield, az „acélváros”. Rozsdamentes acélokat állít elő (szerszámok, kések, ollók).

(6) *Nyugat-Midlands* a Pennine déli előterében terül el. A brit gazdasági élet jelentős térsége volt. Ma is egyoldalúan nehézipari jellegű vidék. A helyi kőszénmedencékre, a hazai és importált nyersanyagokra támaszkodó tradicionális vasiparához az évszázadok során egyre több iparág társult. Ezen a területen alakult ki a világ első nehézipari körzete, a „Black Country” („Fekete vidék”). A vas- és színesfémkohászat társult iparágai a gépjárműgyártás, a gépipar, vegyipar. Tulajdonképpen innen indult el világhódító útjára az első ipari forradalom. Főbb ipari városok: Birmingham, a második legnépesebb város, másfélezer iparág telepedett le, melyből kiemelkedik az acélgyártás, az alumínium- és színesfémkohászat, a sokoldalú gépgyártás (autó-, repülőgép-, szerszámgép- és hadipar), majd a vegyészet, vastömegcikk gyártása, élelmiszer- és ruházati ipar, papír- ipar. James Watt ebben a városban építette meg első gőzgépét. Mindezek mellett egyetemi város és érseki központ. A régió északnyugati része a „Fazekas vidék” (Pottery District), az angol kőedény-, kerámia- és porcelánipar szülőhazája. Fő központja Stocke-on-Trent. Délen, települt Coventry, az ország legjelentősebb gépipari központja. A hagyományos óra-, varrógép-, kerékpár- és gumigyártás mellett (pl. Dunlop Rubber Co.), jelentős repülőgépgyártással, villamosgép-, traktor-, gépkocsi- és szerszámgépiparral bővült. A német bombatámadások után újjáépült, és a rakétagyártás, a híradástechnika és a katonai célú elektronikus berendezések gyártásával egészült ki. Ebben a városban van a szigetország

legnagyobb repülőgép- és autógyár telephelye (az „angol Detroit”). A vidék kertgazdálkodása és szarvasmarha-tenyésztése országos jelentőségű.

(7) *Kelet-Midlands* könnyű- (textil-, élelmiszer- és bőrpar) és híradástechnikai iparral, valamint belterjes mezőgazdasággal jeleskedik. Legnagyobb városa a Trent folyó menti Nottingham, ipari és egyetemi város. Az elektromos energiatermelés mellett jelentős szövődéi vannak, fejlett a csipkeipar és a dohányfeldolgozás, a gyógyszeripar. A város körüli sherwoodi erdő a Robin Hood-legenda színtere. Más városok: Leicester (bőr- és cipőipar), Derby (selyem- és porcelánipar, majd a híres autókat és repülőgép-motorokat gyártó Rolls-Royce Művekről és dízel-elektromos mozdonyairól nevezetes).

(8) *Délnyugat-Anglia* a Cornwall-félsziget területén takarmány-termeléssel és tejelő szarvasmarha-tenyésztéssel jeleskedik, melyet virágkertészet egészít ki. Jelentős a tengeri halászat és a megtelepedő könnyű- és élelmiszeripar. Bristol az egykori rabszolga-kereskedelem irányítója, amely később a tengerjáró hajók fogadására felkészülő Avonmouth elővárossal egészült ki. Jelentős a porcelángyártás, az élelmiszeripar, repülőgép- és autóipar, kőolajvegyészet, elektrotechnikai-elektronikai ipar, egyben iskolaváros és művelődési központ, az ország legrégebbi színházával, Theatre Royal (1776). A déli partvidék legnépesebb városa Plymouth, hadikikötő, a repülőgépgyártás egyik fellegvára.

(9) *Kelet-Anglia* a legkisebb területű régió, fontos agrárvidék. Jelentős szerepet vállalt London ellátásában. A hagyományos gyapjú-, selyem- és élelmiszeripar ma is fejlett. Társult iparágak a finomvegyészet és textilgépgyártás. Cambridge (mintegy 100 000 lakossal) Anglia egyik legszebb városa, Oxforddal együtt az elitképzés centruma. Cambridge legrégebbi kollégiumát, a Peterhouse College-t, 1284-ben alapították. Norwich egyetemét 1960-ban alapították.

(10) *Délkelet-Anglia* a Londoni-medencére terjed ki. Ma, a szerkezetváltást követően, az európai magterület része. A gabonatermesztés és a kertgazdálkodás fő területe. A vidék gazdasági központja London, Nagy-Britannia legnagyobb és Európa harmadik legnépesebb városa (elővárosokkal együtt 7,1 millió fő). Római alapítású Londinium, a kis Themze melletti városka a IX. században lett Anglia fővárosa, majd a Hanza-kereskedelem egyik vezető kikötőjévé vált. Népessége a XX. század fordulójára már 4 millióra duzzadt. A Themze két partján elterülő Nagy-London mintegy 70 km hosszúságban terjeszkedik a világváros összes jellemzőivel együtt. Ma Nagy-Britannia legjelentősebb politikai, művelődési, kereskedelmi és pénzügyi központja, világkikötő és iparváros. Az

East End elsősorban a hagyományos iparok területe, míg az korszerűbb iparágak az óriásváros északi és nyugati peremén telepedtek meg. A City közeli hatalmas dokknegyedei az új építkezések színterévé váltak. A Dockland területén korszerű vonalas és hálózati infrastruktúra telepítésével (autóutak, magasvasutak, repülőtér, luxuslakások, irodaházak) egy új város született. Meghonosodtak a high-tech*-ágazatok, a nyomdaipar, nagynevű cégek és lapkiadók telepedtek le. A régi központ, a City, a bankok, biztosítótársaságok, áru- és értéktőzsdék, reklám- és hírügynökségek irányító központja. A 120 tengeren túli multinacionális vállalatnak van itt az európai székhelye. London európai hírvű kulturális és oktatási központ, a világ legnagyobb könnyűzenei piaca, forgalmas közlekedési gócpont. Oxford, a világhírvű egyetemi város (II. Henrik alapította 1167-ben), s egyben iparváros (autó- és repülőgépgyártás, elektronikai ipar). Southampton („Anglia kapuja”) kikötőváros, Fawley (kőolajvegyészet, repülőgépgyártás), Brighton (tengerparti fürdőhely, paloták, egyetem). Az 1994-ben a Doveri-szorosban átadott Euroalagút vagy Csatorna-alagút minden idők egyik legrágább (9 milliárd angol font) műszaki létesítménye: a angliai Folkestone és a francia Calais-közei Sangatte közötti közlekedési infrastruktúra 50 km hosszúságban épült ki, és két párhuzamos, 7,6 m átmérőjű betongyűrűből áll. Az alagút erős hatást gyakorolt a brit gazdaságra és üzleti kapcsolatokra: megnövekedett a teher- és utasforgalom, fellendítette a térség regionális fejlődését, az idegenforgalmat, a szolgáltatásokat és az ipart.

(11) *Észak-Írország (Ulster)*. Az Ír-sziget északkeleti hatodára terjedő országrész, főleg protestánsok (anglikánok és presbiteriánusok) lakják. A rét- és legelőgazdálkodáson alapuló szarvasmarha- és juhtenyésztés honosodott meg. Ásványkincsekben szegény. Régióközpontja és fővárosa Belfast (600 000 fő), forgalmas kikötő, kohászati központ, hanyatló leniparral és hajóépítéssel. Jelentős a malom-, cukor- és dohányipar, újabban a repülőgépek és elektromos készülékek gyártása.

(12) *Csatorna-szigetek*. A La Manche-szorosban fekvő, óceáni klímájú, sűrűn lakott szigetcsoporthoz tartozik a brit korona fennhatósága alatt. Évente közel másfélmillió turista látogatja. A száműzetése idejét itt töltő Victor Hugo „gyönyörű tengeri kertnek” nevezte a szigetcsoporthoz. Két szigetből, Jersey és Guernsey és több apró szigetből áll, 198 km²-nyi területen, 148 000 lakossal. A szigetekeken jelentős a kertgazdálkodás, zöldségtermesztés, állattenyésztés, halászat és osztrigatenyésztés. Két városában – St. Helier és St. Peter Port – több mint 100 bank telepedett le. A helyi lakosság nem

fizet jövedelemadót és a GDP 60%-a a pénzügyi szolgáltatásokból származik. A szigeteket, mint brit koronabirtokok, nem tagjai az EU-nak.

(13) *Man-sziget*: az Ír-tengerből emelkedik ki, kaledóniai szerkezetű, kristályos palából épül fel, többnyire sík terület. 1828-tól széles körű önkormányzattal rendelkező brit koronabirtok, amely az EU-nak nem része. Területe 572 km², népessége 76 000 fő (katolikus írek, anglikán vallású angolok és skótok). A növénytermesztés mellett jelentős állatállomány-nal rendelkezik. Halzsákmányából kivitelre is jut. A vas- és ólomércet Nagy-Britanniába szállítják, és ott dolgozzák föl. Évente közel egymillió turista látogatja meg. Fővárosában, Douglas-ban és a közeli kisvárosokban összesen 68 bankot, 192 biztosítótársaságot és 42 000 bejegyzett céget tartottak nyilván 1998-ban (Probáld 2000. 206.). Castletown repülőtérre élénk forgalmat bonyolít le.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Főbb általános mutatók: GDP/fő 21 200 USD (1998), gazdasági növekedés 1,7% (1998), az inflációs ráta 2,5 % (1999), a munkanélküliségi ráta 6,7 % (1999). Az Egyesült Királyság nem tagja az EMU-nak (European Monetary Union). Négy alkotmányos részből áll: Anglia, Wales, Skócia, Észak-Írország. A munkavállalók száma 22 millió fő. Munkavállalók szektoronkénti százaléka (%-ban): szolgáltatás 76,1; ipar 17,7; építőipar 3,8; bányászat, energia és vízellátás 1,0; mezőgazdaság, erdészet és halászat 1,5. A munkanélküliségi ráta 7,5%. Ásványkincsei közül legfontosabbak a szén, vasérc és az Északi-tengeren feltárt kőolajkincs. Más természeti kincsek: ón, mészkő, vasérc, só, gipsz, grafit. Energiatermelésben elsőik között van a világban (hő- és atomerőművek).

Ipar. Ma is a világ egyik legfejlettebb ipari országa. A feldolgozóipar termelékenysége közel 5%-kal emelkedett, amelyen belül leginkább az exportintenzív gépipari szektor emelkedett ki. A magas fontárfolyam szorításában a brit exportőrök versenyképességüket csakis a termelékenység javítása révén tudták fenntartani. A telekommunikációs ágazat vállalatai egyre jobban érzékelhető finanszírozási problémákkal küzdenek, amelynek következtében a technológiai fejlesztésre fordított összegek csökkenése várható. Ennek nyomán az elektronikai ipar konjunktúrája is mérséklődhet. A brit autóipar a túlméretezett európai gyártókapacitások és a font erősségének az exportőrök versenyképességére gyakorolt hatása miatt nehézségekkel küzd. Legfejlettebb iparágai: gép- és közlekedésszerszám-gyártás, kőolaj-feldolgozás, vas-, acél- és színesfémkohászat, textil-, papír-, élelmiszeripar, fa- és bútóipar, híradástechnika, hajógyártás.

Mezőgazdaság. A lakosság 1,5 %-át foglalkoztató mezőgazdaság képes fedezni az ország szükségleteit. Termőterületének 30%-a művelés alatt áll, ahol gépesített magas szintű gazdálkodás folyik. Ebből szántóföld 27%, legelő 46%, erdőség 10%. A mezőgazdaság fő ágazata az állattenyésztés (szarvasmarha, juh). Fejlett a hús- és a tejfeldolgozás.

A brit gazdaság helyzete. A brit gazdaság – amely a világ 5. legnagyobb áru- és szolgáltatásexportőre – 8 éve folyamatos növekedést ért el. A 2000. évben a GDP-növekedés 3%-ot ért el, a szolgáltatászektor ezt meghaladó mértékben növekedett, míg a feldolgozóipar termelése az átlagos növekedés felét érte el. (1999-ben 2,1% volt a brit GDP növekedése). Az infláció – immáron 18 hónapja – a kormány által kitűzött 2,5 %-os szinten belül mozog, éves átlagban a fogyasztói árak növekedése 2,1%-ot, a termelői árak növekedése pedig 2,6%-ot ért el. A munkanélküliség, bár lassuló ütemben, de folyamatosan csökken; 5,7%-os mértéke jóval alatta marad az EU 8,5%-os szintjének. A bérszínvonal átlagos növekedése 4,2%, a termelékenységek növekedése 2,5% volt. Az Egyesült Királyság gazdasági helyzetét a stabilitás jellemzi. Sikeresen folytatják a modernizációs programot, amelynek révén sikerült az inflációt 3 % alá leszorítani. A font rendkívül erős, immár az exportot veszélyezteti. A GDP növekedése közel 3 % -os, a bérek 2,8 % -kal növekedtek, a munkanélküliséget sikerült 1 millió alá leszorítani. Az elkölthető jövedelem tovább nőtt. A „Csalagút” megnyitásával elkezdődött a verseny a hajóstársaságok és az alagutat működtető Eurotunnel között. Ennek a versenynek az eredményei eddig az átkelési díjak némi csökkenésében nyilvánultak meg. A „Csalagúton” való átkelés lehetővé teszi a szállítmányok vasúton történő eljuttatását is, amely kedvezőbb árfekvésű a közúti fuvardíjakhoz képest.

A brit piac. Minden olyan áruféleség, amely más nyugat-európai piacon is versenyképes és nem túlzottan szállításiigényes termék, a brit piacon is eladható. Az ipari termékek vámmentesen szállíthatók be a brit piacra. Elsősorban nagy feldolgozottságú, munkaintenzív termékeket érdemes és lehet behozni.

Szolgáltatások. Korszerű vasúthálózata és kiterjedt közúthálózata van. A vasúti pálya hossza: 17 966 km, utak hossza 380 682 km, autópályák hossza 3016 km. Főbb repülőterek: London, Glasgow, Manchester, Liverpool, Birmingham, Bristol, Newcastle-upon-Tyne, Southend-on-Sea, Norwich, Belfast, Tees-Side (Darlington), Edinburgh, Leeds, Aberdeen, Prestwick, Cardiff, Southampton, Plymouth, Blackpool, East Midlands, Exeter, Humberside, Lydd, Bournemouth. Nagyobb csővezetékek: nyers-

olaj 933 km, kőolaj 2993 km, földgáz 12 800 km. Legnagyobb kikötői: London, Southampton, Liverpool, Manchester, Dover, Plymouth.

Kereskedelem: Az ipari termékeit exportálja, nyersanyagokat importál. A világ egyik legnagyobb kereskedelmi flottájával rendelkezik.

Turizmus, idegenforgalom. Az Angliából, Walesből, Skóciából és Észak-Írországból összetevődő Egyesült Királyság jellegzetes szigetország. Idegenforgalmi adottságai közül kiemelkednek a világ minden részéről összegyűjtött műkincsek, a szinte érintetlen, műemlékekben gazdag ősi városok, az élő évszázados hagyományok és a Brit-szigetek különleges természeti szépségei. London földünk legelső metropolisza (századunk elején 10 milliót közelítő, azóta valamivel kisebb lélekszámmal), kiemelkedő gazdasági és művelődési központ. A római Londonium helyén épült a középkori királyi vár, a Tower. A Westminster az angol királyok évszázados koronázó székesegyháza, a Parlament, a polgári demokratikus intézmények szülőhelye, a City a bankok és biztosítótársaságok hagyományos központja, a londoni tőzsde, a British Museum, a Tate Gallery, Hyde park, Regent park, Greenwich obszervatóriuma, az első föld alatti vasút mind fontos idegenforgalmi látványosságok. Anglia két leghíresebb középkori alapítású egyetemi városa Oxford és Cambridge. Stratford on Avon kisvárosban született William Shakespeare. Canterbury az anglikán egyház székhelye, gótikus katedrálisa egyike a legszebbeknek az országban. Dél-Anglia fürdőhelyei: Brighton, Eastbourne, Wight-sziget. Coventry történelmi városmagjában mementóként romos állapotban hagyták meg a második világháború alatt a németek által lebombázott katedrális. Nottingham környéke, a sherwoodi erdő a Robin Hood-legendáról nevezetes. Liverpool a nyugati part nagy kikötővárosa. Anglia legnépszerűbb hegyvidéki üdülőterülete a Lake District (a Cumbriai-hegység tővidéke). Észak-Anglia legszebb városa a rómaiak által alapított York, katedrálisa európai hírnű gótikus műemlék.

Skócia legszebb városa a félmillió főváros, Edinburgh (középkori vár, a skót királyok kastélyával, a Holyrood-palotával). Glasgow Skócia legnagyobb városa, a hajóépítés fellegvára. Leglátogatottabb tava a Kaledón-árokban helyet foglaló Loch Ness. Skócia romantikus várkastélyai, whiskygyárai, érdekes népviselete és népszokásai sok látogatót vonzanak a tengeren túlról is. Igen elterjedt a „bed and breakfast” (ágy és reggeli) szolgáltatás.

Wales történelmi városai, hegyvidékei szintén sok vendéget vonzanak. Észak-Írországból viszont a protestáns–katolikus viszály akadályozza az idegenforgalom kibontakozását. A turisztikai ágazat az ország má-

sodik legnagyobb iparágává nőtte ki magát, értékét 50 milliárd fontra becsülik. Radikális változásokon megy keresztül: a két legnagyobb utazási irodát, a Thomson Travel Groupot és a Thomas Cookot a németek vették meg. A vertikális integráció tovább erősödik, a nagy cégek a saját viszonteladó-hálózatukon keresztül értékesítenek, megfosztva a független ügynököket a megélhetéstől. A britek közel 30 milliárd fontot költöttek külföldön utazásaik során. Az utóbbi évek – a britek számára kedvező éghajlatváltozás – ellenére a brit lakosság úgy érzi, hogy évente legalább egyszer a „sun, sea, sand” élvezetért el kell utazni az országból. Az Eurostar La Manche csatorna alatt átmenő vonatutat 70%-kal többen vették igénybe, mint 1999-ben.

Az idegenforgalom mint iparág 1995-ben 37 milliárd fontot hozott a brit gazdaságnak, amely a GDP 5%-át jelentette. Nagy-Britannia a világ 5. legjelentősebb turisztikai célpontja a látogatóktól származó bevételeket tekintve. Turisztikai vonzerejét alkotják a színházak, múzeumok, művészeti galériák, történelmi nevezetességek ugyanúgy, mint a vásárlási-, sport- és üzleti lehetőségek. Az 1995. évi statisztikai adatok szerint 24 millió külföldi turista látogatott az Egyesült Királyságba, amely 14%-os növekedést jelent 1994-hez képest. A trendet érdemben leginkább az Egyesült Államokból és Kanadából ismét rekordszámban érkező turisták jelzik (3,9 millió). Az Európából érkező forgalom felfutásához nagymértékben hozzájárult a Csatornaalagút megnyitása. Ezzel egyidejűleg a komputasforgalom 250 000 fővel való csökkenése nem jelentett drámai visszaesést a komptársaságoknak. 1,8 millió külföldi turista vette igénybe az alagútvonatot, 14 millió turista kereste fel Londont 6,4 milliárd fontot költve el a fővárosban, s 13,4 milliárd font volt a beutazó forgalomból az összbevétel.

8. Írország

Az EU (EK)-tagság történetéből. 1961. július 31-én Írország felvételét kéri az EGK-ba. Az EU-tagság irányában ható fő motiváció az Egyesült Királyság követésének szükségessége, az Egyesült Királyságtól való pénzügyi és politikai függőség lazítása. 1970. június 30-án Luxemburgban megkezdődnek a tárgyalások Írországgal. 1972. január 22-én aláírják Írország csatlakozási szerződéseit az EGK-hoz. 1972. május 10-én Írország népszavazással úgy dönt: csatlakozik az EGK-hoz. 1973. január 1-jétől teljes EU tagország. 1992. június 20-án Írországból népszavazás hagyja jóvá a Maastrichti Szerződést.

Országjellemzők. A rétek és legelők szigete, amiért méltán a „Zöld sziget”, a „Smaragd zöld Sziget” névvel illetik. Régen az ország egész területét tölgyfa erdők borították, ennek ma mindössze 1%-át találjuk meg, helyettük fenyveseket telepítettek. A zöld sziget történelme és kultúrája egészen a keltáig nyúlik vissza. Brit gyarmat volt. Ma a jókedv, az ír pubok hangulata az, amely leginkább irigylésre méltó. Az 1980-as évek közepétől gyors gazdasági felzárkózásával hívta fel magára a figyelmet. A belterjes (dán mintájú) állattenyésztés fellendülése látványos. Az ezer lakosra számított szarvasmarha-állomány alapján első Európában. Újabban a gazdasági szakértők ír gazdaságfejlesztési modellről számolnak be: a „kis kelta tigris” (főleg 1973-tól) gazdasági csodaként emlegetik. Mindezt a szakképzett munkaerőnek, a szolgáltatói ágazatok felfuttatásának, az infrastruktúra látványos kiépítésének és a magas ipari termelékenységnek tulajdonítják. Az ír termékek zöme a hihi-tech* ágazatokból (számítógép-perifériák, szoftverek, irodai felszerelések, műszerek) kerültek ki. Az ír kormány modernizációs kezdeményezéseként az importhelyettesítő gazdaságról az exportorientált gazdaságra tért át. Virágzó gazdaságot épített ki.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Területe 70 283 km². Északon a Donegali- és a Mayo-hegység húzódik, melyek kristályos kőzetekből (kaledóniai) épülnek fel. A Dél-Ír-hegyvidék a variszkuszi orogenézis során alakult ki, és mészkőből, homokkőből és palából épült fel (legmagasabb pontja a Kerry-hegységben van – 1041 m). Az ország belső része az Ír-alföld, tavakkal, tőzeglápokkal borított, csatornákkal és kis vízfolyásokkal. Az Atlanti-partvidék riasztó típusú öblökkel szabdalt, számos kikötővel. Északi fekvése ellenére Írország éghajlata enyhe (óceáni), amelyről a Golf-áramlat gondoskodik. A hőmérséklet csupán télen csökken fagypont alá, és rendszerint rövid ideig, a hó ritka. Nyáron nincs hőség, ritkán emelkedik a hőmérséklet 30°C-ig. Az esőzések gyakoriak egész évben. Népessége 3, 7 millió fő (1999), népsűrűsége 53 fő/km². A népesség szerkezete: ír (94%), angol, walesi. Vallások: római katolikus 93,1%, protestáns. Nyelvek: ír és angol (hivatalos). Az ír (gael) nemzeti nyelvet a lakosság alig 1/3-a beszéli (főleg Gaeltachtra vidékén). Az egymillió fővárosi agglomerációt leszámítva a lakosság túlnyomó része szórványtelepüléseken él. Fővárosa Dublin (952 700 fő, 1996), ipari, kereskedelmi, közlekedési és oktatási központ, a Liffey folyó parján. Két csatorna köti össze a Shannon folyó vízrendszerével. Hagyományos iparából a serfőzés (Guinness), a whiskygyártás, a dohány- és húsfeldolgozás és a hajóépítés emelkedik ki. A fővárostól északra építették ki a Smaragd-folyosót, fejlesztési régiót, gazdasági növekedést mutató területet,

amely Belfast vonalán átnyúlik Észak-Írországba is. Cork (80 000 fő) a déli tengerpart gazdasági központja (tejipar, gépkocsi-összeszerelés, acélipar, kőolaj-finomító). Waterford városa üvegyáráról, hús-, papír- és műanyagipari üzemeiről nevezetes.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. Az angolok hosszan tartó háborúkban a XII–XVI. század során hódították meg az Ír-szigetet, és leigázták a kelta eredetű ír népet. A bevándorolt angol és skót nemesség megfosztotta földjétől a katolikus ír földesurakat és szabad parasztokat. Az ipari forradalom idején az Ír-sziget Nagy-Britannia fontos élelmiszerellátó bázisa volt. 1845–50 közötti burgonyavész következtében az országban bekövetkezett a Nagy Éhínség (közel 700 000-en haltak meg, egymillió ember hagyta el az országot). Az Egyesült Államok és Kanada bőséges felvevőpiacot kínált az ír kivándorlóknak. Az ország népessége megcsappant, és Nyugat-Európa leggyérebben lakott országává vált. 1960-ban alig 2,8 millió lakója volt. 1922-től már brit domínium* és Ír Szabadállam nevet viselte. A sziget északkeleti része azonban, ahol nagyobb részben protestáns, skót eredetű lakosság él, a Nagy-Britanniához való csatlakozást választotta. 1937-ben az Ír Szabadállam köztársasággá alakult, és 1949-től kilépett a Brit Nemzetközösségből. 1970-re az ipar a foglalkoztatottak aránya alapján utolérte a mezőgazdaságot, a természetes szaporodás ellensúlyozni tudja a migrációs veszteséget.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Az európai integrációba való bekapcsolódást követően az ír gazdaság látványos fejlődésnek indult, s ma már a számítástechnika és az elektronika terén Írország lassan nagyhatalomnak számít. Az új gazdaság megteremtheti a jólét és a jövő kultúrájának alapjait. Az egy főre jutó GDP 18 600 USD (1998), az ország gazdasági növekedése 1998-ban magas volt: 9,5%, az inflációs ráta 1,5% (1998), a munkanélküliségi ráta pedig 7,7% (1998).

Mezőgazdaság. Az ír farmok elaprózottak és vegyes gazdálkodást folytatnak. Erdősültsége alig 8%. Szarvasmarha-állománya 6 millió. A sertéshizlalás, a búza- és cukorrépa-termesztés, a tejtermelés a Tipperary grófság termékeny alföldjén és Cork közelében összpontosul. Ez a terület az Ír-sziget éléskamrája. A juhtenyésztés főleg nyugaton jelentős. Az élőállat- és húskivitel, valamint a tejtermékek (vaj, tejpor) hagyományos felvevőpiaca Nagy-Britannia. A 18%-ot kitevő szántóterületen főleg burgonyát, sörárpát, zabot és búzát, cukorrépát termesztenek. A nagyhírű lentermelést a külföldi verseny visszaszorította.

Ipar. Energiahordozókban szegény. Tőzegtelepei a hőerőműveket látják el tőzeggel. A vízerőművek az energiaellátásban csupán 6-7%-kal vesz-

nek részt A déli kontinentális talapzatból felszínre hozott kevés földgázt Cork és Dublin vegyipari üzei is hasznosítják. Galway közelében külszíni fejtéssel elérhető színesérctelepeket tártak fel. A cink- és ólomércet dúsítva exportálják. A gyáripár az élelmiszerek exportcélú feldolgozására és a textil- és ruházati iparra korlátozódott. Írország az új gazdaság keretében a csúcstechnológiát részesítette előnyben, és az 1990-es évek végén az Európában eladott személyi számítógépek 30%-a, a szoftverek 40%-a Írországból származott (Probáld 2000. 211.). Az elektronika egymaga az ipari keresők negyedének ad munkát, és közel 40%-kal járul hozzá az exporthoz.

Az országban még nem sikerült felszámolni a területi-gazdasági egyenlőtlenségeket. Az ország nyugati (óceáni partvidék) és középső részeit az Európai Unió strukturális alapjaiból* támogatják. Galwey az érc kivitel központja, míg a Shannon-folyó torkolatában épült Limerick jelentős kikötő. Shannon repülőtere az Atlanti-óceán feletti légiforgalom üzemanyag-feltevő állomása. A repülőtér közelében 1959-től a világ első vámmentes ipari parkját alakították ki (Horvát 1998, 2000.; Probáld 2000. 213.).

Exporttermékek: szórakoztató elektronikai cikkek, alkatrészek, gyógyszerek.

Turizmus, idegenforgalom. Dublin, a főváros, az ország legnagyobb városa. A Liffey-folyó szeli át. Látnivalói a déli fekvésű Trinity College, melyet I. Erzsébet királynő építtetett 1592-ben. Jelentős még a XI. századi Szt. Patrik-katedrális, a Vár (inkább palota, mint erőd, 1204-ben épült). 831-ben vikingek telepednek le a Liffey-folyó déli oldalán. 1170-ben a normanok angol uralom alá hajtották Írországot. Dublin a 17. század közepéig élte a középkori városok tipikus életét, lakosainak száma a 10 000-et sem érte el. A század végére protestáns menekültek érkeztek ide Európából. A fellendülés időszaka következett. Dublin történetében fontos szerepet játszott az irodalom. Az épületek javarészt az 1700-as évektől kezdődően keletkeztek, többnyire jellegzetes vörös téglából épültek. Kiemelt látványosság az 1781-es Vámőrség Háza (Custom House), a bíróságok épülete, valamint a Dublini-kastély. Az ország nyugati része az önellátásra berendezett farmokkal a falusi turizmus és egyben a külföldre szakadt írek nosztalgia turizmusának fogadóterülete.

Az Antrim-hegység peremének látványossága a tengerparti Óriás Útja (nyolcszögű bazaltoszlopok).

9. Dánia

Az EU (EK)-tagság történetéből. 1961. augusztus 10-én Dánia felvételét kéri az EGK-ba. A felvétel indoklásaként gazdasági okokat jelöltek meg, főleg a mezőgazdaság terén. 1967. május 11-én Dánia másodszor is benyújtja csatlakozási kérelmét. 1970. június 30-án Luxemburgban megkezdődnek a Dániával, Írországgal, Norvégiával és az Egyesült Királysággal folytatott új tárgyalások. 1972. január 22-én aláírják Dánia csatlakozási szerződéseit az EGK-hoz. 1972 október 2-án Dánia népszavazással úgy dönt, csatlakozik az EGK-hoz. 1973. január 1-jén Dánia csatlakozása az EGK-hoz, tehát az EU tagországa lesz. 1992. június 2-án a dánok 50,7%-a a népszavazáson az Unió szerződésének ratifikálása ellen szavaz, azaz elutasítják a Maastrichti Szerződést. 1993. május 18-án a második népszavazáson a dánok 56,8%-a az uniós szerződés mellett dönt. 1993 júniusában itt fogalmazták meg a közép- és kelet-európai országok EU-csatlakozásának elvi feltételeit, az ún. koppenhágai kritériumokat. 1996. december 19-én Dánia csatlakozik a Schengeni Egyezményhez.

Országjellemzők. Észak-európai szigetország, az egykori Hanza-szövetség tagja, kedvező közlekedésföldrajzi fekvéssel. Alföldi ország (síkvídek), egyetlen pontja sincs 52 km-nél nagyobb távolságra a tengertől, a vikingek egyik országa. Kulcshelyzete van a tengeri közlekedésben. A királyság gazdaságának legerősebb ága a mezőgazdaság és az élelmiszeripar. Jól gazdálkodik az alternatív energiaforrásokkal*. A dán mezőgazdaság példaértékű Európában. Andersen hazája ma az Európai Unió egyik legfejlettebb országa. Jelentős tranzitforgalmat bonyolít le. Koppenhága, a főváros, világszerte ismert hagyományos jelképe a tengerparti szikla sellője. Dánia híres a lego (LEG GODT = játssz jól!) játékokról (1932-től), a sörről (Tuborg). Halászflojtája és a tengeri halászat számottevő. A szélmalmok hazája is.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. A IX–XI. század tengeri portyázásai és hódításai után megszilárdult a feudális Dánia. Az Öresundon áthaladó hajókra kivetett vámok évszázadokon át, egészen 1857-ig, gazdagították a dán kincstárat. Az újkor elején a svéd királyság erősödése megtépázta az akkori Dánia tekintélyét a balti térségben. Az 1870. évi agrárválság után már a modern gazdaság megalapozásának jegyében állt talpra. A dán fejlődési út alapja a mezőgazdaság volt. Kihasználva a kedvező természetföldrajzi adottságokat (dús legelők) a belterjes mezőgazdaság kialakítására törekedtek. 1887-től erőteljes szövetkezeti mozgalom fogta át a parasztságot. Megszervezték a ve-

tőmag, műtrágya, növényvédő szerek beszerzését és a mezőgazdasági termékek értékesítését. A szakmai ismereteket a népfőiskolákban sajátították el. Nagy gondot fektettek a mezőgazdaság gépesítésére és a belterjes (istállózó állattartás) jelleg megteremtésére.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Területe 43 094 km², népessége 5 336 394 fő (2000), népsűrűség 123 fő/km². A népesség szerkezete: dán 97%, német, svéd. Vallások: evangélikus 89%, római katolikus. Hivatalos nyelv a dán. A Feröer-szigetek Dánia önkormányzattal rendelkező részét képezik (halászat és juhtenyésztés). Grönland 1979 óta már csak a közös védelmi politika és a külügyek révén kapcsolódik Dániához.

A Jylland (Jütland)-félsziget mellett közel 500 szigetet mondhat magáénak, amelyből csupán 100 lakott. Külbirtokai: Feröer, Gröndland. A Jylland-félsziget széles földnyelv, Kattegat, Sund, a Nagy és a Kis-Belt szorosok között. Közép-Európa törzséhez kapcsolódik. Nyugati része Holland–Nyugatnémet alföld, a keleti része a Balti-tengerre tekint és a Balti tóhátság kicsinyített hasonmása kréta kori alapzaton (mészke, harmadkori tengeri üledékekkel). Az ország nagy részét borító végmorénák többnyire É–D-i irányúak. Dániának nincs egyetlen hegye sem, legmagasabb pontja Yding Skovhøj (173 m). Szigetek: Sjaelland (a legnagyobb dán sziget, 7500 km². A 4 km-es Oresund-szoros választja el Skandináviától. Fyn-sziget (Dánia kertje, 3500 km², termékeny szántóföldek, morénája, Bavnehøj, 131 m magas, „Fyn-Alpok” néven is emlegetik), Langeland hosszú végmoréna, a tömzsi Lolland, Maribo (Falster városával), Mon (fehér krétaszirtekkel), Bornholm a Balti-pajzs része, 161 m magas gránitsziget, kaolinbányák, fürdőhelyek. A szigetek egy részét hidakkal kapcsolták össze. Legjelentősebb folyója a Gudena.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Az egy főre eső GDP 1999-ben elérte a 23 800 USD-t és évi 1,3%-os gazdasági növekedést ért el. Az inflációs ráta 2,5%, míg a munkanélküliségi ráta 5,7% (1999) volt. Határainak hossza 7313 km, az ország területét 14 kerületre osztották. Az ország népességének 80 %-nál nagyobb hányada városban él. 275 városa van. Államformája alkotmányos monarchia (Dán Királyság; 1972-től II. Margit királynő).

Fővárosa Koppenhága 1 379 413 fő (1998), az ország lakosságának 1/4-e él itt.

A mezőgazdaság legfejlettebb ága a tejelő szarvasmarha-tenyésztés. Érdekes, hogy a lakosság csupán 4%-a dolgozik a mezőgazdaságban. A szántóföldek felén gabonafélét, elsősorban árpát, zabot, és búzát termeszt.

tenek. A növénytermesztés a sokoldalú állattenyésztés igényeit szolgálja. A takarmányalap biztosítása étfontosságú a dán állattenyésztés számára. A halászatból származó halliszt és halolaj szintén az állattenyésztést szolgálja. A 2 millió szarvasmarha (többnyire vörös tehén) adja a mezőgazdasági jövedelem java részét. Dánia élvonalban van a tejtermékek (vaj, sajt) kivitelében. Híres a dán halmarinád, a sajtok (Dambo), barna kenyér, exportálják a lapos kenyeret (Flachbrot) és a rozslisztból készült knackebrotot. Sertésállománya is jelentős (11 millió). A hússzalonna-exportban (bacon) első helyen áll a világon. A baromfinevelésből származó tojás- és húsexportja is jelentős. Erdőterülete 445 000 ha, főleg telepített fenyőerdők. Gazdasági szempontból hátrányos terület a Jylland-félsziget nyugati fele, ahol a rossz talajminőség nem kedvez a mezőgazdaságnak. Esbjerg kikötő a dán halászat és halfeldolgozás központja. Aarhus, az ország második legnagyobb városa, járműipari központ (hajóépítés, mozdonygyártás). Alborg kohászati, kénsav- és cementgyártó központ. Az intenzív mezőgazdaság területei a dán szigetek (Seland, Fyn, Falster, Lolland, Mön, Fehmarn). Odense sokoldalú iparáról híres. Lolland- és Falster-szigeten főleg búzát és cukorrépát tesztenek. Mezőgazdasági szempontból a legjelentősebb sziget Seland (sertéshizlalás, baromfitenyésztés, tejelő szarvasmarha-tenyésztés). A nehézipar Koppenhágához és környékéhez kötődik. Fejlett továbbá az elektrotechnika, gyógyszerészet és a porcelángyártás. Jelentős tengeri behozatali és kiviteli kikötő, nagyméretű reptérrel. A 2000-ben befejezett hídalagútrendszer (12 milliárd USD értékben) Koppenhágát a svédországi Malmövel a 16 km széles Öresundon át kapcsolja össze. E vonalas infrastrukturális beruházás mindkét parton egy új Öresund ipari-szolgáltatói régió körvonalait jelöli ki. A dán oldalon, a fővárostól délre eső Amager-szigeten, a légikikötő és az új pályaudvar szomszédságában 50 000 új munkahelyet adó új városközpont bontakozik ki. Sörfogyasztás tekintetében a dánok Csehország, Németország után harmadik helyen állnak világviszonylatban (124 liter/fő, 1995).

Ipar. Először a tej- és a húsipar bontakozott ki. A kikötőkbe települtek a növényolaj- és dohányfeldolgozó-üzemek. A hajóépítés és a gépgyártás is a kikötőkben összpontosult. Az ipar fő telepítőtenyező, tehát a korszerű mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőt, a belső fogyasztópiac szívja föl. Energiahordozókban szegény, kivételt képez a kontinentális talapzat gázlelőhelyei. Kevés hőerőműve van, az elektromos energiát importálja. A szélerőművek a hazai fogyasztás csupán 7%-át elégítik ki. A Gratistel cég a világ első ingyenes mobiltelefon-szolgáltatója volt.

A szárazföldi közlekedés fő ütőere Koppenhága–Kolding–Németország vonalán halad. Északra elágazása van Arhus és Alborg felé. Karcsú hídjai rendkívüli műszaki alkotásról tanúskodnak.

Európa közlekedésében a part menti hajózás működött először szervezett keretben. A középkori levantei hajózás Ázsiával teremtett kapcsolatot. Az Északi-tengeren és a Balti-tengeren kialakult Hanza főleg kelet-európai termékeket szállított Nyugatra. Köztudott, hogy a két, nyugat-kelet irányú tengeri kereskedelmi útvonalat, egy észak-déli irányú szárazföldi út kötötte össze, mely nagymértékben hozzájárult a közép-német vidék gazdaságának fejlődéséhez, de soha nem öltött olyan szervezett formát, mint a tengeri kereskedelem.

Turizmus, idegenforgalom. Az idegenforgalom fogadási feltételei sokszínűek (félpanziós ellátást nyújtó farmok, kempingek, turistaházak). Koppenhága sok arcú főváros (hagyományos és modern építészet, polgárnegyedek, szórakoztató központ, pl. Tivoli, kikötő, a kis habléány bronzszobra). Roskilde Koppenhága elővárosa, idegenforgalmi központ. Helsingør Hamlet városa, az óváros tengerpartjáról jól látható az Oresund-szoros túlsó partján fekvő svéd Helsinborg utcája. Hillerød három szigeten álló kastély körül épült ki a XVI. században. Fredensborg lényegében egy kastélypark. Odense a nagy mesélő, Andersen emlékét őrzi.

A Tízek

1985. június 14-én a Bizottság beterjeszti az egységes piac kiteljesítéséről szóló Fehér Könyvet.

10. Görögország

Az EU (EK)-tagság történetéből. 1961. július 9-én az EGK–Görögország társulási szerződést írják alá. 1975. június 12-én Görögország kéri felvételét az EK-ba. 1976. július 27-én megkezdődnek a csatlakozási tárgyalások Görögországgal. 1979. május 28-án Athénban aláírják a szerződést Görögország csatlakozásáról. Az EU-hoz tartozás motivációja az új, demokratikus identitás megerősítése, gazdasági és geopolitikai okok. 1981. január 1-től tagja az EU-nak. Sorrendben a 10. tagállam. Görögország az egyetlen olyan EU-tagország, amely szárazföldön egyetlen más EU-tagországgal sem határos. Jugoszlávia felbomlásakor a szláv ajkú macedón kisebbség Macedónia néven önállósult. 1999. december 1-től Gö-

rögország csatlakozik a schengeni övezethez, mégis területi elszigeteltsége továbbra is fennáll.

Országjellemzők: tipikus mediterráni ország, az európai kulturális és szellemi élet gyökereihez visszavezető ókori helyszínek országa. Az athéni demokrácia az ókori történelem egyik legragyogóbb alkotása volt. Az ókori Hellász a filozófia és kultúra az európai gondolkodás és művészetek kiindulópontját jelentette. A mai Görögország leginkább napsütötte szigeteiről, tengerpartjairól és műemlékeiről ismert; a Balkán-félsziget országa, mediterrán szigetvilággal, sajátos, az európai centrumtól elütő civilizációs háttérrel. Ma is az EU perifériáján fekvő ország, ugyanakkor kapocs Nyugat-Európa, a Balkán és Közel-Kelet között. Az észak–dél dualizmusa (kettőssége) itt is fellelhető, akárcsak Olaszországban. A regionális fejlettségi különbségek viszonylag tartósan bizonyultak.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. Az ókori tündöklés után hosszú évszázadokon át előbb a Római, majd a Bizánci Birodalomba olvadt, a XV. századtól pedig az Oszmán Birodalom területi terjeszkedésének esett áldozatul. Délről északra haladva szabadult fel és nyerte el mai képét. A II. világháború után kitört polgárháborút katonai diktatúra követte. 1947 után a demokratikus államiság és az európai centrumhoz való felzárkózás útjára lépett. 1952-től a NATO tagja. A pánhellén eszme – miszerint a valaha görögök lakta területeket egy államba kellene tömöríteni – nem kedvezett a jószomszédság kialakításában. Ma közepesen fejlett ország, gazdaságilag érezhető területi különbségekkel. Az egy főre jutó GDP – vásárlóerő paritáson – 1998-ban 11 366 USD-t ért el (Probáld 2000. 376.). És ezzel az értékkel csupán sereghajtó az EU-ban.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. A Balkán-félsziget déli részén és a környező szigetekeken terül el (Kréta, Szporádok, Kikládok, Jón-szigetek). Területének jelentős része hegyvidék, köztük a karsztos Hellenidák, Dinaridák egy része. Délre húzódó egysége a Pindosz. Az ország legmagasabb pontja a jégformálta Olimposz (2917 m), a görög mitológia isteneinek lakhelye. A Macedón- s Trák-rögvidék déli tagjait a Vardar és a Stuma folyók termékeny völgyei tagolják. Legtágasabb medencéje Thesszália, amelytől délre a mészkővonulatok a Korinthoszi-öböl mentén kelet felé húzódnak (Parnasszosz, 2500 m magas). A tektonikus mozgásokkal kialakított rögvidék a Thesszália-medencét övezi. Ennek északnyugati részén a Meteorrák nevű homokkő-konglomerát sziklatornyai meredeznek. Az Attika-félsziget szigethegységei az ókori városállamoknak helyet adó medencéket – köztük az Athéni-medencét – zárják körül.

Északról délre húzódó szigetsorok: Északi-Szporádok, Kikládok, Déli-Szporádok, Dokekániszosz, Rodosz, Kréta, Jón-szigetek (Korfu, Lefkáda, Kefelinia, Zákinthosz). Görögország és egyben a mediterrán térség legmélyebb tengeri pontja 4850 méter mélységben van a Peloponnészosz-félsziget közelében, az Inouses nevű helyen.

Görögország területe 131 957 km², népessége 10 707 135 fő (1999), népsűrűség 86 fő/km², mozaikszerű sűrűségfoltokkal a medencék területén. A népesség szerkezete: görög 98%, macedón, török, albán. Vallások: ortodox keresztény 98%, római katolikus. Hivatalos nyelv a görög. Az ország lakosságának 60%-a városlakó. Az urbanizáció nagy területeket hagyott érintetlenül, elsősorban a hegyvidéken.

A lakosság foglalkozási szerkezete: szolgáltatások 58%, ipar 22%, a mezőgazdaság még mindig magas, 20%. A mezőgazdaságban felszabaduló munkaerőt a terciér ágazat szívja fel. A munkanélküliségi ráta 10,1% (1998), nem haladja meg az uniós átlagot. A munkanélküliség nagyobb gondokat okoz az iparosodó térségekben, főleg Nyugat-Macedóniában és Attikában.

Fővárosa Athén (3 070 000 fő), ipari súlya mellett jelentős művelődési központ, turisztikai célpont.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Az ország gazdasági súlypontja ma is Athén, míg a többi részt valóban vidéknek tekintik. Az ország GDP-jének közel 40%-át a fővárosi agglomeráció adja. Legelmaradottabb vidéke Kelet-Macedónia-Trákia, a bolgár határvidék, és a földrengés sújtotta Meszénia (Nyugat-Peloponnészosz). A görög megyék (nomosz) gazdasági felzárkózása viszonylag lassú. Fejlett és közepesen fejlett vidékek a 13 régióból (EU NUTS 2): Közép-Görögország, Nyugat-Görögország (Athén–Korinthosz–Pátra vonala), Thesszália (Larissza központtal), Közép-Macedónia (Thesszaloniki), Kréta (Iraklion központtal). A gazdasági növekedés országos értéke 3,5% (1998), inflációs ráta 4,3% (1998).

Az ország értékes energiahordozókban szegény. A lignitkitermelés területe Nyugat-Macedónia és Évia-sziget. Kőolajat és a földgázt behozza, a villamosenergia döntő részét a hőerőművek termelik. Közép-Görögországban jó minőségű bauxitot termelnek. Mangán-, króm-, nikkeltitermelés mellett jelentős a márvány (Párosz-szigeten és Peloponnészosz, Attika területén), korundot (ebből készül a csiszolópapír) Náxosz-szigeten termelnek.

A feldolgozóipar tekintetében vezető ágazatok az élelmiszer- és könnyűipar, melynek telepei főleg a városokban találhatók (gyümölcslevek, bor, mazsola, olívaolaj, szövetek, bőráru, lábbeli, cigaretta). Jelentős

még a vegyipar. A hajógyártás (Szirosz-szigeten) és a vaskohászat újabban nem sikeresek. Thesszaloniki és Pireusz kőolaj-finomítói a külföldről behozott kőolajat dolgozzák fel. Vegyipari központok: Elefszisz és Pátra. Cementet Elefszisz és Vólosz állít elő.

A tercier szektort az idegenforgalom és kereskedelem tartja az élen. Ez adja a nemzeti össztermék kétharmadát, és egyben segít az ország deficitesei fizetési mérlegén. Az áruforgalom több mint fele az EU országai-val bonyolódik le, a legfőbb partner Németország. A bérfuvarozás terén Görögország a 27 millió BRT*-val harmadik helyen áll a világon. Kereskedelmi flottája megbecsült a Mediterráneumban és a világ sok kikötőjében. Korszerű kikötői: Elefszisz, Thesszaloniki, Pireusz. Görögország a vasúti és közúti hálózat tekintetében lemaradt, hiányoznak az ország nagy térségeit feltáró autópályák.

A mezőgazdasági termelés értéke viszonylag magas. Nőtt az állattenyésztés és a gyümölcstermelés súlya. Az átlagos birtokméret kicsi, a belterjes mezőgazdaság kiépítése akadozik. A legtermékenyebb mezőgazdasági térségek: Macedónia, Thesszália, Közép-Görögország (búza, árpa, kukorica mellett az étkezési hüvelyesek – bab, borsó, lencse). Dohánytermesztés az európai lista élén jár, exportra is jut. Kiemelkedő a narancs- és a citromtermelése, exportálnak olajbogyót és szőlőt. Az olívaolaj- és a mazsolaexport, a borászat a világranglistán előkelő helyen áll. A gyapottermelés tekintetében első Európában (350 000 tonna 1997-ben). A legelőkön kecskét és juhot tenyésztnek.

Gazdasági régiói:

(1) *Közép-Görögország* a legfejlettebb gazdasági régió, az ország legfontosabb gyáripari körzeteivel. Központjai Athén, Pireusz, Elefszisz. A Korinthuszi-öböl kijáratánál fekszik Pátra, jelentős kereskedelmi és halászkikötő, élelmiszer- és textiliparral.

(2) *Epirosz és Thesszália*. Jelentős a gabonatermesztés, a selyemipar, gyapottermelés, mediterrán gyümölcsök termesztése. Vezető városa Lárissza (élelmiszer-, textil- és bőripar), az Athén Thesszaloniki autópályája közelében.

(3) *Macedónia és Trákia*: dohány és gyapottermelés, citrusfélék és zöldség. Központja Thesszaloniki, az „észak fővárosa”, sokoldalú iparral, forgalmas kikötővel és egyetemmel.

Turizmus, idegenforgalom. Évente 12 millió turista keresi fel Görögországot. Athén az ország fővárosa, a délkeleti Attika-félszigeten terül el. (Látnivalók: Akropolisz, Parthenon, Erechteion, Archeológiai Múzeum, a modern Szintagma, Omonia tér) és a vele egybeépült Pireusz kikötővá-

ros. Érdekes múltjának köszönhetően Athén Rómával és Jeruzsálemmel vetekszik. Különös egyvelege keletnek és nyugatnak. Rekedt utcai árusaival, színes piacaival a török bazárra emlékeztet. A főváros előterében húzódik az Attikai-riviéra (népszerű fürdőhelyek, a Szunion-fok melletti Poszeidón-templommal). Az Akropolisz csodás Parthenonjával mint viyázó orr magasodik a város fölé, s annak szinte bármely pontjáról látható. Épületei valaha páratlan színeivel, aranydíszítéseivel, márványszobraival kápráztatta el látogatóit. Ma, romjaiban még mindig páratlan látványosság. A Parthenon a szűzies Athéné temploma. Mellette találjuk az Eretheiont, ahol Eretheusz király sírja látható. A Dionüosz Színház az Akropolisz déli lejtőjén épült. A Peloponnész-sziget a görög szárazföld legdélibb része. Látnivalói: Korinthosz romvárosa (Apolló-szentély), Epidaurosz körszínháza, Spárta, Misztra őskori és bizánci emlékei, Mükéné 3000 éves erődvárosa, a Taigetosz-hegység félelmetes sziklavilága, Olimpia, a népszerű sportversenyek szülőhelye és Pátre forgalmas kikötővárosa. A Parnassosz-hegység déli oldalában húzódik meg az ókori világ legismertebb jóshelye, Delphi. A félsziget keleti részén található Epidauros, Korinthosz, és Mükéné, mind könnyen megközelíthető Nafplionból. A bizánci Misztrasz a Taigetosz oldalába épült. Délebbre találjuk Manit kirándulóhelyet. Ellátogathatunk Olümpiába, ahol megtekinthetjük Zeusz templomának romjait. Meteora-kolostorok: Thesszália északnyugati részén 300 méteres homokkősziklák emelkednek, tetejükön középkori ortodox kolostorok állnak. Különleges látványt nyújt. A Görög-Makedóniában jelentős Szaloniki (Thesszaloniki) tranzit turistaforgalma (bizánci műemlékek, Galerius császár diadalíve). A háromujjú Chalkidiki-félsziget újabban divatos fürdőhelyeivel éles kontrasztot képez az Athosz-hegyi szerzetesek autonómiát élvező köztársasága (Ajion Orosz), ahol 20 csodálatos középkori ortodox kolostor található (az Athosz csak külön engedéllyel látogatható, a nők még turistaként sem léphetnek be). Trákia idegenforgalmi központjai a festői Kávala kikötőváros és a népszerű fürdőhely, Alexandrúpolisz.

Nagy idegenforgalmat bonyolít le a görög szigetvilág. A Jón-szigetek legnagyobbika, Korfu (Kérkira) Olaszország felől könnyen elérhető népszerű fürdőhely. Mikonosz ugyancsak nemzetközi fürdőhely. Délosz az Apolló-szentélyről nevezetes. Rodosz a rózsák szigete, itt volt a johannita lovagok egykori vára. Ez a sziget sokáig oltalmazta Európát a törököktől. Mediterráni éghajlata van. Az ókori üdülőhely nyomait a lindoszi Akropolisz őrzi. Hangulatos városkák, kolostorok, dzsámik területe. Kréta az ősi krétai kultúra emlékeivel (Knosszoszi Palota) jeleskedik, Görögország

legnagyobb szigete, s az országba látogatók egynegyedét látja vendégül. A mínoszi kultúra központja volt, így ennek a kornak számtalan emlékét találjuk itt. A Knosszoszi Palota Kréta legnagyobb városától, Irakliontól mindössze 5 kilométerre található. Haniában, Rethimnonban csodálatos velencei épületeket találunk. A déli part éghajlatának köszönhetően áprilistól novemberig fürödhetünk a tengerben. Klasszikus mediterrán mezőgazdaságát az élelmiszeripar egészíti ki. Iraklion város repülőtere élénk forgalmat bonyolít le. Kikládok-szigetcsoport: turista célpontok Mikonosz, Szantorini, Párosz, Iosz. Kevésbé zsúfolt: Androsz, Kea, Kithnosz, Szefirosz és Szifnosz. Mikonosz a legzsúfoltabb és legrágább sziget. Festők, nudisták, milliomosok, úgazdagok, prominens személyiségek mind megtalálhatók a szigeten. Thíra (Szantorin) szunnyadó vulkánja révén vonzza a turistákat. Szantorini sziget mai alakját a közel 3500 évvel ezelőtti vulkánkitörésnek köszönheti. Látnivalók: víz alatti vulkánkitörések, kráterek, régészeti emlékek. Más szigetek: Szikinosz, Anafir, Naxosz. Dodekániszosz-szigetek: Rodoszt kivéve kultúrtörténetileg Görögországhoz, geológiailag az anatóliai szárazföldhöz tartozó szigetek vízben szegények és többnyire kopárak. Legjelentősebb szigetek: Kósz, Lipszi, Szimi, Patmosz, Tilosz, Kasztellorizon, Kasszosz. A Jón-szigetek hét fő szigete: Korfu, Paxi, Kefallónia, Zakünthosz, Ithaki, Lefkada és Kithira. Sok emlék az olasz kultúra jellegzetességeit mutatja. A legszebb szigetnek sokan Korfut tartják. Északkeleti Égei-szigetek: Szamosz, Chiosz, Ikara, Leszbosz, Límnosz, Szamothráki, és Thászosz. Minden szigetnek sajátos arculata van. Számosz, Püthagorasz születési helye. A tojás alakú Szamothrákin találjuk az égei-tengeri szigetek legmagasabb hegyét, az 1700 m körüli Fengári-hegyet. Szporádok: az ókorban kapták ezt a nevet azok a szigetek, amelyek a Kükládok körül szétszórtan helyezkednek el (a név jelentése: szétszórt). Ma megkülönböztetjük egymástól az Északi-Szporádokat és a Déli-Szporádokat. Fontosabb északi szigetek: Szkopelosz, Alonniszosz és Szkírosz (nehézipar). Déliek: Patmosz, Lipszi, Lerosz, Kalimnosz, Kósz, Niszirosz, Tilosz, Halki, Szimi, Furni és Ikara. Drága, zsúfolt helyek ezek. Néhány szigeten a pezsgő éjszakai életen kívül nincs is más különlegesség. Szaróni-szigetek: a Szaróni-öbölben található szigetet nevezik így. Szalamisz, Ejina, Anjisztrion, Poroszt, valamint még számtalan kisebb sziget és sziklazátony tartozik ide. Legnagyobb szigete a tagolt partvonalú Szalamisz.

A Tizenkettek

Rövid eseménytörténet. 1986. január 1-jén Spanyolország és Portugália csatlakozik a Közösséghez („déli kibővülés”). Az EU tagjainak száma tizenkettőre nő. 1986. május 17-én a 12 tagállam kormányai aláírják az Egységes Európai Okmányt. 1987. július 1-jén életbe lép az Egységes Európai Okmány. 1989. június 26–27-én a madridi Európai Tanácsülésén megállapodnak az EMU háromszakaszos létrehozásáról szóló „Delors-terv”-nek megfelelően egy kormányközi konferencia összehívásáról. 1989. december 19-én az EK és EFTA országai között tárgyalások kezdődnek az együttműködés megerősítéséről és az Európai Gazdasági Térség (EGT/EEA – European Economic Area) megalakításáról. 1991. december 9–10-én az Európai Tanács csúcstalálkozója Maastrichtban. Az állam-, illetve kormányfők megállapodnak az Európai Unió Szerződésének tervezetéről. 1991. december 16-án Brüsszelben az EK és Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia aláírják a Társulási Szerződéseket, az ún. Európai Megállapodásokat. 1992. február 7-én aláírják a Maastrichti Szerződést az Európai Unióról. 1992. május 2-án Portóban az EK és az EFTA külügyminiszterei aláírják az Európai Gazdasági Térséget (EGT) megalapító megállapodást. 1993. október 29-én a brüsszeli rendkívüli csúcstalálkozón az Európai Unió állam-, illetve kormányfői megállapodnak az új EU-intézmények elhelyezéséről. Az Európai Monetáris Intézet Frankfurtba, az Europol Hollandiába, az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (European Environmental Agency) Dániába, Koppenhágába kerül. 1993. november 1-jén az Európai Unióról szóló szerződés hatályba lép. 1993. december 10–11-én az Európai Tanács brüsszeli ülése, ahol a fő téma az Európai Unió gazdasági helyzete. Delors bizottsági elnök betérjeszti a növekedésről, versenyképességről és foglalkoztatásról szóló Fehér Könyvet. 1994. december 9–10-én az Európai Tanács esseni (Németország) ülésén megállapodik a közép- és kelet-európai államok előcsatlakozási stratégiájáról és jóváhagyja a Bizottság új mediterrán stratégiáját.

11. Spanyolország

Az EU (EK)-tagság történetéből: 1977. július 28-án Spanyolország kéri felvételét az EK-ba. 1979. február 5-én megkezdődnek a csatlakozási tárgyalások Spanyolországgal. A csatlakozás motivációi: az új, demokratikus identitás megerősítése, gazdasági okok. 1985. június 12-én aláírják Spanyolország csatlakozási okmányait. 1986. január 1-jén Spanyolország csat-

lakozott az Európai Közösséghez. 1989. június 29-én Spanyolország belép az EMS-be (European Monetary System/Európai Pénzügyi Rendszer). 1991. június 25-én Spanyolország csatlakozik a Schengeni Egyezményhez.

Országjellemzők. A Pireneusi- vagy az Ibériai-félsziget országa, az egyetlen mediterráni ország, amely az Atlanti-óceánnal is hosszan érintkezik. Kedvező közlekedésföldrajzi fekvése van.

A borok, az olívaolaj és a déligyümölcsök hazája. Mandarintermelésben második a világon, narancstermelésben a negyedik, citromtermelésben az ötödik helyet foglalja el. Spanyolország a művészetek, a kultúra, a zene, az építészet, a bikaviadalok és az óriási népünnepélyek hazája. A spanyol városok egyedülálló hangulata minden évben sok millió látogatót csalogat az országba. A sevillai világkiállítás és a barcelonai olimpiai játékok egyaránt tovább öregbítették hírnevét. Picasso és Gaudi hazája.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. Hajdanában a kelták és az ibérek népesítették be Spanyolország földjét. Cádiz és Malagát a föníciaiak, Cartagenát a karhágóiak alapították. A négy évszázados római uralom alatt a félsziget lakossága romanizálódott (Hispania római kolónia). 711-ben az arabok átkelve a Gibraltári-szorosan uralmuk alá hajtották a félsziget túlnyomó részét, és egy sajátos mór kultúrát hagytak hátra (kézműipar, építőművészet: Sevilla, Córdoba, Granada). Északon, Asztúria, Kantábtia és a Baszkföld területéről indult ki a XI. századtól kezdve a felszabadító háború, a reconquista. Az utolsó arab emírást, Granadát, 1492-ben foglalták vissza. Spanyolország hatalmas gyarmatbirodalmat alapított, a nagy földrajzi felfedezések kezdeményezője és kivitelezője. A tordesillasi egyezmény (1494) az akkori gyarmatbirodalmat spanyol és portugál részre osztotta. Gyarmatait sorra elveszítette, és lassan kiszorult a tengerek feletti uralomból is. 1931-től köztársaság, majd Franco tábornok fasiszta uralma következett 1975-ig, amikor megdöntve a diktatúrát a királyságot visszaállították. A kibontakozó demokratizálódási folyamat a regionális autonómiák kibontakozásával párosult. Ma Spanyolország turisztikai célország, erőteljes népi-nemzeti hagyományokkal.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. A félsziget belsejét, az ország csaknem felét a Mezeta 600–850 m magasra felemelkedett tönkje foglalja el. A Kasztíliai-választóhegység két részre osztja az országot: az északi magasabb Ó-Kasztília és a déli alacsonyabb Új-Kasztília fennsíkjára. A félsziget délkeleti részén a Bettikai-hegység, északi peremén pedig a Kantábriai-hegység, folytatásában a francia határhegység, a Pireneusok lánchegységei emelkednek (legmagasabb csúcsa: Maladeta, 3404 m). Afrikától mindössze a 14 km széles Gibraltá-

ri-tengerszoros választja el. Főbb medencéi: Ebro- és az Andalúziai-medence. Területe 504 782 km², népessége 39 167 744 fő (1999), népsűrűség 80 fő/km², legsűrűbben lakottak a tengerpartok. A népesség összetétele: spanyol 73%, katalán 18% (6,6 millió fő, Katalóniában, Valenciában és a Baleár-szigetcsoporthoz tartozó szigetekben élnek), galíciai vagy galegó 6%; (3,2 millió fő, kelta eredetű kisebbség, Észak-Spanyolországban, Galiciában élnek), baszk 1,5% (900 ezer fő, a félsziget legősibb népe, Baszkföldön, Navarra tartományban laknak, erős elszakadási törekvésekkel). Vallás: római katolikus (97%). Nyelvek: spanyol (hivatalos), katalán, galíciai, baszk. A városiak aránya 1997-re 77%-ra emelkedett.

Fővárosa Madrid (2 866 850 fő, 1996), kereskedelmi, pénzügyi funkciói jelentősek, oktatási és kulturális szerepköre is kimagasló.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. A GDP/fő: 16 500 USD (1998), az 1998 évi gazdasági növekedés 4,7%, az inflációs ráta 2,2% (1998), a munkanélküliségi ráta 18,8 % (1998). A spanyol gazdaság növekedése 2000-ben megismétli az előző év 4%-os növekedési ütemét. Ez az ütem meghaladta az Euro Zóna országainak 3,6%-os növekedését. 2001-re a költségvetés már „csak” 3,6%-os GDP-növekedéssel számol. A szolgáltatás a vezető ágazat: 62% (1998). Az iparban dolgozók aránya 30%. A legiparosultabb tartományok: Katalónia, Baszkföld, Navarra, La Rioja. Agrárjellegű vidékek: Galicia és Extremadura. A foglalkoztatás 4,5%-kal növekedett 2000-ben. A munkanélküliek száma 21 év legalacsonyabb szintjét (9,2%) érve el, 1,55 millió főre csökkent. Az infláció nem mérséklődik. Az Európai Központi Bank által 2000-re engedélyezett 2%-os szintet kétszeresen meghaladta az év végén regisztrált 12 havi infláció (4%).

Mezőgazdasága sokszínű, de a GDP-nek csupán 5%-át adja. Az ország területének 30%-a szántó, 10%-a kert, 21% legelő. Erdősültség 32%. A búza külterjes művelésű és a campo secano hagyományos terménye (Ó- és Új-Kasztília területén). Délen a mediterrán kultúrvegetáció, északon az atlanti és vegyes vegetáció. A Kantabriai hegységtől délre a campo secano (száraz földeken, külterjes gazdálkodás) öntözés nélküli gazdálkodás folyik (búza, árpa, hüvelyesek), míg a campo redadio területein az öntözéses gazdálkodás (belterjes). A mediterrán kerteket vegáknak vagy huertának nevezik (narancs, citrom, mandarin, olíva, kerti vetemények Sevilla, Valencia, Murcia, Malaga vidékeken). Öntözött rizsföldek vannak Anadalúzia és Valencia tartományban, a cukorrépa az Ebro-medencében, Granadában és Ó-Kasztíliában, a dohány Granadában és Andalúziában jelentős. Spanyolország a csemege- és borszőlő hazája: La

Rioja, Navarra, Ebro medencéje, La Mancha, Andalúzia (Malaga, Jerez de la Frontera). 35 millió hektoliteres bortermelésével a harmadik helyen áll a világon. Híres olajfaligetek vannak Andalúziában, Extremadurában, Új-Kasztíliában, a mediterrán partvidéken, a Baleárok szigetein. Spanyolország az olívaolaj-termelésben is vezető ország. Jelentős még a szelídgesztenye-termesztés, a datolyapálma (Elche vidéke), paratölgy (Cadíz, Extramadura, Katalónia – exportcikk). Mandarinból 1,8 millió tonnát termel, narancsból pedig 2,6 millió tonnát. Az állattenyésztés a mezőgazdasági termelés 38%-át adja. Belterjes szarvasmarha-tenyésztése az atlanti tájakon jelentős (6 millió), a bikatenyésztés Andalúziában. 21 millió fős juhállománya (különösen a merinói juh) Nagy-Britannia után a második Európában. A vándorpásztorkodás a Mezetán, Új-Kasztíliában és Aragóniában, a sertésenyésztés Extremadura tölgyesein (Galicia kukoricatermesztéséhez kapcsolódva), a selyemhernyó-tenyésztés Murcia és Valencia vidékén jelentős. A tengerpartokon halászat és a haltenyésztés (kagylók, rákok, polipfélék).

Ipara. Ásványi kincsekben Dél-Európa leggazdagabb országa. Szénfejtések: Asztúriai-szénmedence, Ebro-völgy és a Mezeta déli peremén. Kőolaj-kitermelése szerény (Ebro-folyó torkolatvidékén). Az algériai földgázvezeték Tarifánál lép spanyol földre (1996). Uránbányászata 800 tonna nagyságrendű. Vízi erőművei főleg a Pireneusok lejtőin épültek (Segre-folyón). Vasércbányászati központok: Bilbao környéke, majd Santander, délen Almería, Malaga, Murcia környéke. Rézkitermelés a Sierra Morena vidéki Rio Tinto bányáiban folyik, Huelva kiviteli kikötő értékesíti. Jelentős továbbá az ólom, a cink és a cinóber bányászata. Almadén világhírű bányáiból kerül ki a világ higanytermelésének fele (1500 tonna). Tengeri sót vonnak ki Vadíz környékén, az Ebro medencéjében pedig kálisót bányásznak.

A gyáripár fejlődése szembetűnő a csatlakozás utáni időkben. Három fő ipari körzete van: az atlanti nehézipari bázisú, a katalóniai textilipari, a madridi körzet főleg fogyasztási cikket gyárt. A vaskohászat és acélgártás központjai: Oviedo, Santander, Bilbao, a valenciai Sagunto, Barcelona (speciális acélok). Gépkocsigyártás évi közel 2 millió darab termeléssel: Zaragoza, Barcelona, Valladolid, Vitoria, Linares (Andalúziában). A hajógyártás központjai: El Ferrol, Gijón, Bilbao, Cadíz. Az üveggyártás központja Oviedo. A nehézszevegypár az észak-atlanti iparvidékre összpontosul, a gyógyszeripár Madrid körzetében, a textilipár Katalóniában jelentős. A selyemszövés központjai Valencia és Murcia, műszálipár Madrid, papíripár Valencia és Alivante. Élelmiszeripár, malomipár főleg

Ó-Kasztília területén, cukorgyártás Zaragoza és Valladolid, dohányipar Sevilla központokkal. A halkonzervgyártás központjai: a galíciai halászkikötőkben, Vigo, La Coruna és Malaga.

Kiviteli cikkek: déligyümölcs, primőr zöldségek, olajbogyó, olívaolaj, bor, továbbá pirit, volfrám, cink, vasérc, kálisó, acél, lábbeli, járművek, vegyipari cikkek. Behozatali cikkek: élelmiszerek (gabona), kőolaj, földgáz, gépek.

Gazdasági térszerkezet, régiók. Közigazgatásilag 52 tartományra oszlik, amely 17 autonóm régióba sorolható (NUTS 2 szint). Ezenkívül 8000 városi és községi önkormányzata van.

Három fő fejlődési tengely rajzolódik ki:

1. *Mediterrán tengely* a félsziget keleti partjának fejlett területeit fűzi fel. Technológiai parkjai: Malaga, Valencia, Sevilla, Valladolid.

2. *Ebro-völgyi gazdasági tengely* az atalanti partot köti össze a Mediterráneummal.

3. *Atlanti (vagy Kantábriai) tengely* a Vizcayai-öböl nehézipari bázisa Asztúriától Baszkföldre.

Elmaradottabb tartománya Extremadura, legfejlettebb vidéke a Baszkföld (Bilbao, Vitoria-Gasteiz, a főváros, autóipar).

Turizmus, idegenforgalom: Az Ibériai-félszigeten fekvő ország egyike Európa leglátogatottabb területeinek. Az idegenforgalom a gazdaság egyik húzóágazata. Évente 65 millió turista látogat Spanyolországba. A világturizmus bevételeinek közel 8%-át valósítja meg, s ezzel fedezi a negatív külkereskedelmi mérleget. Legjelentősebb vendégforgalmi vidékei: Andalúzia, a két szigetcsoport (Baleár-szigetcsoport és Kanári-szigetek; az eltöltött vendégéjszakák tekintetében vezető helyet foglalnak el) Madrid, Valencia és Katalónia.

A „napfény övezet” (sunbelt) területei: Katalónia, Valencia, Aragónia.

A komor Kantábria, a pireneusi hegyvidék, a derűs Andalúzia, a napfényes tengerpart és a kopár, zord Mezeta változatos turisztikai tájegységeket képviselnek. Az országhoz tartozik a Földközi-tengerben elterülő Baleári- és az Atlanti-óceánban fekvő Kanári-szigetek. A föníciaiak, ibérek, görögök, punok, rómaiak alkotásai mellett a nyugati gótok és az arabok csodálatos munkáinak gazdag tárházával találkozunk itt. Madrid, a főváros, Európa egyik legmagasabban fekvő (655 m) fővárosa. Látnivalói a Prado múzeum, a királyi palota, a Plaza Mayor, az óváros, a Puerta del Sol (Nap-kapu), illetve néhány kilométerre az Elesettek völgye (a spanyol polgárháború halottainak sziklatemploma) és a hatalmas kolostoregyüttes, az Escorial (II. Fülöp uralkodó palotája).

Barcelona, Córdoba, Granada, Toledo, Sevilla történelmi múltjukkal, építészeti remekműveikkel tűnnek ki, s ezáltal a gyorsan növekvő idegenforgalom legnagyobb központjai. A legfejlettebb tartomány, Katalónia székhelye Barcelona, az ország második legnagyobb városa (gótikus negyed, Kolumbusz szobra, a Santa Maria vezérhajó mása, Sagrada Família-katedrális). A Madridtól délre elterülő Új-Kasztília központja, Toledo a spanyol városok minden szépségét egyesíti magában (a mór Alcazár erődje, gótikus székesegyház, zsidó negyed). Ó-Kasztília városai gazdagok középkori műemlékekben (Segovia, Ávila várfalai, Salamanca ősi egyeteme és székesegyháza). A Malaga melletti Mengo-barlang faragott kőtömbje, az altamirai barlangfestmények a Kr. e. 15. évezredből valók.

A középkori mór építészet legcsodálatosabb alkotása Córdobában, a kalifák hajdani székhelyén (Andalúziában) található. 785-ben kezdték építeni a vizigót keresztény Szent Vince-templom köré a 850 oszlopos mecsetet, a Mesquitát. Ez időből való a toledói mecset is. Sevilla a legnagyobb andalúziai város (gótikus katedrálisának tornya, a Giralda a város jelképe). A Sierra Nevada-hegység lábánál fekszik Granada, a mór építészet gyöngye: itt áll az Alhambra-palota a pompás Generalife-kerttel.

Spanyolország a helyi ünnepek és a búcsúk hazája. Az ünnepek elválaszthatatlanok a táncról, a flamencótól és a bikaviadaltól. Az ország 347 arénájában mutatnak be bikaviadalokat. A legnagyobb tömeg a földközi-tengeri üdülőhelyeket keresi föl: Costa Brava („Vad-part” – a katalán tengerpart), Costa do Sol („Napos-part” – Andalúzia partszegélye); továbbá a Baleári-szigetek (Mallorca, Menorca, Ibiza; Tenerife). Ugyancsak népszerűek a téli fürdőzésre is alkalmas Kanári-szigetek (Marokkó partjai előtt, az Atlanti-óceánban). A Vizcayai-öböl legnépszerűbb fürdőhelye San Sebastián (fesztiválváros, Spanyol-Baszkföld kulturális központja).

A Pireneusokban található az idegenforgalmából élő törpeállam, Andorra. Területe 468 km², népessége 80 000 fő, fővárosa Andorra la Vella, 16 200 lakossal. A Földközi-tenger bejáratát őrző Gibraltár még Nagy-Britannia felségterülete (27 000 fő; „adóparadicsom”, idegenforgalom, kereskedelmi központ, tranzitkötő). A Kanári-szigetek nemzetközileg az „örök tavasz” szigetként ismert. Átlagos hőmérséklete: 20-30 fok. E szigetvilág legnagyobb szigete Teneriffe. Sok vulkáni csúcs, feketeláva-homokos tengerpart, belső sivatagok.

A tengerpart üdülőfűzése: Costa Dorada, Costa del Sol, Costa Brava, Costa del Almeria, Malaga.

Az Európai Unió számos interregionális programot kezdeményezett a nemzetközi turizmus fellendítésére. A borturizmussal kapcsolatos program

a DIONISIS-projekt, amely az európai bortermelő régiók fellendítését célozza. Tíz európai bortermelő régió három kooperációra specializálódott hálózatot hozott létre és működtetett kísérletileg. Partnerek: Alentejo, Norte, Andalúzia, Katalónia, Szicília, Lombardia, Burgundia, Poitou-Charentes, Korzika és Languedoc-Roussillon. A projekt költségvetése három esztendőre 2,2 millió ECU volt. Cél a javarészt szegény bortermelő régiók feljavítása, a szőlőtermelés (szőlészet-borászat) fokozása (telepítés, szakértelem, számítógépes csere, a borturisztika fejlesztése, promóciós eszközök bemutatása, a turisztikai kínálat fokozása, a „borutak” kidolgozása, minőségi szolgáltatások, marketing). Megszervezték a Bortermelő Régiók Európai Konferenciáját és megalakították az Borutak Európai Tanácsát (első ülése Santiago de Compostellában volt – Portugália, Alentejo vidéke). A borutak szervezésébe bekapcsolódott: Görögország, Spanyolország, Olaszország, Magyarország, Szlovénia. A RESET-projekt (az OUVERTURE kelet-közép-európai programja) 1994-től indult be Alentejo és Szicília kezdeményezésére. Bekapcsolódott Magyarország is (Baranya és Tolna megyével). A Pécsi Egyetem sikerei ezen a téren, a Villány–Siklói Borút megszervezése (1996: autós szőlő–bor rally, Borúti kalauz kiadása, kiállítás). Eredmények: új piaci igények kialakulása, a „borút-kon koncepció” sikeres volt, elősegítette a gazdasági diverzifikációt, a turisztikai piac fellendülését, különös tekintettel a falusi turizmusra. A projektek megsokszorozták a regionális energiákat a PHARE támogatási programjai számára is. Hozzájárult a fejlődési egyenlenségek kiküszöbölésére. Megindult a regionális kooperáció a turisztikában, fellendültek a magánvállalkozások és megsokszorozódott a nyereség.

12. Portugália

Az EU (EK)-tagság történetéből. 1977. március 28-án Portugália kéri felvételét az EK-ba. 1978. október 17-én megkezdődnek a csatlakozási tárgyalások Portugáliával. 1985. június 12-én aláírják Portugália csatlakozási okmányait. 1986. január 1-jén Portugália belép az Európai Közösségbe. 1991. június 25-én Portugália csatlakozik a Schengeni Egyezményhez.

Országjellemzők. A Pireneusi- vagy az Ibériai-félszigeten terül el, kedvező közlekedésföldrajzi fekvése van, Nyugat-Európa legnyugatibb országa, a napfény (ahol a napsütés „nem megy soha szabadságra”), a virágok és a jó borok hazája. Borászata világhírű. Az országot Porto kikötővárosáról nevezték el. Különlegessége a paratölgy. Portugália a világ hatodik bortermelője, a parafatermelésnek pedig felét adja. Európa botanikus kertjének is nevezik, területének egyharmada erdő, a mediter-

rán térség egyre keresettebb célsországa; riválisainál olcsóbb üdülési felteleket biztosít. A portugálok tengerjáró népként ismeretesek. Kultúrájuk nagy hatású kultúrák ötvöződéséből keletkezett: római és spanyol emlékek, mór kultúra.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. A hajdani nagy felfedezőik hazája ma az Európai Unió egyik dinamikusan fejlődő országa. Nagy gyarmatbirodalommal rendelkezett. Az 1970-es évek elején még a legnagyobb gyarmattartó volt: 2,1 millió km² területen mintegy 16 milliónyi lakosság élt. Portugália felzárkózása Európához igazán csak 1986 után kezdődött meg. Agrártermékeinek zömét Nagy-Britanniába szállította. Ma félperiférikus ország. Az EU strukturális alapja éppen az oktatást és a közlekedési infrastruktúra fejlesztését szolgálta.

Rövid története. A mórokat a XIII. században űzték ki az országból. Alfonz Henrik király uralkodása alatt vált ki a Portugál Grófság a spanyol tartományokból s alakult önálló állammá. Fénykora a nagy földrajzi felfedezések időszakára esik. Tengerész Henrik herceg irányításával kiképzett portugál hajózók a XV. században megkezdik hódító útjaikat. Vasco da Gama 1498-ban eljut Indiába. Kiépül a nagy gyarmatbirodalom, melyből először Brazília vált függetlenné, majd az afrikai gyarmatok, Portugál-India pedig a XX. század közepén. 1974-ben Angola, Mozambik, Bissau-Guinea, Zöld-foki-szigetek, Sao Tome és Timor, 1999-ben Makao válik függetlenné. Népessége 10,2 millió fő, ebből Madeira: 271 000 fő, Azori-szigetek 254 000 fő. Népsűrűség: 107 fő/km². Sok vendégmunkást adott a tengeren túlra. Fővárosa Lisszabon (Lisboa). Nemzeti ünnep: június 10. (a nemzeti költő, a portugál eposz (A Luziádák) megalkotójának, Luiz Vaz de Camoes születésének napja), október 5 – a Köztársaság napja. Államformája köztársaság. Hivatalos nyelv a portugál. A lakosság összetétele: portugál 99%, angolai, mozambiki. Vallás: római katolikus 88%, egyéb 12%. Közigazgatási felosztása: északról délre Costa Verde, Montanhas, Costa de Prata, Planícies, Costa de Lisboa, Algarve, Azori-szigetek (fővárosa: Ponta Delgada), Madeira-szigetek (fővárosa: Funchal).

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Az Ibériai-félsziget nyugati partja, valamint az Azori- és a Madeira-szigetek igen jelentős turisztikai övezetek. Felszínének legnagyobb része hegyvidék, de a nyugati tengerparton sík- és dombvidékei is vannak. A déli országrész (Algarve) alacsony fekvésű üdülőtérület mediterrán klímával, afrikai arab vonásokkal, füge-, narancs-, olajpálmaligetekkel. Észak-déli kiterjedése 600 km, szélessége 150–160 km. Területe 92 398 km² (ebből: Madeira 797 km², Azori-szigetek 2344 km²); 850 km hosszúságú partvo-

nal. Az Ibériai-félsziget nyugati részén fekszik. Nyugatról az Atlanti-óceán, keletről Spanyolország határolja. A Tejo-folyótól északra többnyire hegyvidék, délen alföld. Hegyvidéke a Minho, Tras-os-Montes. A spanyol Mezeta alacsonyabb nyúlványai a földtörténeti óidőben alakultak ki. Éghajlata mediterráni, belső része kontinentális. Január átlaghőmérséklete 8–14 fok, augusztus 17–30 fok.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Főbb mutatók: GDP/fő 14 600 USD (1998), gazdasági növekedés 4,2% (1998), inflációs ráta 3,3% (1996), munkanélküliségi ráta 5% (1998).

A mezőgazdaság kedvező természeti feltételeket élvez. A tengerparti széles síkságon terem a kenyérgabona, hüvelyesek. A megművelt földterület 20%-át öntözik, és itt rizset termesztenek. Az olajfaligetek, szőlőskertek és gyümölcsösök szintén a mezőgazdasági jövedelemhez járulnak hozzá. Világhírű a portugál bor (portói, madeira). Bortermelése Európában a negyedik, étolaj-előállításban nyolcadik a világranglistán. Jelentős juhállománya van (6 millió darab), sok az őszvér és a szamár. Jelentős a halászat, szardíniából külföldre is jut.

Az ország területének egyharmadát erdő borítja. A parafatermelés fele a Tejo völgyében zöldellő tölgyesekből kerül ki. Ugyanitt sertéseket makkoltatnak.

A csatlakozás előtt Portugália mezőgazdaságára mind a mennyiség, mind a minőség tekintetében az alacsony termelési színvonal volt jellemző (főképp az igen elaprózódott birtokoknak tudható be, hogy a termelés hatékonysága a közösségi átlag 13%-át tette ki). A csatlakozáskor a mezőgazdaság a lakosság 23%-át foglalkoztatta, s az ágazat a GDP-hez 6-7%-kal járult hozzá. A szőlőtermesztés 8 termőtáj és 48 eredetvédett terület (borvidék) összesen 370 ezer hektáros területén folyik, melyben a lakosság közel 5%-a (480 ezer ember) vesz részt.

Ipar. Vízi erőművek a Douro-, Teho-, Guadiana-folyókon, kevés antarcit, északon volframérc, a Sierra Morenában rézércet, piritet, márványt, uránércet bányásznak. Az ásványi nyersanyagokat jórészt feldolgozatlanul szállítják külföldre. A könnyűipar fejlődött gyorsabban (fonás-szövés, cipő- és ruhaipar), ezek foglalkoztatják a legtöbb munkást.

Nehézipari központok Lisszabon és Porto (vasművek, olajfinomítók, élelmiszeripar). A külkereskedelem tengeri úton bonyolódik le.

Portugália régiói:

(1) *Észak-Portugália.* Fejlettebb mezőgazdaság, szőlőművelés (vörösbor), halászat, ipar. Legjelentősebb városa Porto (gépgyártás, textil- és ru-

háza ipar). Észak-Portugália, a történelmi magterület, ma is vezető szerepet tölt be a gazdaság térszerkezetében.

(2) *Közép-Portugália és a Tejo torkolatvidéke*. Búza-, szőlő-, olajbogyó-, paratölgy-termesztés. Coimbra (gyapjú- és élelmiszeripar, egyetemi város), Covilha (gyapjuszövés, egyetemi város, hegyvidéki turizmus), Lisszabon (Lisboa) az ország fővárosa, kikötő, kereskedelmi, ipari és innovációs központ; fémfeldolgozás, olajfinomítás, hajóépítés, elektrotechnika, cementgyártás, gyógyszervegyészet), a közeli Seixal (vaskohászat), Barreiro (az Alentejo piritjéből kénsav, műtrágya), Setúbal (kikötő, autógyártás, halkonzervgyártás, olajütők, sólepárlás).

(3) *Dél-Portugália* Alentejo és Algarve hegyvidéke, gyéren lakott, nagy latifundiumokon külterjes mezőgazdaság. Termesztenek napraforgót, búzát, hüvelyeseket. Juh- és kecsketenyésztés. E vidék a paratölgy országos termelésének 60%-át adja. Évora (egyetemi város, élelmiszeripar, fafeldolgozás). Délre a kisbirtokrendszer honosodott meg (déli gyümölcs, korai zöldség, cukornád, banán). A tengerparton sókertek, kisebb városkákban halászat és idegenforgalom.

Turizmus, idegenforgalom. Jelentős a vallási turizmus, üdülturizmus, konferenciaturizmus (Porto, Costa de Prata, Costa de Lisboa, Algarve, Madeira), sportturizmus (golf). A termálfürdők száma 19 (balneoturizmus). A gazdasági tevékenység egyéb ágainak fejlesztése mellett az országnak sikerült fokoznia turisztikai vonzerejét is. Látnivalók (északról délre):

Észak Portugália: Costa Verde (Zöld part). Legősibb, legzöldebb, legvallásosabb, egyúttal a legsűrűbben lakott vidék, az ország történelmi magja. Guimaraes: hercegi palota, a portugál nemzet bölcsője, ahol az első király, I. Alfonz Henrik született. Itt kiáltották ki a királyságot, mielőtt délről kiűzték volna a fél évezredig uralkodó mórokat. Óbidos: Lisszabontól északra, fallal körülvett középkori város, fehér házakkal. Mafraában a 45 ezer munkással emelt kolostor V. János király idejében, 1717–1730 között épült, a legdrágább építőanyagok felhasználásával. Queluz versailles-i stílusú palotájáról ismert. Ericeira tengerparti üdülő. Nazare kis halászfalu. Porto az ország második legnagyobb városa (egy millió lakosa van), a Douro jobb partján. Látnivalói: Sao Bento pályaudvar, Tőzsdepalota, Szt. Ferenc-templom, Porto katedrálisa, Clerigos-torony és a Vila Nova de Gaia (a portoi bor otthona), Ribeire-folyó. Porto borpincéiről, szőlőhegyeiről híres, a legenda szerint Noé bárkája itt vetődött partra az özönvíz után; üdülőhely, szállodák, kaszinók, golfpályák, parkok. Néprajzi Múzeum, Arab terem. Aveiro tengerparti város,

víziváros, lagúnák, Portótól délre. Kerámiamúzeum, „Jézus-múzeum”, sókertek. Braga: (52 km-re északra Portótól) a portugál Róma, az ország vallási fővárosa, 300 temploma közül a legszebb a Sé-katedrális, Bom Jesus búcsútemplom. Viana do Castelo: Eiffel-híd. Vila Real: S. Mateus-palota. Régua, Lamego: 1143-ban itt kiáltották királlyá Alfonz Henriket, múzeum. Castello de Vide (vár, zsinagóga).

Costa de Prata (Ezüstpart). Halászpardicsom, vízi sportok. Coimbra Portugália első fővárosa, Európa egyik legrégebbi egyetemi városa (1290), Egyetemi Könyvtár, Egyetemi-kápolna, Szt. Clara a Nova, Mondego-folyó. Alcobaca: XII. századi ciszter kolostor, apátság; itt található I. Don Pedro portugál király és feleségének, Dona Ines de Castro sírja. Leiria kastélya. Közeli kolostorok (délre): a gótikus Batalha 7000 lakosú, portugál nemzeti szentély, az 1385-ben a spanyolok ellen vívott győzelemre emlékeztet és Marinha Grande, Porto de Mós (kastély), Villa Nova de Ourém (kastély). Fátima: több millióan keresik fel ezt a római katolikus kegyhelyet. 1917-ben három pásztorgyereknek májustól októberig összesen hat alkalommal jelent meg Szűz Mária (kegyhelylátogatás). Tomar apátsága Templomos lovagok székhelye. Ribatejo tartományban Krisztus kolostorának megtekintése.

Montanhas (Hegyvidék). Portugália északkeleti területe, a csipkézett Serra da Estrela, az ország legmagasabb hegyvonulata, a Torre csúccsal (1991 m). Főbb városai: Viseu, Braganca, Guarda, Vila Real, Castelo Branco, Lamego, Chaves. Sintra: kastélyok, templomok, mór vár 1147-ből, I. Alfonz idejéből. Pena Park, Monserrate Park, Városi Múzeum, Régészeti Múzeum. Sintra 30 km-re fekszik a fővárostól. 1995-től a világörökség része. Fő látványossága a Nemzeti Palota (a XV. századi Királyi Palota), amelyet I. János és felesége, Lancaster Philippa építtetett és használt mint nyári rezidenciát.

Planicies (Síkságok). Középkelet-Portugália, kevésbé látogatott, paratölgyekkel tarkított tája. Évora Portugália egyik legszebb és történelmi emlékekben leggazdagabb települése: polgári és egyházi épületei a középkor, romjai pedig a római idők emlékét őrzik. Az UNESCO 1986-ban a világörökség részének nyilvánította. A római romokon épült város a portugál alföldön: II. századi római templom, egyetem, katedrális, Szent Ferenc-templom, római kori megalitok. A portugál művészet és építészet múzeuma. Lükettő élet központja a Praça do Giraldo. Faro, a déli kisváros egykor arab emírség székhelye volt. Convento dos Loiosban XV. századi kolostor.

Costa de Lisboa (Lisszaboni part). Lisszabon és környéke. „Porto dolgozik, Braga imádkozik, Lisszabon szórakozik” – állítják büszkén a lissza-

boniak. A 28-as villamossal a Praça do Comercioról érdemes elindulni. Lisszabon (Lisboa) az ellentétek városa, ódon város és az új város üzleti negyed; legnevezetesebb része a Alfama, a középkori negyed, ami túlélte az 1755-ös földrengés pusztításait. Lejjebb a Baixa negyed, a Rossió közterrel, majd az előkelő Chiadóval, a bohém hangulatú Bairro Altóval. Négy liftje (elevador) van: Santa Justa, Gloria, Lavra, Bica. Ezekkel lehet könnyebben megközelíteni a városrészeket. Főbb látnivalói: Expo 98 a Tejo-folyó partján, a főváros keleti részén, annak emlékére, hogy Vasco da Gama ezelőtt 500 évvel elindult India felé. Szlogenje: „Az óceán – a világörökség része”. Óceán óriásakvárium (óceánárium) megtekintése. Belváros (Rossion, a régi város): a Tejo partján, Sao Antonio de Sé-templom (Páduai Szent Antal – vagy Lisszaboni Szent Antal szülőháza helyén épült), Szent Jeromos-kolostor, gótikus katedrális Belém városrészben, Vasco da Gama és Luiz Vaz de Camoes síremlékével, Belém-torony. A híd fő melletti: Krisztus Király-szobortól szép panoráma. (Bem Vindo – Isten hozott.) A Felfedezések emlékműve, Európa legnagyobb függőhídja, Királyi Kocsimúzeum, Belém büszke vára, Avenida da Liberdade sugárút, Szent György-kastély, Alfama negyed, Alcantara negyed, Marques de Pombal tér. Queluz-palota (XVIII. sz.), Guincho vagy Boca do Inferno, Csempemúzeum, Tengerészeti Múzeum, Ajuda-palota, Gulbenkian Alapítvány Múzeuma, Viera da Silva Múzeum, Árpád Szenes magyar származású festőművész és felesége életművének kiállítása. Az Estoril tengerpart 29 km-re Lisszabontól, Portugália Riviérája (szállodák, kaszinók, éttermek, Forma 1 futamok, Horthy Miklós fiának háza). Cascais tengerparti nyaralóhely; Cabo da Roca az európai kontinens legnyugatibb pontja, „ahol a föld véget ér és kezdődik a tenger”.

Nyaralás délen, Algarve tartományban (Golden Beaches). Igazi nyaralóhely, mediterrán klíma, 3000 órás napsütés, 200 km-es homokos part, fél száz üdülővel. Nyári eledel a gaspacho – hideg zöldségleves, majd a tőkehal (bacalhau), kardhal (peixe sepada), szénen sült szardínia, grillezett, töltött tintahal, sajtok, sütemények. Farótól Portimaóig a középső szakasz a legfelkapottabb, narancsligetek, halászfaluk, Praia de Rocha (Sziklastrand), a csendesebb Alvor, a lagoai vízipark, az alcantarilhai „The Big One”, az egész évben nyitva tartó „Zoomarine” tengeri állatkert, delfin- és fókashow-val, bicikliző papagájok; télen 16 golfpálya nyújt játéklehetőséget (Vilamoura). Sagres „a világ vége” Európa délnyugati részén. Sziklaszirtek, Tengerész Henrik, a portugál felfedezések atyja itt alapította a földrajzi és csillagászati iskolát és hajógyárat, ahonnan az első karavellák kikerültek. Innen indultak felfedező útra a hajók a XV. száz-

zadban. Lagos régi rabszolgapiac, Szt. Antal-templom. Albufeira nyaralóhely, hétvégeken bikaviadal, az egykori halászfaluból mára a turisták közkedvelt nyaralóhelye lett. Mondelo és Pingo Doce szupermarketek. Portimaótól 30 km-re található Monchique-hegység (Fóia csúcs – 902 m; kilátás Délnyugat-Portugáliára) híres termálfürdői. Silves 32 000 fős település, az arab kultúra egykori központja és gótikus, barokk, reneszánsz stílusú templomok. „Algarve nem Portugália” – mondják az ország más vidékein lakók. Erős a mór hatás, építészete, ételei az arab múlttal kapcsolatosak.

*Azori-szigetek (Acores). 2247 km², 240 000 lakos, helyi autonómiával rendelkezik; Santa Maria, Sao Miguel, Terceira (települése: Angra do Heroísmo, lagúnákkal), Graciosa, S. Jorge, Pico (1351 m magas hegyek), Faial, Flores (kertekkel) és a legnyugatibb sziget a Corvo. Legnagyobb sziget a Sao Miguel: fő települése Ponta Delgada (templomok).

*Madeira az Atlanti-óceán virágoskertje, természeti szépségekben gazdag hely (794 km², 250 000 fő lakos, helyi autonómia; teraszos földművelés: cukornád, banán, szőlő). Sziklák, bazalttömbök; az avokádó, papaya, szőlő, orchidea, borok hazája. Fővárosa Funchal. Szigete Porto Santo. 1000 km-re fekszik Lisszabontól és közel 550 km-re Marokkótól. Madeira talán egész Európa legdúsabb növényzetű szigete. A gyakori esőzések, a magas páratartalom és átlaghőmérséklet szubtrópusi klímát eredményez. Madeira 250 ezer lakosának nagy része a sziget déli részén, illetve kisebb részben körben a tengerparton lakik, míg a sziget közepe szinte teljesen lakatlan. Magának Funchalnak, a sziget „fővárosának” 100 000 lakosa van (kikötő, cukor- és szeszipar; az öbölben tengerjáró luxushajók, Kolombusz Kristóf hajójának mérethű mása; Szent Katalin-park dús növényzettel (pálmafák), az erődszerű Palácio San Lourenço; Museu Municipal, a városi múzeum (akváriummal), a Katedrális, a belváros mediterrán jellegű házai, a piac (Mercado dos Lavrodores, azaz a Dolgozók Piac, sok egzotikus gyümölcs), Botanikus Kert, az 1810 m magas Areeiro csúcs.

A Tizenötök

A Tizenötök mozgalmas integrációs feladatokról döntenek. Időrendben a főbb események: 1995. január 19-én az Európai Parlament jóváhagyja az új Európai Bizottságot. 1995. március 26-án hatályba lép a Schengeni Egyezmény. 1995. június 12-én az EU társulási megállapodást köt Észtországgal, Lettországgal és Litvániával. 1995. július 18-án az EU kidolgozza az új mediterrán politikát. 1995. december 15–16-án a madri-

di Európai Tanács-ülés úgy dönt, hogy a leendő európai valuta neve euró. 2002-től az euró lesz az EMU-tagállamokban az egyetlen törvényes fizetőeszköz. 1996. december 19-én Dánia, Svédország, Finnország és a nem EU-tag Norvégia és Izland csatlakoznak a Schengeni Egyezményhez. 1997. június 16–17-én az állam- és kormányfők elfogadják az Amszterdami Szerződés tervezetét. 1997. július 16-án Santer bizottsági elnök az Európai Parlamentnek bemutatja az „Agenda 2000” dokumentumcsomagot. 1997. július 16-án a Európai Bizottság megkezdzi az EU-csatlakozással kapcsolatos tárgyalásait Észtországgal, Lengyelországgal, Szlovéniával, a Cseh Köztársasággal, Magyarországgal és Ciprussal (5+1). 1997. október 2-án az Amszterdami Szerződés aláírása. 1997. december 13-án az Európai Tanács Luxemburgban a Bizottság javaslata alapján jóváhagyja a csatlakozási tárgyalások első körébe kijelölt államokat: Magyarország, Lengyelország, Észtország, Csehország, Szlovénia, Ciprus. 1998. április 18-án a csatlakozási tárgyalások átvilágító (screening) szakaszának megkezdése a 6 jelölt országgal. 1998. május 1-jén hatályba lép az Amszterdami Szerződés. 1998. október 13-án az Európai Bizottság kiadja az 1999. évi országjelentéseket a csatlakozásra váró országok előrehaladásáról (Regular Report). 1998. december 10–11-én az Európai Tanács csúcsértekezlete Helsinkiben. Döntés születik a csatlakozási tárgyalások hat újabb tagjelölt országgal való megkezdéséről, az intézményi reformmal foglalkozó kormányközi konferencia megkezdéséről.

13. Ausztria

Az EU (EK)-tagság történetéből. 1989. július 17-én Ausztria benyújtja csatlakozási kérelmét az EK-be. A csatlakozásának motivációs tényezők között szerepeltek a gazdasági okok, a környezetvédelem, az elszigeteltség elkerülése. 1994. március 16-án Ausztriával is lezárulnak a csatlakozási tárgyalások. 1994. június 12-i népszavazáson az osztrákok 66,4%-a az EU-hoz való csatlakozás mellett dönt. 1995. január 1-től Ausztria EU-tagország. 1995. január 9-én Ausztria belép az EMS*-be. 1996. október 13-án Ausztria első alkalommal tart európai parlamenti választásokat.

Országjellemzők. Alpesi ország a Duna felső szakasza mentén; tipikus közép-európai ország. Nincs kijárata a tengerre (szárazföldi vagy kontinentális ország), természetes útvonalai révén „Európa országútjának” is nevezték, erős tranzitforgalommal, turisztikai célország, a falusi vendégfogadás hazája, jelentős havasi pásztorkodással, a völgyekben vízi erőre támaszkodó könnyűipar és alumíniumkohászat. Közép-európai,

monarchiabeli hagyományok, természeti szépségek és érdekességek, turisztikai vonzerők, a hegyvidéki gazdálkodás hagyományai.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. Ausztria első ismert lakói a kelták voltak, majd a rómaiak foglalták el. Római hagyományok (Bécs=Vindobona; Salzburg=Iuvanum; Innsbruck=Veldidena; Bergen=Brigantium), majd szlávok és germán törzsek (allemannok, bajorok) telepedtek le (főleg a Keleti-Alpok vidékén). Az ezredfordulón Ostmark, majd Österreich néven a Német-római Birodalom része, majd a Habsburgok uralma következik. A X. században a magyar kalandozások okán szinte lakatlanná vált, az Augsburgi ütközet után kezdett benépesülni bajorokkal. A XIII. században a Habsburgok kezére került, akik házasságok révén igyekeztek növelni hatalmukat. A XVI. századra hatalmas birodalmat hoztak létre. Sok-sok háborút viseltek hatalmuk megtartásáért. A Monarchia elmaradott gazdasági és politikai rendszere nem állta ki az I. világháború próbáját, teljes vereséget szenvedtek.

Az Osztrák Császárság, Osztrák–Magyar Monarchia az I. világháború után szétesik. 1918. november 12-én kikiáltják az Osztrák Köztársaságot. A II. világháború alatt beolvadt a Harmadik Birodalomba mint annak tartománya. 1945 után Ausztria kimondta a függetlenségét, majd teljes semlegességet vállalt. Megalakult a 9 tartományból álló második Osztrák Köztársaság, amelynek örökös semlegességét alkotmányba iktatták. A II. világháború befejeztével a győztes nagyhatalmak csapatai elfoglalták és egy évtizedig megszállták Ausztriát, majd 1955. évi államszerződéssel nyerte el újból szuverenitását. Ma Ausztria egy fejlett ipari agrárország. Villamosított vasútvonalai, jó minőségű közúti autópályái vannak. Öt nemzetközi repülőtér van (Bécs, Innsbruck, Salzburg, Graz, Linz).

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok.

Ausztria Európa szívében, fontos közlekedési utak metszéspontjában fekszik. A Bécsi-medence az ország szíve. Folyói többségében a Duna vízgyűjtő területéhez tartoznak. Az Alpokban sok jégkori eredetű tó található (legnagyobb az Atter-tó). Az ország jelentős részét az Alpok hegyrendszere hálózza be. A Magas-Tauernben található Ausztria legmagasabb csúcsa, a 3797 m magas Grossglockner és a több mint 10 km hosszú Pasterze-gleccser. Az északi vonulatok közül a Salzburgi-Mészkőalpok és a gleccseiről, barlangjairól híres Dachstein a legismertebb, délen a Lienzi-Dolomitok sziklavilága Olaszországban folytatódik. Az alhavi növényzet* kedvez a hegyvidéki állattenyésztésnek. Az Alpokban jelentős a vasérc, barnaszén, grafit, kőszén, réz, cink, ólom, magnézium bányászata. Gazdag vízienergia-tartalékokkal rendelkezik. Az Alpok lábánál északon (Salzkam-

mergut=„Sókamarabirtok” – Hallstatti-tó, Mondsee, Attersee) és délen (karintiai tavak) morénatavak találhatók. A csehtönk és az Alpok között negyedidőszaki dombvidék húzódik, a Duna medencéje pedig egy nyugat–keleti folyosót jelöl ki (Grazi-medence, Bécsi-medence). Ausztria éghajlata túlnyomóan magashegyvidéki, a medencékben kontinentális. Legnagyobb folyók: Duna, Inn, Mura, Dráva. Legnagyobb tavak: Bóden-tó, Neusiedler See (Fertő-tó), Attersee.

Ausztria területe 83 858 km², népessége 8 131 111 fő (2000), népsűrűség 97 fő/km², a népesség összetétele: német nyelvű osztrák 91,1%, horvát, szlovén (Karintiában, közel 100 000 fő), magyar (Burgenlandban, Órvidéken közel 5000 fő), külföldi közel 750 000 fő, köztük sok török. Vallások: római katolikus 78%, protestáns 5%, egyéb 17%. Lakosság korfája: 14 év alatti: 17%, 15–59 éves: 62%, 60 év feletti: 20%. Hivatalos nyelv a német. Államformája köztársaság. Néhány főbb mutató: a GDP/fő 23 400 USD (1999), gazdasági növekedés 2% (1999), az inflációs ráta 0,5% (1999), a munkanélküliségi ráta 4,4% (1999). Egy főre jutó GDP 23 310 USD. A mezőgazdaságban dolgozók aránya 7%, az iparban 37%, míg a szolgáltatásokban 56%.

Kilenc szövetségi tartományból (bundesland) álló köztársaság. Lakóinak kétharmada városokban él. Fővárosa Bécs 1 609 600 fő (1997). Főbb városok: Graz (238 000 lakos a városban, 272 000 lakos a külterületekkel együtt); Linz (201 000 lakos a városban, 280 000 lakos a külterületekkel együtt); Salzburg (137 000 lakos a városban, 164 000 lakos a külterületekkel együtt); Innsbruck (110 000 lakos); Klagenfurt (87 000 lakos); Villach (73 000 lakos); Wels (51 000 lakos); Sankt Pölten (480 000 lakos).

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. A városi kézműipar korán kialakult, a kereskedelem fellendült. Mindezek alapozták meg a hagyományos gyáripar kialakulását, különösen a textil és élelmiszeripar, könnyűgépgyártás. A II. világháború idején a vízienergia-felhasználás, a kohászat és a nehézszerkezetgyártás alapul szolgált a későbbi iparfejlesztésekhez. A másfél milliárdos Marshall-segély nagy részét az alapanyaggyártó iparba fektették. Előtérbe került a gépgyártás és az elektromosenergia-ipar fejlesztése.

Ma a kohászat, a fa- és papíripar, valamint az élelmiszer- és a könnyűipar adják a teljes ipari termelés értékének 40%-át. Újabban épül ki a mikroelektronikai termékek gyártása. Ausztriában kevés az energiahordozó, az iparszerkezet hagyományos, konzervatív. A feketeköszén-bányászatot beszüntették, a lignit (stájer bányavidék) termelése is csökkent, a morvamezei kőolajkészletek kimerülőben vannak. A földgáztermelés

(Morvamező, 1,4 milliárd m³) a fővárost, míg a tekintélyes orosz import a Mura–Mürz-vidék nehéziparát látja el.

Ausztria bőséges vízi erőforrásokkal rendelkezik az Ill, Inn, Salzach folyókon, ebből jelentős a Kaprun vízerőrendszere; ezenkívül a Murán, Ennsen és a Dunán épült 9 vízerőmű. Zwentendorf mellett az 1978-ban megépült atomerőművet nem helyezték üzembe.

Iparvidékek:

(1) *Mura–Mürz-völgy.* Alapanyag-ipar, nehézipar, vegyipar. A kohászat külföldi koksra alapoz, helyi vasérc az Érchegeységben Eisenerz és Karintiában Hüttenberb. Nehézipari kombinátok: Bruck an der Mur, Leoben-Donawitz. Válságba került a könnyű- és színesfémkohászat. Jelentős a faipar, papír- és cellulózipar.

(2) *Bécs és környéke.* Fémfeldolgozás, elektrotechnika, elektronika, vegy- és könnyűipar. Bécs, Bécsújhely (Wiener Neustadt), Korneuburg: közlekedési eszközök, mezőgazdasági- és szerszámgépek, elektromos berendezések, elektronika (Siemens és Philips cégek leányvállalatai), Bécsben még gyártanak, gumit, gyógyszert, műanyagokat.

(3) *Linzi-medence*. Kohászat, gép- és vegyipar. Linzben az oxigénkonverteres acélgártás mellett a hajó és vagongyártás honosodott meg, ezenkívül műtrágya-, gumi-, műanyag-, műszál-, bútór- és papíripar.

Grazban vagon-, elektromotor- és szerszámgyártás, gépjárműgyártás. Steyerben 1970-ben a Steyr-Puch személygépkocsik gyártását beszüntették, s azóta traktorokat és a Mercedessel közösen négykerék-meghajtású, szinte kizárólag exportra kerülő terepjárókat gyártanak. Újabban a BMW fióküzemet létesített Grazban.

(4) Inn-völgye és Vorarlberg: Internet-termelés, színesfém- és alumíniumkohászat, textilipar. Innsbruckban az elektrovegyszet és a szódagyártás honosodott meg. Bergen és Feldkirch pamut- és gyapotipari központok. Innsbruck, a tartományi székhely, a Brenner út vonalában fekszik, jelentős tranzitforgalmat bonyolít le.

Az iparban az alapanyagokat szolgáltató nehézipari ágazatok túlsúlya jellemző, a mezőgazdaságban pedig az állattenyésztés szerepe növekedett. A külkereskedelmi mérleg hiányát idegenforgalomból pótolják.

Mezőgazdasága belterjes és sokoldalú. A hegyvidéki mezőgazdaság (pásztorokodás) az Alpok előterében jelentős, míg a keleti medencékben a földművelés a jelentősebb. Az ország területének csupán 18%-a szántóterület. Legfontosabb termesztett növényei: árpa, kukorica, burgonya, rozs, zab, cukorrépa, búza és gyümölcsök. Hegyi legelőin szarvasmarhát és juhot tenyésztnek. Burgenland főleg mezőgazdasági vidék. Búza, ár-

pa termesztése mellett jelentős a zab és a rozs. A szálastakarmányokat Salzburg–Bécs vonalától északra termesztik. Zöldség- és gyümölcsstermesztés, szőlőművelés a Bécsi-, Grazi-medencében, Burgenland területén, az alsó-ausztriai Weibviertel területén és a Fertő-tó mellékén jelentős. Az állattenyésztés térségei: az Alpok térsége (havasi pásztorkodáson alapuló tejtermelés) és a sík- és dombvidék (szarvasmarha, sertés). A malomipar központjai Bécs, Linz, a tej- és húsiparnak Graz, Salzburg, Innsbruck, Klagenfurt. Az ország területének 40%-a erdő.

Két elmaradottabb vidék: Burgenland (Kismarton – Eisenstadt tartományi székhellyel) és Karintia (itt a gazdasági húzóágazat az idegenforgalom, Klagenfurt központtal).

Vonalas és hálózati infrastruktúra: a vasúti pálya hossza 5800 km, úthálózata 107 500 km (melyből autópálya 1532 km). Nagyobb csővezetékek: nyersolaj 554 km, kőolaj 171 km, földgáz 2611 km.

Turizmus, idegenforgalom. Mozart hazájának fővárosa, Bécs kultúrája mellett manapság az Alpok sípályái jelentik Ausztria legnagyobb vonzerejét a külföldiek számára. Ausztria a turistaérkezések alapján az 5., a bevételek alapján a 6. helyen áll a világon. Különleges természeti adottságai az Alpok csodálatos tájai, gleccserei, barlangjai, tavai, műemlékekben való gazdagsága, sajátos magas színvonalú művelődési – elsősorban zenei – rendezvényei, biztonságos, vidám hangulatú légköre, vendégszeretete Európa egyik vezető idegenforgalmi célországává teszi.

Az alpesi tartományok (Tirol, Vorarlberg, Salzburg, Karintia, Stájerország, valamint Felső- és Alsó-Ausztria déli szegélye) jelentik a fő vonzerőt, de idegenforgalmilag értékes tájak a Bécsi-medence és a Duna völgye is. Újabban divatba jött a Bécstől 30 km-re, Gänserdorfban létrehozott Szafari Park.

A városok között Bécs, Salzburg és Innsbruck a leglátogatottabb. Bécs, az ősi császárváros az ország legnagyobb és műemlékekben leggazdagabb települése. Az egykori római Vindobona helyén épült középkori belváros megőrizte történelmi hangulatát. A történelmi városmagot az egykori várfal helyét elfoglaló Ring („gyűrű”) határolja. A Ring mellett van az Opera, a Szépművészeti és a Természettudományi Múzeum épülete; ezen belül található a Szent István-dóm, a Burg monumentális palotaegyüttese (a Habsburgok egykori lakóhelye), míg a város külső részein Schönbrunn és Belvedere gyönyörű barokk palotái és díszes kertjei vonzzák a turistákat. Bécs környékének látogatott kirándulóhelye a Bécsi-erdő (Wiener Wald), a Semmering és a Duna völgye (Wachau-szoros, melki apátság). Nemzetközi szerepét megerősíti a modern „ENSZ város”, ahol

az UNIDO, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség és az OPEC* központja is van. Linz Felső-Ausztria székhelye. Salzburg a világ egyik legszebb kisvárosa (ünnepi játékok, vár, dóm). Graz Stájerország fővárosa (a várban álló középkori óratorony a város jelképe). Tirol az alpinizmus és a téli sportok fellelője, fővárosa Innsbruck, Miksa császár egykori székvárosa. A Dráva völgyében fekvő Karintia székhelye Klagenfurt; környéke enyhe klímájáról híres (Wörthi-tó). Burgenlandban Kismarton (Eisenstadt) az Esterházyak ragyogó kastélyáról és Haydn- emlékeiről nevezetes. Ausztria nemzetközi hírű fürdőhelyei: Badgastein, Bad Ischl, Baden, Zell am See; a legismertebb síközpontok: Kitzbühel, Semmering, Innsbruck, Arlberg, Bischofshofen; a leghíresebb búcsújáráshely Mariazell. Tavai közül szép fekvésű a Wörthi-tó.

Ausztria egyik vonzereje a pezsgő művelődési élet. Az osztrákokat a színházzsír mellett a zeneértés is jellemzi. Művészi szemléletük központjában a barokk áll. Bécs a világ egyik legrangosabb operaházát, Salzburg pedig az ugyancsak rangos zenei fesztivált vallhatja magáénak. A reneszánsz szép emlékei közé tartozik a grazi tartománygyűlési palota és több várkastély. Ausztria irodalmának kiemelkedő alakjai: F. Grillparzer, J. N.estroy, H. von Hofmannsthal, R. M. Rilke, F. Kaffka, F. Werfel, S. Zweig, R. Musil. A XVIII. században Bécs a zenei élet központja volt. Olyan híres zeneszerzőket adott a világnak mint W. A. Mozart, J. Haydn, L. van Beethoven, F. Schubert. Innen indult világhódító útjára a keringő, id. és ifj. J. Strauss zenéjével. Itt talált otthont a XIX. században az operett, jeles képviselői: F. von Suppé, ifj. J. Strauss, K. Millöcker, O. Strauss. Az osztrák kiutazók hovatovább az utazás „kis világbajnokainak” tekinthetők. Évente a lakosság 56 %-a utazik el (többször is) főszabadságra és az utazók mintegy kétharmada külföldi úti célt választ.

14. Finnország

Az EU (EK)-tagság történetéből. 1917-től független ország. 1992. március 18-án nyújtotta be EU-s csatlakozási kérelmét. A csatlakozás motivációjaként a gazdasági okok szerepeltek, majd az európai biztonság, kulturális azonosságok és mindenképpen Nyugat-Európa tagja óhajtott lenni. Finnországot is megrázta a szovjet piac összeomlása. A megoldást ők is az Európai Unióban keresték, s a tagságra való felkészülésüket, tárgyalási stratégiájukat ma már példaértékűként emlegetik sok országban. 1994. március 16-án Finnországgal is lezárulnak a csatlakozási tárgyalások. 1994. október 16-án a finnek 57%-a népszavazáson az EU-csatlakozás

mellett dönt. 1995. január 1-től Finnország az EU tagja. 1996. október 14-én belép az EMS-be, majd csatlakozik a Schengeni Egyezményhez.

Országjellemzők. Finnország (Suomi) a Balti-öböl országa, „az ezer tó országa”: több mint 100 000 glaciális tó (mások szerint lehet több-kevesebb), a végtelen fenyvesek, a gránit, a fehér éjszakák földje. A sarkkörtől északra nyúló része a Lappföld. A finnek végtelenül tisztelik a természetet. Szokásaik közül ismert a szauna. Fogadóbázisa sokrétű, kulturált. Finnország Európa egyik legritkábban lakott országa. A Kelet kapuja, a szigetek, a földszorosok és nagy erdőségek országa, a fesztiválok földje. Sajátos kultúrájú ország, a környezet tisztasága, a végtelen erdők nyugalma, a közel kétszázezer tó szabdalta festői vidék erős turisztikai vonzást eredményez. Az „igazi télapó” is ebben az országban lakik, a Lappföldön, Rovaniemi városában. Sokan látogatják meg télen. A finn családok többsége saját vidéki nyaralóval, „mökki”-vel is rendelkezik. Kanada után a világ legnagyobb faipari exportőre, fűrészáru-, cellulóz- és papírkivitellel.

2001-ben Finnország a világ technológiailag legfejlettebb országa volt. (Az ENSZ Fejlesztési Programja, az UNDP* égisze alatt összeállított 2001. évi jelentés Finnországot jelöli meg a világ technológiailag legfejlettebb államának. A jelentés 72 ország technológiai fejlettségét állítja rangsorba az ún. „technológiai teljesítményindex” alapján. A fejlettség megítélésében kulcsfontosságú a megadott szabadalmak száma, a jogdíjak és licencdíjak összege, az Internet-szolgáltatók és telefonok száma, a csúcsszintű és közép szintű technológia exportja, az elektromos áramfogyasztás, az elvégzett iskolaévek száma, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma a lakosság összlétszámához viszonyítva. Finnországot a rangsorban az Egyesült Államok, Japán, Dél-Korea, Hollandia és Nagy-Britannia követi. Az élvonalhoz tartozik még Németország, Írország, Belgium, Ausztria és Franciaország is (Nemzetközi Technológiai Transzfer. EU MIK/IRC Hungary Hírek, 2001. december 4.).

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Suomi-Finland területe 338 139 km². Európa hetedik legnagyobb kiterjedésű országa. Az utolsó jégkorszak simára tarolta az ország felszínét. Hegyes vidék csak messze északon található. Az ország területének egyharmada az északi sarkkörön túl van. Ezt a vidéket hívják Lappföldnek. Déli részét a Finn-öböl választja el Észtországtól. Finnország területének kétharmada erdő, egyharmada sarkvidéki terület. A jégkorszak után kialakult tavak jelentik fő jellegzetességét, és ha hozzászámoljuk a lápos és mocsaras területeket a tavakhoz, akkor az ország területének mintegy 10%-át víz borítja. Az ország legmagasabb pontja a Halti vagy Haltiatunturi (1328 m;

a Tunturi olyan hegyet jelent, amelynek kopár a teteje, felszínét a jég alakította ki). Éghajlata mérsékelt szárazföldi. Finnországban több mint fél évig a tél „az úr”. A tavasz és az őszi nagyon rövid ideig tart. Ezer kilométerrel északabbra, a Lappföldön akár húsz fokkal is hidegebb van, mint Helsinkiben. Északon több mint hetven napon keresztül nem megy le a nap nyáron és több mint ötven napig nem kel fel télen. A nyári fehér éjszakák kárpótolják a finnek a téli sötétségért. Utsjikiban a leghosszabb nyári nap több mint két hónapig tart. A sarkkörön túl beáll a téli sötétség, a *kaamos*, amely a finn télközép sajátja, a sötétség és a szürkület sajátos keveréke. A sarki fény, az Aurora Borealis (finnül: revontuulet) a sötét este téken látható fényjelenség. Leggyakoribb február–márciusban és szeptemberben (Sodankyla környékén minden második, Oulu-Kuusamo környékén minden negyedik este látható a sarki fény). Az ország 60 százalékát egybefüggő erdőségek fedik. A jávorszarvasok száma a 150 000-et is meghaladhatja, évente 30–40 000 egyed kilövését engedélyezik. A rénszarvas az északi vidékek legfontosabb háziállata.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. Rövid történelem. 1155-ben a svéd király első keresztes hadjárata a finnek lakta területre. A XII. században 600 évig tartó svéd fennhatóság kezdődött. 1809-ben Finnország elszakadt Svédországtól, autonóm nagyhercegségként az orosz cári fennhatósága alá került. 1917 decemberében függetlenné válik.

Népessége 5 158 372 fő (1999), a népsűrűség alacsony: 15 fő/km²; a népesség szerkezete: 92,9% finn anyanyelvű, 5,8% svéd, 1% számi (a lapp nyelvet közel 1700-an beszélik). Mindössze 30 000-en tekintik magukat lapp származásúnak. A népesség 62%-a városlakó. Vallások: evangélikus 87%, felekezeten kívüli 12,1%. Finnország lakosságának a többsége vallásos. A finn és svéd származásúak általában lutheránusok, ez az össznépesség 87%-a. Hivatalos vallás a görögkeleti is, de ez inkább a hosszan tartó orosz fennhatóság emléke. Államformája alkotmányos köztársaság, egykamarás parlamentje van.

Az svéd lakosságú Aland-szigetcsoporthoz széles körű autonómiával rendelkezik. A 25 000, 97 százalékban svéd nemzetiségű lakosú szigetcsoporthoz lakói autonómiát élveznek. Saját zászlóval büszkélkedhet; postabélyeget ad ki; saját parlamentje, kormánya, az Északi Tanácsban pedig külön képvisellete van. Hajózásból és a kompokon virágzó vámmentes üzletekből élnek, az EU engedélyezte a taxfree-üzletek további működését.

Fővárosa Helsinki (539 363 fő, 1997). Helsinki egybeépült három újabb keletű várossal, Espoo-val, Vantaa-val és Kauniainennel. Jelentősebb

város: Turku, Finnország első fővárosa. Az évszázadok során néhányszor tűzvész pusztította el, de a legnagyobb csapás akkor érte, amikor 1812-ben Helsinki lett a főváros. Tampere, Turku, Oulu, Lahti már csak 100–200 000-es lakosságú. Más városok: Jyväskylä, Karigasniemi, Kilpisjärvi, Kuusamo, Nuorgam, Oulu, Rovaniemi, Tornio, Vaalimaa, Vasa.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. A 15 és 74 év közötti korú lakosság száma 3,7 millió, ebből 2,4 millió a munkaképes lakosság. 60%-ot a szolgáltató szektor foglalkoztat, 23%-ot az ipar, 10%-ot a mezőgazdaság. A GDP/fő 20 100 USD (1998), a gazdasági növekedés 5,1% (1998), az inflációs ráta 1,5% (1998), a munkanélküliség 12% (1998). A gépipar jelentős ágazatai: hajógyártás, fűrész- és papíripari gépek, elektronikai ipar.

Az ország területének kétharmadát erdő borítja. A kisebb-nagyobb fűrésztelepek mellett a papír- és cellulózipar jelentős mennyiségű fát dolgoz fel (Kotka, Pori, Oulu, Kemi). Kanada után Finnország a legnagyobb faipari exportőr: a világ fűrészáru- és papírkiviteléből kb. 8, cellulózexportjából 15%-kal részesedik (Probáld 2000. 422.). Jelentős iparágak még a gépipar (fűrészipari, papíripari gépek), a hajóépítő-ipar (Helsinki), elektronikai és távközlési termékek és berendezések. A Nokia transznacionális cég világszinten az első helyet szerezte meg a mobiltelefonok gyártásában (a világon 11 országában 26 termelőegysége van, 47 000 alkalmazottal). A vas- és színesfémkohászat is jelentős. Rezet Outokumpu-ban termelnek, ezenkívül jelentős a kobalt, pirit, nikkelérc kitermelése. A Kemi környékén termelt krómerc mennyisége terén első helyen áll Európában. Színesfémkohászati központjai a Botteni-öböl keleti partvidékén sorakoznak (Tornio, Kokkola, Pori). Az ország legnagyobb vaskohászati és acélipari központja Raahé. A porvoo-i, naantali kőolaj-finomítók orosz kőolajat dolgoznak fel. Az áramtermelés 40%-át a két atomerőmű adja (az egyik Loviisa területén van).

Helsinki, Tampere és Turku a finn ipar legjelentősebb központjai. A feldolgozóipar elsősorban a déli partvidéken fejlődött ki. Turku az ország tengeri kapuja, importkikötő, hajóépítő és textiliparral. Helsinki a hajóépítés és a porcelángyártás központja. Az Espoo peremváros a Nokia távközlési cég telephelye. Kotka a fafeldolgozás központja és exportkikötő is. A tóhátság központjai: Lappeenranta és Imatra (cellulóz- és papírgyárak; vízi erőmű, elektroacél-gyártás). Lahti vasúti csomópont, jelentős a gépgyártás, bútoripar. Tampere – a második legnépesebb város – a textil- és bőripar, gépgyártás (turbinák, mozdonyok), a cellulóz- és papírgyártás központja. A svéd határ közelében fekvő Tornio közelében ferrokrómot

és rozsdamentes acélt állítanak elő. Kemi város a Lappföld tengeri kijárat (híres fűrésztelepekkel), Oulu fafeldolgozó központ, a nitrokémiai ipar telephelye. Kokkolában kobaltot dolgoznak fel, majd a maradék piritből kénsavat gyártanak. Pori kikötővárosban a faipar telepedett le. Ezenkívül motorokat gyárt a hajóépítő ipar számára. Vaasa városban az elektrotechnika és a hajóépítés telepedett meg.

Lappföldön a fakitermelés mellett jelentős a rénszarvastenyésztés. Ma is jelentős az ideiglenes nyári hajlékok váltogatásával járó transzhumance. Az Inari-tó környékén jelentős a halászat. Lappföld kereskedelmi és idegenforgalmi központja Rovaniemi.

Az ország területének alig 7%-a szántó, a talajviszonyok sem kedvezőek. A szántóterület felét a szalastakarmányok foglalják el. Természetnek búzát, rozsot, burgonyát, cukorrépát. Igen jelentős a szarvasmarhatenyésztés.

Kiváló infrastruktúrával rendelkezik. A közlekedési rendszer központi elemei a hatékony vasút és a jó minőségű úthálózat. Már nagy sebességű vonatok (IC-k és Pendolínók) kötik össze a nagyobb városokat. A kikötők biztonságosak és automatizáltak. A telefonnia tekintetében Finnország Európa legfejlettebbjei közé tartozik.

A finnek a gazdasági siker zálogát a kulturális összetartozás erősítésén túl a jóléti államnak jóléti társadalommá változtatásában látják. Az ENSZ 1997. évi adatai szerint a világ összes országa közül Finnország a nyolcadik legjobb helyet érte el az ún. „humán fejlettségi index” tekintetében. Ez a mutató az életszínvonal-alakuláson kívül méri például az oktatási lehetőségek elérhetőségét, a környezetszennyezettséget és a várható élettartam alakulását is.

Egy 1974 óta működő, a kormánytól és a politikai pártoktól egyaránt független kutatóintézet (The Centre for Finnish Business and Policy Studies) elemezte Finnország helyzetét és esélyeit a globalizáció folyamatában. A szocialista rendszerek széthullása a finnek számára piacaik jelentős részének elvesztését jelentette. Ennek következtében 1994-ere 18,4 %-ra ugrott a munkanélküliség. 1995 elején nemzeti összefogással „szivárványkormányt” alakítottak, amelyben a baloldálnak, a zöldeknek, a konzervatívoknak és a szociáldemokratáknak közös volt a céljuk: a munkanélküliség gyors és jelentős csökkentése, és a finn gazdaság megerősítése. Ennek érdekében megnövelték a kutatásfejlesztés állami támogatását. Már 1996-ban Finnország a GDP 2,4 %át fordította kutatásfejlesztésre.

Turizmus, idegenforgalom. A Holiday Pass egyhetes korlátlan utazási lehetőséget biztosít. A Finnrailpass előnyös utazási lehetőségeket kínál

vonattal (vasútvonalainak hossza 6000 km) beutazni Finnországot. 25 repülőtér van, ahol a Finnair teljesít szolgálatot. Helsinki repülőtér Vantaaban van. Mintegy 500 farm foglalkozik üdültetéssel, 350 kempingje van, 200 üdülőközpont és 10 000 faház várja a nyaralókat. A Finncheche (szállodacsekk) kedvező a szálláskeresők számára. Híres a finn szauna (1,6 millió gőzfürdő van; a „szauna” kifejezés is finn eredetű), a finn életmód része. Szállodalánc: Cumulus, Rantasipi. A finnek vakációja elképzelhetetlen nyaraló nélkül. A sarkkörön túli kutyaszánhajtás igazi élmény. Turisztikai tájai: a főváros (Helsinki-Espoo-Vantaa agglomeráció egymillió lakossal), Dél-Finnország, a nyugati tóvidék, a nyugati partvidék, a Saimaa-tórendszer, Kuusamo, Lappföld.

Turisztikai érdekességek: szauna, kutyaszánhajtás, falusi turizmus, hajókirándulások, sétahajózás (Viking-Line hajó), konferenciaturizmus, fesztiválok, azaz a Finland Festivals elnevezésű rendezvénysorozat (opera, kamarazene, dzsessz, rock). Híres a Pori dzsesszfesztivál, a hatnapos tamperei Színházi Nyár, a középkori Olavinlinna vára (Kelet-Finnország) a július–augusztusi nemzetközi Savonlinnai Operafesztivál színhelye (1910-től). A Helsinki Ünnepi Hetek augusztusban. Helsinki a 2000. év kilenc kulturális fővárosainak egyike. Magas kulturális kínálata van. Az orosz cár tette fővárossá 1819-ben. Látnivalók: a Finn Nemzeti Színház, Finn Nemzeti Opera, Modern Művészetek Múzeuma (1997-ben készült el), a Korkeasaari-szigeten lévő állatkert, a Linnanmaki vidám park, a Heureka tudományos ismeretterjesztő központ, Finn Nemzeti Múzeum, Ateneum Finn Művészeti Múzeum, a Kábelgyárban modern művészeti kiállítások, Suomenlinna tengeri erődítmény udvara, Szenátus tér, Székesegyház (C. L. Engel tervezte empire belváros), Olimpiai Stadion, Finlandia-ház (Alvar Aalto remeke, 1960-as évekből). Helsinki sok múzeumot tart fenn, jól megrendezett kiállításokkal. A Nemzeti Múzeum (Kansallismuseo) a finn történelem keresztmetszetét adja. Helsinki tengerparti szigetvilága számos érdekes látnivalónak ad otthont. Ezek közül talán a Suomenlinna/Viropi hat szigetből álló csoportosulás a legismertebb. A kikötőből komppal megközelíthető tengeri erődítményt a svédek építették 1748-ban az orosz támadások ellen. Seurasaari szigete, mely az ország minden tájáról idehozott régi épületekből álló skanzennek ad otthont. Az 1909-ben alapított 15 hektáron elterülő Múzeumszigeten mindig van valamilyen egyéb rendezvény is. A nyári napforduló fehér éjszakáján itt gyűjtik meg a Finnországban nagy hagyománynak számító Szentiván-éji máglyát. Szigeten van a városi állatkert is. Helsinkinek három híres temploma van. Az Aleksanterinkatun kelet felé haladva na-

gyobb térre érünk, ahol az ország legnagyobb katedrálisa emelkedik. Evangélikus székesegyház lévén belülről igen puritán, a bejárat előtti magaslatról azonban egészen a kikötőig ellátni. Továbbhaladva kelet felé az Uszpenszkij ortodox katedrálishoz érünk, mely gazdag görögkeleti belsővel rendelkezik. A vasúti pályaudvartól indulva kelet felé közelíthető meg a város egyik fő látványosságának számító Sziklatemplom, melyet nevéhez híven merész építészeti megoldással sziklába süllyesztettek, majd üvegtetővel borítottak. A templomban, kiváló akusztikája miatt, sokszor rendeznek koncerteket. Vantaa: egykori helsinki egyházközség templomos falva. Espoo: Tarvaspaa műteremháza, középkori Ótemplom. Tapiola kertváros, a modern városi építészet példája, Garden City. Kotka a Kymijoki folyó torkolatában, lazachalászati központ. Nyugati tóvidék: üveggyárak, tavak. Hameenlinna: 45 000 lakos, középkori vár, a város híres szülöttének Jean Sibelius zeneszerzőnek szülőháza ma múzeum. Lahti: a finn déli tóvidék lüktető központja, üdülőterület, „ihatóan tiszta vízű” Dél-Paijanne-tó, a télisportok hazája, új kikötő épült, Símúzeum, Babaház, Madárkert, Piactér, Lanu szoborpark, Városháza, Mukkulai turisztikai központ. Asikkala, Padasjoki és Sysma az EU által kitüntetett üdülőhelyek (1995). Vierumaki: egzotikus üdülés, golf, sportiskola. Közép-Finnország tóvidék, Jyväskylä város (bevásárlóközpont), Viitasaari világhírű vízesés, nemzeti parkok, Alvar Aalto finn építész faépületei (1764-beli Petajavesi temploma világörökség), Himos síközpont. Tampere: filmfesztivál, jégkorong, kórusverseny, dzsessz. Delfinárium, planetárium, kikötő, fürdők. Seitseminen nemzeti park tavai. Nyugati partvidék: Oulu közelében levő Liminganlahti madármegfigyelő; szigetvilág, tengerpart, horgászat. Turku a finn történelem emlékeivel, a legrégebbi finn város, a turkui vár és székesegyház (XIII. század), Aura folyó, úszó étterem, piac, fesztiválok, Aboa Vetus Múzeum, Ars Nova Múzeum, Luostarmaki Kézműves Múzeum, a „finn hattyú” (Suomen Joutse) háromárbcos fregatt, (1902), Sigyyn vitorlás (1887). Pori tengerparti üdülő, dzesszfesztivál, Juselius-mauzoleuma, Múzeum, Satakunta Múzeum. Yyteri üdülőparadicsom. A Saimaa-tó Európa legnagyobb tóvidéke. Csónakázás, sátorozás, tiszta víz, fürdők, családi nyaralás ideális helye, bérelhető faház, bogószüret, szauna. Dél-Karjala a kelet kapuja, az orosz határ mentén. A Saimaa-csatornán Viipurig juthatunk. Meglátogatható az orosz Szentpétervár. Imatra 32 000 fős város az orosz–finn határ mellett (19 km), a legközelebbi orosz város (7 km) Szwetogorszk. Az imatrai vízesés nyáron naponta egyszer zúdul alá: június 6–augusztus 22 között mindig 19 órakor. Az imatrai Big band fesztivál. Lappeenranta

Dél-Karjala központja, a Szaimma-csatorna kiindulópontja, üdülés, sétahajózás, városnézés. Mikkeliben októberben balettfesztivál, koncert- és kongresszusterem, Főhadiszállás-múzeum. Kuopio Kelet-Finnország legnagyobb városa. Piactér vásárcsarnokkal, kikötő, síközpont, sétahajózás, finn ortodox egyházi múzeum, ikongyűjtemény, nemzetközi táncfesztivál, kenuzás, horgászat, csónaktúrák. Karjala Finnország legkeletibb tartománya, régi kultúra, görögkeleti vallás, valamói szerzeteskolostor, lintulai apácázárda, Dalosház. Kuusamo a természetjárók paradicsoma, tavak, folyók, vízesések, horgászat. Oulanka nemzeti park (madármegfigyelés, medvekörút, sífutás, kutyahajtás, motorosszán-szafari, jégfalmászás, korcsolyatúra).

Lappföld: legendás táj a sarkkörön túl, fehér éjszakákkal, a gyalogtúrázás vidéke, Európa utolsó érintetlen vadonja; erdő, mocsári gyapot, bogyók (vörös áfonya), rénszarvasok. Lakossága: 200 000 fő, őslakos számi (lapp). Túra a hármashatárhoz a „Nagy szél” úton. Nemzeti parkok: Lemmenjoki, Urho Kekkonen, lazac, csuka, pórhál. Canoe Race sarkkörü kenuverseny, aranymosásról híres Tankavaara falu, sarkvidéki sétahajózás. A rénszarvasok száma egyenlő az emberek számával. Rovaniemi Lappföld fővárosa, 34 000 fő. Sarkkör, Télapó főhadiszállása, Tartományi Múzeum, Artikusm tudományos központ, Jutajaiset néptáncfesztivál. Kemi: 25 000 fő, drágakőmúzeum. Tornio határváros, 23 000 fő, Kalotti Jazz Blue Fesztivál, lazacünnep, üdülőhelyek. Yllas üdülő: sífutás, horgászás, kutyaszán hajtás, réntartás. Északabbra Utsjoki, majd a kontinens legészakibb városkája Nordkapp. Számos iparművészeti termék.

A lappok szervezett fellépésük első percétől fogva őslakos népként határozták meg magukat. A Lappföld négy ország, Norvégia, Svédország, Finnország és Oroszország területén helyezkedik el. A számik, lappok számáról pontos adattal nem rendelkezünk, körülbelül 60 000 lappról beszélhetünk. Sokféle sérelmet elszenvedett népcsoport, amelytől a hagyományos rénszarvastenyésztéshez szükséges létfenntartást biztosító földjeiket elvették, s időről-időre kisebb területre szorították vissza őket. A lappok Finnország nemzeti kisebbsége. Finnországban lappnak minősül minden olyan állampolgár, akinek legalább egyik szülője vagy nagyszülője anyanyelvként beszéli, vagy beszélte a lapp nyelvet. A lappok száma nyugatról kelet felé haladva országonként csökken, Norvégiában 45 000 körüli, 18 000 Svédországban, 6000 Finnországban, Oroszországban pedig 2000 körüli számi lakosság él.

Lammenjoki a vízisportok hazája. A szállodaiparban és vendéglátóiparban 80 000 fő dolgozik. A főváros mellett a Lappföld, az ország középső felét elfoglaló tóvidék és a déli tengerpart a leginkább látogatott területek.

15. Svédország

Az EU (EK)-tagság történetéből. 1991. július 1-jén Svédország kéri felvételét az EK-ba. A csatlakozás motivációjaként az alábbiakat fogalmazták meg: gazdasági okok, Finnország és Dánia követésének szükségessége, a svéd értékrend befolyásának biztosítása az EU-ban. 1994. március 16-án Svédországgal is lezárulnak a csatlakozási tárgyalások. Ma Svédország a gazdasági és politikai biztonságot egyaránt az európai integrációban keresi. 1994. november 13-án a svédek 52,2%-a az EU-csatlakozás mellett dönt. 1995. január 1-jén Svédország csatlakozik az EU-hoz. 1995. szeptember 17-én Svédország első alkalommal tart európai parlamenti választásokat. 1996. december 19-én Svédország csatlakozik a Schengeni Egyezményhez.

Országjellemzők. A Baltikum legfejlettebb országa, észak gazdasági nagyhatalma, Nobel Alfréd, a Nobel-díj alapítójának a hazája, az európai kultúra jelentős országa. Híres a svéd rozsdamentes nemesacél, golyóscsapágy, autó, fűrészáru, gyufa (ez utóbbiból a világtermelés egyharmadát adja). Tőkekiviteli ország. Az SKF a világ legnagyobb és legismertebb golyóscsapágy-gyártó cége, a ASEA-Brown-Boveri az erősáramú elektrotechnikában áll az élen, az Eletrolux az háztartási gépek gyártásában, az Atlas Copco a bánya és építőipari munkagépek, az Alfa-Laval az élelmiszerfeldolgozó-berendezések, míg az Ericsson a távközlésben jár az élen. A SAAB részvényeinek felét a General Motors vette meg, a Volvo beletagozódott a Ford-birodalomba. Magas szakképzettséget kívánó, munkaigényes, sokoldalú és korszerű gyáriparral rendelkezik. Vezető ágazata a cellulóz- és papíripar is.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. A Svéd Királyság a Skandináv-félsziget keleti részén terül el. Területe 449 964 km², s ezzel Európa sorrendben negyedik legnagyobb országa. Észak-déli irányú kiterjedése mintegy 1600 km. Az országhoz tartozik Öland- és Gotland-szigetek.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek.

Kr. u. kb. 600-ig tartott a svea nevű viking törzs beáramlása a mai Svédország területére, ahonnan kiűzték a gótokat, akiknek nevét pl. az

ország második legnagyobb városa, Göteborg (Gothenburg) őrzi. A 800-as években a varégoknak is nevezett svea törzsek hódító hadjáratokat folytattak Oroszországban, majd I. Olaf Setkonung és fiai egyesítették az országot, a „kalandozások” egy időre megszűntek. Jelentős dátum 1104, mikor a svéd egyházat a lundi érsekség alá rendelték. Az ország középkori felvirágzása Birger Jarl (1248–1266) nevéhez fűződik, aki például a Hanzának adott kedvezmények révén igen sokat tett az ország gazdaságának fejlesztéséért. Magnus Eriksson nevéhez fűződik a perszonálunió Norvégiával (XIV. század). 1387 azért nevezetes évszám, mert ekkor jött létre a kalmari unió, amely először egyesítette (laza formában, de igen markánsan) Svédországot, Finnországot, Dániát, Norvégiát, Izlandot, Grönlandot és Feröert, tehát az egész északi régiót. 1523-ig állt fenn. A Riksdag, a svéd parlament először 1435-ben alakult meg, a négy rend (nemesség, papság, polgárság, parasztság) képviselőiből. Az 1500-as és 1600-as évekre a folyton kiújuló svéd–dán háborúk a jellemzőek. I. Gusztáv ezek során lübecki segítséggel felszámolta a dán uralmat, megalapítva a híressé vált Vasa-dinasztiát, később a Riksdagot rávette arra, hogy engedélyezze a reformációt az országban. Nagyjából ezzel egyidőben Laurentius Petri bibliafordítása teremtetten meg a korszerűnek mondható svéd nyelv alapjait. Nem érdektelen még, hogy 1723-ban, mikor a Riksdag visszaszerezte a hatalmat az egyeduradalomra törő XI. Károlytól, az első politikai pártok csírái is megjelennek Svédországban: a főnemességet képviselő Kalap-párt („Hattar”) és a középnemesség érdekeit védő Sapka-párt („Mössor”). Nevezetes évszám még 1818, mikor Bernadotte, a Nagy Francia Forradalom, majd Napóleon főtisztje XIV. Károly János néven királlyá koronáztatta magát Svédországban, ezzel megalapítva a máig uralkodó Bernadotte-házat. 1820-tól 1905-ig Svédország uralja Norvégiát is, ekkor az unió megszakad, Norvégia elnyeri függetlenségét. Az erdők és a bányakincsek kiaknázásában alapuló kohászat lendületet adott az iparnak. A XX. század fordulójára Svédország beilleszkedett a világ gazdaságba, elsősorban a termelési specializáció révén.

Népessége 8 911 296 fő (1999), a népesség szerkezete: svéd 90,8%, finn 2,5%, lapp 1,7%. Vallások: evangélikus 88,9%, római katolikus 1,7%, Nyelvek: svéd (hivatalos), finn, lapp. A svéd nyelv a germán nyelvcsaládhoz tartozik, annak északi ágát képviseli, a dánnal, a norvéggel, az izlandival és a feröeri nyelvvel együtt. Az átlagos népsűrűség az országban 18 fő/km². Az ország államformája alkotmányos monarchia, az államfő az uralkodó, XVI. (Károly) Gusztáv, 1973 óta. A törvényhozás legfőbb szerve a parlament, svédül Riksdag.

Fővárosa Stockholm, lakossága 727 339 fő (1997), „Észak Velencéje”, a szigetekre épült város. Egyik szigetén épült fel a világ első falumúzeuma, a Skansen.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Gazdaságtörténeti érdekesség, hogy a céhrendszert viszonylag későn, 1846-ban számolták fel, és ekkor vezették be az iparszabadságot. Az első vasútvonal 1851-ben épült. Nagyüzemek ekkor még nem voltak. Svédország a századfordulón kifejezetten szegény „peremországnak” számított Európában. Ezért igen nagy volt a kivándorlás, főleg az Egyesült Államokba.

A svéd gazdasági modellt sokan előnyösnek emlegették Európában. Lényeges összetevők: a minőségi munka, a rövid idejű termelési ciklus, az exportlehetőségek felkutatása, jó minőségű nyersanyagok behozatala. Összesítő adatok: a GDP/fő 19 700 USD (1998), a gazdasági növekedés 2,9% (1998), az inflációs ráta 2% (1998), a munkanélküliségi ráta 6,3% (1998). Legismertebb monopóliumai: SKF (golyóscsapágy), ASEA-BB (elektrotechnikai berendezések), VOLVO (gépkocsi), ERICSSON (híradástechnika), ELECTROLUX (háztartási gépek).

Közép-Svédország. Vasércbányászat. A közép-svéd tóvidéktől északra fekvő Bergslagen vasércércbányái és a jó minőségű faszén keltette életre az acélipart. Előbb a kis manufaktúrák késeket, szerszámokat és fegyvereket gyártottak, majd áttértek a nagyipari gépgyártásra. A Kiruna és Gallivare foszfortartalmú vasércbányák feltárása és kitermelése újabb lendületet adott az acéliparnak. Az elektrokohászati speciális acélok hamar hírnévre tettek szert (Thomas-eljárás). Kohászati kombinátok: Lulea, Oxelösund. Az acélnemesítőket (mangán, volfram, nikkel, króm) külföldről hozzák be. Cinkércből és ólomból kivitelre is jut. Alumíniumkohászati központok a kikötőkben alakultak ki: Skelleftea, Trollhattan, Sundsvall. A Wanern- és Vattern-tó közötti kristályos palák uránt tartalmaznak. A közlekedési eszközök ipara (gépkocsik, hajók, mozdonyok, repülőgépek), a finommechanika, elektrotechnika és elektronika fejlődése újabb lendületet adott az iparnak. A vegyipar, a gyógyszerészet és a robbanóanyag-gyártás (Nobel-művek) szintén fejlődött. Fafeldolgozás. Az ország erdősültsége 59%. Fűrészáruból kivitelre is jut. Norland kis fűrészmalmai rengeteg fát dolgoznak föl. Az Ikea cég világméretű üzlethálózata a bútoripari termékeket értékesíti. A cellulózyártás a botteni partvidéken, valamint a Wanern-tó északi partján, a Klaralven torkolata közelében összpontosul. A nyárfa alapú gyufagyártás a vegyeserdő-övezetben jelentős. A svéd gyufatröszt a világtermelés 30%-át tartja kézben.

Közép-Svédország (a tóvidék, a Svéd-alföld) ma a gazdasági élet magterülete. Ez a terület egyben a legfontosabb gabonatermő vidék is (búza, rozs, árpa, zab). Jelentős a szarvasmarha-tenyésztés. Főbb növekedési pólusok: Stockholm, Göteborg, Malmö. Svealand és Götland történelmi vidékek, ma is az ország legnagyobb vonzástérségei, melyek közrefogják a svéd nehézipar bölcsőjét, Bergslagent. A gépipari termékek 60%-a a közép-svédországi ipari körzetből kerül ki.

A Svéd-alföld ipari központjai: Falun (rézbányák), Stockholm (az egykori Hanza-városok tagja) híres a tudományos parkjairól, gépgyártásáról, nyomdaiparáról, gyógyszergyártásáról. Gyártanak még híradástechnikai berendezéseket, telefonközpontokat. Az Ericsson és az Electrolux társaságok székhelye. Az Alfa-Level tejipari gépeket, szeparátorokat gyárt, a Nobel-művek meg robbanóanyagokat. Stockholm behozatali kikötő is. A Malaren-tó nyugati partján épült Vasteras a rézkohászat és az erőáramú elektrotechnika fellelőjére. Az ASEA-BB konszern nagyüzeme turbinákat, villanymotorokat, erőmű-berendezéseket, atomipari fűtőelemeket állít elő. Eskilstuna már a XVII. századtól verseng a híres Solingennel és Sheffielddel a rozsdamentes finomacélárak (kések, szerszámgépek, precíziós műszerek) tekintetében. A SAAB-Scania tehergépkocsigyár központja Södertälje. A tóvidék közepén települt Örebro, fontos közlekedési csomópont és logisztikai központ (főleg raktárak), az Atlas Copco cég kompresszorgyárával és az Ericsson mobiltelefon-üzemével. Stockholmtól északra az ősi érseki székhely és egyetemi város, Uppsala. Motala mozdonygyáráról híres, Linköping pedig repülőgépgyáráról és szerszámgépiparáról nevezetes, a Facit irodagépgyár központja Atvidaberg, a gypjűfeldolgozás központja Norrköpingen.

Göteborg (a Göta folyó torkolatában) Svédország legforgalmasabb (kivételre főleg faipari termékek, behozatalra kőolaj) kikötője. A város az SKF golyóscsapágygyár és a Volvo Művek, Észak-Európa legnagyobb autógyárának telephelye. Hajóépítő ipara, bár hanyatlóban, de halászhajókat, kompokat, parti őrnaszádokat gyárt. Boras jelentős textilipari központ. Trollhattan elektroacél- és színesfémkohászati, vegyipari (kénsav, szuperfoszfát) és járműipari (gépkocsi- és repülőmotorok, SAAB autógyár, NOHAB mozdonygyár) központ.

A déli körzetben (Skane-félsziget) az ipar mellett jelentős a specializált mezőgazdaság. Kenyérgabonája alapján ez az ország „éléstára”, ezenkívül természetnek cukorrépát, burgonyát, repcét. Sertésenyésztése is jelentős. Nagyobb városok: az Öresund déli kijáratánál fekvő Malmö (az ország második legnépesebb városa), az élelmiszeripar központja, ezenkívül

vül jelentős a vegyipar és hajógyártás. A nemrégiben megnyitott Öresund-híd, amely Dániával köti össze Svédországot, új fejlődési távlatokat nyitott meg Malmö számára (ipari parkok megtelepedése, egyetemváros építése, a 330 m magas Skandinávia-torony megépítése). A város közelében repülőgépgyártás és cementipar. Lund egyeteméről híres. Jönköping a világ egyik legnagyobb gyufagyárának telephelye.

Norrland, északi fekvésű, nagy kiterjedésű erdős terület, fűrészipari központokkal. Sundsvall fűrészipari és cellulózzgyártó központ, ezenkívül alumíniumkohója is van. A szulfidos érceket Skelleftea kénsavgyára és kohói dolgozzák fel. A Lulea-kikötőben épült kohászati kombinát Kiruna területéről szállított vasércet dolgoz fel. A lappföldi vasérc egy részét vasúton a norvégiai Narvik kikötőjébe szállítják, és itt rakják hajóra. Gallivare környékén magnetit felszíni kitermelése történik. A rénszarvастenyésztés gazdái a lappok, akik a téli-nyári legelőkön lebonyolított vándorutakon pásztorkodnak (tanshumance) és értékesítik a rénszarvashúst. Gavle jelentős kikötő.

Turizmus, idegenforgalom. A sajátosan svéd atmoszférát „exportáló” cégek kiadványaikkal támogatják a turizmust (IKEA, Ericsson, az IBM Sweden, az O M Group, a TV 4, a Häglunds Vehicle AB, a Multimedia AB, a Kyckeby Biopack). A stockholmi Vízi Fesztivál (Vattenfestival) mellett, melyet augusztusban rendeznek, igen látványos a tűzijáték-világbaajnokság. A fesztivál idején minden este más-más ország szerepel szemkápráztató tűzijátékával. Jelentős a konferenciaturizmus, főleg orvosi és művelődési konferenciát rendeznek. Stockholm a középkortól az ország fővárosa, mely a Balti-tenger partján fekszik, és a Skandináv-félsziget legjelentősebb kereskedelmi és tengerészeti központja. A város legszebb arcát a tenger felől mutatja. Az óváros, a Gammla Stan, a XIII. századból származó középkori épületeivel és utcáival csábítja a turistákat. A múltat idézi az 1760-ban épült királyi palota, mely az eredeti, a tűz martalékává vált palota újjáépítetett változata. A fővárostól keletre fekvő Djurgarden nemcsak gyönyörű park, hanem számos látványos múzeum otthona. Itt alapították a világ első skanzenjét, mely kiállításokból, állatkertből, akváriumból, erdészeti pavilonból és dohánymúzeumból áll. A park nyugati részén található a Vasamuseet, amely a tengerészek XVII. századi életébe enged bepillantást. Vadstena Svédország egyik legszebb, legkellemesebb városa. Reneszánsz kastélya a Vadstena slott, ahonnan szép kilátás nyílik a kikötőre és a Vattern-tóra. A XV. századi apátság (klosterkyrkan) a gótikus és reneszánsz építészet ötvözete. A régi királyi rezidencia, a Bjalboattens Palats is itt található. Göteborg, Svédország második legnagyobb városa, csodálatos kikötőjéről és bevásárló utcájáról híres. Svédország legnépsze-

rúbb, a világ egyik legjobb szórakoztatóparkja, a Liseberg is itt található. Semmiképpen ne hagyjuk ki a történelmi gyűjteményeiről híres Ostindiska Huset, valamint a Konstmuseet, mely többek között Rubens, Van Gogh és Rembrandt festményeit állítja ki. Visbyben több mint 40 torony és templomrom található. A Gottlands Fornsal történeti múzeum a korai vikingkort mutatja be. Öland kis szigete a vaskori erődtémnyről, Graborgról, nevezetes. Híres a Borgholm kastély.

4. Az Európai Unió kapcsolatai a Triád többi tagjával

Az Európai Unió, az Amerikai Egyesült Államok és Japán gazdasági kapcsolatai egyre bonyolultabbakká váltak.

Ebben az összefüggésben számos kérdést fogalmaztak meg.

– Az EU hogyan találja meg helyét ebben a globalizált világban?

– Utoléri-e a „technikai/technológiai világ vezető erejét, az Amerikai Egyesült Államokat?

– Meg tudja-e tartani az európai értékeket, és azokat tuja-e értékesíteni világszinten?

– Hol húzhatók meg az európaiság határai?

– Miben ragadható meg az Európához való tartozás?

A fenti kérdésekre adott válaszok attól is függnnek, hogyan értékeljük az Európai Unió kapcsolatait az Amerikai Egyesült Államokkal és Japánnal. Vizsgáljuk meg e kérdéskört.

4.1. Az EU és az Amerikai Egyesült Államok

A nemzetközi politika irányítója az Amerikai Egyesült Államok. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás után is a nemzetközi rendszerben sokan számítanak az AEÁ vezető szerepére, és még ha nem is mindenki tartja lehetségesnek az unipolaritást, abban megegyeznek, hogy e szuperhatalom a nemzetközi rend fontos befolyásolója marad. Ezzel az Európai Unió is számol. Több politikai és gazdasági elemző úgy vélte, hogy egy nemzet hadi sikerek révén válik nagyhatalommá, s e folyamat során eladósodik. Az adósság aztán visszaüt a gazdaság helyzetére oly módon, hogy az ország elveszti versenyképességét és az összes azzal járó előnyt. Ekkor pedig már gondot okoz katonai erőfölényének fenntartása is. Az amerikai hanyatlásról szóló elméletek egyik kedvenc hivatkozási alapja Japán. A távol-keleti ország mára megelőzte az Egyesült Államokat az egy

főre jutó nemzeti össztermék tekintetében, s a XXI. században valószínűleg teljes nemzeti összterméke is nagyobb lesz. Ezt egyesek a két ország eltérő politikai helyzetével próbálják magyarázni, mondván, Japán szabadon használhatta fel erőforrásait kutatásra és fejlesztésre, miközben az AEÁ kénytelen volt a hadi kiadásokra fektetni a hangsúlyt – részben Japán védelme érdekében is. A „sárga veszély”, Amerika japánok általi felvásárlásának emlegetése természetesen eltúlzott, hiszen vannak más külföldi államok, melyek hasonló mértékű befektetésekkel vannak jelen az országban. Az a tény azonban, hogy a háborúban vereséget szenvedett és megsemmisült egykori ellenség ma egymás után hódítja el az amerikai cégek piacait, már politikai feszültséget kelt: napjaink eseményei felviláncolják egy amerikai–japán kereskedelmi háború rémét.

4.2. Az EU és Japán

Ma, Japán gazdasági fellendülésével egyidőben, de különösen a gazdasági nagyhatalmi szerep betöltésével egyre többen vizsgálják az ún. „japán csoda” mibenlétét. A nyolcvanas évek közepére Japán már nemcsak a világ piacain szerzett érdekeltségeket, de gazdasági hatalmát azzal is erősítette, hogy a világ legnagyobb hitelezőjévé és tőkeexportőrévé is vált. Ez a kettőszerep is látványos előremenetel már nemcsak tiszteletet, de félelmet is keltett, különösen az éppen gazdasági recesszióval küszködő Egyesült Államokban. Japánban az egy főre jutó GDP 1998-ban elérte a 23 100 USD-t. Történelmi előzményként említhető, hogy 1868-ban a császári hatalom restaurációját hirdető szamurájcsoport került uralomra. Meghirdették az új korszakot: Meidzsi („Felvilágosult Kormányzás”) lett a neve a kornak (1868–1912) és az akkor 15 évesen trónra kerülő császárnak. Kiadott jelszavuk: „Gazdag ország, erős hadsereg”. Ez számukra az ország gazdasági és állami berendezkedésének nyugati mintájú átalakítását jelentette. Japán külső nyomásra nyitotta meg kapuit a külvilág előtt. Az ide érkező nyugati nagyhatalmak sorra előnytelen szerződéseket kényszerítettek az országra. A második világháború befejeztével Japán történelme folyamán soha nem látott mértékben volt kénytelen egy idegen ország, egy másik kultúra előtt megnyitni határait. A századfordulóra lezárult a modern államszerkezet és gazdaság kialakítása. Megkezdődött a modern kori japán aranykora, melynek jellemzője a folyamatos gazdasági fejlődés. Japán szabadon használhatta fel erőforrásait kutatásra és fejlesztésre.

A szigetország szempontjából igen fontos külső bástya a kelet-ázsiai térség. A politikai és gazdasági elemzők úgy vélik, hogy a huszonegyedik

század az ázsiai térség korszaka lesz. Kína, az újonnan iparosodó országok, az ASEAN*-országok átlagosan több mint 5 százalékos gazdasági növekedést tudtak felmutatni az elmúlt években, így a kelet-ázsiai térség a világgazdaság legfőbb növekedési központja. A térség növekedésének további irányvonalairól megoszlanak a vélemények, alapvetően Japán és Kína verseng a teljes vezetői szerep megszerzéséért, ugyanakkor az Egyesült Államok sem hajlandó feladni jelenlegi pozícióit, és még mindig nem látszik biztosnak, melyik ország fogja megkaparintani a vezető gazdasági befolyásoló szerepet. Az Egyesült Államok nyújtott felvevőpiacot a térség exporttermékeinek, Japán pedig tőkejavakat importált, a térség vezető iparágai főként japán és amerikai multinacionális vállalatok irányítása alatt álltak.

Az Egyesült Államok az 1980-as évek első felében pénzügyi és kereskedelmi hiánnyal küszködött, ezért tudta felszívni az Ázsiából érkező termékeket. A térség tőkeéhségét nagymértékben kielégítették azok a japán vállalatok, melyek a amerikai multinacionális vállalatokhoz hasonlóan nagy lendülettel közvetlen befektetésekbe kezdtek, hogy a gyors növekedés nyújtotta lehetőségeket kihasználják. Az 1990-es évek elejétől az Egyesült Államok már nem tudta felszívni a Kelet-Ázsiából érkező importcikkeket, így Kelet-Ázsia exportpiacai nem növekedtek arányosan a térség országainak gazdaságával. Ami még ennél is fontosabb hatással volt az exporttevékenységre az, hogy a japán gazdasági recesszió megkezdődésével, a yen gyengülésével a Japánba irányuló exporttevékenység is érezhetően lelassult. Mindez annak ellenére is bekövetkezett, hogy nagymértékben megmaradtak a már hagyományos gazdasági kapcsolatok, és a regionális nemzetközi szervezetek alakulásával nemcsak a gazdasági, de a politikai kapcsolatrendszer is fejlődésnek indult vagy szorosabbá vált. Egyes elemzők szerint ezek a folyamatok arra mutatnak, hogy hamarosan a kelet-ázsiai térség kilép a hosszú évtizedekig tartó függőségi fejlődés kötelékéből, és képes lesz önálló, autonóm gazdasági vérkeringést létrehozni a térségen belül, mely egyenrangú szereplőként vehet rész hamarosan a világgazdasági folyamatokban. Ezt a modellt sokan vitatják, különösen ami Japán mint a térség még mindig vezető gazdasági hatalmának szerepét illeti.

Japán szerepe a kelet-ázsiai térség jövőbeni gazdasági növekedésében. Májig fennmaradt az Egyesült Államok és Japán kettős befolyásoló szerepe a térségben, kivétel nélkül minden országban az első három legfőbb kereskedelmi partner között vannak (Japán átlagosan 19,83%-ot, az Egyesült Államok 18,7%-ot). Japán igyekszik növelni kereskedelmi részesedését a térségben, míg az Egyesült Államokba és Európába irányuló befektetései

csökkennek, és az egyes kelet-ázsiai országok kereskedelmi arányait tekintve szinte minden országgal szemben kereskedelmi többlettel rendelkezik.

Japán nemcsak gazdaságával, de emberi erőforrásaival is hozzájárul a kelet-ázsiai országok összes tőkeállományához, és a kiáramló szakképzett munkaerő aránya is növekszik a közvetlen befektetések és kereskedelmi áramlatok arányaihoz hasonlóan.

Japánban a részvénytőzsi gondok és a yen (JPY) gyengülése, a természeti katasztrófák, a rekord nagyságú 4,7%-os munkanélküliség ellenére is nőtt a bel- és külföldi utazások száma az elmúlt évben. A szigetországban a piacvezető belföldi turizmus több mint 32 millió vendéggel számolt 2000-ben, míg a kiutazók száma becslések szerint 17,7 millió. Az elmúlt évben lejátszódott folyamatok eredményeképp egyre határozottabban polarizálódik, s ezzel megújul a japán idegenforgalmi piac.

A fentiek ismeretében az Európai Uniónak egységes politikai és gazdasági irányvonalat kell kidolgoznia, meghatározva az unió számára „hasznos és gazdaságos” lépéseket, politikai irányultságot. Az EU mozgásterét e két nagyhatalom konjunkturális viszonyai is befolyásolják. A mindenkori világgazdasági és politikai rendhez való alkalmazkodás a későbbiek során kijelölik az EU számára is a megfelelő mozgásteret. Az állandóan változó helyzetek pedig napjainkban zajlanak.

Az Európai Unió jelenlegi hárompólusú világgazdaságának egyik erőközpontját jelenti a tizenöt tagország együttese – azaz maga az Európai Unió –, amely a világ legnagyobb egységes piacát alkotja. Az összesen 8400 milliárd dollárnyi GDP-t több mint 300 millió lakos termeli és fogyasztja, (az egyesített GDP 20 százalékkal haladja meg az AEÁ-ét). Nyugat-Európa vonzza a legtöbb közvetlen külföldi befektetést: 1995 végén a Nyugat-Európában felhalmozott külföldi működőtőke-állomány kétszer annyi volt, mint az észak-amerikai és háromszor annyi, mint a dél- és kelet-ázsiai. 1990–1996 között az EU-ban – elsősorban Németország robusztus növekedési teljesítménye okán – valamelyest gyorsabban nőtt a GDP, mint az OECD-országok* átlagában, de jelentősen elmaradt Japán és az egész Dél- és Kelet-Ázsia térségének növekedési teljesítményétől. Az infláció ugyanakkor 0,5 százalékponttal meghaladta az OECD és 0,7 százalékponttal a „Hetek” inflációs rátáját.

4.3. Mit akar az Európai Unió 2002 után?

1998 tavaszán elkezdődtek a csatlakozási tárgyalások 10 közép- és kelet-európai országgal és Ciprussal. Gazdasági téren az 1998-ban létre-

hozott euróra támaszkodva elő kell segíteni a tagállamok gazdasági kapcsolatainak szorosabbra fűzését és a munkahelyteremtést ösztönző fenn tartható növekedés biztosítását. A demokratikus szerveződés és a művelődés tekintetében az EU-nak egy demokratikus szervezetet kell kialakítania, amely képes a döntéshozatalra és a cselekvésre, de megőrzi az őt alkotó államok identitását. Az egységesülés (integráció) terén megtörténhet, hogy a „nagyobb Európa” vagy felhígul, vagy megbénul, ha nem képes megerősíteni és ésszerűsíteni döntéshozatalát. Mára valamennyi kormány felismerte, hogy az abszolút nemzeti szuverenitás időszaka véget ért. Új, európai uniós identitás van kialakulóban. Európa – feltehetően – a régiók Európája lesz. Ugyanakkor az EU-nak újra kell gondolnia az európaiság határait, a kulturális tér fogalmát, a globális fejlődés kérdéseit, a nemzetállami szerepek alakulását.

A Tizenötök gazdasági hajtóerői 2002-ben:

- megvalósulni látszik az egységes európai piac;
- a pénzügyi egységesség és egységesülés tudata egyre erősebb (10. ábra);

- a nemzetközi pénz- és tőkepiacokon újabb lendületet kap a koncentráció, a gazdasági szerkezet a legtöbb tagországban korszerűsödik, a makro- és mikroszintű versenyképesség erősödik. Amennyiben Az EU a legrövidebb időtávon belül nem kísérli meg utolérni az információs, a telekommunikációs, a technikai-internetes világban döntő előnyt szerző Egyesült Államokat, akkor a térség véglegesen leszakad a világ élvonalától és a hatalmi erőterben sem veheti fel a versenyt az Egyesült Államokkal (Práger László 2000. 1. 29.).

Az EU világgazdasági kapcsolatainak alakulását illetően 2002-ben nagy kérdésként jelentkezik: miként változik, alakul az Egyesült Államok konjunktúrája. Az Egyesült Államok növekedési dinamikájának megtörése ellenére is elkerülhető a világgazdaság általános megrendülése.

Milyen lesz a tudásközpontú Európa? A tudásközpontú Európa víziója: új társadalmi szerződés van kibontakozóban, ahol helyet kap az esélyegyenlőség eszménye. Ma Európa sokfélesége az egyik legnagyobb érték. Szükség van a közös erkölcsi tudat helyreállítására, amely alapul szolgálhat ahhoz, hogy a szellemi értékek és a különböző tradíciókat megjelenítő szimbólumok újra a helyükre kerüljenek Európa értékrendjében. Ezzel párhuzamosan megnövekszik az emberiség vállalkozási és cselekvési szabadsága. Ma az oktatásnak alapvető társadalmi szerepe van a társadalmi reformokat és a demokratikus megújulást célzó tervek megvalósításában. Az információs társadalom gyors, világméretű terjedése a

5. Az Európai Unió kelet-európai bővítése

A közép- és kelet-európai országok az Európát megosztó „vasfüggöny” miatt egészen 1989-ig nem élhettek az EU-hoz való csatlakozási lehetőséggel. Az 1989–90-es közép- és kelet-európai változások következtében majdnem mindegyik európai állam az Európai Unió tagjává kíván válni. Mindez az egyes kelet-európai országok felkészülésével jár, miáltal a csatlakozás pillanatától az Európai Unió egységes belső piacában fognak részt venni.

Az EU számára új századunk elején új feladat jelentkezett: a kelet-közép-európai országok felzárkóztatása és fokozatos integrációja. A csatlakozást, a belső integrációt viszont egy hosszadalmas felkészülési folyamat előzi meg. Ezt nevezik csatlakozási tárgyalásoknak, s mivel a csatlakozás inkább keletre és délre tart, ezért a keleti irányú bővülés elnevezés is lábra kelt az 1994. február 1-jén életbe lépett Európai Megállapodással (az un. Társulási Szerződéssel).

A csatlakozási tárgyalások, a Gazdasági és Monetáris Unió (EMU*) új lehetőségek és kihívások elé állítja a tagjelölt kelet-közép-európai országok pénzügyi piacait. Bár a csatlakozás majd jelentősen csökkenti a tagjelöltek pénzügyi piacainak labilitását, a jelenlegi átmeneti időszak azonban még számos veszélyt rejt magában. A Világbank több opciót kínál a térség országainak pénzügyi piacuk stabilitásának biztosítására. Tanulmányt készített a tagjelöltek EU-felkészültségéről, melyben összehasonlítja a tagjelöltek és az EU-tagállamok ismérveit, és megjelöli a csatlakozás felé irányuló út sajátosságait.

Mi a kelet-közép-európai országok EU csatlakozásának időrendje?

Az EU Bizottsága 1996 áprilisában kérdőíveket készített elő a csatlakozni kívánó országok számára az integrációra való felkészülés felmérésére és az adott ország hivatalos álláspontjának kiderítésére. A megválaszolás határideje 1996. július 26-a volt. 1997. június 17-én az Európai Tanács amszterdami ülésén megerősítést nyert az EU kibővítésének menetrend szerinti folytatása. 1997. július 16-án az EU Bizottsága nyilvánosságra hozta a társult közép- és kelet-európai államokról készített országvéleményeit, valamint a bővítésnek az Unióra gyakorolt hatásait elemző, *Agenda 2000* című tanulmányát. Ez utóbbi dokumentumcsomag az EU jövő évszázadra vonatkozó stratégiai elképzeléseit tartalmazza.

Integrációs nehézségek. Az 1997 júliusában az Európai Bizottság által közreadott *Agenda 2000* és az „országvélemény” javasolja, hogy Románia, Szlovákia, Bulgária, Lettország és Litvánia vegyen részt a megerő-

sített, csatlakozást megelőző EU stratégiában. Ez azt jelenti, hogy (1) a közösségi programokon keresztül megismertethető a jelölt országokkal az Unió politikája és eljárásai (pl. Socrates és Leonardo programok); (2) a Csatlakozási Partnerség keretében együttműködhetnek az országokkal a teljes tagság elérése érdekében (megjelölik a kulcskérdéseket, amelyeket az országvéleményekben is megfogalmaztak, rendelkeznek a megvalósításhoz szükséges pénzügyi forrásokról és azok üzemeltetéséről is).

5.1. Az Európai Unió és Kelet-Közép-Európa

„Közgazdászok morális igazolása abban a kérdésben rejlik, hogy képesek-e jobbat tenni azt a világot, amelyben élnek.”

John Kenneth Galbraith

Néhány adattal szemléltetjük Kelet-Közép-Európa országainak szászadvégi állapotát, összehasonlítva az EU 15 országa együttes adatsorával.

Regionális törekvések Kelet-Közép-Európában. A kialakuló egypólusú világunkban új geopolitikai térség született: Kelet-Közép-Európa, amely nem rendelkezik természetes és történelmi határokkal. Ez a makrorégió sokkal inkább politikai, mint földrajzi kategória. Híd- vagy ütközőzóna szerepét többen jelezték. Átmeneti jellegét több tényező is aláhúzza: ebben a térségen – éppen a regionális fejlődésből adódóan – számos gazdasági és politikai érdek ütközik. Nyugatról nézve a kisebb szuverén nemzetállamokat európai „földrengésövezetnek” tekintették, bár az első világháborút követően már nyilvánvalóvá vált, hogy a mestersegesen kialakított államtestek számos idegen etnikum területébe ékelődnek be. A kelet-közép-európai régióban meghúzott új politikai határ (közel 12 800 km hosszúságban) egyfajta egyensúlyt próbált legitimizálni a nagyhatalmak felé. Ebben az új geopolitikai és -stratégiai köztes régióban Románia a délkeleti szárnyat képviseli. A biztonságot jelentő NATO és az Európai Unió támogatására azért van szükség, mert véget vetne e köztes régió halmozott bizonytalanságainak. Az eurointegráció viszont hosszantartó folyamatnak ígérkezik. Már most világos, hogy Európának „egymással marakodó államokra” nincs szüksége. Egyiknek sem jó az olyan béke, amelyből még nagyobb pusztulás és gyűlölködés fakad. A szomszédokkal való megegyezés ma létkérdés valamennyi kelet-közép-európai országnak.

Kelet-Közép-Európában az átalakulás, a rendszerváltozás vér nélkül valósult meg. Ugyanakkor a politikai érdekcsoportok harca a rendszerformáló lépéseket ma is akadályozza: például a piacgazdaság kialakulása, az

árliberalizálódási folyamat és a decentralizáció lassúsága. A demokrácia ürügyén a sürgős szerkezeti átalakítások – így a gazdasági szerkezetváltás – sokszor elmaradnak, a kudarcélmények növekednek, különösen a szociális háló kialakítása körül.

Ebben a geopolitikai mezőben ma egyre erősödik a regionalizmus gondolata. Románia szintén felkarolta a regionális fejlesztés kérdéskörét, és élénkült az érdeklődés a kapcsolatok kölcsönösen előnyös fejlesztése, szélesítése iránt. A bizalomerosztó, konfliktusmegelőző szerepkör, együttműködési szándék ismeretében mindez egybevág az EU négy szabadság-elvével: a munkaerő, a tőke, az áru és a szolgáltatások szabad mozgásával.

Az európai gondolkodásban kétféle szerveződés van kibontakozóban: az egyik a regionális szerveződés, amely a helyi és vidéki gazdasági-társadalmi és művelődési hagyományok ötvöződéseként ad teret, a másik maga az európai integráció, amely kiegyenlíti a régiók nagy eltéréseit, egyenlenségeit. A szerveződési szintek szintén adottak: régió, állam, Európai Közösség. A mindenkor civil társadalmakban a regionális és a helyi szerveződések, folyamatok erősödnek meg.

Ma a nemzetközi regionális/interregionális együttműködés változatos formában valósul meg. A társadalmi-gazdasági és művelődési kapcsolatok az együttműködés tartalmi részeit alkotják. A hatékony regionális együttműködés egyik alapelve a szubszidiaritás, amely lehetővé teszi egymás kölcsönös segítségét és az optimális fejlődési feltételek megteremtését. Egy-egy régió térszerkezete, városhálózata és annak hierarchiaszintje, vonalas- és hálózati infrastruktúrája mellett felértékelődött a fő stratégiai kapcsolódási irányok ismerete és nem utolsósorban a centrum-vonzáskörzet összefüggésben kijelölt kistérségi kapcsolatok. Alaposabb vizsgálat során kiderül, hogy egy-egy régió esetében a hagyományos iparosítási-urbanizációs folyamatok mellett mindinkább az innováció, a műszaki újdonságok befogadási lehetőségei kerültek előtérbe. A telematika erőteljes térhódítása Romániában is a telekommunikációs sztrádák kialakulásához vezettek. Ebben a folyamatban Erdély nagyvárosainak kisugárzó- és vonzóereje egyre jelentősebb. Erdély gyűrűs-radiális városhálózata is ezt a folyamatot példázza (Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Nagybánya, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Nagyszeben).

Az Európai Unió számos kritériumot jelölt meg a regionális támogatási politika célcsoportjai (fejlődésben jelentősen elmaradott régiók) felé. Az már most világos, hogy a földrajzi hovatartozás szintjén egyetlen kelet-európai országnak sem kell belépni Európába, mert azok Európában vannak. Kelet-Európa is Európához tartozik. Az más kérdés, hogy felké-

szültsége, fejlettsége és integrációs lehetőségei ütik-e az nyugat-európai mércét. Az egyéni „belépés” ebben a kérdéskörben politikai-gazdasági és integrációs kérdés. A korszerű nyugat-európai társadalom modellje jelentős eltérést mutat a keletivel szemben. Ebben a gondolatkörben nem vitás, hogy a modernizáció magterülete Nyugat-Európa, legyen az a bruttó nemzeti össztermék, a munka termelékenysége vagy éppen az átlagos

Országok	Terület (ezer km ²)	Népesség (millió fő)	Népsűrűség (lakos/ km ²)	Várható élettartam férfiak (év)	Várható élettartam nők (év)	Munka- nélkü- liségi ráta (%)	Egy főre jutó nemzeti össztermék (USD- ban)
1. Bulgária	110	8,5	75	68	75	15	4 300
2. Ciprus	9,2	0,7	93	74	78	3,3	13 500
3. Csehország	78	10,3	131	69	75	9	11 700
4. Észtország	47	1,4	31	65	75	2,3	3 583
5. Lengyel- ország	312	38,6	124	67	75	11,4	3 887
6. Lettország	64	2,4	38	64	75	9,7	2 622
7. Litvánia	65	3,7	57	65	76	8,1	2 890
8. Magyar- ország	93	10	108	66	74	9,7	4 730
9. Málta	0,3	0,2	1504	74	78	5	13 000
10. Románia	238	22,6	95	67	73	13,6	1 635
11. Szlovákia	49	5,3	109	69	75	19	3 793
12. Szlovénia	20	1,9	98	67	75	14	10 300
Az EU 15 országa	370,0	2239	114	72,7	79,1	10,7	15 944

6. táblázat. A kelet-közép-európai országok fő mutatói (1999). Forrás: Földünk a térképen. Világtalasz. Agát, Nyír-Karta, Szarvas András, 1999.; Europe in Figures, 395. IN: Európáról a katedrán. Euro Info Service. Bp., 1996. 169.; n.a. = nagyon alacsony. A szerző aktualizált adatgyűjtése.

életszínvonal mértéke. A fejlettség, a strukturált és működőképes jogi-politikai intézményrendszer, társadalmi-igazgatási berendezkedés, az életmód, a piacgazdaság, a modernizáció mind-mind a modern társadalmak fő ismérvei. Az európai integráció ilyen értelemben egy újabb kihívás a csatlakozni kívánó országok számára. Az már elvárás, hogy a kelet-európai országok csakis a nacionalizmusokról való teljes lemondás árán integrálódhatnak maradéktalanul az Európai Unióba.

Kelet-Közép-Európa hatáiról. Történetiségben vizsgálva Kelet-Közép-Európában az elkésett, korlátozott nemzetté válások miatt még az utolsó száz évben is – nemegyszer több kultúrájú – nemzetállam megteremtése vagy stabilitása volt a feladat. A követendő modell a francia nemzetállami (etnokratikus uralmi rendszer) volt, kevésbé ismerte el a nemzeti kisebbségek kollektív jogait. Az intézményes nemzeti védőfal mögött a nemzetiségi és lokális önszerveződés lokális volt. Az 1989-es rendszerváltások után új modellként kínálkozott a nyugat-európai globalizálódás, miközben a közép-európai politika több ponton zavarban van. „Haladna” is (pl. nemzetgazdaság megújítása) és közben „védekezne” is (pl. a globális világ negatív tendenciái ellen), elkerülve a nacionalizmus vádját. A kelet-közép-európai nemzetek közötti kiegyezés és lemondás napirendi téma kellene hogy legyen, de mindez nehezen valósul meg. Egyetlen nemzet se mond le szívesen haladó nemzeti érdekeiről és identitásáról (Varga 1997). Ennek az európai szubrégióknak az integrációja most van folyamatban. A lényeg abban van, hogy a csatlakozni kívánó országok hogyan kapcsolódnak a nemzetközi demokratikus fejlődési trendekhez.

Az Európai Unió igyekszik a nemzeti határokon átnyúló régiókban gondolkodni, de nincsen elfogadott távlati koncepciója a lokális szint jövőjére. A megoldás talán a helyi szintű „elektronikus demokrácia” és információs társadalom kiépítése lenne.

5.2. Kelet-Közép-Európa társadalom- és gazdaságföldrajzi jellemzői

Kelet-Közép-Európa társadalmi, gazdasági és politikai átalakulása. Régiók és szubrégiók együttese a történelmi Európa regionális szerveződésében. Sokan vákumzónának (ütközőzóna) nevezték, mivel soha nem tudott tartósan integrálódni Nyugat-Európához, miközben nem akart Kelet-Európához tartozni. Többszereplős történet az európai integráció irányába mutat.

Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország helyzete különleges, a kohéziós erők ereje szintén. Az integrációra való képesség szempontjai ebben a térségben az alábbiak:

- a gazdaság életképessége (piacgazdaság, tőkebefektetések, iparszerkezet átalakítása, a szolgáltatások fejlesztése, birtokviszonyok rendezése, új technológia-transzfer, termékminőség);
- társadalmi-politikai kohézió a változtatásokra (civil társadalom kiépítése, modernizáció, jogharmonizáció, menekültügy).

A társadalmi-gazdasági rendszerváltozás alapelemei Kelet-Közép-Európában (scenárió): (1) az alkotmányos reform, (2) a privatizációs folyamat; (3) az új gazdasági rendszer kiépítése; (4) a politikai rendszer konszolidációja (politikai stabilitás). Az Európai Unióhoz csatlakozni óhajtó államoknak mindenekelőtt a globális információs-kommunikációs társadalom modelljét (cyber-Európa) kell követniük. Ez jelenti egyben a globális tudást és kulturális felemelkedést. Önbizalmat teremtő jövőkép nélkül egyetlen közép-európai ország sem számíthat gyors sikerre. Kelet-Közép-Európa gazdasági jövőjét az amerikai konjunktúra főleg közvetetten, az EU-n keresztül befolyásolja. A térség országai exportjának csak 3–6%-a irányul az AEÁ-ba.

A közép-európai fejlődési modell lényege: a tervgazdálkodásból áttérni a piacgazdaságba és a lemaradás kiküszöbölése. Lényeges stabilizációs kritérium a növekvő tőkebeáramlás.

Az EU jövője szempontjából a legpozitívabb hír, hogy az első csoportban csatlakozó országok felvétele erősíti az Európai Uniót. A közép-európai országok EU-ba lépésének hozama három fő területen jelentkezik: (1) az exportpiacok bővülése nyomán keletkező pótlólagos exportbevételek az EU-cégek számára; (2) a működő tőke beáramlása és termelése nyomán keletkező profit az EU-beli befektetők számára; (3) a közép-európai országokban megvalósított alacsonyabb fajlagos termelési költségek révén a hazaszállított termékek beépítésével saját termelésüket rentabilisabbá teszik, ezáltal javul pozíciójuk a nemzetközi versenyben. Az EU-beli sürgető reformok fő területei: az intézményi reform, a közös költségvetés reformja, az agrárszféra átalakítása. Ezek szükségessége nyilvánvaló, a szándékot többször és ünnepélyesen kinyilvánították, egyes területeken a reform érdemi kidolgozása, illetve bevezetése is folyik (ld. intézményi rendszer átalakítása), de összességében ezek hatása inkább a lemaradás csökkentésében, a fejlődés alapvető követelményeihez történő igazodásban jelenik meg, növekedési-fejlődési hatása csak később és fokozatosan várható.

A globalizáció, integráció, regionalizmus és a nemzetállam gazdasági szerepének átalakulása a négy alapvető folyamat a XXI. század eleji Európában. A külső hatás erősségét tekintve a globális tényezők egyre súlyosabb, nagyobb szerepet játszanak. A regionalizmus a szerves térségképződés energiáinak kiaknázásával értékelheti fel a versenyképesebbé váló régiók szerepét Európában.

A versenyképesség fő tényezői: a humán tőke, a modernizáló beruházások, a speciális helyi előnyök és a jó infrastruktúra együttes működése. Ezért a jobb képzést és továbbképzést, innovációösztönzést, minőségi munkaerő-állományt biztosító gazdaságpolitika a fejlődés fő tényezője Európában, az EU-ban és a csatlakozó országokban egyaránt. Ezek biztosításában pedig az állam gazdaságpolitikája döntő szerepet játszik, ezért szerepe, felelőssége a fejlődés generálásában nem csökken, hanem növekszik. Az ezt felismerő és sikerre vivő gazdaságpolitika Európa érdemi válasza lehet a XXI. század kihívásaira.

Milyen változásokat hozhatnak a világgazdasági változások a kelet-európai országok életében? Első lépésként nyilvánvalóvá vált, hogy vonzóvá kell tenni a kelet-közép-európai országokat a fejlesztést szolgáló közvetlen befektetések szempontjából. Arra lenne szükség, hogy a külföldi befektető ne csak azzal a céllal forgassa be tőkáját a kelet-európai országok gazdaságba, hogy azután rövid időn belül annak többszörösét vigye ki az országból. Mivel ez a szektor magas jövedelmezőségi rátákat képes megvalósítani, ez a jövedelemkiáramlás tetemes összegeket tehet ki. Fontos, hogy a külföldi beruházó ne csak piacot vásároljon, hanem az országot termelőbázisának tekintse. Az elmúlt évek fejlődésének egyik negatív következménye az, hogy a betelepülő transznacionális vállalatok többsége a korábbi hazai háttérpari és bedolgozó vertikumokat leépítette, s azokat saját szállítóival helyettesítette. A külföldi befektető ne csak az alacsony bérekre építsen és visszafejlessze a K+F-kapacitásokat (kutatás és fejlesztés), hanem vonja be az országot az innovációs és kutatási folyamatba is. Ehhez nyilván átfogó modernizációs és külgazdasági stratégiára és politikára van szükség. Minden csatlakozni óhajtó országnak világosan meg kell fogalmaznia saját értékrendjét és céljait.

Ma a világon több mint 100 regionális integrációs megállapodást tartanak nyilván. Többségük szabadkereskedelmi megállapodások vagy preferenciális vámövezeteknek tekinthetők.

Az EU-nak a kelet-közép-európai országokkal megkötött társulási megállapodása (Európai Megállapodások), köztük Romániával (1993), azt jelentette, hogy a hagyományos társulási szerződésektől eltérően cél-

ként tartalmazzák a társulási viszonyt létesítő országok, köztük Románia későbbi csatlakozását. Az iparcikkek forgalmát fékező különféle akadályok lebontását 10 éves időtartamra irányozták elő, melyet később lerövidítették. Az aszimmetria az jelenti, hogy az EU előbb bontja le a kelet-közép-európai export útjában álló akadályokat, amit az utóbbiak csak később viszonzoznak. Európai Megállapodást még a következő országokkal kötöttek: Cseh-Szlovákia, Lengyelország, Magyarország (1991), Bulgária (1993), Észtország, Lettország, Litvánia, Szlovénia (1995).

Az bukaresti székhelyű Európai Integrációs Hivatal (EIH) kidolgozta a regionális fejlesztésről szóló törvénytervezetet. A 24-ek (a fejlett országok csoportja) gazdasági Programokkal támogatja Romániát. A Nemzeti Csatlakozási Program (Programul Național de Aderare a României) állítja össze és aktualizálja a szakminisztériumoktól kapott dokumentációkat, helyzetelemzéseket (screening).

A csatlakozást előkészítő stratégiák a közép-európai társult országok számára.

AZ EU-nak igen fontos az európai uniós tagsághoz vezető út kiépítése. Az EU történelmi jelentőségű elkötelezettséget nyilvánított ki mindazon közép-európai országok felé, amelyek az Európa Megállapodások részesei. Ehhez néhány követelménynek kell megfelelniük: (1) a tagjelölt ország biztosítsa azon intézmények stabilitását, amelyek garantálják a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat, valamint a kisebbségek jogainak tiszteletben tartását és azok védelmét; (2) a működő piacgazdaság megléte, valamint képesség az Unión belüli versenynyomás és piaci erők kezelésére; (3) képesség a tagsággal járó kötelezettségek felvállalására, beleértve a politikai, gazdasági és monetáris unió céljának átvételét is. Az EU essen (Németország, 1994) csúcstalálkozóján megerősítést nyert, hogy a közép-európai országok az Európai unió tagjaivá válhatnak, és az EU átcsoportosította ezen államokra irányuló politikáját a jövőbeni csatlakozás fényében, amely a „csatlakozást előkészítő stratégia” nevet viseli. Ennek eszköze a „strukturált párbeszéd”, amely elősegíti a kölcsönös bizalmat, és teret biztosít mindkét fél érdekeit érintő ügyek kezeléshez. A stratégia létfontosságú eleme a társult országok felkészítése az Unió belső piacába való integrálódásra. Ennek elérésére az essen Tanács előírta az erről a témáról szóló Fehér Könyv elkészítését, amelyet az Európai Bizottság meg is tett. A pénzügyi támogatást a PHARE-program biztosította.

Az Európai Unió 1991-ben Lengyelországgal és Magyarországgal, 1993-ban a Cseh Köztársasággal, Szlovákiával, Romániával és Bulgáriával, 1995-ben pedig Észtországgal, Lettországgal és Litvániával kötött Eu-

rópa Megállapodásokat. Ezek az országok érdekes módon „Európából Európába” haladnak és betagozódásuk, integrációjuk csak idő kérdése.

Az Európai Unió támogatja a közép-európai országok azon törekvését, hogy az európai kultúrában és civilizációban viselt kulcsfontosságú szerepüket visszanyerjék, és Európa társadalmi és gazdasági életébe visszatérjenek. A keleti bővítéssel tulajdonképpen a fejlett Európától 1945 után mesterségesen levált országok „visszacsatlakozására”, integrációjára kerül sor. Mindez egyben sajátos döntéskényszert jelent a legfejlettebb nyugat-európai országok számára. A 2000 márciusi lisszaboni rendkívüli csúcsértekezleten egyértelművé vált az EU nyitása a globalizált világ felé, de félve figyelni az európai értékek megőrzését is.

5.4. Az EU-csatlakozásra váró országok gazdasági földrajza (Huszonötök + 2)

A közép- és kelet-európai országok majdani EU-csatlakozásával még megközelítőleg sem jutottak egyetértésre az Európai Unió és az érintett országok. A bővülés számos vita forrása lett. Lényeges az is, hogyan értelmezik a „aquis communitert”-t.* Megállapították, hogy Lengyelország, Magyarország, Bulgária, Csehország, Románia EU-csatlakozása nem valószínűsíthető meg az EU agrárpolitikájának módosítása nélkül. Ezen országok csatlakozása esetén az EU agrárköltségvetését többszörösére kellene növelni. Németország szerint azonban a kelet-közép-európai országok mezőgazdaságának integrálása nemcsak elkerülhetetlen, hanem lehetséges is. A pályázó országoknak hatékony piacgazdasággal kell rendelkezniük már a csatlakozást megelőző években is. Az EU-tagállamok mezőgazdaságát nem szabad kitenni annak, hogy gyorsan menjen végbe a csatlakozás folyamata. A maastrichti szerződés értékelése éppen az, hogy 1996 előtt semmiképpen sem kezdődnek csatlakozási tárgyalások. Az EU-nak mielőbb ki kellene alakítania a bővítéssel kapcsolatos stratégiáját és újra kellene gondolnia az agrárpolitikáját.

Az EU tagfelvétel modellje:

TÁRSULÁS → CSATLAKOZÁSI KÉRELEM → felkészülés → TAGFELVÉTEL
(tárgyalások) (tagság)

A csatlakozásra váró 12 ország (Huszonötök) eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségi szinten áll. Ezek gazdaságföldrajzát az alábbiakban vizsgáljuk meg.

1. Lengyelország

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1989. szeptember 19-én Lengyelország és az EK aláírja a kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást. 1991. december 16-án Brüsszelben az EK és Lengyelország aláírja a Társulási Szerződéseket, az ún. Európai Megállapodásokat. 1994. április 8-án Lengyelország kéri felvételét az EU-ba. 1997. július 16-án az Európai Bizottság megkezdi az EU-csatlakozással kapcsolatos tárgyalásait Lengyelországgal.

Országjellemzők. Közép-európai ország, széles kijáráttal a Balti-tengerre. Középkelet-Európa legnagyobb és legnépesebb országa.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Lengyelország a Kárpátok, a Balti-tenger, az Odera és a Neise, valamint a kanyargós Bug-folyó közt terül el. Felszínének közel 90%-a alacsony síkság, amely nyugat felé a német síksághoz csatlakozik, kelet felől pedig az Ural-hegységig terjedő Orosz (szarmata) síksággal szomszédos. A tagoltabb, magasabb területek kivétel nélkül az ország déli harmadában fekszenek. Természetföldrajzi tájegységei: Pomeránia- és Mazuriai-tóhátság, Lengyel Középhegység, Magas-Tátra, Lublini-hátság, Nyugati- és Keleti-Beszkidek. Területe 312 685 km², túlnyomórészt sík terület. Népsűrűsége 118 fő/km².

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek.

Népessége 38 608 929 fő (1999), a népesség szerkezete lengyel 98,7%, ukrán 0,6%. Lengyelország etnikailag és nyelviileg tehát homogén, bár van kisebb német, fehérorosz, ukrán etnikum. Vallások: római katolikus 93,5%, ortodox keresztény 1,5%. Hivatalos nyelv a lengyel. Városlakók száma közel 24 millió fő. Az ország 49 megyei szintű állami közigazgatási egységre, ún. vajdaságra oszlik, amelyek élén a kormányfő által kinevezett vajda áll. Az ország 8 nagyobb régiója Nagy-Lengyelország Poznan székhellyel, Pomeránia Szczecin, Alsó és Felső Szilézia Wrocław és Katowice, Mazóvia Varsó, Kis-Lengyelország Krakkó székhellyel, továbbá külön régió a Mazuri-tóhátság és a Balti-tenger vidéke. A helyi önkormányzat ún. községeken (gmina) alapszik. Fővárosa Varsó, 1 628 500 fő (1996). A legnagyobb lengyel városok: Lódz 823 000 fő, Krakkó 745 000, Wrocław 642 000, Poznan 581 000, Gdansk 463 000, Szczecin 418 000, Bydgoszcz 386 000, Lublin 355 000, Katowice 352 000. Gdynia, Sosnowiec, Czeszochowa. Nemzetközi repülőterei: Varsó (Okęcie), Krakkó (Balice) és Gdansk (Rebiechowo). Belföldi repülőterei: Varsó, Krakkó, Katowice, Gdansk, Koszalin, Poznan, Rzeszów, Szcze-

cin, Slupsk, Wroclaw, Bydgoszcz és Zielona Góra. Három nagy Balti-tengeri kikötője: Gdansk, Gdynia és Szczecin.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. A GDP/fő: 3887 USD (1999), a gazdasági növekedés 3,5% (1999), az inflációs ráta 7,0% (1999), a munkanélküliségi ráta 11,4% (1999). 2000-ben a lengyel gazdaság növekedési ütemének folyamatos gyengülése figyelhető meg. A munkanélküliség növekedett, meghaladta a 14,5 %-ot. Az infláció – bár az előző évhez képest csökkenést mutat – messze meghaladta a tervezett 5,5%-ot, és év végére 10% körüli értéken állt be. A népesség foglalkoztatottsága: a szolgáltatási ágazatban a lakosság 47%-a, az iparban 31% és a mezőgazdaságban 20% dolgozik. A piacgazdasági átmenet nyertesei a nagyobb városok, a vesztesek a hagyományos ipari térségek.

Lengyelország Európa egyik jelentős agrártermelője: gabonafélék, ipari növények, zöldségtermelés. Ipar tekintetében jelentős a bányászat (barnaszén, földgáz, kősó, érc), a vas- és színesfémkohászat, gépgyártás, vegyipar.

Gazdasági régiói: (1) Mazóvia (Mazowsze), Varsó köré szerveződő központi régió. Más városok: Plock, Radom, Bialystok. (2) Nagy-Lengyelország: egyik magterület Poznan és Gnienzo (volt főváros). (3) Kujávia-Pomeránia: Bydgoszcz, Torún várossal. (4) Lódz (5) Lublin, az egykori Lemberg két jelentősebb várossal Rzeszów és Przemyśl. (6) Kis-Lengyelország Krakkó, Nowa Huta kohászati központ, Zakopane. (7) Felső-Szilézia: Czeszochowa, Katowice, Sosnowiec, Butom, Zabrze, Gliwice, Bielsko-Biala. (8) Szilézia: központja Wroclaw (Boroszló). (9) Nyugat-Pomeránia: Szczecin, az Odera torkolatában. (10) Pomeránia (Mazuria); Gdansk, Gdynia, Sopot, Olsztyn.

Turizmus, idegenforgalom. Úthálózata jónak mondható, az országon belül könnyen megközelíthetők a legfontosabb idegenforgalmi központok. A nemzeti parkok száma 22. Ebből a legnagyobb a Fehéroroszországgal határos Bialowieski nemzeti park, melynek vadregényes területén közelről láthatók a bölények és a tarpánok. Fejlődik a öko- és agroturizmus.

Az igen sokszínű folklórnak és gasztronómiának szintén nagy a vonzereje. Lengyelország tájai, régiói az év minden szakában maradandó élményt nyújtanak. A települések, a tengerpart dűnéi, Mazuria csodálatos tavai, a délen található vadregényes hegyek télen és nyáron kikapcsolódást, feltöltődést nyújtanak az üdülőknek, nyaralóknak. Lengyelország nagyon sok értéket tartogat a külföldi látogató számára. Az egyedi hangulatot árasztó városok és városkák, régi várak, csodálatos paloták és kastélyok mutatják a viharos évszázadok harcait és gazdagságát, az ősök al-

kotókésztségét, kifinomult ízlését. Az egész világon számon tartott turisztikai központok mellett a kulturális és vallási emlékhelyek (Chopin szülőháza, Kopernikusz otthona, a czestochowai kolostor) önmagukban is meghatározó élményt nyújtanak. Híresek a dzsesszfesztiválok. Egyedülálló Plakát-múzeuma van. Zakoapne (síparadicsom) közelében kezdődik a Tátrai Nemzeti Park. A Tátra télen számtalan síelési, nyáron pedig kirándulási lehetőséget kínál (Morskie Oko-tó, Kasprówy Wierch, az 1987 m magas hegycsúcs). A Zakopanétól nem messze fekvő Koscieliska-völgyben több, nagyon érdekes barlangot találunk. A legnagyobb barlang neve Mroźna; ebben van világítás és ez látogatható a legkönnyebben. Zakopanében van a Tátra Múzeum.

2. Csehország

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből: 1991. december 16-án Brüsszelben az EK és Csehszlovákia aláírja a Társulási Szerződéseket, az ún. Európai Megállapodásokat. 1993. október 4-én az EK és Csehszlovákia utódállamai aláírják az újratárgyalt Európai Megállapodásokat. 1996. január 17-én a Cseh Köztársaság kéri felvételét az EU-ba. 1997. július 16-án az Európai Bizottság megkezdzi az EU-csatlakozással kapcsolatos tárgyalásait a Cseh Köztársasággal.

Országjellemzők: nincs kijárata a tengerre, szárazföldi ország Európa szívében.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Területe 78 864 km². Az országot Szlovákia (272 km határvonal), Ausztria (466 km), Németország (810 km), Lengyelország (762 km) határolja. Az ország keleti része Morvaország, a nyugati Bohémia. Az ország felszíne változatos, nagyobbik részét fennsíkok és hegyek borítják. Az ország három legnagyobb folyója az Elba 370 km, a Moldva 433 km és a Morava 135 km. Az Elba a belé torkoló Moldvával együtt lehetőséget ad a világ-tengerekre természetes vízi úton való kijutáshoz.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. A Cseh Köztársaság 1993-ban alakult meg. Felöleli a történelmi Csehországot, Morvaországot és Cseh-Sziléziát. Népessége 10 272 179 fő (2000). Népsűrűség 131 fő/km². Az ország népességéből a munkaképes korú lakosság 51%-ot, azaz 5,3 millió főt tesz ki. A munkaképes korú népesség jól képzett, 98,5%-a írástudó. Az ország hivatalos nyelve a cseh, amely a szláv nyelvcsaládba tartozik. Az országban a hivatalos nyelven kívül leghasználatosabb nyelvek a szlovák, a német, az orosz és az angol.

A népesség megoszlása: 95,1% cseh, 2,9% szlovák, a lengyel, a német és a cigány lakosság egyaránt 0,5–0,5%-ot képvisel. Vallások: római katolikus, protestáns, huszita. Az ország fővárosa Prága 1 200 455 fő (1998). Más nagyvárosok: Brünn, Ostrava, Pilzen, Olomouc, Ústi nad Labem, Liberec, Hradec Králové és Pardubice.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Az ország természeti kincsekben viszonylag szegény. A szénhidrogének, kőolaj, földgáz előfordulása elenyésző, a korábbi jelentősebb vasérckészletek kimerültek, így ezen ásványok szükségletét szinte kizárólag importból fedezik. A ma előforduló fontosabb ásványi kincsek közül megemlíthető a kokszolható fekete- és barnaszén, a kaolin, az üvegipari homok. Összesített mutatók: a GDP/fő 11 700 USD (1999), a gazdasági növekedés leállt, –0,5% (1999), az inflációs ráta 2,5% (1999), a munkanélküliségi ráta 9% (1999).

A gazdasági élet gerince a feldolgozóipar. Fejlett az energetika (feketeszen- és barnaszénbányászat), a kőolaj-kitermelés, vaskohászat, gép- ipar, vegyipar, textilipar, cipőipar. A mezőgazdaság két ága – a növénytermesztés és az állattenyésztés a GDP előállításában és a foglalkoztatási szerkezetben csupán 5%-kal vesz részt.

A Cseh Köztársaság fejlett ipari ország, amely jól fejlett intenzív mezőgazdasággal is rendelkezik. Az ipar fontosabb ágazatai a kohászat, vegyipar, gumiipar, közlekedési eszközök (teher- és személygépkocsi) gyártása, az energetikai gépgyártás, mezőgazdasági és élelmiszeripari gépgyártás, az élelmiszeripar, amelyeket két tradicionális ágazat, a textilipar, az üveg- és porcelángyártás egészít ki. A legnagyobb mennyiségben termelt növényi kultúrák a következők: búza, árpa, cukorrépa, burgonya, komló, szőlő, repce és a len. A csehek világviszonylatban első helyen állnak a sörfogyasztás tekintetében (1995-ben 160 liter sört fogyasztottak fejtenként). Az ország közúti és vasúti hálózata sűrű.

Gazdasági régiói. (1) Prága és Közép-Csehország: Prága, Kladno, Mláda-Bozleslaw (Skoda-autógyár). (2) Délnyugat-Csehország: kevésbé iparosodott vidék, Ceské Budajovice (gépgyártás, ceruzagyártás, söripár), Pilzen (gép- ipar, sör). (3) Északnyugat-Csehország fürdővárosokkal (Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Frantiskovy Lázně), majd Cheb, textil-, üveg- és kerámiaipar: Usti nad Labem, Teplice, Lytvinov. (4) Északkelet-Csehország: Hradec Králové (vegyipari gépgyár) és Pardubice (vegyipar, gépgyártás) ikerváros, majd Liberec (textilipar), Jablonec (kristályüveg, teherautógyár). (5) Észak-Morvaország: Ostrava (kohászat, gép- ipar). (6) Közép-Morvaország a termékeny Hanák-síksággal: Olomouc (gép- ipar),

Zlin (cipőipar). (7) Délkeleti régió: Brno (Brünn), a második legnagyobb város (gépgyártás, könnyűipar).

Turizmus, idegenforgalom. Prága. A belváros maga 900 év építészetét bemutató múzeum – román, gótikus, reneszánsz, barokk stílusú épületeivel –, amelyeken nem fedezhetők fel a XX. század nyomai. A történelmi városrész négy kisebb részegysége: az Óváros, az Újváros, a Kisoldal és a Vár. Kutna Hora 1996 óta a világörökség része. Valamikor Prága után Bohémia második legfontosabb városa volt. Ennek oka, hogy a város alatt gazdag ezüstbányát fedeztek fel. Találunk itt kávézókat, katedrálisokat, s nem csoda, ha magunkban Prágával hasonlítjuk össze. Festői szépségében vetekszik Prágával, de lakói barátságosabbak, árai pedig alacsonyabbak. A történelmi központ kis területre koncentrálódik, gyalogosan bejárható. A gótikus Nagyboldogasszony-templom, a Szt. Barbara-katedrális és még több vallási építmény elégti ki a kultúra utáni vágyakat. Híres bányásmúzeuma van. Karlovy Vary meleg gyógyforrásaival világhírű fürdőhely. A 83-ból tizenkét hasznosított gyógyforrással dicsekedhet. A meleg vízű forrásokban 40 féle kémiai anyag található, amelyeket gyógyászati célokra használnak. A Moravian Karst gyönyörű, sűrű erdővel tarkított festői táj Brnotól északra. Közel 400 barlangja a Punkva-folyó munkájának eredménye.

3. Magyarország

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből: 1988. szeptember 26-án Magyarország és az EK aláírja a kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást. 1991. december 16-án Brüsszelben az EK és Magyarország aláírja a Társulási Szerződéseket, az ún. Európai Megállapodásokat. 1994. április 1-jén Magyarország kéri felvételét az EU-ba. 1997. július 16-án az Európai Bizottság megkezdi az EU-csatlakozással kapcsolatos tárgyalásait Magyarországgal.

Országjellemzők: nincs kijárata a tengerre (szárazföldi ország), a Kárpát-medence belsejében fekvő, dunai ország, tranzitútvonalak mentén, jelentős agrár-, textil és acélipari szektorral. A hévizek országa. Földrajzi helyzete kedvez az idegenforgalomnak (főleg Budapest és a Balaton). Az ipar természeti erőforrásai csekélyek.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Területe 93 030 km², népessége 10,1 millió fő (1999), népsűrűség 108 fő/km². A népesség összetétele: magyar 92%, cigány, német, horvát, román, szlovák. Vallások: katolikus 66%, protestáns 22%

Főváros: Budapest (1 839 000 fő, 1999), a városhierarchia élén áll. További hierarchiaszintek Beluszky Pál szerint (1999): Regionális központok, megyeközpontok, középvárosok, kisvárosok és városias jellegű települések. Fejlett regionális központ Debrecen, 218 000 fő, Szeged 179 000 fő. Regionális központ Miskolc 190 000 fő, Győr 131 000 fő. Fejlett felsőfokú központ: Eger, Nyíregyháza, Békéscsaba, Kecskemét, Székesfehérvár, Veszprém, Kaposvár, Zalaegerszeg, Szombathely.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. GDP/fő: 4730 USD (1999), ugyancsak 1999-ben az évi gazdasági növekedés 4% volt. Az infláció rátája 10,0% (1999), a munkanélküliségi ráta 9,7% (1999).

Magyarország EU-kapcsolatai fokozatosan épültek ki. A hét vezető ipari ország javaslatára 1990-ben indult meg az EU által finanszírozott PHARE-program, amely később a többi kelet-közép-európai ország gazdasági és társadalmi programjait is támogatta. Magyarország ezekből a támogatásokból és más forrásokból valósította meg a versenyképes gazdasági szerkezetváltást és a munkaerőpiac korszerűsítését, az integrációra való felkészülést. Magyarország az EU egyik jelentős gazdasági és kereskedelmi partnerévé vált. Az EU cégeinek és bankjainak részesedése meghaladja az 50%-ot. Növekedett a tőke- és a technológiatranszfer.

Az ipari szerkezetváltás nagy vesztese a kohászat és a nehézgépgyártás. A legtöbb új munkahely a szolgáltatásokban jött létre. A külföldi tőke zöldmezős beruházásokkal erősítette meg pozícióit. A külföldi beruházások Budapestre és környékére, valamint Észak-Dunántúlra összpontosultak. Az Alföld mezőgazdasági körzetei és az Északi-Középhegység hajdan virágzó iparvidékei hátrányos helyzetbe kerültek.

Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak 2/3-át az Európai Unió tagállamaival bonyolítja le. Ezenkívül élénk forgalma van a CEFTA tagállamaival is.

Gazdasági körzetei:

Központi körzet (Budapest és vonzáskörzete). Jellemző Budapest túlsúlya az iparban és a szolgáltatásokban. A főváros erős munkaerő körzettel rendelkezik. Vonzáskörzetébe tartozik: Vác, Gödöllő, Szentendre, Szászhalombatta.

Nyugat-Dunántúl. Az Alpok alja kedvez a szarvasmarha-tenyésztésnek. Erdősültsége jelentős, akárcsak az idegenforgalom. Legelőbb itt telepedett meg az idegen tőke: Szombathely (Philips), Szentgotthárd (GM-Opel Művek), Zalaegerszeg, Nagykanizsa (Tungsram). A régió központja Győr (Rába Rt, Graboplast műbörgyár). Jelentős Mosonmagyaróvár (gép- és textilipar, agrár-felsőoktatás).

Közép-Dunántúl: gyümölcs és szőlőkultúra, jelentős bauxit- és mangánkészlet, szénvagyon. Feldolgozóközpontok: Ajka (timföld- és üveggyár, alumíniumkohó, műtrágyaüzem), Tatabánya (brikettgyár), Látatlan (cement- és papírgyár), Nyergeújfalu (műszázipar), Esztergom (Suzuki autógyár), Székesfehérvár (könnyűfémmű, Ikarus autóbuszüzem, Videoton híradástechnikai gyár, Philips videokészülékek, Ford üzem), Veszprém, Pápa, Balatonfüred.

Dél-Dunántúl: a Mezőföld kukoricatermő vidéke, napraforgó, kender, színvonalas állattenyésztés, szekszárdi és siklós-villányi szőlővidék, zöldségtermesztés. Régióközpontja Pécs (porcelángyár, bőrgyár, kesztyűgyár, élelmiszeripar), más városok Mohács, Paks, Kaposvár. Igen jelentős a Balaton idegenforgalmi körzet: Siófok, Keszthely.

Észak-Alföld: Nyírség (burgonya, rozs, napraforgó, dohány, gyümölcstermesztés, szarvasmarha-tenyésztés). Jelentős a Hortobágy Nemzeti Park. Régióközpontja Debrecen, más központok: Nyíregyháza, Szolnok, Hajdusoboszló, Jászberény.

Dél-Alföld: a Kőrös–Maros köze, Bácskai-löszhát, Kiskunság területével, kőolaj- és fölgáztelepek, búza és kukoricatermő vidék, sertés- és baromfitenyésztés, makói vöröshagyma, szegedi és kalocsai fűszerpaprika, kecskeméti kajszibarack. Régióközpont: Szeged (élelmiszer- és textilipar), más városok: Kecskemét, Orosháza (síküveggyár), Békéscsaba (textil- és élelmiszeripar), Gyula (húsipar, gyógyfürdő), Hódmezővásárhely (porcelángyár, mérleggyár), Baja (a dunai kikötő), Cegléd, Nagykőrös.

Turizmus, idegenforgalom. Az idegenforgalom szerepe és jelentősége Magyarországon is kiemelkedő, az ágazat hivatalos bevétele évről évre növekvő. A látogatók száma évek óta 40 millió fő körüli, de közülük kb. 45% csak egy napot tölt az országban. A valódi turisták legnagyobb része változatlanul Németországból és Ausztriából jön, átlag 5-6 napot itt töltve.

Magyarország idegenforgalmi tengelyét a Dunántúli- és az Északi-Középhegység Keszthelytől Sátoraljaújhelyig terjedő kb. 400 km hosszú és 50 km széles sávja alkotja. Ez a legnagyobb idegenforgalmi vonzású táj, itt foglal helyet a Balaton és Budapest. A kereskedelmi szálláshelyek kapacitását véve alapul, a kiemelt üdülőkörzetek sorrendje 1990-ben az alábbi volt: Budapest, Balaton-part, Dunakanyar, Velencei-tó partja, Mátra–Bükk vidéke, Sopron–Kőszeghegyalja.

Budapest és a Budai-hegység. A főváros Duna-parti fekvése (nyolc közúti és két vasúti híd köti össze a két városrészt) változatos domborzati viszonyai, gyógyvizei (termálvizek), barlangjai, világvárosi fejlettségű infrastruktúrája és szolgáltatásai, kiváló közlekedésföldrajzi helyzete ré-

vén Magyarország kiemelkedő idegenforgalmi központja. Budapest Európa egyik legnagyobb idegenforgalmi vonzású városa, amelynek 50 km-es sugarú körén belül a természeti adottságok változatossága szerencsés módon ötvöződik a gazdasági és kultúrtörténeti értékekkel. Budapest Kelet-Közép-Európa legnagyobb városa (2 000 000 lakos). A Duna jobb partján fekvő Budai-hegységben kiemelt sasbércek (pl. Gellért-hegy – 235 m magasságban), árkos süllyedékek (Ördög-árok), fennsíkok (Szabadság-hegy) váltogatják egymást. A mészkőrögök belsejében számos barlang alakult ki (Pál-völgyi-barlang, Szemlő-hegyi-barlang). A Rózsadomb a szomszédos Szemlő-, Rókus- és Ferenc-heggyel együtt a főváros legszebb villanegyed-beépítésű zöldövezete. A Dunának mintegy 30 km-es szakasza tartozik a fővároshoz: az Óbudai-sziget, a Margitsziget és a Csepel-sziget északi része található Budapest területén. A Duna bal partján a Pesti-síkság terül el. A főváros jelentősebb parkjai: Margitsziget, Városliget, Népliget, Városmajor. Legismertebb fürdői és gyógyfürdői: Császár, Lukács, Király, Rác, Rudas, Gellért, Római, Pünkösdi, Széchenyi fürdő, Palatinus és Dagály strandfürdő, Hajós Alfréd és Komjádi Béla Sportuszoda. A margitszigeti gyógyforrások mellé épült a Thermál gyógyszálló. A 2000 éves történelmi múlt legrégibb emlékei Óbudán találhatók: a római Aquincum, Alsó-Pannónia székhelyének romjai. A budai és pesti városmag látnivalói: Vár, Gellért-hegy, Duna-korzó, Váci utca, Magyar Nemzeti Múzeum, Kálvin téri református templom, Operaház, Szent István-bazilika, Lánchíd, Országház, Néprajzi Múzeum, Hősök tere, Millenniumi emlékmű, Szépművészeti Múzeum, Múcsarnok, Vajdahunyad-vár (mezőgazdasági múzeum), Állatkert, Vidámpark, Népstadion. A főváros legértékesebb műemléknegyede a Budai Vár, itt található a Budavári Palota (nemzeti galéria, történeti múzeum, Széchenyi Könyvtár), a Hadtörténeti Múzeum, a Mátyás-templom és a Halászbástya.

Balaton-part. A fővároson kívül ez az ország legfontosabb idegenforgalmi körzete. Jellemzősége a nyári idegenforgalom. A Balaton Európa egyik legnagyobb meleg vizű tava (nyáron 20-25 fokos). Az északi part természeti szépségekben és műemlékekben gazdag (Balatoni-riviéra – Tihany, Badacsony, Szigliget). A tópart 37 településének és a háttérben fekvő 114 helységnek az élete szorosan kapcsolódik a Balatonhoz. A Balaton területéből Veszprém, Somogy és Zala megye részesedik. A Kis-Balaton növényzete és állatvilága (a Zala torkolati szakaszánál) védelem alatt áll. Az északi parton fekszik Balatonkenese, Balatonalmádi, Balatonfüred (a tópart legrégibb üdülőhelye), Tihany, Szigliget, Keszthely, a háttérben Tapolca (környékén a bazalthegek: Badacsony, Szent György-

hegy, Csobánc, Gulács stb.), Sümeg és Nagyvázsony. A déli parton 13 település sorakozik, a legjelentősebbek Siófok, Balatonföldvár, Balatonlelle, Balatonboglár és Fonyód.

Dunakanyar. A festői tájat a Duna völgye, a partján sorakozó műemlékek és városok teszik közkedvelt idegenforgalmi körzetté. A Börzsöny, a Visegrádi-hegység és a köztük húzódó Visegrádi-szoros területe tartozik ide. Idegenforgalmi célpontok: Szentendre, Leányfalu, Visegrád, Dömös, Esztergom, Dobogókő, Dunakeszi, Göd, Vác, Nagymaros, Zebegény, Nagybörzsöny. Síterepek vannak a Dobogókőn és a Nagy-Hideg-hegyen, meleg vizű fürdők Leányfalon és a Lepence-völgyben (Visegrád és Dömös között).

Egyéb idegenforgalmi körzetek Magyarországon: a Mátra-Bükk vidéke (Gyöngyös, Eger, Miskolc), Nyugat-Dunántúl (Sopron, Kőszeg, Szombathely), Dél-Dunántúl (Pécs és környéke), a Vértes-Gerecse vidéke (Tata), az Őrség, a Zalai-dombság, a Bakony (Veszprém, Pápa, Zirc), Székesfehérvár és a Velencei-tó környéke, a Gödöllői-dombság, a Cserhát-Karancs (Balassagyarmat, Salgótarján), Aggtelek és környéke, a Tokaji-hegység (Tokaj, Szerencs, Sárospatak, Sátoraljaújhely), Szigetköz (Győr és vidéke), Dél-Alföld (Szeged, Ópusztaszer), Duna-Tisza köze (Kiskunság), a Közép-Tiszavidék (Tisza-tó), a Hortobágy és Debrecen, a Felső-Tiszavidék (Szatmár-Bereg).

Más felosztás: Balaton, Budapest-Közép-Dunavidék, Dél-Alföld, Dél-Dunántúl, Észak-Alföld, Észak-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Tisza-tó.

Magyarország turisztikai kínálatának jellegzetes elemei a következők:

- A Kárpát-medencében fekvő ország kontinensünk termálvizekben leggazdagabb vidéke. A Pannóniai-medence tektonikai vonalakkal tagolt szerkezete ugyanis lehetővé tette, hogy a mélybe szivárgott vizek a tározó kőzetekben erősen felmelegedjenek és a fúrásokból hévízként jussanak a felszínre. Természetes hévforrás pl. Hévíz. Magyarországon összesen 58 hivatalosan elismert gyógyvíz, 23 ásványvízforrás és 28 gyógyfürdő található.

- A romantikus „magyar pusztá” maradványai (Hortobágy, Apajpuszta, Bugac) a kelet-európai kontinens sztyepövezetének legnyugatibb darabjai. A fátlan pusztaság és a talajközeli légtér jelensége, a délibáb nagy számú nyugati érdeklődőt vonz.

- Az egyes vidékek bővelkednek karsztjelenségekben (Aggteleki-barlangvidék, Bükk-, Budai-hegység).

- A Duna nagyszabású áttörési völgyét, az Esztergom–Budapest közötti Dunakanyart panorámájában csak az al-dunai-szoros múlja fölül.

– Az idegenforgalmi kínálatot a kulturális és gazdasági rendezvények sora (budapesti tavaszi és őszi fesztivál, nemzetközi vásárok) bővíti.

4. Szlovénia

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1991-ben a választók túlnyomó többséggel a függetlenség mellett döntöttek. 1991. június 25-én kivonult a Jugoszláv föderációból. 1992. január 15-én az Európai Közösség hivatalosan elismerte az országot. Szlovéniát 1992 májusában felvették az ENSZ-be. 1996. június 10-én Szlovénia kéri felvételét az EU-ba. 1997. július 16-án a Európai Bizottság megkezdi az EU-csatlakozással kapcsolatos tárgyalásait Szlovéniával.

Országjellemzők: Európa idegenforgalmi oázisa, egy zöld kert terület Kelet- és Nyugat-Európa találkozásánál. Szlovénia Európa olyan fiatal országa, ahol száz kilométeres körzetben három külön világot ismerhetnek meg a turisták: az Alpok, a Karszt és a mediterrán Adria csábító szépségeit. Sok városa magán viseli a Habsburg és a Velencei Birodalom jellegzetes jegyeit, ezért a turista a szlovén Alpokban járva Bajorországban érezheti magát.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. A 20 251 km² alapterületű ország nyugaton az olasz, északon az osztrák, északkeleten a magyar, a fennmaradó részen pedig a horvát határtól övezve terül el. Magyarországgal 88 km hosszú a közös határszakasz. Szlovénia alpesi jellegű terület, földrajza változatos arculatú, főképp középhegységekből áll. Északnyugati sarkában tömörülnek az Alpokhoz tartozó magas hegységei, míg a Dráva folyótól délre egy nagyobb különálló középhegység, a Podgorje emelkedik. Szlovénia öt nagy tájegységre osztható: a fővárostól északnyugatra levő magas hegységek által körülvett rész a Gorenjsko (vagy Hegyvidék). A fővárostól és a Száva folyótól északra a Mura folyóig elterülő rész a Stajersko, a Maribor és Ptuj közötti rész a Drávai Mezőség, ettől északkeletre terül el a Slovenske Gorice vagy Szlovén-dombvidék, valamint a Pomurje, vagyis a Mura folyó két partján elhelyezkedő Mura-vidék. Szlovénia éghajlatát szubalpin és alpesi klíma jellemzi. Hosszú, hideg és havas a tél, rövid és hűvös a nyár. Az alig több mint 40 km-es Adriai-tengerparton földközi-tengeri klíma érvényesül. Jelentősebb folyóvizei: Dráva, Száva, Mura, Kulpa.

Népessége 1 970 900 fő (1999), a népesség összetétele: szlovén 90,5%, horvát 2,9%, szerb 2,2%, bosnyák 0,7%, magyar 0,5% (mintegy 9000 fő). Népsűrűség 98 fő/km². Hivatalos nyelv a szlovén. Fővárosa Ljubljana

280 000 fő. Szlovénia földrajzi középfekvése, gazdag történelme, kultúrája, néprajza, architektúrája a külföldi turistákat mágnesként vonzza. Ljubljana barokk és szecessziós stílusú város. Jelentős kulturális központ, művészeti seregszemléjéről, a ljubljana-i fesztiválról híres. A város a szlovénség kulturális központja. Más városai: Maribor 105 000 fő, Cille (Celje) 42 000 fő.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Szlovénia az egy főre eső GDP tekintetében vásárlóerő-paritáson már az EU-átlag 73 százalékát teljesíti, vagyis megelőzi Portugáliát és Görögországot. Csehország és Magyarország a maguk 62 illetve 53 százalékával ettől egyértelműen le vannak maradva. Szlovénia az egy főre jutó GDP 10 300 USD (1999), a gazdasági növekedés: 3,5% (1999), alacsony infláció 6,0% (1999), a munkanélküliségi ráta 14,0 % (1999).

Turizmus, idegenforgalom, szolgáltatások. Szlovénia idegenforgalmi területei a déli terület, az ún. Bela Krajina számos barlangjával. Ezek közül legismertebb talán a Kostanjevica. A területen átfolyó Kolpa-folyót rendkívüli tisztasága és vadregényes partjai teszik vonzóvá a kikapcsolódni vágyók számára. Becslések szerint Szlovéniában mintegy 600 kisebb-nagyobb barlang található. A keleti vidéken sorakoznak a gyógyüdülőhelyek (pl. csatezsi gyógyfürdő), ezen kívül mintegy tizenöt gyógyüdülőhely üzemel. Az ország nyugati területe a 46 kilométeres szlovén adriai-partszakasz, idegenforgalmi szempontból Szlovénia legismertebb tája. A szlovén hegyvidék nemcsak télen, nyáron is kellemes kikapcsolódást nyújt a pihenni vágyóknak. A Szlovén Alpokban található a Triglav-csúcs (2863 m), az ország legmagasabb pontja. Kiváló kirándulóhely. A Bled-kastély dél-tiroli érsekség volt 800 évvel ezelőtt, később a jugoszláv királyi család rezidenciájaként szolgált. A Bled-tó felett magasodó szikláról mesés szék kilátás nyílik a kastélyra, és a tó szigetén magasodó harangtoronyra, a „kivánságok tornyára”. Megkapó a Bled- és a Bohinj-tó festői környezete.

Szlovén tengerparti kirándulás: Portoroz, Piran, a világhírű lipicai lovarda megtekintése. Az Adria partvidékének legismertebb üdülőhelye Koper (a középkori városképet az ipar rontja; Tengerészeti Múzeuma a hajózás és a kikötő történetét, valamint a sólepárlás műveletét mutatja be). A partvidék legszebb része Fiesa.

Szlovéniai síparadicsom: Bohinj sítelepei, Vogel (540–1800 m magasságban, felvonóval, 36 km-es sípálya), Kobla-tavak (1800 m), Bled gleccsertó, Rogla, Kranjska Gora, Postojna. Fő látványossága a Postojnska jama (a Posztojna cseppkőbarlang): 1818–1997 között 27 millió turista látogatta meg a barlangot, föld alatti járatainak hossza 20 km, 1818 óta látogatható, a barlangban 8 fok a hőmérséklet, kis barlangvonattal (roman-

tikus kisvasút) lehet bejutni, másfél órás vonatséta, Proteus anguinus halfajta él benne. A barlang előtti várat („Barlang előtti vár=Predjamski Grad) 123 m magas szikfalba építették, a néhai Predjamski Erazmus rablóvezér tulajdona volt, ma idegenforgalmi látványosság. Közelben a Pivka Jama idegenforgalmi település. Megközelíthető Ljubjana felől a Trieste felé vezető autószerdáról. Más barlangok: Planinska jama, Crna jama, Otoska jama, Pivka jama, majd Predjama városnál a karsztfennsík hídja, a Jama pod, Predjamski grad és kastély.

Szlovénia önállósodása óta (1990) egyre nagyobb léptékben fejlődik a falusi turizmus és a kongresszusi turizmus. Ljubljana a történelemben mindig fontos szerepet töltött be. A Városi Múzeum római kori emlékeket és a római város, Emona, mérethű makettjét mutatja be. Jelentős látónivaló a Nemzeti Múzeum és a Modern Művészetek Múzeum. A Tivoli Park a város divatos rekreációs központja.

5. Szlovákia

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. A Csehszlovák Szövetségi Köztársaság az első világháborút követően alakult meg, és több mint 70 éves közös múlt után 1993. január 1-jével létrejött az önálló Szlovák Köztársaság. 1995. június 27-én a Szlovák Köztársaság kéri felvételét az EU-ba.

Országjellemzők: nincs kijárata a tengerre, jelentős turisztikai vonzerőkkel és értékekkel rendelkezik.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Az ország területe 49 035 km², a legészakibb és legdélibb pontja közötti távolság 226 km, míg a legkeletibb és legnyugatibb pontjai közötti távolság 428 km. Lakosainak száma 5 537 000 fő, ebből 85,6% szlovák, 10,8% magyar, 3,6% pedig egyéb (cigány, cseh, rutén, ukrán, német) nemzetiségű. Népsűrűsége 110 fő/km².

Fővárosa Pozsony (Bratislava, 452 000 fő) a Duna mentén fekszik. Más városai: az ország nyugati részén Nagyszombat (Trnava), Nyitra (Nitra, 210 000), a középső részén Selmechánya (Banská Stiavnica), Besztercebánya (Banská Bistrica), Kremnica, valamint Zsolna (Zilina), keleti részén pedig Kassa (Kosice, 240 000 fő), Eperjes (Presov, 200 000 fő), Bártfa (Bardejov).

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. A mezőgazdasági hasznosítású területek részaránya 50%, (2,4 millió ha), ennek több mint fele szántóföld. Jelentősek a komlóültetvények, szőlősök, zöldségeskertek és gyümölcsösök. A GDP/fő: 3793 USD (1999), gazdasá-

gi növekedés: 2,0% (1999), az inflációs ráta 13,5% (1999), a munkanélküliségi ráta 19,0% (1999). Iparában jelentős helyet foglal el az energetikai ipar, kohászat, fémfeldolgozás, a gépgyártás, vegyipar, faipar, textil- és élelmiszeripar.

Gazdasági régiói (tartományai) a nagyobb városok köré csoportosulnak: Pozsony, Nagyszombat (Trnava), Nyitra (Nitra), Trencsén (Trencin), Zsolna (Zilina), Besztercebánya (Banská Bistrica), Eperjes (Presov), Kassa (Kosice).

Turizmus, idegenforgalom. Szlovákia mind természeti kincsekben, mind történelmi emlékművekben igen gazdag. Az ország tengerszint feletti magassága a legmélyebb ponton 95 m, a legmagasabb ponton pedig 2655 m. A Tatra hegycsoport gyűjtőnévvé vált, s három Tátrát foglal magába. Nyugat felől a hajdan Liptói-havasoknak nevezett, de kevésbé látogatott Nyugati-Tátrát (Západné Taty), a Keleti-Tátraként is ismert Magas-Tátrát (Vysoké Taty), s tőle még keletebbre a Bélai-Tátrát (Belanské Taty), amelyet régi nevén Bélai-havasoknak is nevezik. A Magas-Tátra 30 km hosszú hegység, aránylag rövid és keskeny. Fő gerincszintje nem haladja meg a 2500 métert. Legmagasabb csúcsai a déli oldalgerinceken emelkednek: a Gerlechfalvi-csúcs 2655 m, a Lomnici-csúcs 2634 m és a Kriván 2496 m. Szlovákia ásványvizekben rendkívül gazdag. Világhírű a pöstyéni (Piestan) kénes meleg források 67 fokos vize, valamint a trencsénteplici gyógyvíz, amelyben már római katonák is fürödtek, s amelyet Rákóczi is látogatott.

Történelmi emlékművekben, főleg hajdani végvárakban igen gazdag, de számos nem kevésbé híres templom és kastély is megtalálható. A legjobb állapotban az alábbi várak maradtak fenn: Spyssky, Trencin, Stará Lubovna, Zvolen, Krásna Horka, Bojnice. Szlovákia népi építészeti emlékekben is gazdag, melyeket többnyire sikerült eredeti állapotukban megőrizni pl. Martinban található a Szlovák Falumúzeum, valamint állami népművészeti rezervátum működik Vlkolinecban, Cicmanyban, Zdiaron, Osturnán és Spania Dolinán. Öt nemzeti parkkal büszkélkedik, és több mint 1500 barlangja van. A leghíresebbek az ochtini aragonitbarlang, valamint a dobsinai és demanovi jégbarlangok.

A Baltikum három országa vagy a Balti-országok: Litvánia, Lettország és Észtország.

6. Litvánia

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1995. június 12-én az EU társulási megállapodást köt Litvániával. 1995. december 8-án Litvánia kéri felvételét az EU-ba.

Országjellemzők: balti ország, reformorientált átmeneti gazdasággal.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. A legnagyobb kiterjedésű balti állam (65 300 km²), népességszáma alapján is legnagyobb: 3 584 966 fő (1999). Népsűrűsége 58 fő/km². Csupán 100 km-es tengerpartja van. Az ország területét 10 körzetre osztották. A lakosság összetétele: litván 81,4%, orosz 8,3%, lengyel 6,9%, fehérorosz 1,5%, ukrán 1%. Vallások: katolikus 90%, ortodox 9%. Nyelvek: litván (hivatalos), orosz. Geostratégiai helyzete kedvező Oroszország felé, melyet a Szentpétervár–Varsó és a Moszkva–Minsz–Kalininingrád vasútvonal kereszteződés is jelöl. A két világháború között Lengyelországhoz tartozott.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Gazdaságföldrajzi áttekintés. Sokáig behozott energiahordozókból élt. Jelentős az építőanyag-ipar, műtrágyagyártás, élelmiszer- és textilipar, gépgyártás. A GDP/fő: 2890 USD (1999). Gazdasági fejlődése az utóbbi években stagnál. A mezőgazdaság részesedése 11%, az iparé 36%, a szolgáltatásoké pedig 53%. A munkanélküliségi ráta 8,1% (1999). A kőolaj-feldolgozás központja Mazeikia, grafitmoderátoros, műszakilag elavult atomerőműve Ignalina területén van. Az agrárszektor vezető ágazatai a hús- és tejtermelés, malom- és cukoripar. Az ország középső része a legtermékenyebb vidék (bő legelők, tejelőszarvasmarha-tenyésztés)

Turizmus, idegenforgalom. Fővárosa Vilnius, 578 412 fő (1999), kézműipari, kereskedelmi központ, reneszánsz és barokk épületekkel. A Neris folyó bal partján települt. Látnívalósága a Várhegy a Gediminas-toronnyal, erődtítménybástyával. Más látnivaló a Gorkió, az Anna-templom (XVI. századi – építésénél 30 téglafajtát használtak fel). A főváros egyetemét 1578-ban Báthory István alapította. Második legnagyobb városa a volt főváros, Kaunas (430 000 fő). Látnivalói között szerepel az Óváros, a vár, régi városháza, gótikus bazilika, harangtorony, Zöld-hegy a síklóval. Ma jelentős közlekedési csomópont. Tengeri kikötője Klaipeda, 206 000 fő (hajóépítő és -javító műhelyek, rakodó-berendezéseket gyártó üzem, halfeldolgozás, műtrágyagyártás).

7. Lettország

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1995. június 12-én az EU társulási megállapodást köt Lettországgal. 1995. október 27-én Lettország kéri felvételét az EU-ba.

Országjellemzők: balti ország, reformorientált átmeneti gazdasággal.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Központi fekvésű balti ország a Rigai-öböl déli részén. Területe 64 589 km². A köztársaság 26 körzetre oszlik. Népessége 2,3 millió (1999). Népsűrűség 38 fő/km². A lakosság összetétele: lett 55,3%, orosz 32,5%, belorusz 4%, ukrán 2,9%, lengyel 2,2%, litván 1,3%. A lakosság száma csökken, az elvándorlás jelentős. Vallások: evangélikus 55%, katolikus 24%, ortodox 9%. Nyelvek: lett (hivatalos), orosz.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Gazdasága stagnál, ipari termelése csökkent. GDP/fő: 2622 USD (1999). Faipar (gömbfa, fűrészáru), gépgyártás (vasúti felszerelések, mikrobuszok). A munkanélküliségi ráta 9,7% (1999). A gazdaság fő szektorai: szolgáltatások (58%), ipar (33%), mezőgazdaság (9%). A Jelgava-alföld az ország legjelentősebb mezőgazdasági területe (sertés- és szarvasmarha-tenyésztés, gabonatermesztés). A Daugava folyón több vízi erőmű épült.

Turizmus, idegenforgalom. Látnivalók. Fővárosa Riga, 910 200 fő, ősi múltú kikötő- és kereskedőváros. Jelentős faexportot bonyolít le. A Daugava folyó tölcsértorkolatában települt. Az óváros látványossága a vár (XIV. sz.), a Szent Jakab-templom (XIII. sz.), Tris Bráli lakóépületek (XV. sz.). Tengerparti üdülőkörzetének központi helye Jurmala (59 000 fő). A közeli 12 halászfaluban a lívek (etnikai közösség) élnek. A nyugati tengerpart városa Ventspils, 46 000 fő. Acélipari központja Liepaja, 114 000 fő, Daugavpils, 117 000 fő, jelentős regionális központ (eloroszosodott város, vasúti csomópont, járműjavító műhely, műszálipar).

8. Észtország

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1995. június 12-én az EU társulási megállapodást köt Észtországgal. 1995. november 28-án Észtország kéri felvételét az EU-ba. 1997. július 16-án a Európai Bizottság megkezdte az EU-csatlakozással kapcsolatos tárgyalásait Észtországgal.

Országjellemzők: balti ország, reformorientált átmeneti gazdasággal.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. 1991 óta önálló állam. A Balti-államok legkisebb (kb. Svájc nagyságú) és leg-

északibb fekvésű országa. Területe 47 600 km², amelyet 15 körzetre (maakonda) osztottak. Né pessége 1 408 523 fő (1999). Alacsony népsűrűségű ország (31 fő/km²). Hivatalos nyelve az észt. A népesség összetétele: észt 65,1%, orosz 28,1%, ukrán 2,5%, fehérorosz, finn. Vallások: evangélikus 62%, ortodox 35%, baptista. A Finn-öböl és a Rigai-öböl közé nyúló félszigeten terül el. Keleti határa a Narva folyó mentén húzódik. Az észt–orosz határon található Európa negyedik legnagyobb tava, a Peipi-tó (Csúd). Több apró sziget tartozik az ország testéhez.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Gazdaságföldrajzi áttekintés. Az ország gazdasági tengelyét a Szentpétervár–Tallin vasútvonal mentén elterülő iparvárosok képezik. Az olajpalabányavidék központja Kohtla-Järve (73 000 fő, mind oroszok lakják). Kúlfertésű olajpala-tartalékait 4 milliárd tonnára becsülik. Az olajpalát főleg a hőerőművek értékesítik. Lepárlási termékek a benzin, szerves vegyipari alapanyagok, műtrágya. A cementgyártás körzetében környezeti válságterület alakult ki. A szolgáltatások részaránya 65%, az iparé 28%, míg a mezőgazdaságé csupán 7%. Évi 1%-os gazdasági növekedést valószínűsít meg. A munkanélküliségi ráta 2,3%, míg az infláció értéke alacsony: 1% (1999). A GDP/fő értéke: 3593 USD (1999).

Fővárosa Tallin, 420 500 fő (1997), jelentős középkori műemlékekkel (fellegvár, alsóváros kézműves-emlékekkel. A régi Hanza-szövetség városa ma jelentős ipari központ (gépgyártás, híradástechnika, elektrotechnika, könnyű- és élelmiszeripar). A finn bevásárló-turizmus központja is. Más városai: Tartu, 115 000 fő, 1632-ben alapított egyeteme van. A tej- és húsipar, a bútorgyártás központja. Narva, 75 000 fő, textilipari központ (len-, gyapjúfeldolgozás, ruházati cikkek). Jégmentes kikötője Parnu, 52 000 fő, ahol jelentős a halászat, az élelmiszeripar és a gépgyártás.

9. Ciprus

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1972. december 19-én aláírják a Európai Közösség és Ciprus társulási szerződését. 1974-ben a törökök részlegesen megszállják Ciprust. EU csatlakozási kérelmét 1990. július 4-én nyújtotta be. 1997. július 16-án a Európai Bizottság megkezdi az EU-csatlakozással kapcsolatos tárgyalásait Ciprussal.

Országjellemzők: földközi-tengeri szigetország Törökországtól délre.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. 1925-ben Ciprus brit gyarmattá vált. 1960 augusztusában Anglia függetlenséget adott Ciprusnak. Makarios görög elnök és egy török,

elnökhelyettes, Kükük vezette az országot. 1964-re Makarios erős kapcsolatokat létesített Görögországgal, és fellángoltak a települések közötti ellentétek. Az Egyesült Nemzetek Szervezete békecsapatokat küldött Ciprusra. 1967-ben egy katonai junta vette át a görög kormányzást.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Két nagy hegyvonulat található a szigeten: északon a Kirén-hegység és Troodos Massif a köztársaság középső részén. Az északi hegység közete főként mészkő, a délié vulkáni eredetű. A két hegységet a Mesaoria-síkság választja el. A sziget 8 kerületre (district) oszlik. Területe 9251 km². Ciprus 1974-ben két részre szakadt. Azóta az idelátogatóknak választaniuk kell az északon található török rész (csak Törökország ismeri el. Neve Észak-ciprusi Török Köztársaság) és a déli görög terület között. Legtöbben a déli köztársaságot választják, s ennek következményeként a szigetnek ez a része tele van szállodákkal és tavernákkal. Népessége 2000-ben 758 363 fő, népsűrűsége 83 fő/km². Hivatalos nyelv a görög és a török. Népcsoportok: görög ciprióta 80%, török ciprióta 19%, brit 1%. Vallások: ortodox 80%, szunnita mohamedán 19%, egyéb 1%.

Fővárosa Nicosia (Lefkosia), 165 500 fő. Más városai: Limmasol, 129 000 fő, Famagusta (Gazimagusa), 40 000 fő (Shakespeare Otellójának helyszíne). Kyrenia Girne az északi part középső részén található, a sziget legkellemesebb tengerparti üdülőhelye. Larnaca lakossága 59 600 fő.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Összesítő mutatók: a gazdasági növekedés 2,4% (1997), a GDP/fő 13 500 USD (1997), az inflációs ráta 2,3% (1998), a munkanélküliségi ráta 3,3% (1998).

Turizmus, idegenforgalom, szolgáltatások. Aphrodite szigete. Egyik legnépszerűbb üdülőhelye Ayia Napa, Larnaca pedig több szórakozási lehetőséggel rendelkezik. Híresek Paphos műemlékei.

10. Málta

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1970. december 5-én aláírják az EK–Málta társulási szerződést. 1990. július 16-án Málta kéri felvételét az EK-ba.

Országjellemzők: szigetország a Földközi-tenger övezetében, a bűvárok Mekkája.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Az alig 316 km²-nyi nagyságú és közel 381 000 főnyi (1999) ország három kis szigetből áll: Málta, Gozo és Comino (csupán 6-an lakják). Ebből Málta területe 246 km². Legnagyobb hosszúsága 27 km, szélessége 14 km.

Hangulatos öbleit mészkősziklák tagolják, felszíne többnyire dombvidék. A tengerpart hossza 137 km. Éghajlata meleg, mediterráni, évi középhőmérséklet 14 fok, legmagasabb 32 fok. Legmelegebb hónapok a július–szeptember. Az utak mentén citrusfélék, kapribogyó, kömény. A főváros La Valetta, 7146 fő (1997), Málta keleti részén terül el, kikötőváros. A Máltánál jóval kisebb szigeten, Gozón (67 km², 28 000 lakos) a népsűrűség alacsony.

A Földközi-tenger közepén, Szicília és Afrika között fekvő Málta változatos látványosságokat nyújt az utazónak. Piramisoknál is régebbi templomromok, középkori paloták, szűk utcák, hatalmas katedrálisok, múzeumok őrzik a három szigetből álló ország (Málta, a kisebb Gozo és a még kisebb Comino) változatos múltjának emlékeit. Máltát történelme során sokféle hatás érte. Jártak itt a rómaiak, a bizánciak, az arabok, de a legnagyobb hatással a több évszázadon át Máltán székelő lovagok voltak. A Jeruzsálemi Szent János Lovagrend – amelynek eredeti feladata a Szentföldre igyekvő zarándokok gyógyítása volt – fantasztikus palotákat és erődöket hagyott az utókorra, végül a szigetet 1800 és 1964 között uráló britek hatása az élet minden területén ma is szembetűnő.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. A Sziciliától délre fekvő kis ország lakóinak 95%-a arab–olasz keverék-nyelvet beszélő máltai (főleg katolikusok, 97%, a többi protestáns), angol és olasz. A máltai nyelv mellett a hivatalos nyelv az angol (a XIX. század óta beszélik). A máltai nyelvet 1934-ben ismerték el hivatalos nyelvként. A máltai kereszt az egész világon a megbízhatóság, a vendégszeretet és a segítőkészség jele. A lakosság 3%-a mezőgazdaságból, 27%-a iparból, míg 70%-a szolgáltatásokból, főleg turizmusból él. 1998-ban az egy főre jutó nemzeti össztermék (GDP) elérte a 13 000 USD-t és 4%-os gazdasági növekedést valósított meg. Az infláció alacsony, 1997-ben 2,8% volt, a munkanélküliségi ráta 5% (1997).

Fővárosa Valletta, egy jól védhető félsziget végén fekszik, teljes erődrendszerekkel körülvéve. A város, amelyet 1566-ban kezdtek építeni, Jean Parisot de la Vallette-ről, a máltai lovagrend egyik nagymesteréről kapta a nevét.

Városai: Birkirkara, 22 000 fő, Qormi, 20 000 fő, Hamrun, 14 000 fő.

Fejlődési erőforrások, a történelmi-nemzeti fejlődésből adódó jellegzetességek. A kő- és bronzkorból származó megalitikus templomok mellett reneszánsz és barokk stílusú paloták állnak, melyek a máltai lovagrend idején épültek. Meghódították a föníciaiak (Kr. e. 750–200-ig), karthágóiak, rómaiak, bizánciak, arabok, a Johannita-lovagrend (csaknem 300 évig

uralta, 1530–1798-ig), spanyolok, franciák, angolok. Minden hódító és kereskedő nemzet hozzájárult a sziget kultúrájához, nyelvi örökségéhez. 1530-ban V. Károly német-római császár Málta szigetét a Johannita-rendnek adományozta évente egy szem gabonáért és egy sólyomért. Napóleon is elfoglalta, majd 1800-ban Nelson admirális kiűzte a franciákat, és elkezdődött a 160 éves angol uralom. Ekkor a brit hadsereg haditengerészeti központjává vált. Málta 1964-től független. vált. A köztársasági alkotmányt 1974-ben fogadták el.

Turizmus, idegenforgalom. Festői szigetcsoport Európa és Afrika között, az aktív mozgást igénylők kedvelt szigete a Földközi-tenger szívében, 100 km-re Sziciliától délre, és 291 km-re Észak-Afrika partjaitól. Ős kori kőoszlopok, középkori várbörtönök, macskaköves utcák, ódon katedrálisok, barokk paloták teszik Málta legnagyobb szigetét Európa egyik legkedveltebb úti céljává. A brit turisták érdekszférájához tartozott. Ma a bűvárok Mekkája, a napkúrázók paradicsoma, kellemes meleg éghajlata van. Tilos fürdőruha nélkül fürödni. 1888-tól már golfoztak Máltán. Az egész sziget egy múzeum. Hatezer éves kultúrája van. A vízi sport Málta egyik vonzereje. Vitorlázók, szörfözők és könnyűbűvárok keresik fel. Sok napfény és kristálytishta tenger hazája. Filfla, Cominotto és St. Paul Island (itt szenvedett hajótörést Kr. u. Pál apsotol) szigetek lakatlanok. Konferenciaközpont-szerepe erősödőben van. Számos nyelviskolát (Feltom) működtetnek. Csodálatos homokos öblei vannak, melyből az egyik, a Ghajn Tuffieha-öböl élménysziget, konferenciák, folklórrendezvények színhelye. A halászhajók színes luzussai (halászhajói), az okkersárga házak és paloták, számtalan templom kupolája, tornya jellemzi. Színes népviselete van. Látnivalók: La Valletta főváros a Grand Harbour-öbölben, a sziget északkeleti részén. Walter Scott Vallettát olyan városnak nevezte, amelyet „gentlemanok építettek gentlemanoknak”. A város fő látványossága a Mediterranean Conference Centre: előbb katonai kórház volt, 1979-ben átépítették, 7000 m². Legnagyobb terme 1400 főt tud befogadni, kiállítási csarnokkal; Forte szállodalánc is megtelepedett. A városi erőd alapkövét 1566-ban tették le, a főépítész Francesco Laparelli volt. Számos palota épült, a Manoel Színház a XVII. században. A Szent János-székesegyház a lovagrend fő temploma volt. Mdina (az arab eredetű név jelentése: fallal körülvett város), a „Csendes város”, Málta egyik csodája. Az egykori fővárosban alig 370-en laknak, de azok szinte mind gyönyörű, több száz éves palotákban. A látogatók hosszan szemlélhetik a páratlan szépségű épületeket és a gazdag gyűjteményű múzeumokat, a Pjazza Tas-Surról pedig elbűvölten gyönyörködhetnek az egészen párat-

lan panorámában. Föníciai eredetű erődítménye bevehetetlen volt, ez volt a régi főváros, itt nyaralt Cicero, Livius és a Szicíliai Diodórosz). 1230-ban épült a Szent Pál-katedrális. Más települései: Cottonera, St. Julian (itt: Hotel Malta Hilton), Sliema (a fővárostól északra), majd a sziget északkeleti részében Mellieha, Qawra, Bugibba, St. Poul s Bay. Gozo szigete: magas tengerpart, Fungus Rock sziklacsoport, mészkőhíd, a földművesek és a halászok faluja. Itt Rabat citadellája, erődje látható. A Pinu-bazilika egy magaslaton épült. Más látványosság a Blue Lagoon, ahol a kisebb hajók kötnek ki. Híres a mondabeli Kalüpszó-barlang. A Gantija temploma régebbi, mint az egyiptomi piramisok. Semmiféle díszítése nincs. A Hypogea föld alatti temető felfedezése 1902-ben régészeti szenzációnak számított. A többemeletes sziklába vájt templomban 7000 csontvázat találtak. A templom építéséről semmit sem tudunk. Marsxlokk ősrégi halászfalu. A tengerparton sólepárlással is foglalkoznak. A turisták száma évente 1 millió. Az Air Malta légitársaság 1973-ban alakult, 39 céljárata van.

11. Románia

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1980. július 28-án az EK együttműködési megállapodást köt Romániával. Románia EU-csatlakozásának folyamata 1993-ban kezdődött el, amikor az Európai Unió társulási megállapodást (Európai Megállapodások) kötött Romániával. Ez azt is jelentette, hogy a hagyományos társulási szerződésektől eltérően célként tartalmazzák a társulási viszonyt létesítő országok, köztük Románia későbbi csatlakozását. 1993. február 1-jén Románia és az EK Európai Megállapodást írt alá Brüsszelben. 1995. június 22-én nyújtotta be a teljes jogú tagság iránti kérelmét az Európai Unióba. A felkészülés időszaka elég hosszadalmasnak tűnik. Románia a jelenlegi kormány reformelkötelezett politikája nyomán nagy tempóban igyekszik bepótolni a korábbi tétovázással elvesztegetett időt. A dinamikusabb gazdasági növekedés, a nyitott gazdaság, a növekvő jogbiztonság és a fölgyorsított privatizáció vonzza a külföldi szállítókat és befektetőket.

Országjellemzők: dunai ország, kijárata van a tengerre A globális kihívások – integráció, együttműködés, piac, technológiai transzfer lehetősége, innovációs láncokba történő beépülés – egyre inkább gazdasági téren jelentkeztek. Felmerült a nagy kérdés: Románia képes-e megbirkózni a rendszerváltozással, mozgásba hozhatók-e a felzárkózási és modernizációs folyamatok, amelyek végül az országot közelebb hozzák a nyugat-

európai szinthez. A hurráoptimista megközelítések itt-ott sántítanak, de a csatlakozásra váró országok „nagy erőbedobással” készülnek.

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Területe: 238 391 km² (2000. évi statisztikai adat). Közepes nagyságú ország Európában. Románia területén 1999 végén 40 megye, Bukarest és Ilfov kerület, 263 város (ebből 84 municípium), 2688 község és 13 094 falu volt. Népessége az 1992-es hivatalos népszámlálás szerint 22 810 035 (ebből férfi: 49,2%). 1999. július 1-jén a népesség száma 22 458 022 fő volt (ebből férfi: 48,9%). Népsűrűsége: 96 fő/km² (1992-ben) és 94,2 fő/km² (1999-ben). Fővárosa Bukarest (București). 1999 július 1-jén 2 011 305 lakója volt. Első írásos említése 1459-ből való. Területe 238 km². Románia határainak hossza: 3149 km, melyből szárazföldi határ 1085 km, folyami 1816 km (ebből a Duna: 1075 km) és tengerparti 247 km. Moldova Köztársasággal 681 km, Bulgáriával 631, Jugoszláviával 546, Magyarországgal 448, Ukrajnával pedig 649 km hosszúságban határos. A Fekete-tenger határa a nemzetközi vizek felé 193 km. Természeti kincsei: kőolaj, természetes gázok, szénfelesek, vasérc, színesfémek, só, nemfémek, közel 2000 ásványvízforrás, erdők (6,2 millió ha), termőtalaj. A három Bioszféra rezerváció összterülete 583 600 km². A 14 nemzeti park összterülete 376 423 ha. Románia vízkészlete 39 778 millió km³/év (ebből felszín alatti víz: 5832 km³/év). Az ellenőrzött vízhálózat hosszúsága 22 106 km, melyből 13 502 km hosszúságban a víz minősége I. osztályú.

A román gazdaság három évi recesszió után ismét növekedett, bár ez a lakosság életszínvonalának emelkedésében még nem volt észlelhető. A makrogazdasági tendenciát a bécsi Nemzetközi Gazdasági Összehasonlító Intézet (WIIW) Romániáról szóló tanulmánya tartalmazza. Ennek megfelelően a hazai össztermék 2,1 %-os növekedést mutatott, a magánfogyasztás azonban 4,9%-kal esett vissza 2000. év első félévében. A reálbérek 6,7%-kal csökkentek az első félévben, a várható évi nettó átlagbér 98 USD körül fog alakulni a tavalyi 108 USD-hez képest, ezzel Románia az EU tagjelöltek sorában az utolsók között kullog. Ugyanakkor a szolgáltatások és az élelmiszerek árai folyamatosan emelkedtek, átlagosan 20–40% között. A privatizációs folyamat változatlanul lassú, az eljárások bonyolultsága miatt csökken a külföldi jelentkezők száma. A tartósan veszteséges cégek átalakítása is lelassult, szanálásuk 2001. évre tolodott. A külföldi közvetlen befektetések összértéke 2000 végére meghaladta a 6 milliárd dollárt, az egy főre eső, mintegy 250 dollárnyi befektetés a legalacsonyabb az EU tagjelöltek között.

A gazdasági mutatók összesítő adataiból: a GDP/fő 1695 USD (1999), a GDP 41 milliárd USD (1998), az inflációs ráta 45,0% (1999), a munkanélküliségi ráta 13,6% (1999).

Államformája köztársaság. A hatalmi funkciók szétválasztása megtörtént, azaz van parlamentje (törvényhozó szerv), kormánya (vezető szerv), többpártrendszer (politikai pluralizmus). Politikai berendezése alapján tehát demokratikus köztársaság, kiépülőben lévő jogállamiság, a demokrácia jog- és intézményrendszerével egyetemben. Románia ma az egypólusú világrendszer része. A szocialista világ romjain születik újra, gazdasági-társadalmi nehézségekkel, pénzügyi gondokkal.

Szociális piacgazdasága kiépülőben van, és az ennek megfelelő új, magántulajdonon alapuló tulajdonviszony szintén. A piacconformis tulajdonszerkezet kialakítása érdekében a strukturális reformot végre kell hajtania a nemzetgazdaság valamennyi ágában.

Románia fejlődőben lévő ország, ugyanakkor rendszerváltó ország is, és Európa fő gazdasági növekedési pólusait, magterületeit igyekszik megközelíteni. Egyetlen útja van: a felzárkózás, illetve felzárkóztatás. Mindez a demokratizálódás folyamatától és a jogállamiság kialakulásának a mértékétől függ. Románia a jogállam elkötelezettje, alakulóban lévő intézményrendszerrel, a hatalmi körök szétválasztásával. Az általános (globális) rendbe való beilleszkedést immár másodszor kell fél évszázad alatt elvégeznie.

Az egységesülés (integráció) szempontjából Románia az európai integrációra törekvő ország, de egyben útkereső ország is. Integrálódása az euro-atlanti szervezetekbe, a világ más demokratikus, politikai, gazdasági és művelődési szervezetibe erős léptekkel halad. Európa centrumországaihoz viszonyítva szemiperiférikus ország. Románia az Európai Unió felé való közeledést és a teljes jogú tagságot tűzte ki célul, csupán még a régiószemléletét kell megváltoztatnia.

Geostratégiai (katonapolitikai) helyzete előnyös: tekintettel a Fekete-tenger övezetének közelségére, tranzitország a Balkán és Nyugat-Európa között. Románia Közép-, Kelet- és Dél-Európa határán, annak érintkezési sávjában fekszik, ezért stabilizációs szerepe felerősödőben van. Stratégiai helyzeténél fogva nincs más választása, mint hogy Európához tartozzék. A balkáni hatás még mindig erős. Délkelet-Európa egyensúlyát szavatoló ország. Geopolitikai szempontból Románia egyben a stabilitás, a tolerancia országa a kelet-nyugat tengely, észak-dél „gazdasági folyosók” és „erővonalak” mentén.

Földrajzi fekvés és földrajzi adottságok. Románia közepes nagyságú dél-kelet európai ország, kedvező gazdaságföldrajzi fekvéssel. Földrajzi

fekvése, nyitottsága óhatatlanul egyféle regionális centrum képét nyújtja. Ezt célszerű érvényesíteni befektetési, pénzügyi, technológiai és turisztikai téren egyaránt. Románia erős természeti tájhatásokkal jellemezhető, változatos domborzattal és talajtani-éghajlati (pedoklimatikus) viszonyokkal. A kárpáti és Kárpátokon kívüli tájak együttese harmonikusan ötvöződik az ország területén. Jellemző a centrifugális vízhálózat, a dunai vízi út, a tengerpart éltető ereje jelentős. Románia a viszonylag gazdag erőforrások országa, az ásványi kincsek változatossága és sokasága jellemzi, eléggé alacsony termelékenységi mutatókkal. Erős turisztikai vonzású ország, csupán a turisztikai infrastruktúrát kellene kiépítenie.

Nemzetiségek, vallás. Románia területén 17 nemzetiség él, az etnikumokkal együtt 24. Nemzetiségi megoszlás: 90% román, 7,12% magyar, 1,76% cigány, 1% egyéb nemzetiségű. A legnagyobb nemzetiség a magyar. Számuk 1992-ben 1 620 199 fő volt. A román állam a nemzeti kérdést kiemelten kezeli, túl kell lépnie azon, hogy az etnikai kisebbségeket ne betelepült jövevényeknek tekintse. Újabban határozottabb lépések történtek az európai kisebbségvédelmi jogrend érvényesítése érdekében. A lakosság vallási megoszlása: ortodox 86,8%, a többi (görög katolikus, római katolikus, református, egyéb vallású) 13,2%. A városi lakosság aránya 1999-ben 54,8%, a csecsemőhalandóság 1000 élveszületetre 22 (1996), az írástudatlanok 4%.

Általános nemzetgazdasági mutatók. A gazdasági jelzőszámok több területen stagnálást és hanyatlást mutatnak. Fő okok a piacgazdaság útvesztői, a vállalatmenedzsment hiányosságai.

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) értéke 1988-ban 2983 USD/fő volt (ekkor Finnországé 21 367 USD/ fő). 1989-ben Románia az egy főre eső nemzeti jövedelem szerint a szegény országok sorába tartozott (1000–3000 közötti USD/fő GDP értékkel; más hasonló országok: Bulgária, Törökország, Irak, Peru, Kolumbia).

Regionális felosztása. Jelenlegi megyéit (40 + Ilfov megye Bukarest municípiummal) összesen 8 területi fejlesztési tartományba (regiuni de dezvoltare) sorolták.

Északkeleti tartomány: Bacău (Bákó), Botoșani, Iași, Neamț, Suceava és Vaslui megyével. Moldvával azonosítható. A legnagyobb fejlesztési tartomány. Területe 36 851 km², 32 várossal (melyből 15 municípium), 463 községgel és 2445 faluval. Lakossága 1992-ben 3 751 783 fő volt, népsűrűsége pedig 101,2 fő/km². 1999. július 1-jén a fejlesztési tartomány népessége 3 813 123 fő volt.

Délkeleti tartomány: Brăila, Buzău (Bodza), Constanța (Konstanca), Galați (Galac), Tulcea és Vrancea megyével. A Kárpátkanyar és Dobru-dzsa területével azonosítható. Területe 25 762 km², 33 várossal (melyből 10 municípium), 332 községgel és 1455 faluval. Lakossága 1992-ben 2 963 177 fő volt, népsűrűsége 82,9 fő/km². 1999. július 1-jén a fejlesztési tartomány népessége 2 936 627 fő volt.

Déli tartomány: Argeș, Călărași, Dâmbovița, Giurgiu, Ialomița, Prahova, Teleorman megyével. A Havasalföld történelmi régióval azonosítható. Területe 34 453 km², 43 várossal (melyből 15 municípium), 481 községgel és 2030 faluval. Lakossága 1992-ben 3 559 737 fő volt, népsűrűsége 103,3 fő/km². 1999. július 1-jén a fejlesztési tartomány népessége 3 474 173 fő volt.

Délnyugati tartomány: Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt, Vâlcea megyével. Az egykori Olténia történelmi régióval azonosítható. Területe 29 212 km², 32 várossal (melyből 8 municípim), 387 községgel és 2080 faluval. Lakossága 1992-ben 2 457 515 fő volt, népsűrűsége 84,1 fő/km². 1999. július 1-jén a fejlesztési tartomány népessége 2 405 254 fő volt.

Nyugati tartomány: Arad, Caraș-Severin (Krassó-Szörény), Hunedoara (Hunyad), Timiș (Temes) megyével. Bánság és Bányaság erdélyi régiókkal azonosítható. Területe 32 034 km², 36 várossal (melyből 10 municípium), 267 községgel és 1335 faluval. Népessége 1992-ben 2 111 947 fő volt, népsűrűsége 65,9 fő/km². 1999. július 1-jén népessége 2 046 499 fő volt.

Északnyugati tartomány: Bihor (Bihar), Bistrița-Năsăud (Beszterce-Naszód), Cluj (Kolozs), Maramureș (Máramaros), Satu Mare (Szatmár), Sălaj (Szilágy) megyével. Többnyire az egykori Észak-Erdély történelmi régióval (Partium, Máramaros, Kőrösvidék) azonosítható. Területe 34 159 km², 35 várossal (melyből 11 municípium), 386 községgel, 1823 faluval. Népessége 1992-ben 2 909 669 fő volt, népsűrűsége 85,2 fő/km². 1999. július 1-jén a fejlesztési tartomány népessége 2 849 876 fő volt.

Központi tartomány: Alba (Fehér), Brașov (Brassó), Covasna (Kovácsna), Harghita (Hargita), Mureș (Maros), Sibiu (Szeben) megyével; Belső-Erdély történelmi régióval azonosítható, 34 100 km², 50 várossal (melyből 14 municípium), 334 községgel és 1823 faluval. 1992-ben népessége 2 701 697 fő volt, népsűrűsége 79,2 fő/km². 1999. július 1-jén a fejlesztési tartomány népessége 2 646 341 fő volt.

Bukarest (București), Ilfov kerület és Bukarest municípium. Területe 1821 km², 38 községgel és 103 faluval. 1992-ben az össznépesség 2 354 510 fő volt (ebből Bukarest municípium és a fővárosé 2 354 510

fő). Népsűrűsége 1293 fő/km². 1999. július 1-jén a fejlesztési régió összlakossága 2 286 129 fő volt, melyből a főváros népessége 2 011 305 fő.

Románia történelmi régiói. A történelmi kialakulást és gyökereket, a helyi, regionális hagyományokat, az etnikai és kulturális homogenitás eltérő fokozatait véve alapul, Románia történelmi régiói a következők: I. Havasalföld vagy Munténia (46 941 km²) és Olténia (29 166 km²). II. Moldva (46 067 km²). III. Dobrudzsa (15 485 km²). IV. Erdély (Partium és Bánát területével), részletezve: Máramaros területe 10 620 km², Kőrösvidék 15 187 km², Bánság 17 195 km², a történeti Erdély vagy Belső Erdély területe 56 836 km². Összesen a mai értelemben vett Erdély területe 103 000 km².

Románia ipari körzetei:

Az ipar földrajzi elhelyezkedésére és az ipari körzetek kialakulására hatással vannak az alábbi telepítő tényezők: a kitermelőipar lelőhelyei, az energiatermelés központjai, az ipari víz jelenléte, a szállítási útvonalak közelsége, a szakképzett munkaerő és az elosztási piacok. Mindezek együttesen az ipari körzetek körvonalait jelölik ki, jelezve az ipar koncentrációs fókát, a foglalkoztatottság mértékét, a munkamegosztás területi arányait.

Az ipar területi eloszlása alapjaiban kezd megváltozni. Bukarest elsőbbsége még jelentős, majd a Plojest–Brassó ipari tengely mellett jelentős ipari körzetek: Temesvár–Arad, Galac–Brăila tengely, Bákó–Onești–Piatra Neamț háromszög, Nagyvárad–Kolozsvár körzet.

Románia nagyobb ipari vidékei (régiói):

(1) *Munténia ipari vidéke.* Fő központja Bukarest (az ország ipari termelésének 34%-át adta 1983-ban). Ma Bukarest főváros valamennyi jelentős iparág gyűjtőhelye. Főleg a feldolgozóipar ágait tömöríti (gépipar, villamosenergia-termelés, villamos gépgyártás, elektronika, elektrotechnika, textil- és ruházati ipar, gyógyszergyártás, élelmiszeripar, szolgáltatások). Bukarestet két iparosult megye követi: Prahova (kőolaj-feldolgozás, lignit, speciális acélok, gépipar, vegyipar, papíripar) és Argeș (ez utóbbi az elektromosenergia-termelésben jeleskedik). Dâmbovița–Ialomița alkörzet (acélkohászat, gépipar). Más ipari központok: Buzău, Urziceni, Slobozia, Călărași, Giurgiu, Oltenița, Turnu Măgurele, Zimnicea.

(2) *Olténia ipari vidéke.* Dolj, Gorj, Olt és Mehedinți megye ipari üze-
mei (elektromos energia: Vaskapu I. és II., gépipar, alumíniumkohászat, vegyipar, faipar, textilipar, élelmiszeripar). Ipari alkörzetek: Krajova–Balș–Slatina, Közép-Zsil ipari vidék (Krajova–Tg. Jiu).

(3) *Délnyugati ipari vidék.* Bánát (Krassó-Szörény, Temes megye), Arad és Hunyad megye (Bányaság). Fő jellegzetességei: energetikai ipar, kitermelőipar, vaskohászat, színesfémipar, gépipar, vegyipar, könnyű- és

élelmiszeripar. Ipari tengelyek: Déva–Vajdahunyad–Pusztakalán–Nándorhegy–Nadrág–Resica; Mintia–Parosány; Déva–Brád, Temesvár–Arad ipari tengely, Resica–Boksánbánya (Bocşa), Petrozsényi-medence (kőszén, vegyipar).

(4) *Az Erdélyi-medence ipari vidéke.* Brassó, Szeben, Fehér, Maros, Hargita, Kovászna, Beszterce-Naszód megye és Belső-Erdély nagyobb városai (Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Nagyszeben). Főbb iparágak: energetika (földgáz, só), vegyipar, gépipar, faipar, könnyű- és élelmiszeripar. Kisebb ipari körzetek: az Olt középső medencéje, azaz Brassó–Fogaras–Nagyszeben ipari tengely, Küküllők dombvidéke (Dicsőszentmárton, Medgyes, Kiskapus, Marosvásárhely), Kolozsvár és környéke, Torda–Aranysgyéres–Nagyenyed tengely; Kolozsvár–Szamosújvár–Dés tengely, Aranyegyszög, Közép-Maros vidéke: Gyulafehérvár–Szászsebes–Petrősti (vegyipar, kerámia, papír), Nagyszamos–Beszterce ipari tengely (kohászat gépipar, faipar).

(5) *Északnyugati ipari vidék.* Bihar, Szilágy, Szatmár és Máramaros megyével (energetika, alumíniumkohászat, gépipar, textil- és élelmiszeripar). Alkörzetek: a. Sebes-Körös menti ipari vidék: Nagyvárad, Élesd, Mezőtelekd, Keszteg (Chistag), Esküllő (gépipar, energetika – Dregánvölgye a Remete-Remeti vízi erőmű, építőanyagipar, textil-, élelmiszeripar). b. Szatmár–Nagybánya alkörzet: színesfémek, fémipar, gépipar, faipar, építőanyagipar, könnyű- és élelmiszeripar). c. Zilah–Margitta alkörzet: 1970-től Zilah, Szilágysomlyó, Margitta és Berettyószéplak, Nagykároly, Szilágycseh, Avasfelfalu, Máramarossziget (gépipar, építőanyagok, kőolaj-feldolgozás, vegyipar, faipar).

(6) *Észak-Moldva ipari vidéke.* Suceava és Botoşani megye (színesfémek, mangán, só, faipar, gépipar, könnyűipar, élelmiszeripar).

(7) *Központi-Moldva ipari vidéke.* Neamţ, Bákó és Iaşi megye (energetika, kohászat, gépipar, faipar, vegyipar, textil- és élelmiszeripar).

Más ipari körzetek:

a. *Galaţi–Brăila ipari körzet:* Galaţi, Brăila megyével, a Duna közelsége, kohászat, energetika, gépipar, vegyipar, hajóipar, faipar, papír- és cellulózipar.

b. *Vaslui–Focşani ipari körzet:* Vaslui, Galaţi, Bârlad, Tecuci, Focşani, Huşi, Măreşesti, Doaga, Panciu, Odobeşti (gépipar, textil- és élelmiszeripar).

c. *Konstanca–Cernavoda körzet:* hajóipar, atomenergetika, vegyipar, gépipar, textilipar, szolgáltatások, hajózás (Konstanca, Cernavodă, Medgidia, Ovidiu, Mangalia).

Románia gazdasági térszerkezete (régioi)

Románia felelős politikusai rájöttek arra, ha Románia csatlakozni kíván az euroatlanti struktúrákhoz, akkor a régiófejlesztési gyakorlaton is változtatnia kell, vagyis azokat az EU normáihoz kell igazítania, legyen az a fenntartható fejlődés, a környezetvédelem vagy éppen a vidék- és régiófejlesztés.

Az Európai Unió regionális fejlesztési politikája az alábbi fő célkitűzést jelölte meg: 2000–2006 között a PHARE-programból évente 3,12 milliárd euróval, az ASPA-alapból évente 1,04 milliárd euróval és a SAPARD-programból 3,12 milliárd euróval segíti a csatlakozni kívánó országokat. A szerkezeti politika célkitűzései között szerepel az EU kiegyensúlyozott fejlesztése, a fejlődési egyenatlanságok ellensúlyozása, a felzárkózás elősegítése (piacgazdaság terén euró bevezetése, EU-bővítés, csatlakozás, a társadalmi és gazdasági kohézió elősegítése).

A fenti célkitűzések elérésére strukturális alapokat hoznak létre: A Regionális Fejlesztés Európai Alapja, Európai Társadalmi Alap, Mezőgazdasági Irányítási és Garanciaalap.

A régió fogalma és a regionális együttműködések tipológiája számos osztályozási kérdést vet föl: vannak történelmi, politikai régiók, földrajzi, gazdasági régiók, kulturális, idegenforgalmi régiók, a társadalmi migráció régiói és közigazgatási régiók. A regionális együttműködések szintjén megkülönböztethető makro-, mezo-, mikrorégió. A makrorégiók (Régiók a világon, Térségi együttműködések Európája, az Európai Gazdasági Közösség és a Régiók, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet), mezorégiók (a jogintézményen alapuló középszintű régiók, az államhatárokon túllépő régiók), a mikrorégiók (alkalmi és állandó társulások és azok hatása a település- és területfejlesztésre) és a településen belüli régiók (kerületek, kisebb, formális és informális körzetek, önszerveződések) egymást szervesen kiegészítik.

A román gazdaságban történeti fejlődése során – a természeti és a társadalmi erőforrások különbözőségei révén – számos, eltérő fejlődési pályájú és fejlettségű régió alakult ki. Ezek között vannak magterületek (növekedési pólusok) és ezektől távol eső perifériák (s egyben hátrányos helyzetű területek, válságövezetek). Romániában a tervezési gyakorlatot az országos fejlesztési program is segíti azáltal, hogy a mai államterületet fejlesztési régiókra osztották fel. Ezek a munkaterületi egységek, térségek most kezdnek „kibontakozni”. A három erdélyi fejlesztési és tervezési terület (régió) behatárolása általában megfelelő, ismerve a történelmileg kialakult közigazgatási határokat, az egyes körzetek funkcionális kapcsolatait és vonzáskörzeteit.

Földrajzi vetületben Románia nagy régiói az alábbiak:

1. *Déli régió* (Havasalföld és Olténia). Itt Bukarest főváros jelentőségét emeljük ki. A kelet–nyugat és dél–észak irányban terjeszkedő ipari tengelyek és mezőgazdasági vidékek főleg a fogyasztópiacok irányába tesznek nagy szolgálatot.

2. *Keleti régió* (Moldva). Viszonylag elmaradottabb. A nagy moldvai városok ipara (energetika, vegyipar, faipar, textil- és élelmiszeripar) jelentős.

3. *Dobrudzsa*. Ipara és mezőgazdasága egyaránt fejlett. Konstanca–Mangalia és Cernavoda–Medgidia ipari körzet kiemelkedő szerepet játszik a termelésben és az elosztásban.

4. *Erdély*. A gazdaság térszerkezete alapján Erdély területe három körzetre osztható:

a. *Belső-Erdély* felöleli Maros, Hargita, Kovászna, Brassó, Szeben, Fehér, Hunyad, Beszterce-Naszód és Kolozs megyét. Ide tartozik tehát a történelmi Székelyföld és a Királyföld területe. 1992-ben e régió lakossága 4,3 millió volt. Belső-Erdély szellemi központja Kolozsvár. Más nagyvárosai: Brassó, Nagyszeben, Marosvásárhely, Gyulafehérvár.

b. *Északnyugati országrész* Románia öt északnyugati megyéjét öleli fel: Máramaros, Szatmár, Bihar, Szilágy és Kolozs megyét, összesen 2,3 millió lakossal. Változatos tájegység, melynek vizeit a Szamos és a Körösök viszik a Tiszába. Gazdasági térszerkezete a Nagyvárad–Kolozsvár–Nagybánya–Szatmárnémeti négyszöggel rajzolható meg.

c. *Nyugati és délnyugati országrész* Arad, Temes és Krassó-Szörény megyével. A Hunyad–Bánság iparvidék Románia egyik legjelentősebb gazdasági körzete. E régió lakossága 1,9 millió fő. Fő tájszervező és gazdasági központjai Temesvár, Arad és Resicabánya. Ez a vidék etnikailag Románia legkevertebb régiója, itt románokon, magyarokon kívül szerbek, bolgárok, szlovákok, csehek és ukránok élnek.

A gazdasági terek és erővonalak Romániában a lassú átalakulás jeleit mutatják. Az elmozdulás kiváltó okai a szakmai kooperáció a nemzetgazdasági ágak között, a marketingtevékenység megerősödése, a vállalati menedzsment és adminisztratív vezetés új filozófiájának elsajátítása. Legújabban a hazai gazdaságpolitika homlokterébe az új innovációs lehetőségek kerültek. A korszerűsödés és a technológiai reform, a hasznosuló tőkebehozatal, egy dinamizáló jellegű költségvetési politika a területi (regionális) térszerkezet felfuttatásának elsődleges eszközeivé léptek elő.

Romániában az üzleti környezetnek döntő szerepe van a marketingstratégia kidolgozásában. Talán ezt az elvet kellene követnünk a marketing oktatásában is: a marketingmódszerek alkalmazása attól az üzleti

környezettől függ, melyben alkalmazzák azokat. Más szóval, a különböző iparágak, akár az egyes országok, kialakítják saját kultúrájukat, nyelveket és szokásaikat, melyeket sajátos üzleti környezetük diktál. Szembe kell nézni a termékminőség fokozódó jelentőségével és a nagyobb szolgáltatási tartalommal, a változó fogyasztói szokásokkal, az egész cégre kiterjedő marketingkultúra megteremtésének lehetőségeivel.

Külön kérdéskör a technológiai transzfer szerepe a vállalkozások élénkítésében. Az új európai információs infrastruktúra megköveteli a társadalom és az ipar számára, a technológiai transzferhatások kifejtését a piacgazdaságok szempontjából. Tehát szükség van a fejlett technológiai rendszerek átvételére. A piacra jutás feltételezi az Euromarketinggel való ismerkedést, azzal a hatalmas potenciális vásárlóerővel és lehetőséggel (több mint 370 millió potenciális vásárlóval), amely lehetőséget tartogat minden európai magánvállalat számára.

Fontos kérdés az európai jogharmonizáció alapvető törekvéseinek bemutatása, módszereinek és eszközeinek felvonultatása az európai integráció elősegítése érdekében.

A romániai üzleti együttműködés fejlesztése terén jelentős lépések tapasztalhatók. A piaci átalakulás felgyorsult, miközben számos régi, hazai termék eltűnt a piacról, a nemzetközileg ismert, de itthon még új márkák forgalma dinamikusan emelkedett. Az elsőként váltani tudó, illetve az elsőként megjelent nemzetközi cégek jó pozíciókat szereztek, hiszen még elég gyenge a verseny, és a fogyasztói magatartásra a hiánygazdaság sorban állásait felváltó nagy vásárlói kedv a jellemző. Az üzleti együttműködésre szükség van. A hiánygazdaságban természetes attitűdök egyik napról a másikra kezdenek megváltozni.

Romániában is szükség van a üzleti partnerség szellemének erősítésére, a magánkezdeményezések koordinálására, az információs és kommunikációs technológiák kínálta innovációs akciók, cselekedetek, munkahelyteremtés, új munkakészségek átadására. Ebben a vonatkozásban a GIS alapú adatbázisok (Földrajzi Információs Rendszer), valamint a területi jellegű statisztikai és demográfiai adatok felhasználása igen fontos lépés lenne.

Románia változatos természetföldrajzi képe, a természeti adottságok tájképi ötvöződése és a társadalmi-gazdasági, valamint történelmi-művelődési hagyományai kedvező lehetőségeket kínálnak az idegenforgalmi hasznosításra. Románia elsősorban a hegyvidéki turizmus területe, szorosán összefonódva a gyógyturizmussal (egészségturizmus) és az üdüléssel. A város környéki és a falusi üdülés a rekreációt szolgálja.

Miért fontos és milyen előnyökkel jár az integráció?

Az EU nyitottsága lehetőséget, esélyt teremt Románia számára is a felzárkóztatásra, az integrálásra. Az Európai Gazdasági Térség (EGT) elérése, a mag-Európához való tartozás tudata felértékelődött. A társulási egyezménytől a teljes jogú tagságig hosszú az út. Köztudott, hogy az uniós tagság megszilárdítja és visszafordíthatatlanná teszi Romániában az 1989 óta végrehajtott demokratikus és gazdasági reformokat. A csatlakozás következtében Románia igénybe veheti azokat a strukturális alapokat is, melyek célja az Unió kevésbé fejlett régióinak fejlesztése. Az Európai Unió mint a világ legnagyobb egységes piaca számos növekedési és munkahelyteremtési lehetőséget kínál, javuló életminőséget biztosít állampolgárai számára, jobb körülményeket a környezet, az egészségügy a társadalombiztosítás, valamint a munkahelyi biztonság szempontjából. Az EU polgárának joga van, hogy bármely tagországba utazzon, ott dolgozzon, tanuljon vagy éljen. Vállalkozásba kezdhet, jogosult a társadalombiztosítási juttatásokra, szavazhat annak a tagállamnak a helyi/önkormányzati és európai parlamenti választásain, amelyben az állandó lakhelye található. Az európai uniós tagság kiegészíti, de nem helyettesíti a nemzeti állampolgárságot.

Az egypólusúvá váló világban Románia is keresi helyét Európában. 1989 után láthatóan az egypólusú világ kialakulásának és a világ egységesülésének vagyunk szemtanúi. A román gazdaság specifikus illeszkedési feladatait állítja középpontba. Románia is az „Európához való visszatérést” tűzte ki célul, és ennek érdekében az új európai struktúrák létrehozását szorgalmazták. A hazai politikusok elismerik, hogy a modernizációnak nagy ára van, a sikeres átalakulás pedig az európai stabilitás döntő tényezője. Románia a világgazdaság része, erejéhez mérten részt vesz a nemzetközi munkamegosztásokban, geostratégiailag a stabilizáció egyik kelet-európai láncszeme, ugyanakkor értékeket közvetít Nyugat és Kelet között. Románia 1997. július 1-től tagja az Európai Szabadkereskedelmi Társulásnak, a CEFTA*-nak. A CEFTA-tagság azzal járt, hogy az ipari termékekre kivetett vámok nagy részét leépítették. A mezőgazdasági termékek felénél megszűnik a vám, másik 30 százalékánál fokozatosan leépül. Az EU nyitottsága lehetőséget, esélyt teremt Románia számára is a felzárkóztatásra, az integrálásra. Amennyiben Románia folytatja erőfeszítéseit a felzárkóztatásra, minden esélye megvan arra, hogy középtávon teljesítse a csatlakozási feltételeket. Ezt követően az EU keleti bővítésének második körére számíthat.

Az Európai Unió olyan előkészítő munkát végez, amely lehetővé teszi Közép- és Kelet-Európa országai – köztük Románia – számára a csatlakozást. Románia, az egykori szocialista ország gazdasági életében a nehézipar, az alapanyaggyártás elsődlegessé vált. A sztálinista modellben a centralizáció és a tervgazdálkodás kulcsfogalmakká váltak. A hatvanas évek „békés egymás mellett élés” szakaszát az 1973-as olajválság borította fel. 1975-ben 35 európai állam vezetői aláírták a helsinki záródokumentumot, mely a biztonság és az együttműködés 10 alapelvét tartalmazza. Ettől kezdve a globalitás felé haladó világ képe kezd kirajzolódni. Az 1980-as évek végén Gorbacsov elnök-főtitkár felismerte a szocialista gazdaság kudarcát. 1989-es év a változások éve Európában: az eladósodás miatt egyre több kommunista-szocialista párt veszítette el hatalmát és helyüket kisebb-nagyobb harc árán a polgári pártok vették át.

Romániában is az 1989-es fordulat több eredményt hozott: a többpártrendszer, a jogállamiság alapjainak lerakását, a hatalmi funkciók szétválasztását, a piaczgazdaság kezdeti beindítását, a gazdasági szerkezetváltás és a privatizáció lehetőségét. A gazdasági nehézségek közepette újraéledt a nacionalizmus. Románia sem készült fel a gyors változásokra, így a politikai gondok mellett erős gazdasági, társadalmi aránytalanságok jelentkeztek. Az igazi felzárkózás még várat magára.

A globális világproblémák elérték Románia határait is. Ezzel párhuzamosan Romániának az euro-atlanti integrációs törekvései felerősödtek. Ismeretes, hogy Románia 1990-től a Strasbourghban székelő Európa Tanács társult tagja lett. Az Európa Tanács az uniós intézményrendszeren kívül eső, 36 országot tömörítő, regionális, kormányzati, integrációs szervezet (nem tévesztendő össze az Európai Tanáccsal, amely az Európai Közösség egyik testülete). Ezt követően számos próbálkozás történt a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való közeledés érdekében. Azóta több biztonsági és gazdaságpolitikai kérdés került terítékre, melyből néhányat kiemelünk.

A kezdeti lelkesedés rövid időszaka után kiderült, hogy a keleti bővítés tekintélyes költségkiadásokkal jár. A társulási megállapodások kapcsán a keleti piacok felajánlása megtörtént. A felkészülő országokat viszont aggasztja a számos EU-csatlakozással kapcsolatos korlátozás. Az EU számára világos, hogy a kelet-közép-európai országoknak az európai és globális munkamegosztásba való fokozatos betagozódása erős növekedési potenciált hordoz magában, új piacokat nyit meg, rejtett termelési kapacitásokat tár fel, azaz „strukturális többletet” teremtet. Az új Európa kialakítása nem egyszerű feladat: a nyugat-kelet párbeszéd egyre erőteljesebb lett, a globális versenyképesség felerősödött, a regionális ko-

hézio (Európa Ház felépítésére) is növekedett. A transzatlanti gazdasági erővonalak ezt a képet még módosíthatják. A multinacionális vállalatok bevonulása új értékrendet, erőteljesebb konkurenciát és egyben újabb globalizáció útját nyitják meg.

Elmondható, hogy Románia OECD-tagsága a nemzetközi gazdasági együttműködés legfejlettebb zónájába való intézményes betelepülést jelentette, míg az esetleges NATO-tagság egyben a kialakult viszonyok védelmi garanciáit adja.

Az európai integráció további dimenziókat vetít előre – ez viszont már nem a garanciák világa, hanem a gazdasági társadalmi és pénzügyi szolidaritással enyhített – egyébként – kíméletlen versenyé.

Románia és a NATO

Az 1990-es évek közepén már politikai egyetértés volt a tekintetben, hogy Románia közvetlen célja az Észak-atlanti Szövetség (NATO*) tagságának elérése. Mivel 16 tagország együttszavazása szükséges ahhoz, hogy a partnerországokat felvegyék a katonai szövetségbe, 1994-ben útjára indították a „Partnerség a békéért” c. megállapodást. Románia euro-atlanti érdekei fokozódtak. A NATO-tagságot a közvélemény magas értékekkel támogatta (67%). A legfőbb érv a biztonság garantálása volt. A 2002 tavaszán Prágában tartandó NATO csúcs dönti el, hogy mely országokat veszik fel a szövetségbe.

A NATO missziókeresésével együtt járó hatalmi gondolkodást újabb átalakulás érte. Franciaország kilépett a NATO-ból. A NATO-teherviselés is fokozódott, kezelni kellett az orosz kérdést, és a szövetség belső biztonsága került előtérbe („ne ingereljük a medvét” szindróma). Az új identitás keresése közben felmerült, hogy az új tagok felvétele lazítaná a NATO-kohéziót, és befolyásolhatná a döntési konszenzust. A mediterrán országok veszélyeztetettsége újabb fékező tényezőként jelentkezett, ugyanakkor az iszlám fundamentalizmust mint NATO-kihívást deklarálták. Mindez elodázhathatja a kelet-közép-európai országokkal kapcsolatos döntést, a felvétel geostratégiai szempontjait is módosíthatja. Az északi országok is kérhetik felvételüket. Tartózkodó magatartást eredményez a kisebbségi konfliktusok objektíve meglévő veszélyének érzete is.

A NATO-nak mint védelmi szervezetnek célja feszültségmentes kapcsolatok, partnerség kiépítése a béke érdekében. A bipoláris világ megszűntével újból van „kiért aggódni”. A NATO valós érdeke a megváltozott kelet-közép-európai térség kiszámíthatósága minden téren, a viszonylagos nyugalom megteremtése, az innováció megindítása. Romániának is a bejutás feltételeit a politikai célérvényesítés tartományában kell keresnie

és megtalálnia. A 2001. szeptember 11-e utáni időszak újabb színben tünteti fel hazánk biztonságpolitikáját.

Megoldandó kérdések: haderőreform végrehajtása, a védelmi ipar jövője, technológiai rés, a logisztikai rendszer kiépítése, a képzési rendszer átalakítása, új költségvetés és teherviselés, hadfelszerelések kérdése, modernizáció és innováció a katonapolitikában, a védelempolitika, a haderőstruktúra és a védelemgazdaság átértékelése.

Románia geostratégiai helyzete felértékelődött: hazánk a déli szárny „előretolt bástyája” lehetne a Fekete-tenger ellenőrzésében. Román érdek a konfliktusok távoltartásának igénye, a hadipar modernizációja, a biztonságpolitika erősítése. A NATO elvárja, hogy a kelet-közép-európai demokratizálódási folyamat visszafordíthatatlan legyen. A stratégiai dilemmák mellett jelentős a katonai felzárkózás programjának teljesítése (szemléleti kompatibilitás, szellemi azonosulás). A NATO-ba való belépésünk értelme nem csupán globális biztonsági jelleget ölt, hanem ezen belül is kiemelten fontos az itteni beruházások védelmi igénye is.

Romániában az alábbi gazdasági régiókat különböztethetjük meg: gazdaságilag fejlett, hanyatló és elmaradott régiók.

Területi (regionális) bontásban az alábbi négy régiótípus határozható el:

(1) *Fejlett gazdaságú régiók.* Számuk kevés. Főleg Bukarest főváros, a nagy ipari városok közvetlen vonzáskörzete (ahol sikerült az új termékszerkezet kialakítása), a Prahova-völgye, Nagyszeben–Fogarás–Brassó ipari tengely, Arad–Temesvár vidéke és részben Vajdahunyad–Déva vidéke tartozik ebbe a csoportba. Előnyösen alakult a tőkebefektetés, javult a marketingmenedzsment, a korszerű termékszerkezet kialakítása, a kis- és közepes vállalkozások felkarolása. Ezeken a tájakon legerőteljesebb a vállalkozói kedv, a vállalkozóbarát területek pedig újabb zöldmezős beruházásokat vonzanak.

(2) *Hanyatló gazdaságú térségek, válságterületek.* Mindazon térségek, ahol az ipar az elavult termékszerkezet következtében elvesztette vezető szerepét, továbbá a korábbi természeti erőforrások elapadtak vagy kimerültek (bányavidék, kohászati központok). Számos szubkárpati középtáj területén (Motru, Bányaság, moldvai szénmedencék és kőolaj-kitermelő egységek) tapasztalható a bányászat, a vegyipar és a gépipar térvesztése. Ugyanitt a feldolgozóipar csak részben képes a korszerű piacgazdaság igényeinek eleget tenni. A munkanélküliség egyre jobban fokozza a bányászat és a kohászat válságát.

(3) *Eltérő fejlettségű mezőgazdasági területek (agrogén tájak).* Ezek Románia legjelentősebb mezőgazdasági térségei (Bărăgan, Dobrudzsa, Erdélyi-fennsík, Moldvai-hátság, Nyugati-síkság. Főleg a gabonatermelés és az ipari növények termesztése jelentős.

(4) *Hátrányos (és elmaradott) helyzetű területek, gazdasági régiók.* A hátrányos helyzet fő okai: rossz termőhelyi adottságok, a természeti erőforrások szűkös volta, korszerűtlen gazdasági szerkezet (pl. vaskohászat, szénipar keretében), apró falvas településhálózat, alacsony színvonalú infrastruktúra, hiányos szakképzettségű munkaerő, korlátozott munkalehetőségek, a munkanélküliség magas aránya.

Következmények: a munkaképes fiatalok elvándorlása, a népesség elöregedése, munkaerő kibocsátó helyek kialakulása, a beruházásra szánt tőke „elvándorlása” vagy éppen menekülése, az infrastruktúra leépülése, az épített környezet romlása, a reáljövedelmek csökkenése, az életszínvonal romlása.

Az egykori virágzó gazdasági térségek fokozatosan ún. „depressziós térségekké” alakulnak át. Ilyenek: a Duna menti megyék közül Teleorman, Ialomița megye, majd Tulcea, Vaslui, Vrancea, Botoșani és Beszterce-Naszód megye.

Lehetőségek a fellendülésre: tőkebefektetés, tájfejlesztés, oktatás-képzés, piacképes termékszerkezet kialakítása, befektetőbarát térségek, ipari parkok, előközművesített zöld beruházások létrehozása, adókedvezmények, hosszú lejáratú hitelek biztosítása, a kis- és közepes vállalkozások felkarolása.

12. Bulgária

Az EU-csatlakozási folyamat történetéből. 1993. március 8-án Európai Megállapodás megkötése Bulgáriával. 1995. december 14-én Bulgária kéri felvételét az EU-ba.

Országjellemzők: A Balkán-félsziget országa Délkelet-Európában. Kijárata van a Fekete-tengerre. Fejlődő iparral és mezőgazdasággal, kiépülő piacgazdasággal rendelkezik. A kertek és gyümölcsösök országa.

Általános földrajzi leírás, természeti erőforrások, táji adottságok. Területe 110 994 km², Népessége 7 796 694 fő (2000). Népsűrűség 74 fő/km². A népesség szerkezete: bolgár 85,3%, török 8,5%, cigány 2,6%, macedón 2,5%, örmény 0,3%, görög, román, orosz. Vallások: ortodox keresztény 85%, muszlim 13%. Nyelvek: bolgár (hivatalos), török. Főváros: Szófia (1,2 millió fő, 1994).

Gazdasági-társadalmi jellemzők. A gazdasági élet fő vonásai. Összesítő adatok: a GDP/fő 4300 USD (1999), a gazdasági növekedés 2,5% (1999), az inflációs ráta 6,2% (1999), a munkanélküliségi ráta 15% (1999).

Korszerű iparágai: híradástechnika, szerszámgépipar, gyógyszer-gyógyészet, vas- és színesfémkohászat.

Az iparszerkezet átalakításán dolgoznak, amely érinti az energiagazdaságot, a kohászatot, gépgyártást, a textil- és élelmiszeripart. Nehézségekkel küzd a mezőgazdaság, a regionális szintű társadalmi-gazdasági fejlődés számos gondját kell megoldaniuk (privatizáció, piacgazdasági kérdések, regionális együttműködések, közigazgatási reform).

Fejlesztési régiói, tartományai: Szófia és körzete (főleg szolgáltatási szféra, színesfémérc-bányászat, járműipar, gabonatermelés, tejelő szarvasmarha-tenyésztés, turizmus), Burgasz tartomány (iparvidék, petrokkémia és idegenforgalom), Plovdiv tartomány (olajrózsa-termesztés, gyümölcstermesztés), Haszkovói tartomány (ipar, energiatermelés, ólom- és cinkkohászat, gépgyártás), Várnai tartomány (vegyipar, sóvegyészet, gépipar, gabonatermesztés), Rusze tartomány (élelmiszeripar), Montána tartomány (elmaradott vidék, kozloduji atomerőmű). Városai: Vraca, Montána, Vidin.

A bolgár mezőgazdaság kedvező természeti feltételekre támaszkodhat. Különösen a bolgár kertészet jelentős.

Turizmus, idegenforgalom. Tengerparti üdülőtelepei, a Stara Planina hegyvidék, Rila-kolostor, a Marica völgye, Rózsák Völgye (Kazanlak).

6. Európa jövője. Az európai integráció kihívásai

A Nizzai szerződés 2000. decemberében az Európai Unió jövőjére foglalkozott. Előkészítette az Unió intézményi szerkezetét a bővítésre vonatkozóan.

Az Összehasonlító Nemzetközi Gazdasági Tanulmányok Intézetének (WIIW) szakértője szerint „az EU keleti bővítésének első lépcsője nagy valószínűséggel 2005-ben következhet be”. Sandor Richter úgy véli: hiába deklarálja néhány tagjelölt a 2003-as dátumot, valójában szinte senki nem számol ezzel. A helsinki EU csúcs és az ott meghozott határozatok óta némileg áthelyeződött a hangsúly az első csatlakozási kör favoritjairól. Mint emlékeztető, a határozat alapján az első bővítési kör országai-val (Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovénia, Észtország, Ciprus) megkezdett tárgyalásokhoz egy újabb „hatos fogat” csatlakozott (Szlovákia, Litvánia, Lettország, Bulgária, Románia, Málta). 2000 áprili-

sában az EU állampolgárai a társult országok közül Málta (49%) és Magyarország (47%) csatlakozását támogatta leginkább.

Az EU-nak a globalizált világ felé való nyitása után a keleti bővítés újabb terheket ró a tagállamokra és a tagjelölt országokra. Nagy a verseny: a felgyorsult utolérési effektus igényli a fejlett tudásipart, a naprakész eszköz- és tartalomtudást, az információs technológiák azonnali átvételét, sőt továbbfejlesztését is. Aki ebben a versenyben most lemarad, megtörténhet, hogy az európai periférián fogja megvárni sorsának jobbra fordulását.

SZAKIRODALOM

- ABELLA Miklós–BALOGH Béla András–BENCE Imre et alii
1968 *Európa*. I–II. Budapest, Gondolat
- ALEXA, V.–PENCEA, R.
1980 *Transporturi, expediții, asigurări*. București, Editura Didactică și Pedagogică
- ANKERL Géza
1997 A globális tolerancia felé. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forгатókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv 533–558.
- ANTAL Zoltán
1982 *Általános gazdaságföldrajz. Atomenergetika*. Budapest, Tankönyvkiadó
- ***
2000 *Anuarul Statistic al României 2000*. București, Institutul Național de Statistică
- ÁGH Attila
1987 *Globális kihívás*. Budapest, Magvető
- BÁGER Gusztáv
1997 Európai távlatok. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forгатókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 245–257.
- BALTEANU, Dan
2000 Orientări actuale în cercetarea geografică. In: *Terra. Revista Societății de Geografie din România*. Anul XXX (L), Nr. 1. 5–9.
- BARÁTH Ferenc–RIMÓCZI Miklós
1998 *Közlekedési földrajz*. 2. kiadás. Budapest, Műszaki Könyvkiadó
- BERNEK Ágnes–SÁRFALVI Béla
1998 *Általános társadalomföldrajz a középiskolák számára*. 2. kiadás. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- BLAHÓ András (szerk.)
2000a *Tanuljunk Európát!* Budapest (Készült az Európai Unió támogatásával.)

- 2000b *Nemzetgazdaság, regionalitás, világgazdaság*. Tanulmányok Simai Mihály akadémikus 70. születésnapjára. Budapest
- BOCK Gy.–MARTIN HAJDÚ Gy.–RÉZ A. et alii
1991 *Nemzetközi közgazdaságtan*. Budapest, Aula
- BOGNÁR József
1978 *Világgazdasági korszakváltás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- BOLD, I.–CRĂCIUN, A.
1996 *Structuri agrare în lume*. Timișoara, Editura Mirton
- BORA Gyula–KOROMPAI Attila (szerk.)
2001 *A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza*. Budapest, Aula Kiadó
- BOUCHER, F.–ECHKENAZI, J.
1999 *A 15-ök Európájának kézikönyve*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, CO-NEX Könyvkiadó Kft.
- BOTOS Katalin–KÓRÖSI István
1999 *A világgazdaság az ezredfordulón*. Tanulmánygyűjtemény. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Jog- és Államtudományi Kar. Közgazdaságtan joghallgatók számára
- BRASOVEANU, N.
1995 *Economia agriculturii montane*. București, Editura Academiei Române
- BULLA Béla–MENDÖL Tibor
1947 *A Kárpát-medence földrajza*. Budapest
- CAMERON, Rondo
1994 *A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig*. Budapest, Maecenas Könyvek. Talentum Kft.
- CIANGA, N.
1991 *Turismul în Carpații Orientali*. Studiu de geografie economică. Rezumatul tezei de doctorat. Iași, Univ. Al. Ioan Cuza
- COCEAN, Pompei
1993 *Az idegenforgalom földrajza*. Kolozsvár, Babeș–Bolyai Tudományegyetem
- CSATH Magdolna
1997 A globális világ és az új iparpolitika. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forгатókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 315–330.

CSITE András–KOVÁCH Imre

1995 Posztszocialista átalakulás Közép- és Kelet-Európa rurális társadalmában. In: *Szociológiai Szemle* 1995. 2. 49–65.

CSÖSZ I.

1996 *Agroturismul montan*. Timșoara, Editura Mirton

DEÁK Péter

1996 Érdekek és érdekek az euro-atlanti csatlakozásban. In: *Európai Politikai Évkönyv*. 1995–1996. Budapest, MTA 323–341.

DIEDERIKS, A.–VRIES et alii

1995 *Nyugat-Európai gazdaság- és társadalomtörténet*. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Budapest, Osiris Kiadó, Osiris Tankönyvek

***

1998 Documentar. Evoluția economico-socială a României în anul 1997. Date provizorii. In: *Revista de statistică*. București, 1998. Nr. 1–2. 1–41.

DUMITRU, S. et alii

1997 *Agricultura României*. București, Editura Expert

ENYEDI György

1996 *Regionális folyamatok Magyarországon*. Budapest

ERDELI, George

2000 Diferențieri geografice în dinamica satului românesc contemporan. In: *Terra*. Revista Societății de Geografie din România. Anul XXX (L), Nr. 1. 9–13.

ERDŐSI Ferenc

1996 A Kárpát-medence közlekedési hálózatának alakulása és nemzetközi kapcsolódásai. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. Nyíregyháza, 225–237.

ÉGER György

1997 Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép Európában. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forgatókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 223–242.

1998 *EU kislexikon*. Szavak és kifejezések az európai integrációban. Készült a Külügyminisztérium megbízásából.

1997 EU-INFO 97. Az információs társadalom kialakítása az EU-ban és Magyarországon. *Nemzetközi konferencia. Budapest, 1997. november 19.* OMIKK

- 1994 *Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához*.
Győr–Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja
- FORMAN Balázs
2001 *Az Európai Unió strukturális és előcsatlakozási alapjai*.
Budapest, Európai Bizottság Magyarországi Delegációja
- ***
- 1990 *Földrajzi Világtlasz* Budapest, Kartográfiai Vállalat
- FRISNYÁK Sándor (szerk.)
1990 *Általános gazdaságföldrajz* Nyíregyháza.
- GAVRILESCU, D.
1996 *Economia agroalimentară*. București, Editura Expert
- GÁL P.–SIMAI M.
1994 *A műszaki fejlődés világgazdasági rendszere*. Budapest, Aula
- GÁSPÁR Tamás
1994 Az integráció nyugat-európai modelljéről. In: *Külgazdaság* 8.
- HAJDÚ-MOHAROS József–SASI Attila–ERŐS László
1993 *Románia tájföldrajzi beosztása*. Regionarea fizico-geografică a României. Vörösberény, Balaton Akadémia Könyvek. 5.
1994 Románia. In: Probáld Ferenc (szerk.): *Európa regionális földrajza*. Egyetemi és főiskolai tankönyv. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 414–438.
- HALM Tamás–KÖRÖSI István
1996 *Európa a katedrán*. Középiskolai tanári kézikönyv az Európai Unióról és Magyarország csatlakozásáról. Budapest, EURO INFO Service
- HARGITA Árpádné–IZIKNÉ HEDRI Gabriella–PALÁNKAI Tibor (szerk.)
1995 *Európa Zsebkönyv*. Budapest, EURATION-Hans Seidel Alapítvány
- HAUBRICH, Hartwig
1997 A régiók Európája. In: *Földrajzi Közlemények*. CXXI./XLV. 3–4. 134–141.
- HITIRIS, T.
1995 *Az Európai Unió gazdaságtana*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó
- HORVÁTH Gyula
1998 *Európai regionális politika*. 1 kiad. 1998., 2. kiad. 2000. Pécs, Dialóg Campus Kiadó

HUNYA Gábor

1989 Településhálózat-fejlesztés és településrendezés Romániában.
In: *Tér és Társadalom* 2. 35–48.

HUNYADI László

1997 *Általános társadalom- és gazdaságföldrajz*. Budapest, Calibra Könyvek

INOTAI András

1990 *A működőtőke a világgazdaságban*. Budapest, KJK

INOTAI András–TAMÁS Pál (szerk.)

1996 *Európai Politikai Évkönyv. 1995–1996*. Budapest, MTA

IVAN-UNGUREANU TÂNASE Florina Clementina

1998 Caracteristici ale evoluției produsului intern brut în țările aflate în procesul de aderare la Uniunea Europeană. In: *Revista de statistică*. 1–2. 42–52.

IZIKNÉ HEDRI Gabriella–PALÁNKAI Tibor (szerk.)

1996 *Európa ma és holnap*. EURATION–Hans Seidel Alapítvány

JANDALA Csilla

1992 *A turizmus közgazdasági elemzésének módszerei*. Budapest, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Kft.

KAPOSÍ Zoltán

2001 *A XX. század gazdaságtörténete II. 1945–1990*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó

KISS Endre

1997 A globalizáció társadalomfilozófiájához. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forгатókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 52–62.

KISS Lajos

1993 *A földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó

KOCSIS Károly

1996 Configurația etnică și confesională a regiunii carpato-dunăreană. In: *Fizionomia etnică și confesională fluctuantă a regiunii carpato-balcanice și a Transilvaniei*. Odorheiu Secuiesc, Asociația culturală Haáz Rezső. 7–43.

1997 Adalékok a Kárpát-medencei magyar nemzeti kisebbségek demográfiai-etnikai földrajzi helyzetéhez. In: *Kisebbségkutatás*. 1. 5–15.

KORTEN, David C.

1996 *Tőkések társaságok világhatalma*. Negyedik kiadás. Kindler József (szerk.) Budapest, Kapu

KOLLARIK Amália

1991 *A turizmus földrajzi alapjai*. Budapest, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.

1992 *A turizmus nemzetközi földrajza* (válogatott országok példáján). Budapest, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.

***

1998 *Konjunktúrajelentés. 1998/1. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1998 tavaszán*. KOPING-DATORG. Konjunktúra-, Piackutató és Számítástechnikai Rt. Budapest, 1998 március. Románia: 61–64.

KORÁN Imre

1980 *Világmodellek*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

KOTLER, Philip

1991 *Marketing management*. Elemzés, tervezés, végrehajtás, ellenőrzés. Budapest, Műszaki Könyvkiadó

KOVÁCS Géza

1997 Strukturált Európa mint jövőmodell. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forgatókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 143–163.

KURTÁN Lajos

1996 *A közgazdaságtan alapjai*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem. Természettudományi Kar

LEHMANN Antal–VUICS Tibor

1992 *Földrajzi fogalmak kisszótára*. Budapest, Tankönyvkiadó

LENGYEL Márton

1992 *A turizmus általános elmélete*. Budapest, VIVA Reklámügynökség

MAKÁDI Mariann

1999 *A Föld, amelyen élünk*. Európa földrajza. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió

MATUS János

1997 Az európai biztonság jövője. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forgatókönyvei*. Nemzeti Stratégia

- Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 194–211.
- MÁDI Cs.
1990 *Külgazdaságtan*. Budapest, Aula
- MENDŐL Tibor
1963 *Általános településföldrajz*. Budapest, Akadémiai Kiadó
1999 *A földrajztudomány az ókortól napjainkig*. Budapest, ELTE Eötvös kiadó
- MESSERLIN, Patrick A.
1993 A közép- és kelet-európai országok külkereskedelmi kapcsolatai. In: *Ipargazdasági Szemle* 2–4.
- MEZŐ Gábor
2000 *A politikai földrajz alapjai*. Földrajztanárszakos és területfejlesztő geográfus hallgatók számára. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó
- MOLNÁR Jenő
1992 Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1867–1968). In: *Korunk*, 9. 88–97.
- MYRDALL Gunnar
1974 *Korunk kihívása a világszegénység*. Budapest, Gondolat
- NEMES NAGY József
1998 *A tér a társadalomkutatásban*. Bevezetés a regionális tudományba. Ember, település, régió. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, MTA, OTKA
- OTIMAN, Păun Ion
1997 *Dezvoltarea rurală în România*. Timișoara, Editura Agroprint
- PALÁNKAI Tibor
1981 *A nyugat-európai integráció*. Budapest, KJK
1995 *Az európai integráció gazdaságtana*. Budapest, Aula
- PAP Norbert–TÓTH József (szerk.)
1997 *Európa politikai földrajza*. Pécs, Egyetemi tankönyv
- PÁLNÉ KOVÁCS Ilona
1999 *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest, Dialóg Campus
- POUNDS, Norman J. G.
1997 *Európa történeti földrajza*. Budapest, Osiris
- PRÁGER László
2000 *Európából a bővülő Európába*. Budapest, Aula

PROBÁLD Ferenc

1995 A regionális földrajz helye a geográfiában. Háttérvázlat. In: *Regionális Tudományi Tanulmányok*, 2. 35–63.

1998 *Regionális földrajz a középiskolák számára*. Negyedik átdolgozott kiadás. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

2000 *Európa regionális földrajza*. Egyetemi és főiskolai tankönyv. (szerk. Uő.) Budapest, ELTE Eötvös Kiadó

PUWAK, Hildegard Carola

2001 *Ce este Uniunea Europeană? Un ghid pentru tinerii români*. EST (Paris, Bucurest, Jerusalem)

R. SÜLE Andrea

1990 Terület- és településrendezési tervek Romániában. In: *Regio I*. 1990. január. 31–43.

***

1992 *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*. Comisia Națională pentru Statistică. Rezultate preliminare. București

RÉTVÁRI László

1992 Közép-Európa földrajzi igazsága. In: *Gazdaság és Társadalom*, 1–2.

SÁRKÁNY Pál

1997 Agrárjövőkép. 2010–2020. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forгатókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 371–396.

SIMAI Mihály

1991 *A világgazdasági rend és az új multilateralizmus*. Budapest, Aula

SIMA Mihály–GÁL Péter

2000 *Új trendek és stratégiák a világgazdaságban*. Vállalatok, államok, nemzetközi szervezetek. Budapest, Akadémiai Kiadó

SÜLI-ZAKAR István

1997 A Kárpátok Eurorégió a régiók Európája. In: *Napkelet* 1997. augusztus 19.

SÜLI-ZAKAR István–KOZMA Gábor

1998 *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Földrajztanárszakos és területfejlesztő geográfus hallgatók számára. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó

SZABÓ László Zoltán

1997 Globalizáció több szemszögből. In: Varga Csaba, Tibori Tímea (szerk.): *A mai világ és a jövő forгатókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv, 133–142.

SZENTES Tamás

1990a *A kelet-európai átalakulás és a világgazdaság*. Budapest, Aula–Kossuth Könyvkiadó

1990b *Világgazdasági elméletek* (Történeti és kritikai áttekintés). Budapest, Aula

1999 *Világgazdaságtan*. I. köt. Elméleti és módszertani alapok. Budapest, Aula

TÓTH József–WILHELM Zoltán

1996 *A társadalmi-gazdasági aktivitás területi-környezeti problémái*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem

TROND Gilberg

1979 Rural Transformation in Romania. In: *Völgyes: The peasantry of Eastern Europe*. New York

TUFESCU, Victor

1974 *România*. București, Editura Științifică

1996 *Útkereső ország*. Földrajzi tanulmányok Romániáról. Vörösberény, Balaton Akadémia

VARGA Csaba–TIBORI Tímea. (szerk.)

1997 *A mai világ és a jövő forгатókönyvei*. Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig. HÉA Stratégiakutató Intézet. MTA Szociológiai Intézet, Magyar Kapu Alapítvány. Budapest, Kapu Könyv

VERESEGYHÁZI Béla

1998 *A világréndszerek kialakulása*. Oktatási segédlet a földrajz tanításához. Budapest, Dinasztia

VOFKORI László

1994 *Erdély társadalom- és gazdaságföldrajza*. Nyíregyháza, Stúdium Kiadó

1996 *Erdély közigazgatási és etnikai földrajza*. Vörösberény, Balaton Akadémia

1998 *Románia társadalom- és gazdaságföldrajza*. Tatabánya, Modern Üzleti Tudományok Főiskolája. Tri-Mester Bt.

1999 *A nemzetközi turizmus földrajza*. Főiskolai jegyzet. Kolozsvár, Babeș–Bolyai Tudományegyetem. Gyergyószentmiklós, Gyergyószentmiklósi Turisztikai Kollégium

VUICS Tibor (szerk.)

é. n. *A társadalomföldrajz számítási és ábrázolási módszerei*
(Feladatgyűjtemény). Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Kft.

WALLERSTEIN, Immanuel

1983 *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Budapest,
Gondolat

WEIDENFELD, Werner–WESSELS, Wolfgang

1997 *Európa A-tól Z-ig*. Az Európai integráció kézikönyve. A
magyar változat szerkesztői: Czuczai Jenő, Ficzer Lajos.
Luxembourg

KISLEXIKON

Társadalomföldrajzi, gazdaságföldrajzi és EU-integrációs fogalomtár

① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧ ⑨ ⑩ → ~

Jelen fogalomtár hallgatói segédlet, az egyetemi jegyzetben felsorakoztatott földrajzi, gazdasági, társadalmi fogalmakat, kifejezéseket egyértelműen (az egyetlen jelentésű jelek rendszerét használva) próbálja leírni. Így az alábbiakban a használt fogalmak pontos tartalma és terjedelme kerül bemutatásra. Megkíséreljük tömören összefoglalni a gazdaság- és a társadalomföldrajz legfontosabb fogalmait, és megadni a szakmai kifejezések (terminus technicusok) rövid definícióját, meghatározását.

A fogalomtár az egyetemi jegyzet szövegére épül, ahol legtöbbször csupán a fogalom neve említődik. A szövegben mindez *-szel (asterix) van jelölve. A fogalomgyűjtemény tartalmazza mindazon címszavakat, melyekre a gazdaság- és társadalomföldrajzot tanulmányozó hallgatónak szüksége lehet. Jelen fogalomtár nem törekedhet a teljességre. A hazai gazdaság- és társadalomföldrajz táguló világában az ismeretek a határpontokon sorakoznak. A szaktárgyi ismeretek – lehet pl. az EU-integrációs törekvések – így összefonódnak és együttesen a szilárd tárgyi tudás építményét erősítik. A kereszthivatkozások ugyancsak az összefüggések megértését szolgálják. A fogalom ismétlő jele a ~ (tilde), a címszóra utalás (amely alatt a fogalom magyarázata áll) a → . Az címszavak keretében az értelmezéseket és meghatározásokat megszámoztuk (① ② ③ ④ ⑤).

A

a három pillér: közösségi vívmányok; a →Maastrichti Szerződés az →Európai Uniót három „pillérre” kívánja felépíteni: az Európai Közösségre, a közös kül- és belbiztonságra, valamint a bel és igazságügyi együttműködésre.

acquis communautaire: az → alapszerződések, valamint az →EU által kiadott →rendeletek és → irányelvek összessége. Tágabb értelemben részét képezi az EU egész eljárási rendje. Az új belépőknek vállalniuk

kell, hogy a tagság elérésének pillanatától vagy hosszabb-rövidebb átmeneti idő után, átveszik és alkalmazzák ezeket. Az EU-csatlakozás, az Európai Unió tagságra való felkészülésnek – az „acquis communautaires = közösségi befogadás, közösségi jogrendszer” 1275 jogszabályának, direktívájának és ajánlásának átvételén, meghonosításán túl – legkényesebb és legnehezebb területei minden bizonnyal a mezőgazdaság (agrárpolitika – agrárrendtartás), az infrastruktúra-fejlesztés („az ország átjárhatósága”) és a területfejlesztés gyakorlata lesz.

adatbank: egymástól független vagy összekapcsolt → adatbázisok, a használatukhoz szükséges műszaki és szervezési eszközök összessége.

adatbázis: az → adatbankban tárolt adatok összessége.

adottság (földrajzi): a természeti adottságok összessége (víz, napfénytartam, éghajlat, talaj stb.). Lehetnek kedvezőek és kedvezőtlenek a termelési tevékenységekre.

Agenda 2000: az → EU jövő évszázadra vonatkozó stratégiai dokumentumcsomagja. Tartalmazza a Közös Mezőgazdasági Politika, a Strukturális alapok célkitűzéseit, a pénzügyi perspektívákat, a → Bizottság „országvéleményeit” a tíz társult ország tagsági kérvényeit illetően. Ebben az szerepel, hogy először 6 országgal, majd Romániával, Szlovákiával, Bulgáriával, Lettországgal és Litvániával folytatódhatnak a csatlakozási tárgyalások.

agglomeráció: (lat. agglomeratio, glomero = odaszorít, odanyom) tömörülés, sűrűsödés: a városföldrajzban jelenti a ① központi város körül kialakuló népességtömörülést, településeggyüttest (pl. városi agglomeráció keretében a nagyváros sok szállal kötődik a környék településeihez); ② olyan településeggyüttes, amely az egymással szoros gazdasági kapcsolatban lévő településeket területileg és funkcionálisan egyesíti; ③ sajátos, nagy méretű település-összenövés (pl. két vagy több város illetve falu), amelyben szoros, kölcsönös függőségi viszonyok alakulnak ki (az ~ ban a funkciók sokasodnak, a vonzás egyre sokrétűbb).

agyelszívás: (brain drain) a képzett szakemberek, tudósok, a kiművelt szellemi munkaerő átcsábítása, illetve áttáramlása a fejlett országokból a még fejlettebbekbe.

agrotechnika: a mezőgazdaságban használt gépek és eljárások megnevezése. Jelenti mindazon eljárások összességét, amelyek a növénytermesztés és az állattenyésztés fejlesztését szolgálják (trágyázás, növényápolás, takarmányozás, kemizálás, öntözés stb.).

agrár-ipari ország: olyan ország, melynek gazdasági életében a mezőgazdaságnak vezető szerepe van és ebből származik a nemzeti jövedelem nagyobb része, s a lakosság jelentősebb hányadát foglalkoztatja.

agrárország: olyan ország, melynek életében a mezőgazdaság részesedése a nemzeti jövedelem termelésében meghaladja az 50%-ot, és a kereső lakosság felénél többen dolgoznak ebben a szektorban.

agresszió: támadó jellegű magatartásforma egyik állam részéről a másik ellen.

agrobiocönózis: ① olyan életközösség (biocönózis), amelyben az egyes növény- vagy állatpopulációk a mezőgazdasági termelés szempontjából kitüntetett szerepet kapnak; ② mezőgazdasági haszonnövényekkel borított terület növényi és állati életközössége.

agrogén terület: (gör. mező + keletkezés) mezőgazdasági termelésre alkalmas vagy annak közvetlen, illetve közvetett hatása alatt álló terület.

agrokemikáliák: a mezőgazdaságban alkalmazott, kémiai úton előállított anyagok, termékek, állatgyógyászati készítmények (takarmány-kiegészítések), melyek lehetővé teszik a gazdaságos termelést, a technológia betartását. Az ~ okszerű használata környezetkárosítást okoz. A természetes anyagok használatával a biogazdálkodás segíthető elő (organikus gazdálkodás).

agroökológiai potenciál: adott területen (termőhelyen) a légkör, a domborzat, a talaj, a víz által alkotott természeti erőforrások teljesítőképessége. Mindez a terméshozammal fejezhető ki (t/ha).

agrotípus: a mezőgazdasági (termesztett vagy tenyésztett) fajta illetve ve egyéb faj általános megnevezése.

aktív kereskedelmi mérleg: a kivitel összértéke meghaladja a behozatalét (exporttöbblet).

aktív keresők: a lakoságnak kereső tevékenységet folytató része (a vizsgált időpontban munkaviszonyban van, ténylegesen dolgozik).

akvakultúra: (lat. víz + művelés) élővizek gyakorlati felhasználásának egyik módja, elsősorban halak és egyéb vízi szervezetek (kagylók, rákok, csigák, algák) intenzív nagyüzemi tenyésztésének technológiájára (haltenyésztés, haltelepítés).

alapanyag: a termelésben felhasznált nyersanyag.

alapanyaggyártás: az előző munkatárgyakat előállító ágazatok összessége (pl. az acélgyártásban a nyersvas előállítása).

alapfokú ellátottság: a lakosságot ellátó intézmények és szolgáltatási körök összessége, melyek alapfokon kiszolgálják az illető települést

(pl. oktatási, egészségügyi, kereskedelmi, közlekedési, közüzemi szolgáltatások).

alapszabadságok: a közös piac lényegét a négy alapszabadság adja: (1) az áruk, (2) a szolgáltatások, (3) a tőke és (4) a munkaerő szabad, akadálymentes áramlása a tagországok között. Az első hármat 1992-ig megoldották, de a személyek szabad áramlását – elsősorban biztonsági okokból – nem valósították meg.

alapszerződések: az Európai Szén- és Acélközösséget (1951), az Európai Gazdasági Közösséget (1957), az Európai Atomenergia Közösséget (1957) megalakító szerződések, az Egységes Európai Okmány (1986), valamint a Maastrichti Szerződés (1992) összefoglaló neve.

alapterhelés: egy adott területen kialakult és állandósult szennyeződések (levegő-, víz- és talajszennyeződés). A levegőszennyeződés egészségre még nem káros felső határát küszöbértéknek, a vízszennyeződés egészségre még nem káros szintjét nullterhelésnek nevezzük. Alapterhelés a háttér sugárzás is (természetes geológiai és kozmikus eredetű radioaktív sugárzás mennyisége).

alhavasi növényzet: a mérsékelt klímazóna magashegyeiben, a fenyvesek vonulatának felső határán élő növénytársulások (törpefenyő, törpeboróka, havasi harangrózsa-fajok vagy rhododendronok, törpefüzek).

alkotmány: alaptörvény, jogelvek és jogrendek gyűjteménye.

alternatív energiaforrások: a meg nem újítható és rohamosan kimerülő fosszilis energiaforrásokkal (szén, olaj, földgáz), illetve az atomenergiával szemben olyan természetes eredetű, megújuló energiaforrások, mint a biológiai, nap-, szél-, víz-, geotermikus energia. Közös vonásaik: környezetkímélő jelleg, lokális energianyerés és -felhasználhatóság, kis energiasűrűség, olcsó üzemeltetés, hosszú élettartam („napházak”, napkollektorok, napelemek, minigenerátorok, biogázgenerátor, biobrikett).

alternatív mezőgazdálkodás: az iparszerű, nagyüzemi, sok műtrágyát, vegyszert és gépet használó mezőgazdálkodással szemben új utak keresése a mezőgazdálkodásban. Így számos irányzata alakult ki: organikus, szerves-biológiai, makrobiotikus, biodinamikus mezőgazdaság vagy ennek más megnevezései, mint a környezetkímélő, természetközeli, biológiai, ökológus, természetes gazdálkodás, sőt biogazdálkodás is. Közös jellemzőik: a természeti adottságok és a gazdálkodási módszerek közötti harmonikus viszony és szerves egység megteremtése, a talajtermékenység megőrzése, növelése (vetésforgóval, zöld- és szerves trágyázással, kímélő talajműveléssel).

alvóváros: ① egy nagyváros közelében épült, városrész nagyságú lakótelep, amely döntően a nagyvárosban dolgozó lakosság lakóhelyéül szolgál. ② az →agglomerációnak az a része, amely lakóhelyfunkciót tölt be. Célja éppen a nagyváros tehermentesítése. Az alvó település olyan elővárosi település, ahonnan a lakosság nagy része naponta a városba jár dolgozni (ingázik).

antropogén hatások: az emberi tevékenység okozta változások a természetben (folyóvizek mederszabályozása, víztárolók építése, gázokkal történő szennyezés stb.).

antropogeográfia: (emberföldrajz – gör. antróposz = ember, emberrel összefüggő + geosz = föld + grapheo = írok, leírás) a polgári földtudomány egyik fő ágazata. Elnevezése F. Ratzel (1884–1904) német tudóstól származik. Az a feladata, hogy az emberrel és alkotásaival mint tájelemekkel foglalkozzon. A legjobban kiépült ágazatai: a biológiai antropogeográfia, gazdaságföldrajz, a településföldrajz és a politikai földrajz. Az angol–amerikai irodalom az antropogeográfiát az antropológia (embertan) egyik ágazatának tekinti, amely leírja az emberi rasszokat és azok földrajzi elterjedését. Magyar neve: társadalomföldrajz. Szinonimái: kultúrgeográfia, szociálgeográfia, humángeográfia.

aranykorona érték: a föld minőségének értékelésére szolgáló mutató. A múlt század hetvenes éveiben kialakított értékelési módszer az adott földterület kataszteri tiszta jövedelmének meghatározására. A szántóföldi termelés búzaegyenértéken kiszámított összbevételéből a költségek levonása után fennmaradó, az akkori pénznemben kifejezett jövedelmezőségi mutató. Ma nem használatos.

atomerőmű: olyan energetikai létesítmény, amelynek rendeltetése villamos energia fejlesztése a reaktorban elhelyezett fűtőanyag maghasadásakor felszabaduló hőenergiából. Külön gondot okoz az atomerőművi hulladék (a radioaktív anyagok, transzurán elemek, nemesgázok, jódgázok, tríciumos vízpára) ártalmatlanítása és tárolása.

atomerőművek telepítése: az atomerőmű telephelyének biztonságos kiválasztása (földtani, szeizmológiai, hidrológiai, meteorológiai tényezők ismeretében). Az atomerőművek típusai a fűtőanyag, a moderátor és a hűtőközeg fajtája szerint lehetnek: vízzel moderált és hűtött reaktor, nyomottvízes reaktor, forralóvízes reaktor, nehézvízes reaktor, grafitmoderátoros forralóvízes, gázhűtéses reaktor.

atomreaktor: az atommaghasadás gyakorlati alkalmazására létesített berendezés. Részei: a hasadóanyagot tartalmazó üzemanyag, ennek burkolata, a maghasadásból származó hő elszállítására szolgáló hűtőközeg, az

önfenntartó láncreakció megvalósulásához szükséges neutronelnyelő szabályozórendszer, a termikus reaktorok esetén a moderátor (lassítóanyag).

atomsorompó-egyezmény: az atomfegyverek elterjedésének megakadályozására létrejött nemzetközi szerződés (1970-től lépett érvénybe).

autarchia: ① olyan gazdaságpolitikai felfogás, amely az ország belső erőforrásainak maximális kihasználására, a világpiactól való elzárkózásra törekszik; ② a gazdaság függetlenítése a külső gazdasági környezettől (legtöbbször elszigetelődéshez vezet); ③ jelentheti a gazdasági önellátásra való berendezkedést, az önerőre támaszkodást is.

autonóm terület, tartomány: olyan terület, amely az állam gyámsága alatt áll.

autonóm: ① önkormányzattal rendelkező; ② önhatalmúan, saját hatáskörében megállapított; ③ önálló, magának törvényt szabó, másától független autonóm rendszer, amelyben az egyik jellemző változása nem okoz módosulást a többi jellemzőben; ④ az élettanban: a tudattól független autonóm idegrendszer; az autonóm személy: önálló személy.

autonómia: (gör) ① öntörvényhozás, azaz önkormányzat; ② a tudományban: önállóság. Fajai: személyi, közösségi, anyanyelvi, kulturális, vallási, területi, gazdasági, politikai. ③ Ezenkívül van etnikai alapon szerveződő autonómia vagy kisebbségi autonómia (itt az anyaország felelőssége is felmerül). Jelenti az önállóságot is, de nem egyenlő a függetlenséggel. Az autonóm területen a jogok többé-kevésbé korlátozottak.

autonomista: az autonómia híve.

autonomizmus: önkormányzatra való törekvés.

autópálya: nagy sűrűségű közúti forgalomra méretezett, osztott útfelületű, irányonként többpályás, szintbeli kereszteződés nélküli gyorsforgalmi autópálya. Nagy sebességre és teherbírásra kiépített főforgalmi autópálya.

avis: az Európai Bizottság (melyet a tagállamok kormányai neveznek ki az Európai Parlament jóváhagyása után) véleménye arról, hogy a belépési kérelmet benyújtó ország, felkészültsége alapján mennyire tesz eleget az uniós tagság követelményeinek, felvételét mikor és milyen körülmények között tartja lehetségesnek, illetve célszerűnek.

Á

ágazat: gyűjtőnév, a gazdasági tevékenység rendszerének második fokozata az ág után; a nemzetgazdasági ág(ak)on belüli alacsonyabb kategóriájú egység (pl. iparon belül: könnyűipar, élelmiszeripar) az ágazati szemlélet

elősegíti a rálátást a részletekre, azok kapcsolataira, kölcsönös egymásra hatásra. A harmadik fokozat az alágazat, a negyedik a szakágazat.

államforma: azoknak az intézményeknek az összessége, amelyek az államhatalom és a kormányzat rendszerét és módszereit meghatározza. Típusai: →monarchia, köztársaság, →diktatúra.

államhatalmi szervek: az államhatalom megtestesítői; így a parlament (vagy az országgyűlés), amely törvényhozó szerv, meghatározza a kormányzás rendjét, szervezetét, irányát és feltételeit, a helyi →önkormányzatok (a választópolgárok helyi közössége a közügyek intézésében) működését.

állami szerv: az állam nevében eljáró szerv, azaz →államhatalmi szervek (parlament és önkormányzatok), az →államigazgatási szervek (kormány, minisztériumok, más szervek, hatóságok és hivatalok), bíróságok, ügyészségek.

államigazgatási szervek: az államhatalmi szerveknek alárendelt, közhatalmat gyakorló, végrehajtó-rendelkező szervek (a kormány és a minisztériumok).

általános tájvédelem: a különböző földrajzi tájak, tájrészletek természetvédelmi oltalma (a tájhasznosítást is beleértve).

árliberalizálás: az a gazdasági-pénzügyi törekvés, hogy a termékek árait egyedül a piaci folyamatok (adás-vétel, kínálat-kereslet) határozzák meg.

áruforgalom: az áruk cseréjével kapcsolatos műveletek összessége (áru értékesítésével kapcsolatos pl. a tárolás, csomagolás, szállítás stb.).

áru piac: egy makrogazdaságban a termékek és szolgáltatások összkeresletének és összkínálatának találkozása.

árutermelés: azon gazdasági tevékenység, amelyben a termékeket gazdaságilag elkülönült termelők állítják elő.

B

bankrendszer: a pénzkibocsátásnak, a hitel és pénzforgalomnak, a devizagazdálkodásnak, valamint minden egyéb pénzügyi szolgáltatásnak a feladatait ellátó intézményeknek összessége, beleértve a kapcsolatrendszert is.

barrel: a kőolajtermelés és -kereskedelem régies, nemzetközi egysége. Egy barrel = 163, 66 liter.

barter: ① közvetlen termékcsere; ② olyan kereskedelmi ügylet, amelynek keretében az árut közvetlenül áruért, pénz közbeiktatása nélkül cserélnék.

befektetési célország: EU-integrációs kifejezés, olyan ország, ahova egy-egy tagország befektetni kíván. A beruházások révén az illető ország versenyképességének javulását irányozzák elő.

belső lakóöv: a city (városközpont) körül elhelyezkedő, sokemeletes bérházakkal sűrűn beépített városrész.

belső piac: az integrációnak a közös piacnál fejlettebb fokozata; az áruk és szolgáltatások, a tőke és a munkaerő országok közötti áramlásának útjából a különféle adminisztrációs akadályokat is eltávolítják.

belterjes gazdálkodás: (művelés) a mezőgazdasági termelésnek az a módszere, amelynél a földterület művelését vagy az állattartást korszerű körülmények között, nagy ráfordítással, gépesítéssel és kemizálással végzik. Eredménye az egységnyi területre jutó magas hozam, érték. Ellentétben a külterjes művelés.

belváros: a városnak a történelem folyamán kialakult belső városrésze, magja. Rendszerint történelmi értékeinél fogva a város idegenforgalmának is központja. A belváros lakásfunkciója világszerte megszűnőben van, a lakások helyét intézmények, irodák, kereskedelmi létesítmények foglalják el. A történelmileg kialakult utcák általában a gépkocsiforgalmat nem képesek átterjeszteni, ezért a gyalogosoknak sétáló vagy gyalogos utcákat létesítenek. A városközpont nem feltétlenül esik egybe a történelmi belvárossal.

beruházás: ① olyan jellegű anyagi befektetés, állóeszköz-létrehozás (termelői, szociális-művelődési, közellátási, igazgatási, közlekedési-szállítási, hírközlési és egyéb létesítmények), amely egy közösség minden irányú ellátottságának kielégítéséhez járul hozzá; ② pénzeszközök befektetése révén megvalósuló, tevékenységet bővítő fejlesztés.

bérfuvarozás: más országok számára pénzért vállalt szállítás.

biogazdálkodás: (biológiai gazdálkodás, organikus gazdálkodás, ökológikus gazdálkodás) természetes anyagokra és erőforrásokra alapozott mezőgazdasági termelés. Célja a szennyező anyagok kiküszöbölése, vegyszerektől mentes élelmiszerek előállítása. A biotermék előállításánál tiltott a műtrágyák, a növényvédő szerek és a hormonkészítmények használata.

biomassza: ① élő tömeg; ② biológiai eredetű szervesanyag-tömeg; ③ növényi, állati és mikroorganizmusok testtömege; ④ a biotechnológiai iparok termékeinek keletkezésével a produkciótechnológia foglalkozik (van fitomassza, dendromassza (erdőállomány), zoomassza). Mértékét terület- és térfogategységre számolt száraz- és nedvesanyagegységben (tonna/ha) fejezik ki.

bioszféra-rezervátum: az → UNESCO MAB-programja során a Föld különböző részein kijelölt ökológiailag védett terület és kutatóállomás.

biotechnológia: (vagy biotechnika) a biokémia, mikrobiológia és a műszaki tudományok olyan integrált alkalmazása, amely a mikroorganizmusok, enzimek, tenyésztett szöveti sejtek vagy azok valamely részének technológiai felhasználását teszi lehetővé. Ezen alapul ősi eljárásunk, az erjesztés, a savanyítás. Ma cél az új tulajdonságokkal rendelkező növények előállítása (pl. nitrogénkötő gabonafajta), mely veszélyekkel is járhat, ugyanis a genetikailag átalakított organizmusok ökológiai következményei még nem ismeretesek, veszélyeztetik a biodiverzitást, az egyedek természetes szelekcióját.

biotermék: biogazdálkodás során termelt vegyszermentes alapanyag.

biztosok: az → Európai Bizottság tagjai (franciául: commissaire, angolul: commissioner).

bolygóváros: a nagyvárost tehermentesítő település, amely a nagyváros vonzáskörzetében fekvő → alvóvárosoktól eltérően nem csupán lakóhelyül (alvóhelyül), hanem kommunális szolgáltatások, munkahelyek biztosításával viszonylag önálló települést alakítanak ki.

bővített újratermelés: a korábbinál nagyobb mennyiségű terméket előállító tevékenység.

Bretton Woods-i rendszer: (New Hampshire állam, AEÁ, 1944) ezen a konferencián szűnt meg a dollár aranyra történő átválthatósága, és ettől kezdve egy új nemzetközi monetáris rend, szabályozás lépett életbe (aranydeviza standard).

BRT: (bruttóregisztertonna) a kereskedelmi hajók teljes szállítási befogadóképességének űrmértékben kifejezett egysége (1 BRT=2,83 m³).

bruttó hazai termék: (GDP, Gross Domestic Product) ① egy bizonyos országban előállított összes javak és szolgáltatások értéke; ② egy ország jóléti fokának, gazdasági teljesítőképességének mértékegysége. Valamely ország egy adott időszak alatt megtermelt összes végtermékének és elvégzett szolgáltatásainak piaci árakon kiszámított összértéke a tőkejavak értékcsökkenésének levonása nélkül. A bruttó hazai össztermék (jele: GDP) a nemzetgazdaságok központi mutatója, amely megmutatja, hogy egy ország gazdaságában mekkora a létrehozott termékek és szolgáltatások értéke dollárban kifejezve.

bruttó nemzeti termék: (GNP – ejtsd: dzsienpí) bizonyos országban az egy év alatt létrehozott termékek, szolgáltatások és a külföldről átutalt tőkejövedelmek értékének összege, mérőszáma. Tartalmazza a külföldi gazdasági tevékenységekből származó jövedelmet is.

C

CEEC: Közép- és Kelet-Európai Országok (Central and Eastern European Countries). Ide tartozik Románia is.

CEFTA: →EFTA

centrum: jellemző az erőforrások halmozása, az információ és a pénzeszközök közelsége, döntéselőny, befolyásolási lehetőségek sokasága, politikai-társadalmi előny. A centrum saját érdekeinek megfelelően függő helyzetbe kényszeríti a perifériát (amely anyagellátó és egyben felvevő piac is).

city: a nagyvárosok belső területe, települési magja, üzleti negyede, belvárosa. Állandó lakóinak számát többszörösen meghaladja a nappal ott dolgozók aránya.

civilizáció: ① a társadalom anyagi és szellemi fejlettségi színvonala; ② antropomorfizált természet, azaz céltudatosan módosított natúra; bizonyos meghatározott társadalom egyfajta lenyomata (történelmi-társadalmi). Általában a társadalom anyagi kultúráját jelöli, de a tudomány, a társadalom szellemi kultúrájától sem szakadhat el. A civilizált emberi környezet területe növekszik, minősége állandóan változik. A civilizáció jelenti a jól szervezett, művelt társadalmat is. Szemben a kultúrával a civilizáció az életvilági jelleget testesíti meg; globális értékrendszerekből, világképekből áll, sajátos gazdasági és hatalmi formákkal átítatott életvilág mozzanatait foglalja magában.

civilizációs ártalmak: a civilizációval együtt járó és mind gyakoribbá váló betegségek gyűjtőneve.

CS

csatlakozási folyamat: az →EU tagországok szakértőinek delegálása, a szakmai szövetségek és tagországok nemzetközi kapcsolatainak bővítése, a munkáltatói nemzetközi szervezetekbe való bekapcsolódás.

csatlakozási tárgyalások: a →csatlakozási folyamat része, az →Európai Unióhoz csatlakozni kívánó ország kormánya szakértőinek és az EU illetékes munkacsoportjának egyeztető tárgyalásai, amelynek során azt vizsgálják, hogy az adott ország milyen mértékben felel meg a csatlakozás követelményeinek.

csápos városszerkezet: a város alaprajzának néhány főirányban kinyúló (kiépített) része.

csőd: valamely vállalat vagy vállalkozás üzleti tevékenységének a fizetéseképtelenség miatt bekövetkező beszüntetése, teljes összeomlása. Ellenük indul a csődeljárás, a végleges felszámolás.

csúcstechnológiai iparágak: a legkorszerűbb eszközöket alkalmazó iparágak összefoglaló elnevezése (elektronika, robottechnika, telematika, űrtechnika stb.). Lásd még: →high-tech.

D

„demográfiai robbanás”: a világ népességének a XX. század közepétől felgyorsult, számszerű növekedése (okai: a halálozások csökkenése, az átlagos élettartam és az élveszületések számának növekedése). Jelenleg nagy gondot okoz Kelet- és Dél-Ázsiában, Elő-India térségében. Főleg a fejlődő országok körében tapasztalható népesség nagyarányú és számszerű hirtelen növekedése (elsősorban a magas születési ráta határozza meg).

decentralizálás: ① az álláshelyek kitelepítése a központból, a túlnépesedett →magterületből; ② az ipari üzemek (és intézmények), a közigazgatás széttelapítása. A centralizálás (központosítás) ellentéte.

defláció: valamely nemzetgazdaság olyan állapota, amelynél a pénz iránti kereslet meghaladja a pénz kínálatát. Ez azt is jelenti, hogy a szándékolt beruházások elmaradnak a megtakarítások nagyságához viszonyítva.

dekrétum: (lat) határozat, végzés, rendelet.

Delors-terv: a gazdasági és pénzügyi unió (→EMU) létrehozásának háromlépcsős terve (1989). Az első szakasz, amely a tőkemozgást liberalizálta, és szorosabb koordinációt helyezett kilátásba e területen, 1990. július 1-jén indult. A második lépcső (1994. jan. 1–1999. jan. 1.) fő feladata az Európai Központi Bank létrehozása. A harmadik lépcső a tényleges gazdasági és pénzügyi unió kialakítása, melynek alapvető feltétele a tagországok valutaárfolyamainak végleges rögzítése.

demokrácia: (demosz: nép; krátosz: hatalom), néphatalom. A demokrácia fogalma alatt a démosz pártfogói értendő. Erkölcsi és politikai elvek gyűjtőneve. Kötelezően magában hordozza az előzetes önrendelkezést. A ~ a nép mindennapos önrendelkezése saját államán belül.

demokráciadeficit: (vagy „demokratikus deficit”) az →EU azon sajátossága, hogy az →Európai Parlament nem rendelkezik olyan széles körű jogosítványokkal a közös intézmények (a Tanács és a Bizottság) ellenőrzésére, mint a nemzeti parlamentek a saját kormányuk fölött.

démosz: (demosz: nép) a közrendű állampolgárok tömege, a közép-
rétegek neve Athénban. Ebből származik a demokrácia szavunk is.

depónia: ① a kitermelt meddő anyag tárolt tömege; ② az elhasznált hulladékok elhelyezése, lerakása.

derogáció: felmentés; valamely tagország átmenetileg vagy tartósan mentesül bizonyos olyan kötelezettség teljesítése alól, amelyben az →EU tagállamok megegyeznek.

deviza: minden fizetési eszköz, amely a nemzetközi elszámolásokban szerepel. A külkereskedelemben általában a dollárelszámolást alkalmazzák.

dezindusztrializáció: a hagyományos nehézipari vidékeken tapasztalható jelenség, melynek során a feldolgozóipar hanyatlik (az okok lehetnek: a fokozott gépesítés, az automatizáció, a versenyhelyzet, a nyersanyagkészletek kimerülése).

dezurbanizáció: a nagyvárosok népességének gyorsuló ütemű csökkenése, a lakosságnak a szuburbanizációs övezetben való megtelepülése. Tulajdonképpen: kiköltözés. A munkaerő egyre jobban távolodik a városok belső területeiről. Előnye a szabadabb, egészségesebb életmód.

diaszpóra: →szórvány; ① szétszórt település, szórványtelepülés (tanyasi település); ② szétszórtan élő népcsoport.

diktatúra: erőszakra támaszkodó, elnyomó, parancsuralmi rendszer.

dokk: a hajók rakodására, javítására, tisztítására szolgáló medence, a szükséges erőgépekkel együtt.

domínium: függőségben levő országrész, birtok, uradalom.

dotáció: az adott tevékenységhez nyújtott, általában állami támogatás, amely a tevékenység fenntartását és megőrzését szolgálja.

dömping: az áruknak (értékpapíroknak) tömeges, a kereslet-kínálati viszonyokat jelentősen befolyásoló mennyiségű piacra vitele, pl. amikor a nagy tömegben szállított exportterméket az előállítási költségnél alacsonyabb áron adják el. Cél: a piackiszorítás.

E

EBRD: (European Bank of Reconstruction and Development), Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank.

EC: European Community rövidítése = Európai Közösség(ek).

ECU: a →Közös Piac közös elszámolási pénzegysége azaz Európai Elszámolási Egység (European Currency Unit). Az Európai Monetáris Rendszer keretében 1979-ben létrehozott közös (ún. kosár-) valuta, amely egyre szélesebb körben pénzként működik. Az ECU-t az →euró váltotta fel.

EEA: (European Economic Area), Európai Gazdasági Térség.

EFTA: (European Free Trade Association) Európai Szabadkereskedelmi Társulás. 1960. január 4-én Stockholmban, az →EGK ellensúlyozására létrejött tőkés gazdasági társulás. Hét ország alkotja, központja Stockholmban van. A társulás célja a vámok és a kereskedelmi korlátozások csökkentése. Európai integrációs szervezet, amely az →Európai Unióval ellentétben csak az ipari termékek szabad forgalmát valósítja meg. 1960-ban hozták létre azzal a céllal, hogy vámuniót létesítsenek a Közös Piacon kívül rekedt európai kapitalista országokkal. Alapító tagjai: Ausztria, Dánia, Nagy-Britannia, Norvégia, Portugália, Svájc és Svédország. Finnország 1961-től társult tagja. Izland 1970-ben, Liechtenstein 1991-ben csatlakozott hozzá. 1996-ban négy tagállama maradt: Izland, Liechtenstein, Norvégia és Svájc. A többiek valamennyien csatlakoztak az →EU-hoz. Az EFTA a →CEFTA nevet vette fel (= Central European Free Trade Association, vagyis Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás).

EGK: (Közös Piac) Európai Gazdasági Közösség, 1995-től Európai Unió.

egyenemzeti állam: olyan állam, melynek területén egyetlen nemzet él. Pl. Portugália.

Egységes Európai Okmány: (Single European Act, Európai Egységes Egyezmény) az →Európai Közösség →alapszerződéseit nagymértékben továbbfejlesztő okmány, mely maga is az →EK egyik elsődleges jogforrása. 1986-ban írták alá, 1987. július 1-jén lépett hatályba. Az „egységes” jelző arra utal, hogy az EK és az 1969 óta folyó európai politikai együttműködés kereteit egyaránt szabályozza. Az egységes piac 1993-ig való kialakításának megkönnyítése érdekében bevezették a minősített többségű döntéshozatali rendszert. Megerősítették az együttműködést a környezetvédelmi kérdésekben, a szociálpolitikában és a külpolitikában. Az egyezmény az integráció meggyorsítását és az egységes európai piac, a gazdasági és a valutaunió 1992-ig történő kialakítását határozta el.

EIB: (European Investment Bank) Európai Beruházási Bank.

elmaradott terület, térség: az átlagostól elmaradott terület, ahol az ott folyó tevékenységet a helyi társadalom alacsonynak értékeli. Olyan térség, ahol a gazdaság értéktermelő képessége, infrastrukturális fejlettsége és társadalmi mutatói jelentősen kedvezőtlenebbek az országos átlagnál. Viszonylagosságát nem vitatják.

elsődleges jog: a közösségek alapító szerződesei, alapszerződések, azok módosításai, valamint a rájuk épülő szerződések. Ezek együtt képezik az →EU „alapokmányát”.

EMU: (Economic and Monetary Union, Európai Monetáris Unió) az EU-tagállamok pénzügyi (elsősorban valutáris) együttműködésének

rendszere. 1979-ben alapították. A gazdasági integráció harmadik s egyben legmagasabb fokozata (megszűnnek a nemzeti pénznemek, és a tagországok közös valutát használnak).

emmisszió: a környezeti ártalmak forrásaiból eredő szilárd, gőzne-mű, folyékony vagy sugárzás formájában a környezetbe jutó kibocsátások összefoglaló megnevezése.

energiaforrás: olyan természeti anyag, amelynek segítségével gépet működtetünk (gőzgépet). Ide tartozik a szén, a kőolaj, a földgáz, a mozgó víz (pl. vízesés).

etnikai kisebbség: egy ország területén a többségi nemzet mellett élő kisebbség.

etnikai térszerkezet: olyan területi bemutatás, ahol kimutatható az egyes etnikumok területi elhelyezkedése, egymáshoz való viszonya.

etnikai tömb: egy etnikumnak tömbben való elhelyezkedése a több-ségi állam (nemzet) keretein belül.

etnikai: néprajzi, népet jellemző; etnikai jegyek.

etnikum: (gör.) ① térben és időben átfogóbb fogalom a nemzetenél és nemzetiségnél, amelyet a történészek és néprajzosok az etnikum egy fejlődési, stadiális változatának tekintenek; ② az ~ egy sajátos kulturális együttes, amelynek történelmi méretekben tartós értékei és normái – azonos-sága – megerősítését belső interakciós és kommunikációs rendszer biztosítja; ③ valamely nép jellegzetes sajátosságainak összessége, valamely néphez való tartozás sajátosságai, jegyei. Manapság jelentéstartal-ma nehezen fogalmazható meg. Jelentése sem volt egységes: nincs pon-tos meghatározása (erősen széttartó implikációi vannak, sok fontos problémát háttérbe szorít, domináns lehet pl. az érzelem, az életminőség, a hagyományok); ④ olyan egyedi sajátosságokkal rendelkező népcsoport, amely kultúrája alapján elkülöníthető a többi népcsoporttól; ⑤ más nép területén élő, az összetartozás tudatával rendelkező népcsoport.

etno-: (gör.) szóösszetételben: népi, nép-, néppel való kapcsolatot jelez.

etnogenézis: (gör.) valamely nép és nyelv kialakulási folyamata.

etnogeográfia: etnikumok földrajza.

etnográfia: néprajz.

etnológia: egyetemes összehasonlító néprajz, népek, nemzetiségek szociális, kulturális sajátosságait, viszonyait vizsgáló tudomány.

EU: az → Európai Unió rövidítése (European Union = Európai Unió).

euró: Az → Európai Unió új, egységes fizetőegysége. A közös valuta bevezetéséről szóló döntést az Európai Unió tagországainak képviselői 1992 februárjában írták alá a hollandiai Maastrichtban. 1995. decembe-

rében az → Európai Tanács madridi ülésén született döntés arról, hogy a közös pénz neve euró lesz. Az eurót 2000. január 1-től vezették be a legtöbb európai országban. A közös valuta előnyei a külkereskedelmi tevékenységgel foglalkozó vállalatok mellett érezhetőek lesznek azok számára is, akik az Unió területén belül utazni szeretnének, hiszen az egyik országból a másikba átutazva nem kell pénzváltással foglalkozniuk. Az euró felváltotta a megszűnt →ECU-t.

„Európa atyja”: Jean Monnet (1888–1979) meghirdeti az egyesített Európa eszméjét a béke és a demokrácia megőrzése érdekében.

Európa Nap: (Európa Napja) minden évben május 9-én ünneplik Európa Napját, a →Schumann-tervre emlékezve. Május 9 ugyanakkor a II. világháború európai befejezésének napja.

Európa Tanács: 1949-ben alakult, főként Európa politikai, emberjogi kérdésekkel foglalkozó kormányzati szervezete. Székhelye Strasbourg. Az ~ az uniós intézményrendszeren kívül eső, 36 országot tömörítő, regionális, kormányzati, integrációs szervezet. Célja az európai egység előmozdítása, politikai és szellemi örökségünk védelme, a gazdasági és társadalmi fejlődés elősegítése. Románia 1990-től társult tagja. Nem téveszthető össze az →Európai Tanáccsal, amely az →Európai Közösség, EU egyik testülete.

Európai Atomenergia Közösség: EURATOM, 1957-ben jött létre hat nyugat-európai ország között, amely az atomenergia békés felhasználásának módozatait szabályozza.

Európai Beruházási Alap: az Európai Beruházási Bank forrásaiból 1992-ben létrehozott alap feladata a tagállamok gazdasági növekedésének és munkahelyteremtésének támogatása. A 2 Mrd ECU-s alapnak összesen kb. 10 Mrd ECU-nyi beruházáshoz kell hozzájárulnia.

Európai Bíróság: Az →EU tagállamainak luxembourgi székhellyel működő szerve. Feladata egyrészt konkrét ügyekben való állásfoglalás, másrészt az →alapszerződések és az Európai Közösség-jog értelmezése. A Bíróságot 13 bíró és hat főügyész alkotja.

Európai Bizottság: (Bizottság) az →EU egyik legfontosabb, a tényleges „végrehajtó hatalmat” gyakorló fő szerve. A tagállamok kormányai nevezik ki az →Európai Parlament jóváhagyása után. Az elnök és a 19 biztos előkészíti, majd előterjeszti a közösségi törvényjavaslatokat és azok jóváhagyása után gondoskodik a végrehajtásról. A Bizottság kifejezéssel egyaránt jelölik a ma 20 tagú irányító testületet, valamint annak hatalmas apparátusát. Valamennyi tagállam →biztossal rendelkezik (Franciaország,

Nagy-Britannia, Olaszország, Spanyolország, Németország két-két fővel, míg a kisebb országok egy-egy fővel). Központja Brüsszel.

Európai Fejlesztési Alap: az 1957-ben létrehozott alaptól támogatja az →EU a társult fejlődő országokat (Loméi Konvenciók). A támogatott célok: termelő és szociális beruházás, műszaki együttműködés, a fejlődő országok külföldi értékesítésének elősegítése, szükség esetén segélyezés. Az alapot évente töltik fel. A 7. Alap (1990–1995) 10,7 Mrd ECU volt).

Európai Gazdasági Közösség: (EGK, ang.: EEC) „Közös Piac”, Európai Közösségek (European Communities, EC, ejtsd: i-szi) a nyugat-európai integráció intézménye, 1957. március 25-én Rómában alakult meg hat állam részvételével: Németország, Olaszország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, mint nemzetközi gazdasági integrációs szervezet. Később csatlakozott Nagy-Britannia, Dánia, Írország (1973), Görögország (1981), Portugália és Spanyolország (1986). Öt új német tartomány (1990), Ausztria, Finnország, Svédország (1995). A Közösség célja az áruk, a tőke, a munkaerő szabadabb áramlása, a vámunió és a közös pénzügyi politika megteremtése. Később a közösséghez több fejlett európai ország csatlakozott. Jelenleg →Európai Unió néven 15 tagja van.

európai jelképek: a nemzetállamokhoz hasonló módon az →EU is használ hivatalos jelképeket, szimbólumokat, hogy erősítse az állampolgárok EU-i és európai azonosulását. 1986 óta használja az EK kék zászlaját, benne körben elhelyezkedő, 12 ötágú arany csillag (ezek száma csak véletlenül egyezett a tagországok akkori számával). Az Európai Közösség himnusza Ludwig van Beethoven IX. szimfóniájának *Örömdája*. Az Európai Mozgalom saját jelképe a fehér zászló, benne a zöld E betű. További szimbólumok az évente átadott Európa-díjak, a belső határokon található Európa-címerek (a nemzetállamok címerei helyett), az európai útlevel és a május 9-i Európa-nap.

Európai Közösség: →Európai Közösségek.

Európai Közösségek: (EC), az →Európai Szén- és Acélközösségből (ECSC), az EURATOM-ból és az →Európai Gazdasági Közösségből alakult 1993-ban. Ezt követte a mai →Európai Unió elnevezés (EU), ahol nincs versenykorlátozás, nincs vám.

Európai Megállapodások: a kelet-közép-európai országokkal megkötött társulási megállapodások; sajátosságuk, hogy a hagyományos társulási szerződésektől eltérően célként tartalmazzák a társulási viszonyt létesítő országok későbbi csatlakozását. Az iparcikkek forgalmát fékező különféle akadályok lebontását 10 éves időtartamra irányozzák elő (ezt később lerövidítették). Az aszimmetria az jelenti, hogy az EU előbb bont-

ja le a kelet-közép-európai export útjában álló akadályokat, amit az utóbbiak csak később viszonzoznak. Az ~ a következő országokkal kötöttek: Cseh-Szlovákia, Lengyelország, Magyarország (1991), Bulgária és Románia (1993), Észtország, Lettország, Litvánia, Szlovénia (1995).

Európai Monetáris Rendszer: Az →EU-tagállamok pénzügyi (elsősorban valutáris) együttműködésének rendszere (European Monetary Systems – EMS). 1979-ben alapították. Fő célja a valutaárfolyamok ingadozásának szűk keretek között tartása. Lényeges elemei a közös valuta (az →ECU), az árfolyamrendszer, valamint az annak működését támogató pénzalapok.

Európai Monetáris Unió: (European Monetary Union, EMU) → az Európai Monetáris Rendszer továbbfejlesztett változata, tulajdonképpen a gazdasági és pénzügyi uniót jelöli (a szakirodalom még használja a Economic and Monetary Union kifejezést is, azaz gazdasági és pénzügyi unióként oldják föl. A Maastrichti Szerződésben ez utóbbi értelmezés szerepel).

Európai Parlament: Az →EU tagországainak képviselőiből álló, inkább csak törvényhozásszerű, semmint tényleges parlament. Jogköre fokozatosan bővül. Képviselőit 1979 óta közvetlenül választják a tagállamok polgárai, minden ötödik évben. A 626 képviselő megvizsgálja a törvényjavaslatokat, jóváhagyja a közös költségvetést, ezen felül bizonyos kérdésekben az →Európai Tanáccsal együttesen dönt és ellenőrző funkciókat lát el. A megvizsgált javaslatokat →a Miniszterek Tanácsa elé továbbítja. Plenáris üléseinek székhelye Strasbourg. A titkárság Luxembourgban van. Fő feladata az EU költségvetésének elfogadása, központi szerveinek ellenőrzése.

Európai Számvevőszék: Az →EU ötödik ún. fő szerve, amely az EU szerveinek, elsősorban az →Európai Bizottságnak a gazdálkodását ellenőrzi. Székhelye Luxembourg.

Európai Szén- és Acélközösség: (ECSC, Montánunió, ESZAK) 1951. április 18-án, a Párizsi Szerződés értelmében alakult hat tagországgal (Belgium, Németország, Franciaország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia). 1952-ben lép életbe. Első elnöke Jean Monnet volt. Aláírják az atomenergia békés fejlesztésének (felhasználásának) programját, az EURATOM-ot.

Európai Szociális Kárta: az →Európai Tanács jogintézménye, melynek 40 ország a tagja. Célja: összefoglalni a különböző országokban alkalmazott munkaügyi, munkajogi szabályokat. Foglalkozik a munkahelyi biztonsággal, a munkahigiénéval is.

Európai Tanács: az →EU legfontosabb jogszabályalkotó és irányító szerve. Az EU tagországok kormányfőinek évente kétszer-háromszor üléselő testülete (Franciaországot az államfő képviseli, s részt vesz munkájában a Bizottság elnöke és egyik tagja, valamint meghívottként az

→Európai Parlament elnöke). Az ~ nem rendelkezik formális jogosítványokkal, az integráció legfontosabb stratégiai kérdéseit mégis ez a testület dönti el. A Tanács üléseit a →Miniszterek Tanácsának soros elnökségét éppen betöltő ország állam- vagy kormányfő elnökletével vagy Brüsszelben tartják. A külügyminiszterek tanácsát Általános Ügyek Tanácsának is nevezik.

Európai Unió: (EU, European Union) Az európai integráció új szervezeti kerete, amely három „pilléren” nyugszik: (1) az →Európai Közösség, (2) a közös kül- és biztonságpolitika, valamint a (3) bel- és igazságügyi együttműködés. Európa 15 tagállamát öleli fel. 1958: Belgium, Németország, Franciaország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia; 1973: Dánia, Írország, Nagy-Britannia; 1981: Görögország; 1986: Spanyolország, Portugália; 1990: öt új német tartomány (a korábbi NDK), 1995: Ausztria, Finnország, Svédország). Az ~ még nem jogi személy, ezért az →Európai Közösség elnevezés használata is elfogadott.

Európai zászló: az →Európa Tanács 1986-ban fogadta el a kék alapon körben elhelyezkedő, 12 ötagú arany csillaggal (ezek száma csak véletlenül egyezett a tagországok akkori számával).

expanzió: terjeszkedés

extenzív: külterjes

extenzív gazdaságfejlesztés: az intenzív gazdaságfejlesztés ellenpárja, miszerint a termelés a termelési tényezők (munkaerő, termelőeszköz) mennyiségi növelése révén fejlesztik, miközben a felhasznált erőforrások kihasználási foka nem javul, esetleg romlik. A gyakorlatba az új munkahelyek létesítésével járó fejlesztés értendő (extenzív = terjeszkedő, kifelé terjedő, külterjes).

É

érdekszféra: azonos gazdasági, politikai, katonai és társadalmi érdekek érvényesítése egy adott területen.

értékpapír: vagyonjogot, követelést igazoló okirat. Legismertebb fajtái a csekk, a kötvény, részvény, váltó, az állami adóslevelek (pl. kincstárjegy). Szervezett adásvételük a tőzsdén történik.

értéktőzsde: olyan pénzintézet, amely az →értékpapírok szervezett cseréjét biztosítja

F

FAO: (Food and Agricultural Organisation of the United Nations) az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete. Központja Róma. Célja: megszabadítani a világot az éhezéstől és segíteni a világgazdaság fejlődését (főleg az élelmiszertermelést).

farm: ① gépesített, piacra termelő mezőgazdasági üzem. ② jól felszerelt, gépesített mezőgazdasági üzemtípus.

fehér könyv: az angol törvény-előkészítési gyakorlatból átvett sajátos fogalom („műfaj”) valamely nagy horderejű kérdés tervezett kezelési módjáról készült átfogó összeállítás, amely iránymutatóul szolgál a későbbi jogszabályalkotás számára.

fejlesztési régió: egy vagy több megyére (a fővárosra) vagy azok meghatározott területére kiterjedő, társadalmi, gazdasági vagy környezeti szempontból együtt kezelendő területi egység.

fejlődésszakadék: a világnépesség közel 80%-a a gazdaságilag kevésbé fejlett országokban él és a világ összjövedelmének csak kevesebb mint 20%-át kapja. Ma a Földön egy milliárd ember (a népesség 35%-a) írástudatlan.

fenntartás: valaminek jó állapotban vagy egészségben történő megtartása (pl. az egészség, az erdő állapota stb.).

fenntarthatóság: egy folyamat vagy állapot jellemzője, amely a végtelenségig fenntartható (azaz fennmaradhat). Így a fenntartható fejlődés az emberi élet minőségének javítását célozza (a fenntartható ökoszisztémák teherbíró képességén belül élve).

fenntarthatósági stratégia: mindazon igyekezetek összessége (kommunikáció, konszenzuseresés, elemzés, intézkedések, végrehajtások együttese) arra, hogy képessé tegye a társadalmat a →fenntarthatóság elérésére a gazdasági fejlődés és természeti javak védelmének biztosításával.

fizetési mérleg: egy ország valutában és devizában teljesített valamenyi nemzetközi fizetéseinek és igénybe vett bevételeinek az összesítése.

flotálás: dúsító eljárás; szén vagy érc porának elválasztása a meddő-től, a nedvesedés különbözősége alapján.

foglalkozási szerkezet: egy ország munkaerőkészletének szektorok (tevékenységi területek) közötti megoszlása.

„forró banán”: a EU politikusai által megrajzolt, banán formára emlékeztető, félkör alakú, nyugat-európai gazdasági magterület, amely Anglia délkeleti részétől kiindulva, érinti Franciaország északi részét, a Benelux-államokat, a Ruhr-vidéket, a Rajna vonalát és Milánó–Torino

térségében félkörívben végződik. Főleg ipari és fejlesztési magterület, erős telepítő tényezőkkel (a piac közelsége, → tudományos parkok, sűrű közlekedési hálózat, kiépült telematikai rendszerek). Újabban egy déli folyosó van kialakulóban Genova–Marseille és Barcelona vonalán.

föderáció: szövetség, államszövetség esetén közös központi szervek intézik az állam legfőbb ügyeit. A hozott törvények a tagállamok területén kötelező érvényűek.

Föld Napja (Earth Day): az Egyesült Államokban első alkalommal 1970. április 22-én szervezték meg a környezet romlása elleni tiltakozásokat (tüntetések, előadások). Ez indította el a modern környezetvédő mozgalmakat az AEÁ-ban.

földrajzi munkamegosztás: az eltérő természeti, éghajlati és egyéb adottságok miatt a termelőtevékenységben megnyilvánuló különbség.

G

G7: a hét legfejlettebb ipari ország (G7) 1995 februári csúcsértekezletének fontosabb határozatai: meghatározták az információs társadalom fejlesztésében való együttműködés nyolc alapelvét: a tisztességes verseny ösztönzése; a magán szektor befektetéseinek bátorítása; közösen elfogadható szabályozási keret kialakítása; szabad hozzáférés biztosítása a hálózatokhoz; biztosítani az egységes szabályozást és hozzáférést a szolgáltatásokhoz; elősegíteni az állampolgárok esélyegyenlőségét; elősegíteni az adattartalom sokféleségét, beleértve a kulturális és nyelvi különbözőségeket, valamint elismerni a világméretű együttműködés szükségességét, különös tekintettel a kevésbé fejlett országokra. Ezek alkalmazásával egy olyan Globális Informatikai Infrastruktúra létrehozására törekszenek, melynek fő jellemzői: az összekapcsolhatóság (connectivity) és együttműködés ösztönzése; a hálózati szolgáltatások és alkalmazások világméretű piacának fejlesztése; a személyhez fűződő jogok, az adatbiztonság és a szellemi tulajdon jogvédelmének biztosítása; együttműködés a K+F-ben és az új alkalmazások fejlesztésében, valamint az információs társadalom szociális és közösségi hatásainak nyomon követése. A G7 is elhatározta kísérleti projektek elindítását az információs társadalom elemeinek kialakítására. Ezek célja támogatni a közös elveken létrejött nemzetközi konszenzus célkitűzéseit; megteremteni a terepet a hatékony együttműködésre; lehetőséget teremteni az információcserére; bemutatni a közvéleménynek az információs társadalomban rejlő lehetőségeket; azonosítani a gyakorlati megvalósítás útjában álló akadályokat; továbbá segíteni megte-

remteni az új termékek és szolgáltatások piacát. A G7 kísérleti projektjei a következők: globális leltár (nemzeti és nemzetközi IT projektek és tanulmányok multimédia katalógusa); széles sávú hálózatok globális működtetése; interkulturális oktatás és képzés (pl. új nyelvtanulási módszerek); elektronikus könyvtárak; elektronikus múzeumok és képtárak; környezetvédelem és természeti erőforrások adatbázisai; globális katasztrófa-elhárítás, globális egészségügyi alkalmazások; kormányzati informatikai rendszerek; globális piac, kis- és közepes vállalkozások információ-ellátása; a tengeri hajózás információs rendszerei. Az egyes projektek kidolgozását egy-egy ország (vagy az EU) irányítja, a részvétel bárki (tehát nemcsak a G7 országok) számára nyitva áll.

G8: a hét legfejlettebb ipari ország és Oroszország vezetőinek időnkénti összejövelete (summit).

GATT: (General Agreement of Tariffs and Trade) Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény. A nemzetközi kereskedelempolitika fóruma, amely a világkereskedelem több mint 90%-át szabályozza. Az egyezményt eredetileg 23 ország hozta létre 1947 októberében az Egyesült Államok kezdeményezésére. Az ENSZ égisze alatt működik. Románia is csatlakozott az egyezményhez. A legnagyobb kedvezmény klasszikus elvét általános rendezőelvként fogadták el kereskedelempolitikai alapelvként. Ez azt jelenti, hogy a résztvevő országok vállalják, hogy a vámkedvezményt és más kereskedelempolitikai kedvezményt megadják egymásnak, amelyet bármely más, harmadik országnak megadnak. A Marrakeshi Egyezmény után a GATT helyébe jogfolytonosan a →WTO (Világkereskedelmi Szervezet) lépett.

Gazdasági Együttműködési és Fejlesztés Szervezet: (OECD, Organisation for Economic Cooperation and Development) 1961-től 26 ország részvételével nemzetközi szervezet, az 1948-ban megalapított OEEC (Organisation for European Economic Cooperation – Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete) utódja. A fejlett országok gazdaságpolitikai fóruma. Később még 6 ország csatlakozott. Fő célkitűzései: a tagországokban gyors legyen a gazdasági növekedés és magas szintű a foglalkoztatottság, emelkedjék az életszínvonal, valósuljon meg a pénzügyi stabilitás és a szervezet járuljon hozzá a világ gazdaság fejlődéséhez. A tagországokban kialakított elemzések segítik a nemzeti gazdaságpolitikák harmonizálását. 1990-ben létrehozták az Európai Átmeneti Gazdaságokkal Foglalkozó Együttműködési Központot.

gazdasági hálózat: pl. McDonald's, Burger King, Pizza Hut (gyorséttermi hálózat). Nagyvonalú terek, tisztaság, együgyű ételek, mosoly, mindez a legforgalmasabb helyeken.

gazdasági és pénzügyi (monetáris) unió: a gazdasági integráció legmagasabb fokozata. Azt a szintet jelöli, amelyen nemcsak az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke piacain nincsenek korlátozások, hanem az érintett országokban azonos gazdaság- és pénzügypolitika is érvényesül. Feltételezik, hogy a gazdasági és pénzügyi (monetáris) unió legmagasabb szintjén előreláthatólag megszűnnek a nemzeti pénznemek, és a tagországok a közös valutát, az → eurót használják.

gazdasági struktúra: egy ország különböző gazdasági tevékenységeinek aránya a gazdaság egészében.

gazdasági tér: a termelési tevékenység területi elhelyezkedése és térkapcsolatainak kiterjedése.

GDP: Gross Domestic Product → bruttó hazai termék

GNP: Gross National Product → bruttó nemzeti termék

geopolitika: elnevezése a svéd Rudolf Kjelléntől származik – a földrajznak a politikára gyakorolt hatásával foglalkozik. A → politikai földrajzból nőtt ki, az államelméletet boncolja, amelyet földrajzi viszonyok befolyásolnak. Számos geopolitikai iskola kontinentális és tengeri szemléletű elvet hirdetett meg. Ideológiai töltete is lehet pl. a német élettérelmélet. Német geopolitikusok: Friedrich Ratzel földrajztudós, az antropológia megalapítója, R. Kjellén az állam életének térbeli szemléletét emelte ki, az élettér fogalmát továbbfejlesztette Karl Haushofer. Azóta még számos geopolitikai irányzat látott napvilágot Amerikában is (neogeopolitika).

geoökológia: a földrajz (geográfia) és a környezettan (ökológia) határán kialakult tudományág, interdiszciplína. Más néven a környezet földrajza. A földrajzi burkok és környezetük viszonyának és azok kölcsönhatásának kutatásával foglalkozó tudományág, amely rendszerelméleti alapon végzi elemző tevékenységét. A környezeti tényezők elterjedésével, okozat összefüggéseivel foglalkozó tudományág.

geostratégia: rokon fogalom a → geopolitikával, annak ikerpárja. Főleg a politikának a hadászatra gyakorolt hatását vizsgálja. Valamely ország földrajzi fekvése által befolyásolt hadászati helyzete és adottsága igen jelentős tényező. Napjainkra a nemzeti érdekek kerültek előtérbe a katonapolitikai megítélésekben.

globális: ① egészben tekintett, a Föld egészére értett, tágabb értelemben az Univerzumra vonatkozó; ② a világtársadalom létérdekét jelentő.

globalizáció: ① alapvető gazdasági funkciók nemzetközi bővülése és integrációja (kutatás-fejlesztés azaz →R&D, termelés, értékesítés, cégekkel való együttműködés és hálózatkiépítés); ② a globalizáció során az ipari tevékenység fokozatosan egyesül és integrálódik, nem ismerve országhatárokat. Földrajzilag lényeges tehát a széttagoltság, szétszórtság, „kiterjeszkedés”, a világpiacra történő termelés.

glokalizáció: főleg a japánok szorgalmazta globális lokalizációs stratégia, amely teljességében az integrált termelést célozza, ahol a beszállító és a kutatórészlegek teljesen elkülönülten tevékenykednek. Lényeges hogy földrajzilag koncentrált, a helyi vagy regionális piacra termelnek. A nagy gazdasági tömbök hanyatló régióit célozzák meg. A japán autógyárak, különösen a Nissan sunderlandi gyártelepre érkező alkatrészek 83%-a Európából származik, Japánból csak a sebességváltókat hozzák be. Az európaiak ezért kérik a japánok távozását az európai autóiparból.

H

habitat: lokális környezet; egy faj populációt alkotó egyedeinek a biotópban elfoglalt helye. Habitat néven említik az ENSZ Emberi Települések Központját.

halmozottan hátrányos térség: többszörösen hátrányos térség.

hardware: „kemény áru” – az adatfeldolgozó és számítógéprendszerek működéséhez szükséges műszaki eszközök, berendezések (főleg személyi számítógépek).

határ: történelmileg-politikailag meghatározott kategória, a regionális identitás nélkülözhetetlen eszköze. A térbeli szerveződés folyamatában alakul ki és hol elválaszt, hol összeköt földrajzi térségeket, régiókat. Olyan vonal vagy sáv, amely védi a határon belüliek integritását, másrészt megakadályozza a határon kívüliekkel történő kicserélődést. Ebben az értelemben elhatárolást feltételez. Újabb kifejezések is születtek: a →„határok átjárhatósága”, →„légiesítése”, „határon innen és túl”, „határok nélkül” stb. A napjainkban zajló folyamatok azonban inkább a határok átjárhatóságát erősítik meg.

határ menti térség, vidék: olyan határsáv, amely két ország határán húzódik. Ennek kutatása aktuális gazdaságföldrajzi feladat. A határmentiség sajátos fogalom: a centrumhoz viszonyítva periféria. Más értelemben az elmaradottság oka lehet éppen a periféria helyzet.

határmentiség: olyan térséget jelöl, amely egy ország határai mentén fekszik, tehát a szomszédos ország közvetlen közelében. E területek la-

kossága rendszerint vegyes nemzetiségű. A két térséget az államhatár választja el.

határ menti kisebbség: a határ mindkét oldalán lévő, egykor az anyaországhoz tartozó kisebbség.

határok légiesítése, átjárhatósága: a határok átjárhatóvá tétele, határátkelési feltételek javítása.

határozat: az →EU egyik kötelező erejű jogszabályfajtája, amelyet akkor alkalmaznak, amikor az előírás nem valamely, hanem csak néhány tagállamra vonatkozik.

hátrányos helyzetű térség, terület: azok a területek, ahol a lakosság az átlagos körülményekhez képest lényegesen rosszabb, hátrányosabb viszonyok között él; vagy egy bizonyos fajta településtípus közállapotának, életesélyeinek csökkentett volta (a hanyatlás jelei erőteljesebben jelentkeznek). Lényeges, hogy milyen viszonyítási alapot veszünk figyelembe: országos, megyei, regionális alapot, továbbá milyen kritériumrendszer szerint végezzük a hátrányos helyzet besorolását, pl. a kedvezőtlenebb földrajzi adottságok, a talaj termékenysége, az iparosodás alacsony volta, egyoldalú iparszerkezet, gyenge jövedelemtermelő-képesség, nem megoldott helybeli foglalkoztatás kérdése, gyenge termelési térkapcsolat, területileg aránytalanul elhelyezett iparszerkezet stb.

háttérszennyeződés: a szennyező források közvetlen hatásától nem érintett területek levegőjének szennyezettsége.

hegemónia: vezető szerep

Hetek csoportja: (Group of seven, G7) Az „ötök” (AEÁ, Japán, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország), valamint Olaszország és Kanada pénzügyminisztereiből álló testület (1986-tól).

Hetvenhetek csoportja: (G77, Group of 77) Az ENSZ tagállamaivá vált fejlődő országok (1963-ban számuk csak 77 volt), amelyek az ENSZ 18. ülészakán közösen léptek fel közös állásponttal.

hiánygazdaság: a nemzetgazdaság olyan állapota, amikor valamilyen ok miatt a kereslet-kínálat szerkezete nem felel meg egymásnak, a gazdaság egyensúlyi zavarai jelentősek és tartósak. A tervgazdaságokra volt jellemző, ahol a kereslet korlátozott, a termelés és ellátás elégtelen volt és a hiányok állandóan újraképződtek. Ezekben az országokban a „puha költségvetések”-et fogadták el.

hierarchia: rangsor, egymás fölé illetve alá rendelt sor, rendfokozat.

high-tech iparok: ① azaz tudáson alapuló ipar, gazdasági ág; ② magasan fejlett technológiai iparág, csúcstechnológia; ③ többen csak mikroelektronikát értenek alatta; ④ a ~ sorrendben: az elektromos berendezé-

sek, elektronika, légi eszközök és gyógyszerek gyártása. A ~ jellemzői: a tudományos-műszaki fejlesztés teljesítményeit alkalmazzák (→R&D). A high-tech cégek területei: pl. Francia Riviéra, Grenoble környéke, Toulouse, Bajorország, Kelet-Anglia. Az IBM Skóciában jelentős high-tech beruházásokat eszközölt (skóciai szilikonvölgy).

hivatalos nyelvek: az →EU hivatalos nyelvei: angol, dán, finn, francia, görög, holland, német, olasz, portugál, spanyol, svéd. Az EU minden jogszabályát valamennyi hivatalos nyelvre lefordítják. Az EU alkalmazottjainak ezért több mint ötöde tolmács vagy fordító. Az alacsonyabb szintű tanácskozásokon azonban gyakran az angol és a francia a munkanyelv. Az →Európai Bíróság bírái viszont kizárólag franciául tanácskoznak.

holding: holdingtársaság, olyan tőkés részesedési részvénytársaság, amelynek fő funkciója elsősorban nem a tőkebefektetés, hanem a pénzügyi ellenőrzés megszerzése más vállalatokban.

holisztikus, holisztika: ① a társadalmi jelenséget mint az egész és részei közötti kapcsolatokat, ezeket kölcsönös összefüggéseiben vizsgáló elmélet, szemlélet (és szociológiai elmélet); ② a világot egyetlen összefüggő egésznek tekinti, amely nem érthető meg pusztán a részek vizsgálata révén.

homogenizálás: sajátos államvezetési elv érvényesítése, melynek során a nemzeti kisebbségek beolvasztására kerül sor. Eszközei a városiasodás, extenzív iparosítás, tömbházépítés, nagyváros-építés, falurombolás, erőszakos áttelepítés, a lakossági autonómia felszámolása, a kulturális örökség elhanyagolása stb.

humanizált környezet: az ember átalakította környezet; az ember kulturális környezete.

humán ökológia: az ember és környezete kölcsönös egymásra hatásával foglalkozó tudomány. Lényeges az ember jó közérzetének és egészségének fenntartása.

húzóágazat: ① az ipari, illetve mezőgazdasági termelésnek olyan ágazata, amely befolyásolhatja a hozzá kapcsolódó termelési ágat, esetleg az egész gazdasági élet fejlődését; ② szolgáltató szférából is lehet, pl. turizmus, idegenforgalom.

I

identitás: (lat. idem: azonosság, identikus: azonos) kulcsfogalom, sok politikai, néprajzi, művelődési vetülete van; ① két nép és két ország között élő embernek személyi azonossága után érdeklődünk (filológiaiilag); ② az etnikai identitás egy bizonyos tér- és időbeli identitás, ezen belül le-

játszódo történelmi, nyelvi és kulturális azonosságot jelent; ③ olyan önazonosság, érzés, amely egyaránt magában foglal személyes és közösségi vonásokat (az identifikáció, identifikálás: azonosítás).

identitásformák: érett identitástípus (megtartja minden áron identitástudatát), átvett identitástudat (a családi házból átvett, nem krízismentes), moratórium típus (az identitászavarok láttára ambivalens marad, pl. kétnyelvűség), diffúz identitástudat (távol a hazától nincsenek identitásproblémái).

identitástudat: önazonosság (pl. ki a magyar? ki a román?) Az ~ lehet nemzeti és kulturális.

idénymunka: idénymunkások által végzett munka (pl. mezőgazdasági munkák, termény-betakarítás, kaszálás).

IMF: International Monetary Fund → Nemzetközi Valuta Alap.

infláció: ① Az átlagos árszínvonal tartós növekedése. Jelentése ketős, egyrészt jelenti a pénz elértéktelenedési, felhígulási folyamatát (pénzromlás), másrészt az árak tartós emelkedését; ② a nemzetgazdaságnak az az állapota, amelyben a pénz kínálata, illetve a forgalomban lévő pénzmennyiség meghaladja a pénz iránti keresletet. Ez az árak emelkedését váltja ki pl. az energiaköltségek emelkedése, költségnyomás emelte infláció, költségvetési hiány pótló pénzkibocsátás (az infláció gyakran az „inflációs spirál” kialakulásához vezet); ③ a pénzinfláció kizárólag a pénzoldalról beinduló tartós árszínvonal-növekedés, amely akkor következik be, ha a bankrendszer növeli a pénz mennyiségét a forgalomban és a pótlólagos pénzkibocsátást nem követi árutermelés. A hiperinfláció 100%-ot meghaladó infláció.

információ áramoltatása: az →EU integrációról szóló információk közvetítése a szakszövetségek számára, továbbá tapasztalatok, vélemények továbbítása a kormányzat felé, a munkaadói érdekek artikulációja.

infrastruktúra: a gazdaság működéséhez szükséges tárgyi előfeltételek (közlekedés, közművek, hírközlés stb.) és szolgáltatások (művelődés, oktatás, egészségügy) összessége. Lehet vonalas és hálózati ~. Az ~: (lat infra = alatt, aluli). ① A gazdaságban: a működés előfeltételeit biztosító létesítmények összessége (álló- és fogyóeszközök, szolgáltatások rendszere, pl. közlekedés, közműellátottság, kommunális szolgáltatás (villany, víz, gáz, csatorna, telefon, telex, video), kereskedelmi ellátás, lakás, egészségügyi, oktatási és kulturális ellátás és hálózat; ② más: az anyagi javak termelése és a lakosság ellátottságát biztosító létesítmények és szolgáltatások komplex rendszere; ③ háttérágazat (azoknak a háttérfeltételeknek, valamint ezek által nyújtott szolgáltatásoknak az összessége, ame-

lyek nélkülözhetetlenek a korszerű termelés bővítéséhez és a kulturált életvitel kialakításához.

infrastrukturális ellátottság: infrastruktúrával való ellátottság.

innováció: megújulási készség, olyan fejlesztői, újítási tevékenység, amely átalakítja a korábbi technológiai, gyártási, szervezési, irányítási és piaci kapcsolatok rendszerét.

innovációs szigetek: olyan területek, ahol a kutató laboratóriumok sűrű hálózata alakult ki. Ezek magterületi elhelyezkedése nyilvánvaló: Nagy-London, Rotterdam, Amsterdam, Ile de France, Ruhr-vidék, Frankfurt, Stuttgart, München, Lyon, Grenoble, Torino, Milánó.

input-output elemzés: olyan ráfordítás-kibocsátás rendszerű mérleg, amely alkalmazható egy vállalat gazdálkodásának elemzésére, tervszerű fejlesztésére.

integráció: (lat.) jelentése egyesülés, egyesítés, beilleszkedés, összegeződés, hozzácsatolás, egységesülés, egyes részek egyesítése valamely cél elérése érdekében; ① sajátos politikai-gazdasági elv, melynek lényege, hogy a jövő Európája egyértelműen a regionális tömbök képződménye lesz; ② az a folyamat, amelynek során több nemzetgazdaság „összenő”, a köztük lévő különbség mindinkább eltűnik, az egymás közti gazdasági (majd később egyéb) kapcsolatok is mindinkább közelítik az országon belüli kapcsolatok sajátosságait. Formái: a vámunió, a szabadkereskedelmi övezet, egységes belső piac (pl. az →EU-ban).

intenzív állattartás: korszerű technikát alkalmazó, piacra termelő, specializált, hatékony állattenyésztés. Ellentéte: az extenzív (külterjes) állattartás

ipar tercializálódása: a csúcstechnológiai iparon belül a szolgáltatások szerepének és súlyának növekedése tapasztalható (a szoftver beépül az egyes termelési ágazatokba).

ipari átalakítás: a meglévő, „érett” iparágak újjáélesztése.

ipari ország: olyan ország, ahol a lakosság nagy része az iparban dolgozik (az ipar hozza a jövedelmek többségét).

ipari parkok: az európai →innovációs szigetek katalizátorai, fejlesztői, erős egyetemi háttérrel, kutatóközpontokkal, ahol a →tudáson alapuló ágazatok és más →high-tech szervezetek alakulnak ki. Jelentős szerepet játszanak egy-egy régió iparszerkezetének átalakításában.

ipari terület: a területrendezési tervben ipari célokra, ipar elhelyezésére, telepítésre kijelölt terület.

iparilag elmaradott területek: olyan területek, amelyeket nem fejlesztettek ki a helyi népesség foglalkoztatottsági igényeihez és természe-

ti erőforrásaihoz képest, azaz „kimaradtak”, fejletlen területek. Többnyire összefüggő falusi térségek, problematikus területek.

iparosodottsági szint: az ipar termelőerőinek (összalkalmazottjainak) mennyiségi viszonya az adott térség össznépességéhez. Mérészáma az iparban foglalkoztatottak száma.

ipartelepítés: ipar létrehozása olyan területeken, ahol nem volt.

irányelv: az →Európai Tanács és a →Bizottság által kiadott sajátos jogszabály. Általában valamennyi tagország számára előír bizonyos kötelezettségeket, de a teljesítés módját a tagország belső jogszabályalkotására bízta.

izotóptemető: az atomerőművekben keletkező maradékanyagok, radioaktív izotópok biztonságos elhelyezése a környezetben (szigorúan őrzött és lezárt terület).

J

jelleg: karakter, sajátosság (pl. az építészetben a város karakterének, városépítészeti megjelenítése, egyéni jegyek, motívumok összessége).

jogharmonizáció: az a tevékenység, melynek keretében az →EU tagországai a nemzeti jogszabályaikat közelítik egymáshoz, illetve az EU közös jogához. A ~ minden belépni kívánó országra kötelező. Egyik sajátos esete pl. a kölcsönös elismerés egy-egy termék forgalomba hozatalakor. Fontos a prioritások meghatározása, a piacvédelmi eszköztár kiépítése, a fokozatosság érvényesítése.

joint venture: szervezett együttműködésen alapuló közös vállalat a nemzetközi gazdaságban, valamely létesítmény, beruházás, fejlesztési program munkamegosztásos alapú megvalósítására. Feltételezi egy közös tulajdonú vállalat létrehozását.

jóléti állam: a fejlett országokban kialakult, viszonylag hosszú ideig tartó stabilitás, teljes foglalkoztatással együtt járó „szociális piacgazdaság”. Eredménye: szociális háló kiépülése, közegészségügyi és -oktatási rendszer eredményes működtetése, rászorultak ellátása. Jóléti hatása: a jövedelemszint emelkedése, komparatív előnyökhöz való jutás.

K

kapitalizmus: (mint gazdasági forma) azt jelenti, hogy a tulajdon többsége magánkézben van, és az árukat a szabadpiaci versenyben értékesítik.

katasztrófa: az élővilágot, illetve környezetét és élőhelyét ért váratlan, hirtelen bekövetkező végzetes esemény, rendkívüli mértékű (elemi)

csapás, ipari baleset, emberi áldozatokat követelő tömeges méretű szerencsétlenség; más neve: havária (vízi járművek balesete, vízszennyezés, gátszakadás, bányavíz-elöntés stb.).

kedvezményezett térség: az érvényes területfejlesztési célok figyelembevételével statisztikai jellemzők alapján meghatározott térségek köre, amelyek önkormányzatai, illetőleg azok közigazgatási területén tervezett programok és fejlesztések pénzügyi, gazdasági ösztönzőkkel támogathatók.

kemény technológia: műszaki berendezések, gépegyüttesek, laboratóriumok, szemben a „puha technológiával” (pl. szoftverek). A technológiák „fizikai” komponenseit jelenti.

kemizálás: kémiai folyamatok, valamint vegyszerek célszerű alkalmazása a mezőgazdaságban, a lakókönyezetben (műtrágya, peszticidek = szerves növényvédőszer, herbicidek = gyomirtó szerek; hormonkezelés az állattenyésztésben stb.) a terméseredmények növelése céljából.

kevert népességű terület: olyan terület, ahol több nemzetiség él egy területen; a számszerű kisebbség nem „emberi hiba révén kialakult” kisebbség. Itt ildomos a kulturális autonómia léte. Európa 33 államában 40 etnikum él.

kertváros: Angliában 1885-től elindult irányzat, miszerint a lakosság számára fényt, levegőt, növényzetet kell biztosítani, mindaz, ami a nagyvárosokban hiányzik. Így kialakultak a nagyvárosoktól távolabbra felépített kertes lakótelepek. Ebenezer Howard szerint a nagyvárosok tervszerű fejlődését szolgálják a központi városmag körül elhelyezkedő kertvárosok. Ezzel kijelölte a nagyváros tagolt szerkezetének alapelveit is.

Keynesi elmélet: J. M. Keynes (1883–1946) angol közgazdász által kidolgozott közgazdasági elmélet, aki kimutatta a nemzeti jövedelem és a foglalkoztatottság színvonalának ciklikus mozgását, a „tökéletlen egyensúly” változó színvonalát és általában a kereset elégtelenséget tekintette a fejlett piacgazdaságok jellemzőjének.

„kék Európa”: az európai közös halászerületek kijelölésére tett sikertelen kísérlet, elsősorban az Északi- és a Balti-tengerben. Tulajdonképpen megjelölték a nemzeti zsákmánykvótákat halfajokra (tőkehal, nyelvhall) lebontva.

kiemelt térség: egy vagy több megyére (a fővárosra) vagy azok meghatározott területére kiterjedő, társadalmi, gazdasági vagy környezeti szempontból együtt kezelendő területi egység, amely egységes tervezéséhez vagy fejlesztéséhez országos érdekek vagy más jogszabályban meghatározott célok is fűződnek (fővárosi agglomeráció, kiemelt üdülőkörzet,

több megyét érintő nemzeti parkok, illetve tájvédelmi körzetek térsége, határmenti, illetve más sajátos térségek).

kisebbség: a politikai és nemzetközi jogi nyelvezetben használatos kifejezés. Jelentése: számszerűsített lét a többséghez viszonyítva, abszolút számokban, egy ország területére számítva. A kisebbségfogalom hátránya az, hogy döntően a számszerűséget, illetve a hatalomtól való részesedést fejezi ki és így kevésbé alkalmas egy adott közösség nyelvi, kulturális, vallási sajátosságainak és azok változásainak megragadására. Nem egyértelmű kifejezés, mert valamilyen értelemben mindenki kisebbség, de többség is egyben. Pl. a kisebbség a nemzet többi tagjához képest lehet többség is egy adott területen (talán jobb lenne a népcsoport vagy nyelvcsoporthoz kifejezés – vallják többen). A kisebbség lehet: →nemzeti, →vallási és →nyelvi kisebbség. A kisebbség demográfiaiailag általában fogyó tendenciát mutat.

kisebbségi jog: etnikai alapon is az emberi méltóság tiszteletéből adódik, következik: a kisebbségi jogokat tiszteletben kell tartani. A →kisebbségnek többnyire kettős kötődése van: a szülőföldjéhez, a szűkebb pátriához, az anyanemzethez (mivel nem az anyaország területén él). Ez alkotja a kisebbségi létforma (s egyben sors) lényegét. A réteghelyzet is az identitástudattal kapcsolatos. A „mi” és „ők” viszonya sajátosan alakul, amikor egy vitás kérdés áll elő.

kisebbségi autonómia: a →kisebbségek számára biztosított autonómia – kisebbségi önkormányzat.

kisebbségi kérdés: azóta van, amióta léteznek kisebbségek egy ország területén. Akkor fog megoldódni, ha végleg eltűnik az adott nemzeti kisebbség. Azt az országot, melynek kisebbségei vannak, a „kisebbség-gazda” névvel illetik. Kisebbségi lét, kisebbségi helyzet létezik. Évszázadunkban jelentkezett erőteljesebben, s főleg Európában. A probléma forrása: az egyenlőtlenségek újratermelése sok területben (politikai, gazdasági, művelődési, szociális, közigazgatási stb.) A kisebbségi kérdés megoldása a politikai akarat, köteletség kérdése. Az emberi személy elvitathatatlan méltóságának tiszteletéből lehet levezetni a megoldás módját is. Fontos eleme a →tolerancia. II. János Pál pápa szerint „a kisebbségi kérdés évszázadunk egyik legkényesebb problémája”. A kisebbségi kérdésben még mindig az állami törvényhozás a döntő. A nemzetközi jogrend, konvenciók, a kontroll még igen lassan érvényesül.

kisebbségpolitika: az állam, a nemzetállam →kisebbségekkel szemben tanúsított politikája határozatok, rendeletek, törvények útján. Az elvárások a hatáskör jogi és politikai védelem irányába mutatnak. Megoldások: elnyo-

más (itt a nacionalizmus összeütközésbe kerül a patriotizmussal), megbékélés (történelmi megbékélés nem vetíti ki egymás hibáit úton-útfélen), kiegyezés (pontos, nemzetközileg garantált szerződéssel). A kisebbségi sérelmek okai: alkotmányos egyenlőtlenség (az államigazgatásban, a nyelvhasználatban, az öngazgatás terén), társadalmi egyenlőtlenség (pl. az oktatásban, művelődésben), erkölcsi elidegenedés stb.

kisebbségvédelem: főbb alapelvek, elvárások: ① az általános emberi jogok védelmének szerves része; ② a kisebbségi kérdés nem tekinthető többé az egyes országok, államok belügyének; ③ a nemzeti, regionális, kontinentális stabilitás tartósan nem biztosítható a kisebbségi kérdés megoldása nélkül.

kistérség: a települések között létező funkcionális kapcsolatrendszer összessége alapján behatárolható területi egység, egymással intenzív kapcsolatban lévő, önszerveződő, egymással határos települések összessége.

know how: „tudni hogyan”, ① egyfajta gyűjtőfogalom a gazdasági értéket képviselő, gyakorlatban alkalmazott, egy adott technikához kapcsolódó tudásanyag (módszerek, eszközök, szervezési-vezetési ismeretek, tapasztalatok, menedzsment); olyan megoldások forgalma, amelyek nem szabadalmazottak; ② tág értelemben magában foglal minden, áruként szereplő műszaki-tudományos eredményt.

kockázat: a várható vagy előre nem számítható kár, károsodás, veszteség bizonytalanságának tényezője.

kommunális: közösségi, a településeket érintő, irányításuk alatt álló.

koncepció: ① felfogás; ② a műszaki haladás várható irányának figyelembevételével egy-egy meghatározott terület, illetve gazdasági ágazat fejlesztésének irányelveit rögzítő tanulmány, amely hosszabb távon a gazdasági tervezés alapjául szolgál.

konfliktus: összeütközés, ellentét, harc.

konfliktuskezelés: küzdelem a konfliktusok ellen, különböző (bizalomerozsító) eszközökkel.

konstrukció: ① valaminek a szerkezete, felépítése; ② gépezet.

konszenzus: egyetértés, egyöntetű vélemény, megállapodás.

konurbáció: az egymáshoz közeli városok és a köztük elhelyezkedő kisebb települések összenövése következtében kialakult várostérség (sajátos urbanizációs folyamat formája, eredménye).

konténer: a korszerű fuvarozásban használt szállítótartály, amely az egyik szállítóeszközhöz a másikkra átrakható.

konvertibilitás: eredetileg aranyra való átválthatóság, ma a valuták egymásra való szabad átválthatósága.

kooperáció: együttműködés.

korlátozott önrendelkezési jog: korlátozott, belső önrendelkezés (Weiter professzor elmélete).

Kőolajexportáló Országok Szervezete: (OPEC – Organization of the Petroleum Exporting Countries) az olajtermelő és exportáló országok 1960-ban alakult monopolszervezete (kartell, „termelői társulás”. Tagjai: Abu-Dzsabi, Algéria, Ecuador, Gabon, Líbia, Irak, Irán, Nigéria, Katar, Kuwait, Szaud-Arábia és Venezuela. Célja olyan közös olajtermelési és exportpolitika kialakítása, amely lehetővé teszi az olajból származó jövedelmek maximalizálását. Székhelye Bécs.

környezetbarát termék: a lehető legkevesebb, a természeti folyamatok működését károsan nem befolyásoló szennyező anyagot eredményező termék (a természetben könnyen bomló termék, hulladékszegény termék, pl. PVC-zacskó helyett papírzacskó, halogénmentes oldószerek használata).

környezetfilozófia: azzal foglalkozik, hogy mi a véleménye az embernek a környezetről, a miliőről. Az egyes ember még mindig önmagát keresi. A kötelezettségek mellett rájött arra, hogy egyre nagyobb érték lett az önmegvalósítás. Mindez növelte a materiális fogyasztását (konzumálás), a Föld erőforrásainak fokozott felélését. A szabadságérzet mindjobban felfokozta az anyagi fogyasztás mértékét, de egyben egzisztenciális félelmet is okozhat. Max Weber osztályozása: puritán, felhalmozó vagy hedonista, fogyasztó magatartás; nárcizmus vagy neo-individualizmus.

környezet-gazdaságtan: ① a környezeti problémák tágran értelmezett gazdasági összefüggéseivel foglalkozó tudományág (a környezet-gazdaságtan a környezet és gazdasági élet kölcsönhatásaival, illetve a környezettel ökonómiai szempontból foglalkozik); ② ökológia + ökonómia.

környezetgazdálkodás: a környezet élő és élettelen elemeinek működtetése, illetve hasznosítása, hogy ezektől a legmagasabb bioproduktumot (élő anyagtermelés során nyert biomassa, élő tömeg, mely lehet fitomassa, dendromassa és zoomassa) és abioproduktumot (a meg nem újítható erőforrások – pl. kőolaj, szén) nyerjék. Az ember a maximális bioprodukcióra törekszik. Szinonimája: tájgazdálkodás.

környezetvédelem: az ember (társadalom) szervezett védelme a →humánökológiai szempontból fokozatosan rosszabbodó környezeti viszonyok kedvezőtlen hatásaitól (jelenti a víz, a levegő, a talaj, az élővilág, az épített környezet, a táj, a természeti erőforrások fokozottabb védelmét, megővését, a jó közérzet, egészség fenntartását).

„Közös Piac”: →Európai Gazdasági Közösség (EEC), EGK. A közös piac olyan belső határok nélküli térség, amelyen szabadon áramlanak az áruk, a szolgáltatások, a személyek (munkaerő) és a tőke.

község: közigazgatási fogalom, amely jelenleg több falu együttes irányítását, gazdálkodását jelenti (a comuna szó az ókorban és ezt követően eredetileg a városok autonómiájáért küzdő társulást jelentette, majd a városok önkormányzatát).

közigazgatási területbeosztás: elsősorban államhatalmi kérdés, általában történelmileg kialakult nemzeti sajátosságokat hordoz.

központi szerepkör: egy településnek az a sajátossága, hogy olyan intézményekkel, létesítményekkel (pl. munka-, üdülési, szórakozási, gyógyulási, idegenforgalmi feltételekkel), amelyek vonzást vagy hatásbővülést gyakorolnak a szomszéd települések számára. Ezen központi funkciójú települések vonzáskörzete egyre jobban bővül (pl. egy nagyváros vonzáskörzete).

kultúra: a társadalom által létrehozott anyagi és szellemi javak összessége, használatos a műveltség szinonimájaként is: ① az anyagi és szellemi értékek összessége; mindaz, amit a társadalom létrehoz, alakít (tehát mesterséges, antropomorf jellegű); ② egy embercsoportra jellemző életmód és eszmék összességét is jelenti. A kultúra jelenti mindazt, amivel az ember sokirányú szellemi és testi képességeit kiműveli és kibontakoztatja.

kulturális identitás: egy kisebbség kulturális identitástudata.

kulturális közösség: az etnikum egyik lehetséges értelmezése; olyan történelmileg kialakult népcsoportnak tekinthető, amelyet viszonylag állandó kulturális elemek (nyelv, vallás, szokások, hagyományok) és pszichológiai tulajdonságok jellemeznek, s amelynek tagjai tudatában vannak önálló – másoktól különböző – közösségvoltageknak.

kulturális autonómia: autonómiafajta, amely jelenti a művelődési közületek kiépítését, egyletek, egyesületek, szövetségek létrehozását.

kulturális környezetszennyezés: a szellemi környezetszennyezés területe, a szellemi értékek fokozatos rombolása (pl. intellektussorvasztó hatása lehet a televízióadások egy-egy műsorának is).

kulturális távolság: ez egyes országok, társadalmak között meglévő nyelvi, művelődési, szokásbeli, társadalmi magatartásban, üzleti és vállalkozói szellemben, munkakultúrában, jogi és erkölcsi normákban megnyilvánuló különbségek, eltérések összessége, beleértve a lakosság lélektani különbözőségét.

külterjes állattartás: az állattenyésztésnek olyan formája, amelyben az állatállományt részben vagy teljes egészében szabad területen (legelőn) tartják, a táplálékot részben vagy egészében a legelők biztosítják.

krízis: az összeomlás szakasza.

kvatetner szektor: a tudás (információk, hírháttér, hírvilág) előállításával és továbbításával foglalkozó tevékenységi kör, szektor, ágazat (információtechnológia, hírtevékenység).

L

LAFTA: Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás.

latifundium: nagy kiterjedésű, összefüggő földbirtok.

leazing: ① haszonbérlet; ② olyan bérleti rendszer, amely az egyes termelők és személyek számára az átadott eszközök használatához engedményt biztosít.

leányvállalat: az anyavállalattal szoros gazdasági kapcsolatban álló, tőle függő helyzetben lévő vállalat. Különösen az autóiparban jelentős gazdaságszervezési forma (pl. Ford, Mercedes leányvállalatai a világon).

liberalizáció: a gazdasági szereplők szabadságát, az országok közötti szabad versenyt fékező előírások (pl. vámok, mennyiségi korlátozások) lebontása.

licenc: ① valamely szabadalom tartalmazta és általa jogilag védett műszaki eljárás, technológiai ismeret használatára adott engedély; ② szabadalmazott találmány, műszaki eredmény felhasználásának engedélyezése meghatározott (pénzbeni vagy egyéb) ellenszolgáltatás ellenében; ③ találmányok, új gyártási eljárások és ismeretek használatára vonatkozó, megfelelő ellenérték fejében megvásárolható engedély.

M

Maastrichti Szerződés: az →Európai Uniót (EU) létrehozó szerződés népszerű neve. 1992. február 7-én írták alá a dél-hollandiai Maastricht városában, és a tagállamokban történt ratifikációkat követően 1993. november 1-jén lépett életbe. Elsősorban a monetáris unió és az egységes valuta megteremtésére vonatkozó „Delors-tervvel” kapcsolatos integrációs folyamat felgyorsítása szervezett EU értekezlet.

magterület: gazdasági növekedési pólus, innovációs centrum, a régió olyan területe, melyben a fejlődési lehetőségeket időben előnyösebben lehet kihasználni és az adott vidéket fellendíteni.

manufaktúra: olyan nagyobb műhely, tőkés nagyüzem, ahol nem gépekkel, hanem minden munkafolyamatot kézzel végeztek. Az üzemen belül már munkamegosztás van és piacra történik a termelés.

marginális csoport: a perifériára, a szélre szorult etnikai csoport.

marketing: ① szűkebb értelemben olyan vállalati tevékenység, amely a vevő/felhasználók igényeinek érdekében elemzi a piacot, meghatározza az eladni kívánt termékeket és szolgáltatásokat, megismerteti azokat a fogyasztókkal, kialakítja az árakat, megszervezi az értékesítést és befolyásolja a vásárlókat; ② tágabb értelemben a vállalat egészére kiterjedő – a vevőkkel való azonosulást hangsúlyozó – filozófia, szemléletmód, amelynek megvalósítása a vállalati felső vezetés feladata, oly módon, hogy a vállalati résztevékenységek integrációjában a marketingszempontok domináljanak; ③ kiterjesztett értelemben minden értékkel rendelkező jószág (termék, szolgáltatás, eszme, ötlet, érzés stb.) cseréje. Az üzleti szférán túl kiterjed olyan nem nyereségorientált területekre is, mint például az oktatás, kultúra, vallás, politika stb.

megalopolisz: óriásváros, több nagyváros összenövéséből kialakult városövezet.

megatrend: →trend

menekülő iparágak: azok az iparágak, illetve szolgáltató tevékenységek, amelyek a legfejlettebb országokból a kevésbé fejlett országokba kerülnek át (energia- és nyersanyagintenzív iparágak, korszerűtlen és költséges, magas bérszínvonalú iparágak, környezetszennyező iparok pl. cementipar).

metropolisz: régen anyaváros, ma nagyváros, azaz egymillió lakosnál népesebb város).

mezőgazdasági ország: (agrárország) olyan ország, ahol a lakosság nagyobb része a mezőgazdaságban dolgozik, és ebből származik a jövedelem túlnyomó része.

mezőgazdasági vidékfejlesztés térségei: (rurális térségek) azok a térségek, ahol jelentős a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, illetve a mezőgazdasággal foglalkozók aránya a foglalkozási szerkezetben, illetve a községekben, továbbá a kisvárosokban élő népesség aránya.

milió: környezet, keret, kör.

mineralogén: ásványi anyagokat létrehozó.

Miniszterek Tanácsa: az →Európai Unió legmagasabb szintű jogszabályalkotó és döntéshozó szerve. Külügyminiszterek és a szaktárcák miniszterei vesznek részt, (tagállamokként egy miniszter vagy az illetékes szakminiszter, ennek neve: jumbo Tanács). A döntéseket egyhangúlag,

vagy minősített többséggel (a szavazatok 71%-a) hozzák meg. Központja Strasbourg és Luxembourg.

monarchia: a kormányzásnak az a formája, amikor az állam élén korlátlan hatalmú uralkodó áll, aki tisztét élete végéig tölti be (király, császár). A hatalom rendszerint továbböröklődik.

monetáris politika: a belső pénzmennyiség, pénzkínálat alakulását, a devizaárfolyamot szabályozó politika.

monocentrikus város: egy központi mag körül fejlődött, egy központtal bíró város.

monokultúra: egyfajta növény termesztése; az ültetvényes gazdálkodás keretében olyan ültetvényes növénytermesztési rendszer, amelyben egy adott területen több éven át állandóan azt a növényt termesztik (pl. cukornád, kakaó, kávé, banán, gyapot, stb.). Idővel ezeken a területeken fellép a talajuntság, azaz a kultúrnövényeket számos nem kedvező környezeti tényező érinti. Az amerikai farmok nagyobb része néhány növényfajta termelésére rendezkedett be (pl. kukorica, búza, gyapot).

monopólium: ① tőkéscsoport vagy tőkések által létrehozott egyesülés a verseny, az árak biztosítása és a magas haszon érdekében; ② nem differenciált termékek piaca, ahol csak egy eladó (monopólium), illetve csak egy vevő (monopszónium) képviseli, határozza meg a kínálatot és a keresletet.

multikulturális város: sokarcú, sok kultúrájú város, a maga sokrétű, (rétegspecifikus) viszonyulásaival.

multinacionális vállalat: (MNC) ① a termelés egyszerre több országban működő szervezete; ② a világgazdaság főszereplője, árut és információt állítanak elő, erős gazdasági és politikai hatalommal rendelkező szervezetek, gazdasági tömörülések, csökkentik a nemzetállamok hatalmát. A termelést egyszerre több országban szervezik meg. A kutató-fejlesztő tevékenységet (→R&D) a fejlett országok növekedést mutató régióiba telepítik, az összeszerelés és termelés a fejlődő országokba kerül. Ma a világgazdaság termelési és értékesítési struktúráiban azok a sikeres vállalatok, amelyek az információt a leggyorsabban szerzik meg, dolgozzák fel, és juttatják el a saját célközönségükhöz. Az internet és a köréje épülő technológiák nélkül mindez elképzelhetetlen. Az új gazdaság utat nyit annak a platformnak, amelyet a Microsoft.Net, vagyis a „dotnet” gyűjtőnév alatt kínál. Ez nemcsak egy új szervercsalád, de új moduláris fejlesztési koncepció is. Az elmúlt 4 évben összesen 11 milliárd dollárt költött a cég ezerhét-százféle szoftverének fejlesztésére, és ennek az erőfeszítésnek jó része a ma „dotnet-platformként” ismert technológiákra irányult.

Jövőre a Microsoft több mint 3 milliárd dollárt szán kutatásra és fejlesztésre. Összehasonlításként annyit, hogy a cégüknél a 20 ezres létszámot meghaladó fejlesztői team nagyobb innovációs költségvetéssel gazdálkodhat, mint amilyen a NASA, az amerikai űrkutatási hivatal számol – és ez a termékek minőségében, hasznosságában is megjelenik.

munkaigényes ipar: olyan iparok, iparágak, ahol a termékek előállítása sok munkaórát igényel (műszeripar, számítógépgyártás).

műszaki infrastruktúra: egy település mindazon műszaki jellegű szolgáltatásainak és hálózatainak létesítményeinek együttese, melyek nélkül a település nem működik zökkenőmentesen. Ezen állományjellegű kategóriák működése elengedhetetlen egy város életében.

N

nacionalizmus: ① az egész nemzetet érintő, nyílt szellemi hadjárat a nemzeti érdek érvényesítésére; ② más nemzet iránti bizalmatlanság és a nemzetek közötti ellenségeskedés. Lehet: nagyhatalmi sovinizmus (más nemzetek lenézése), helyi nacionalizmus (az elnyomó nemzet részéről).

NAFTA: (North American Free Trade Area) az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Mexikó között létrehozott szabadkereskedelmi övezet (1994. januárjától működik, 370 millió lakosság és 7 ezer milliárdos GDP). Fő haszonélvezője éppen a AEÁ.

Nagy Hármass: → Triád

NATO: (Nord Atlantic Treaty Organisation) Észak-atlanti Szerződés Szervezete. 1949. április 4-én alakult Washingtonban, az AEÁ kezdeményezésére. Célja a tagállamok megvédése, amennyiben bármelyiküket fegyveres támadás érné. Védelmi erejüket egymás kölcsönös támogatásával állandóan fejlesztik.

naturálgazdálkodás: piaci viszonyok nélkül folyó termelés.

„négy kis tigris”: Honkong, Szingapúr, Tajvan, Dél-Korea.

nemzet: a történelmi fejlődés terméke, melynek létezése politikai realitás (az emberi közösség területileg kialakult formája, a terület és a gazdasági élet közössége, a nyelv, a nemzeti jelleg mellett). A nemzetet a nemzeti közösségtudat, nemzettudat, identitás tartja össze.

nemzetállam: nemzeti állam; a nemzetet alkotó állam. A politikai nemzettel azonos; a kifejezés a nemzetmegtartó szerepet hangsúlyozza, a nemzeti integrációt tartja elsődlegesnek. A népszuverenitásból nőtt ki a nemzeti önrendelkezés eszméje; ① nemcsak nacionalizmust termel, hanem kitermeli annak ellenszerét is, a nemzetközi szolidaritást a nemzeti

→ kisebbségek irányába; ② természeténél fogva hajlik a nemzeti kisebbségek elnyomására, azok homogenizálására. A ~ kultusza legtöbbször a kisebbségi ellentétek kiújulását eredményezheti (ezért felelős is). Egyelőre nem vonul le a történelem színpadáról. A nemzetállam kultuszának kiújulása felelős a kisebbségi ellentétek kiújulásáért Európában sokfelé. A nemzetállam szuverenitása egy tabu, inkább geostratégiai kérdés. A ~ hajlik a területén élő kisebbségek elnyomására („sokba kerül” – akadály is).

nemzeti autonómia: az állam önszerveződése.

nemzeti jövedelem: a társadalom által egy év alatt megtermelt új érték. A nemzetgazdaság mindenkori helyzetének, alakulásának, fejlődésének fokmérője, a gazdasági növekedés ütemének egyik legfőbb mutatószáma. Jelentése: „az adott évben megteremtett új érték mennyisége”.

nemzeti kisebbség: az egyik legvitatottabb fogalom; még nem született meg a nemzeti → kisebbségek fogalmának eredményes, egyértelmű definíciója. Európa a kisebbségi jogokat – a sokféle sürgetés ellenére – még mindig csak mint egyéni s nem csoportjogokat ismeri el. Sok államban a kisebbségi jogokat azonosítják a többség diszkriminációjával, holott nem kétséges, hogy „kisebbségi többségi jogok” nélkül a kisebbségeknek a többséghez viszonyított gyengébb helyzete nem korrigálható, javítható.

nemzeti közösség: egy másik nemzet (és állam) keretében élő → kisebbség, amelynek anyanemzete a határokon kívül él.

nemzeti vagyon: egy adott ország anyagi erőforrásainak összessége.

nemzetiség: etnikum, egy ország területén kisebb létszámban élő lakosság, amelynek más az anyanyelve, mint a lakosság többségének.

nemzetiségi kérdés: egyidős a nemzetiségek megjelenésével; → kisebbségi kérdés.

nemzetköziesedés: a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak, viszonyoknak egyre több országra történő kiterjedése.

nemzetközi gazdasági integráció: több nemzetgazdaság mikro- és makroszintű szervezett és intézményesített összekapcsolódása, összefonódása. Lehet mikro- és makrointegráció, szabadkereskedelmi övezet, vámunió, közös piac, gazdasági unió stb.

nemzetközi likviditás: általában az átmeneti fizetési mérleg egyensúlytalanságok rendezésére szolgáló nemzetközi tartalékeszközök rendelkezésre álló mennyiségének mértéke.

nemzetközi munkamegosztás: az egyes országok, nemzetgazdaságok közötti termelési, kereskedelmi tevékenységi körök szakosodása, a munkafolyamatok megosztottsága és összehangolása.

nemzetközi szolidaritás: összefogás, amely az elnyomott nemzeti kisebbséget támogatja.

Nemzetközi Valuta Alap (IMF, International Monetary Fund): 1944-ben Bretton Woodsban kötött megállapodás alapján létrehozott, Washingtonban székelő nemzetközi pénzügyi intézmény. Célja a nemzetközi monetáris együttműködés és kereskedelem bővülés előmozdítása, a nemzeti valuták stabilitásának megóvása, átmeneti fizetésimérleg-hiánnyal küzdő tagállamok rövid és középlejáratú hitelekkel való kisegítése.

nemzetközösség: a világ nemzeteinek közössége.

növekedési pólus: olyan város vagy régió, amelyben koncentrált beruházásokat hajtanak végre a fejlődés beindítására.

NUTS: az európai regionális politika háromfokozatú rendszere, melyben a NUTS I. szint a makrorégiókat (tervezési körzeteket, fejlesztési körzeteket, landokat, régiókat) öleli fel, a NUTS II-ben (land, megye, megyecsoport, körzet) a közigazgatási régiók szerepelnek, míg a NUTS III. (járás, megye, városkörzet, rendezési körzet) a közigazgatási egységeket öleli fel.

NY

nyelvi határ: két nyelvcsoporthatára, érintkezési felülete.

nyelvi közösség: olyan társadalmi csoport (lehet egynyelvű és többnyelvű), amelynek alakulásában fontos szerep hárul a társadalmi interakciónak.

nyílt településszerkezet: olyan településrészek együttese, amely lehetőséget teremt a település továbbfejlesztésére, növekedésre, a szerkezet kibővítésére (pl. a →csápos alaprajzú településszerkezet, a hálózati alaprajzú településszerkezet, továbbá a szalagváros).

O

OECD: Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet. A fejlett országok gazdaságpolitikájának összehangolását szolgálja.

OPEC: a Kőolajexportáló Országok Szervezete. Tagállamai: Algéria, Arab Emírségek, Ecuador, Indonézia, Irak, Irán, Kuwait, Líbia, Nigéria, Szaúd-Arábia, Venezuela.

organizáció: szerveződés, szervezettség (rendezettség).

Ö, Ó

öikuména: (oikuméne, gör. oikos = ház) az élethez hozzátartozó terület, végül haza a lakott Föld; az oikuména jelenti az egész emberiség otthonát (az oikológia eredetileg a háztartás tudománya volt); a szubökumen az emberek által kevésbé lakott területeket jelenti, a nonökumen a nem lakott, lakatlan területeket jelenti.

önkormányzat: egy település (falu, község, város, megye) vezetése, önálló döntéshozatala. Lehet többségi és kisebbségi.

önkormányzati autonómia: a helyi közösség önálló döntéshozatalra és cselekvésre való készsége, a helyi közösségek önállóságának fenntartása érdekében. Feladata a lakosságot érintő közös gondok megoldása (döntés, végrehajtás stb. terén).

önrendelkezés: feltételezi a területileg csoportba szerveződött → kisebbségek létezését őseik földjén. Ez lehet belső, korlátozott, teljes körű.

őshonos kisebbség: több száz éve egyazon területen élő, lakó, egykor nemzetalkotó népcsoport (ma kisebbség).

P

paradigma: vitán felül álló, csaknem tudat alatti meggyőződések, melyek segítségével megszűrjük, rendezzük, osztályozzuk benyomásainkat, és belőlük gondolkodási modelleket formálunk (pl. az emberi fejlődés az anyagi termeléssel és az általa megteremtett kényelemmel mérhető – Thomas Kuhn, 1984 szerint); más jelentése: bizonyításra vagy összehasonlításra alkalmazott példa (mintaszerű, példaszerű, szabályszerű).

periféria: periférikus térség, azaz centrumhiány, a magterületektől távol eső területek, ahol a gazdaság elmaradottabb, szerkezetileg torzult, a termelékenységi szint alacsonyabb, továbbá hiányos infrastruktúra, a munkaerő alacsonyabb képzettsége, a munkanélküliség magas részaránya, a tartós elöregedés és elvándorlás, és ezt követő „aprófalvasodás”, város- és centrumhiány, a humán erőforrások gyorsuló fogyatkozása, a népességeltartó képesség csökkenése. A fejletlenebb régiók hátránya idővel növekedik, melyek kezelése sokkal nagyobb társadalmi költséggel jár. A periféria hatása a régió központjából való távolsággal alakul és általában a gazdasági-társadalmi funkciók számának és intenzitásának csökkenésében nyilvánul meg. A periférikus térségek függőségi viszonyban vannak a magterülettel. Kedvezőtlen természeti földrajzi adottságokkal rendelkezik, rossz forgalmi helyzetű, alacsony infrastrukturális ellátottságú,

elmaradott társadalmi-gazdasági szerkezetű vidék. Többnyire az ország határán fekszik. A centrum–periféria paradigma ma a földrajzi gondolkodás szerves részévé vált. A centrum–periféria fogalompár bevezetője Immanuel Wallerstein volt.

pénzügyi válság: (pénzügyi krach) olyan folyamat amely fokozza az eladósodást. A kumulatív tendenciát jelzi, hogy ma 41 ország 70 milliárd USD adósságot halmozott fel.

pénztőke: az ipari nagytőke egyik formája a termelőtőke és az árutőke mellett. Funkciója éppen a tőke körforgásában a vétel és az eladás, mellyel értéktöbblet valósítható meg. Mozgatását, átutalását a bankok valósítják meg.

pillér: a →Maastrichti Szerződés az Európai Uniót három „pillérre” kívánja felépíteni: az Európai Közösségre, a közös kül- és biztonságpolitikára, valamint a bel- és igazságügyi együttműködésre.

PHARE program: (Pologne-Hongrie, Assistance a la Reconstruction Economique) Lengyelország és Magyarország piacgazdasági átmenetét segíteni hivatott program, melyet 1989-ben dolgoztak ki a legfejlettebb ipari országok. Lebonyolítását az Európai Közösségre bízták. A kelet-közép-európai változások kiszélesedésével egyre újabb és újabb országokra terjesztették ki. A program keretében igen sokféle célt támogatnak, az útépitésektől a közös kutatásokig. A szovjet utódállamok a TACIS program keretében részesülnek támogatásban.

potenciális: lehetőségként létező, rejtett, lappangó.

posztindusztriális társadalom: olyan társadalmak, amelyekben a →dezinindusztrializáció már lezajlott, és az aktív népesség túlnyomó részét a →szolgáltatások képezik.

pozitív diszkrimináció alapelve: a többletjog ezen az elven alapul, nélküle nincs felzárkózás, nem javítható, korrigálható a joghiány.

primér ágazatok: kitermelőipar, mezőgazdaság és erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás.

primitív naturálgazdálkodás: a trópusi őserdők és szavannák területén honos kezdetleges technikájú (erdőégetéses váltógazdálkodás, szűrőbotos gazdálkodás) gazdálkodás alacsony terméshozamokkal és hagyományos termelvényekkel (manióka, batáta).

privatizáció: az állami és szövetkezeti tulajdon magántulajdonba vételének folyamata.

puha technológiák: technológiai ismereteket, leírásokat, programokat, műszaki és gyártmányterveket, műszaki képzettséget, szervezési és

ellenőrzési módszereket tartalmazó technológiák „emberi” komponenseinek összessége.

R

R&D: kutató és fejlesztő tevékenység, a tudományos-műszaki fejlesztés igénybevétele, amely feltételezi a mérnökökből és tudósokból álló igen magasan képzett munkaerő alkalmazását. A ~ telephelyei az ún. innovációs szigetek.

racionális térszerkezet: térgazdasági fogalom; olyan gazdasági szerkezet, amely egy régió alapellátását minden körülmények között tudja biztosítani, továbbá a fejlesztés különböző fázisaiban a mindenkori lakosság számát veszik figyelembe.

Randstad városgyűrű: (konurbáció) Hollandia városgyűrűje, amely a → „zöld szív” mezőgazdasági területet (polder) veszi körül. Három fő területe van: Észak-Hollandia, Dél-Hollandia és Utrecht. Főbb városai Amsterdam, Rotterdam, Hága. Közel 6 millió lakosa van, a népsűrűség 450 fő/km².

recesszió: a gazdasági növekedés visszaesése, a gazdasági élet stagnálása.

reform: a régi, elavult társadalmi-politikai rendszer hibáit gyökeresen megváltoztató intézkedés.

regionalizmus: egy embercsoport egy-egy tájegységhez mint földrajzi kerethez való kötődése. Lehet periférikus, illetve határmenti térség. Egy szűkebb területre, vidékre, tájra korlátozódó, csupán ennek érdekeit képviselő felfogást jelent. Más értelemben egy országon belül egy kisebb táj, egység önállóságra irányuló törekvése. A regionalizmus és az etnikai probléma összekapcsolásából született az etnoregionalizmus fogalma.

regionális: területi, táji, kerületi, körzeti; valamely nagyobb egységtől elkülönített területre, országra vagy tájra vonatkozó, hozzá tartozó.

regionális autonómia: a regionális identitás területi formája.

regionális politika: az →EU egyik legfontosabb közös politikája, amely a régiók közötti különbségek mérséklését célozza. E politika fontos eszközei a →strukturális alapok.

rehabilitálás: egy településrész vagy épülettömb olyan típusú helyreállítása, hogy objektumainak karaktere megmaradjon. A ~ során a településszerkezet alig változik.

reindusztrializáció, újraiparosítás: a →high-tech és új iparágak megjelenésével jellemezhető időszak a →dezindusztrializációt követően.

Helyet kap a →csúcstechnológiai ipar, az →innovatív tevékenységek, a →technológiai transzfer, → tudományos parkok.

rekonstrukció: egy településrész nagyobb arányú átépítése, avult épületeinek a bontása és újakkal való pótlása, az infrastruktúra megújítása. A ~ során a településszerkezet az érintett részen megváltozik.

rekultiváció: a külszíni bányászat során a felszínről lehordott talajréteg bányászat utáni visszaállítása.

rendelet: az →EU „legerősebb”, kötelező érvényű jogszabályfajtája: minden tagországra általánosan érvényes, anélkül, hogy a nemzeti jogba át kellene emelni (közvetlen hatály).

régió: térségfogalom; egy nagyobb terület (megye, több megye együtt), országrész, melynek közös gondjai vannak. Általában táj, vidék, övezet, lyán területi egység, dinamikus fogalom, melyben az ember mindennapi élete során egyre személyesebb jellegűvé válik. Olyan folyamatként is felfogható, amelyben a keletkezés, épülés, széthullás, azaz állandó módosulás jelen van. A régiót belső kölcsönhatások jellemzik. A természetben a táj fogalma jelentős, a társadalomban a térnek több vetülete van: gazdasági régió (gazdasági körzet, vonzáskörzet), kulturális régió, etnikai régió, választási körzet, közigazgatási terület egységek (megye, város, község), integrációs térségek, régiók (országcsoporthok, nagyrégiók, nagytérségek) és a tulajdonképpeni régiók (mint a regionális politika és tervezés alapkategóriája). A régió a centrumhoz viszonyítva lehet periférikus vagy határmenti térség is. A térbeli szerveződés hierarchiájában az egyes régiókat (térségeket) egymástól határ választja el. Geopolitikai értelemben az európai határok nemzeteket választanak el egymástól. Más értelmezései: gazdasági-társadalmi régió; földrajzi régió (valahol a világban); közigazgatási egység; nagyobb kiterjedésű terület; területrendezési fogalom (globális, regionális identitáshordozó terület). A régiók Európája még sokat várat magára. Jelenleg az európai határok nemzeteket választanak el egymástól. A jog, az igazgatástudomány szemléletében fontos momentum az intézményesült irányítási funkció. A régió fogalmára az Európa Tanács Helyi és Regionális Önkormányzati Állandó Konferenciája például a következő meghatározást adta: „a régió olyan közigazgatási egység, amely közvetlenül a központi igazgatási szint alatt helyezkedik el, önálló politikai felelősséggel felruházott, mely politikai önállóságot választott testület által, vagy ennek hiányában a régió szintjén a közvetlenül alatta levő önkormányzati szint által delegált tagokból álló testület vagy szervezet gyakorolja”. Az összetett tartalom, a sok szempontú értelmezés természetes következménye az is, hogy a régióra egyetlen, egységes fogalom-meghatározás aligha lehetsé-

ges. Kiterjesztett értelemben mintegy a térség szinonimájaként használva a fogalmat régiókról a társadalmi térszerveződés legkülönbözőbb szintjein beszélnek. A világgazdasági elemzések „régioi” például lényegében a kontinensek. A mai hazai területfejlesztési szóhasználat akár néhány településre, jellemzően alkalmilag összeállt kistérségekre is gyakran ráhúzza ezt a fogalmat.

régióközpont: olyan város, amely egyben erős vállalkozási (termelési és szolgáltatási) és innovációs lehetőségekkel rendelkezik, megfelelő szellemi háttérrel, gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszerrel, munkaerő- és piaci vonzáskörzettel a gazdasági megújulás és a szerkezetváltás garanciáival, tudatos városfejlesztési politika felfuttatással. Ide sorolhatók a municípiumok mint innovációs központok. Ide sorolhatók a megyei jogú városok (municípiumok) mint innovációs központok. Egy régió fejlettsége több jelzőszámmal, mutatóval írható le.

rendszer: alkotóelemek szervezett együttese, amelyek egymással dinamikus kölcsönhatásban vannak. A rendszerben az alkotóelemek önmaguk is részrendszerek (alrendszerek). A rendszernek van szerkezete (struktúrája), állapota (pillanatnyi helyzete), viselkedése. A →rendszer-szemlélet a rendszerelmélet elveit és módszereit a vizsgálódások közép-pontjába állító gondolkodásmód.

rendszerelmélet: azoknak az elméleti törekvéseknek az összefoglaló elnevezése, amelyeknek célja a rendszerek leírása, összehasonlító vizsgálata és viselkedésük egységes elvek szerinti magyarázata, illetve az erre alkalmas elmélet és módszertan kidolgozása. Az érzékelhető világ általános összefüggését vizsgálja és tárja föl. Interdiszciplináris tudomány, melynek megalapozója Ludwig von Bertalanffy (1945–1950 között) volt.

Római Szerződés: 1957-ben 6 nyugat-európai ország úgy döntött, hogy első lépésben kidolgoznak egy, a tagországok közötti együttműködési programot a szabad kereskedelemről, mely végső soron a →Közös Piac kialakulásához vezetett (Európai Gazdasági Közösség).

S

Schengeni Egyezmény: 1995. március 26-án a luxemburgi kisvárosban állapodtak meg a Benelux-országok, Franciaország és a Német Szövetségi Köztársaság képviselői abban, hogy fokozatosan lebontják az ellenőrzést közös határaikon. Később csatlakozott valamennyi →EU-tag-ország, Dánia, Írország és Nagy-Britannia kivételével. Az Egyezmény 1995. májúsában lépett életbe. Az egyezmény értelemszerűen azzal jár,

hogyan az azt aláíró országok külső határainál viszont szigorú ellenőrzést valósítanak majd meg.

Schumann-terv: Robert Schumann (1886–1963) és Jean Monnet (1888–1979) javasolta az együttműködést a szén és acél piacán Nyugat-Európa háború sújtotta országai között. A tervet (1950. május 9.) az európai egységesülési folyamat születési okmányának tekintik.

semlegesség: annak az államnak az állapota, magatartása, amely nem vesz részt katonai jellegű csoportosulásban, szervezetben.

stabilizáció: a gazdasági vagy a politikai élet megszilárdítás (konszolidáció).

stagfláció: a gazdaság stagnálásnak (illetve igen lassú növekedésének) és az inflációnak különös együttlétezése. Ma is jellemző a volt szocialista országok gazdaságában.

stagnál: egy helyben álló, fejlődésben megrekedt, megakadt állapotban van.

status quo: (ejtsd: sztátusz kvó) a korábbi helyzetnek megfelelő állapot.

stratégia: katonai kifejezés: hadászat, hadművelet; más: küzdelem tervezése, szervezése.

stratégia: ① hadászat; ② hosszabb távú elképzelések és eljárások összessége, amelyekkel a kitűzött célok megvalósíthatók; ③ az →EU kapcsán jelenti a szakmaspecifikus, szektorspecifikus célok, az elérendő →derogációk megfogalmazásának segítését és képviselést. Tulajdonképpen a gazdaságirányítási teendők megfogalmazásáról van szó, miáltal egy →befektetési célország versenyképessége javul. A stratégia: átfogó, teljes (minden előre látható változatra, sőt a váratlan esetekre is kiterjedő), hosszú távú (történelmi léptékű), általános (komplex, lényegi, meghatározó) terv. Hagyományos kulcseleme: a gazdasági, politikai, katonai erőforrások birtoklása (pl. a földrajzi tényezők – összeköttetés, közlekedés, természeti kincsek, terület kisajátítása, ld.: geostratégia). A hatalmi pozíciók új jelentőséget nyert lényegi összetevője: a kultúra (nyelv, vallás, technológiai szint, munkamorál, társadalmi szervezettség, egyéni szabadság) és az információ (hírközlés, tömegkommunikáció, a közvélemény befolyásolása, illetve hírszerzés). A stratégia állandóan bővül: a történelem folyamán földrajzi értelemben ennek megnyilvánulása volt a birodalmak terjeszkedése, a kereskedelem, a felfedezések, a gyarmatosítás; ma a globalizáció, illetve a világűr birtokbavétele példázza a terjeszkedést. Technológiai síkon a találmányok, az ipari forradalom, ma elsősorban az informatika térhódítása jellemzi; kulturális dimenziók mentén pedig a nemzeti identitást meghatározó tényezők fontosságának növekedése.

strukturális alapok: az Európai Szociális Alap, az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap, Regionális Fejlesztési Alap, a Halászati Alap, Kohéziós Alap közös elnevezése. Az EU az elmaradott régiókat anyagilag támogatja.

suburb: előváros, →szuburbanizáció.

SZ

szabadkereskedelmi övezet: ① olyan terület vagy országcsoport, ahol a résztvevők egymás között lebontják a kereskedelmet korlátozó vámkokat; ② szabad vámterület.

szanalás: urbanisztikai érelemben jelenti a meglévő épületek, épületcsoportok lebontását, és helyükbe újak építését, zöldterületek létesítését. Helytelen értelmezése szerint: épületbontás.

szegény ország: olyan ország, melynek az egy főre jutó GDP-je 695 USD alatt van.

szegregáció: ① a tudományban: elválasztás, elkülönülés, szétválás, lehasadás; ② a négek elkülönítése a fehérektől (pl. az AEÁ-ban).

szekundér ágazatok: feldolgozóipar, építőipar, energiagazdálkodás.

szellemi tőke: (intellectual capital, skill, knowledge capital) az emberi munkaerőben felhalmozott tudás, szakmai ismeretek, tapasztalatok, innovációs és vállalkozói képességek, tudományos kutatási és fejlesztési kapacitások, szabadalmak, újítások összessége.

személyi autonómia: egyénileg átélt autonómia.

szenátus ① az öregek tanácsa; ② ma törvényhozó testület.

szmog: ① füstköd; ② természetes eredetű ködből, valamint az ipar és a közlekedés által kibocsátott légszennyező füstből képződő, egészségkárosító gázkeverék.

szociális infrastruktúra: a települések szociális infrastruktúrájának a rendszere (lakásállomány, közellátási intézmények, művelődési-egészségügyi intézmények stb.).

szolgáltatás, szolgáltató szektor: ① olyan tevékenység, amely egyéni vagy közösségi szükségletet elégít ki, de nem hoz létre új terméket, javakat pl. energia-, gáz-, vízellátás, oktatás, egészségügy, művelődési intézmények, hadsereg, rendőrség működése, szállítás, vendéglátás, banki szolgáltatások és mások; ② a gazdasági élet önálló ága, a terciér szektor néven is emlegetik.

szolgáltatási létesítmények: gyűjtőfogalom, a lakosság ellátását biztosító kereskedelmi, étkeztetési, javító, karbantartó létesítményeket foglalja magában (üzletek, áruházak, bevásárló központok stb.).

szuburbanizáció: a nagyvárosok külső ún. szétszóródási zónáinak városodási folyamata. Az elővárosok a nagyváros agglomerációs övezetének külső részét alkotják és általában lakóhely jellegűek. Az ipari elővárosokban az ún. „industrial suburb”-ban a munkahelyi funkciók is jelentkeznek.

szubszidiaritás: ① a szubszidiaritás az Európai Unió és a tagállamok viszonyát rendező alapelv, amely szerint a Közösség csak akkor és csak olyan mértékben lép akcióba, amennyiben az egyes tagállamok a célkitűzéseket nem tudják kellő mértékben megvalósítani, és amely szerint a döntéseket a polgárokhoz lehető legközelebb eső szinten kell meghozni. A hatáskörök elosztását szabályozó elv, mely értelmében minden döntést azon a lehető legalacsonyabb (a polgárokhoz legközelebb eső) szinten kell meghozni, ahol az optimális informáltság, a döntési felelősség és a döntések hatásainak következményei a legjobban láthatók és érvényesíthetők. A szubszidiaritás elvét a Maastrichti Szerződés Európai Közösségre vonatkozó szerződésének 3b. cikke vezette be.

T

társadalmi-gazdasági funkciók: a társadalomnak a népesség minden irányú ellátottságát biztosító tevékenységei (termelés, műszaki infrastrukturális ellátottság, közellátás, szociális-közművelődési szolgáltatások, lakásellátottság, telekgazdálkodás, igazgatás → településgazdálkodás).

társadalmi osztály: a társadalom különböző érdekeltségű nagyközössége.

támogatott területek: (UK) gyenge, kedvezőtlen gazdaságföldrajzi fekvésű területek vagy gyenge gazdasági szerkezetű, és így segélyre szorult területek, peremhelyzetű (marginális) vidékek

társulás: sajátos jogviszony az →EK és a kívülálló országok között. A társulási szerződésben a felek kedvezményeket biztosítanak egymásnak. Ezek lehetnek kölcsönös vagy egyoldalú kedvezmények. A „társult tag” nem tagsági viszony. A kelet-közép-európai országokkal kötött társulási megállapodásban azonban szerepel annak elismerése, hogy ezek az államok teljes jogú tagságra törekzenek.

technológia: ① mindazon módszerek és eljárások összefoglaló elnevezése, amelyek révén nyers- és alapanyagokból ipari készítményeket ál-

lítanak elő; ② valamely termék gyártási eljárásainak összessége; gyártás-folyamat.

technológiai park: az amerikai Szilícium-völgy mintájára a csúcstechnológiai ipar fejlesztésére és a kutatások biztosítására, főleg egyetemi városok közelében létrehozott központ (pl. London és Bristol között, Párizstól délre létesült tudományos város, Torino környéke). 1969-ben alapították a Cambridge-i Tudományos technológiai Parkot, majd 1972-ben a Provence–Alpok–Côte d’Azur régióban (Franciaország) felavatták a Sophia Antipolis Tudományos-technológiai Parkot

technológiai transzfer: nemzetközi technológia-átvétel, technikai transzfer.

települések infrastruktúrája: a település életével, működésével, fejlődésével kapcsolatos infrastruktúra jelenléte (a →szociális vagy humán infrastruktúra és a →műszaki infrastruktúra).

településgazdálkodás: a település tervszerű irányítása, javainak megőrzése és fejlesztés.

tender: ajánlattétel versenytárgyalás céljára (költségvetés, műszaki paraméterek, ár kalkuláció konkrét munkálatokra).

tercierizálódás: a →szolgáltató szektor gyors ütemű felfutása, fejlesztése a fejlett országokban.

tercier szektor: a gazdasági ágazatoknak a közvetlenül termelő ágazatokon kívüli csoportja, amely a széles értelemben vett társadalmi szolgáltatásokat öleli fel (kereskedelem, közlekedés, hírközlés, egészségügy, oktatás, tudomány, szociális háló stb.).

természeti gazdálkodás: elsősorban a feudalizmus kezdeti időszakára jellemző gazdálkodási mód, amikor a feudális nagybirtokon (uradalmon, →domíniumon) gazdálkodtak és állították elő a közszükségleti javakat.

természeti viszonyok, környezet: a természet a társadalmi lét háttere és feltétele. Rovására alakul ki a művi (pl. beépített) környezet.

területfejlesztés: egy térségre kiterjedő, tudatos, tervszerű tevékenység, amely terveken keresztül és koordináció (összehangolás) révén érvényesíti céljait. Lényeges a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges tervszerű beavatkozási irányok meghatározása (fejlesztési célok, koncepciók és intézkedések meghatározása, összehangolása és megvalósítása). A területfejlesztés fő eszköze a →területfejlesztési koncepció. A településfejlesztés a helyi társadalom közösségi életéhez szükséges feltételek biztosítását szolgálja. A főbb feladatokat, fejlesztési területeket, a fejlesztés ütemét a lakosság, a helyi közösségek igénye alapján szabadon határozza meg az önkormányzat. Az önkormányzatnak az önként

vállalt fejlesztés anyagi eszközeit kell biztosítani. A részletes rendezési terv tartalmazza a konkrét beruházásokat és rekonstrukciókat.

területfejlesztési koncepció: egy térség átfogó távlati fejlesztését megalapozó és befolyásoló tervdokumentum, amely meghatározza a térség hosszú távú, átfogó fejlesztési céljait, továbbá a fejlesztési programok kidolgozásához szükséges irányelveket, és információkat biztosít az ágazati és a kapcsolódó területi tervezés és a területfejlesztés szereplői számára.

területfejlesztési politika: ① mindazon igyekezetek, gazdaságirányítási műveletek összessége, miáltal egy település bizonyos irányban fejlődik. Felöleli azokat az elhatározásokat, amelyek területi vetületben megszabják a fejlesztendő létesítményeket, intézményeket, hálózatokat. Az intézményi keretek megteremtésével érhető el, ahol a regionális folyamatokat alaposan lehet tanulmányozni. ② Az ország és az egyes térségek területi fejlődése fő irányainak, fejlesztési stratégiai céljainak és ezek elérését segítő legfontosabb eszközöknek hosszabb időtávra szóló meghatározása és érvényesítése.

területfejlesztési program: a területfejlesztési koncepció alapján kidolgozott középtávú cselekvési terv, amely stratégiai és operatív programokra épül.

területi autonómia: az állami akarat hozza létre az állami feladatok elvégzésére. Lényege a területi közigazgatás megszervezése.

tervezési-statisztikai (nagy) régió: több megye (a főváros) területére kiterjedő, az érintett megyék közigazgatási határával határolt, egybefüggő tervezési, illetve statisztikai területi egység.

térség: különböző területi egységek (a régió, a megye, a kiemelt térség és a kistérség) összefoglaló elnevezése. A szerkezet-átalakítás térségei: azok az aránytalan ipari szerkezetű munkaerőpiaci vonzáskörzetek, ahol a munkanélküliség aránya jelentősen, és az ipari foglalkoztatottak aránya, továbbá csökkenése meghaladja az országos átlagot.

térszerkezet: egy régió gazdasági-társadalmi szerkezete.

TNC →transznacionális vállalatok, társaságok

többszörösen hátrányos helyzetű térség: a társadalmi-gazdasági lét és fejlődés egyedi hátrányainak egymást erősítő halmozása jellemzi.

tőke: olyan érték, amely mozgása során önmagát értékesíti, érték-többletet hoz létre.

tőkekivitel: a tőke országhatárokon túlra történő kivitele.

tőzsde: az értékpapírok cseréjét lebonyolító pénzintézet. Lehet árutőzsde, értéktőzsde.

transznacionális társaságok: (Transnational Corporations, TNCs) ① azok a vállalatok, részvénytársaságok, illetve korporációk, amelyek tevékenysége egyszerre több nemzetgazdaságra terjed ki. Lehet horizontálisan integrált, konglomerátumszerűen szervezett és vertikálisan integrált struktúrájú TNC. Továbbá anyaországbeli, leányvállalati. Sikereik titka a rendszerszemléleten (a nagy összefüggő rendszerekben való gondolkodás, globális rendszerépítés) és a stratégiai tervezésen alapul. ② A TNC-k központból irányított, globális leányvállalati hálózattal rendelkező óriásvállalatok. Éppen ezért tevékenységükben a globális hatékonyság szempontjai érvényesülnek, és a globális gazdaság fejlődésében egyre nagyobb szerepet játszanak. Jelenleg a 200 legnagyobb világcég a globális gazdasági tevékenység több mint 25 százalékát teszi ki. Az amerikai Business Week folyóirat szerint ezek a vállalatok a világgazdaság domináns gazdasági és politikai tényezői, és a hidegháború megszűnésével új, „brutális versenyre” épülő gazdasági rend bontakozott ki, amelyben a nemzetgazdaságok szerepe mindinkább háttérbe szorul. Az →UNCTAD megállapítása szerint a TNC-k olyan területekre hatolnak be, amelyek felett a szuverenitás korábban a nemzetállamokat illette. Azáltal, hogy a valóságban már alig képesek ellenőrzést gyakorolni a nemzetközi pénzügyi mozgások felett, valójában a saját nemzetgazdaságuk feletti ellenőrzés is kérdésessé válik.

trend: ① az idősorban tartósan érvényesülő tendencia, irányzat. A fejlődés főbb irányvonalát jelenti, a kisebb ingadozások figyelmen kívül hagyásával. A trendszámítás a jelenség változását az idő függvényében vizsgálja és a fejlődésre ható tényezők összhatásának másolatát adja. A trend lehet lineáris, exponenciális, logisztikus és parabolikus. ②Trendnek nevezik egy tetszőleges, nem feltétlenül idő szerint rendezett adatsor egy irányba ható változását, leíró komponensét. ③ Az igen jelentős tartós változást megatrend néven értékelik.

TRIAD: (a világgazdaságban) ① a Nagy Hármas; ② a világgazdaság fejlett centrumának nagy „hármasa” vagyis AEÁ (illetve az észak-amerikai térség), az integrálódó Európa (EU), valamint Japán (illetve az ázsiai iparosodott országok), amelyek a nemzetközi kereskedelem és tőkemozgások túlnyomó részét tartják kezükben, és azt főként egymás között bonyolítják le. A →high-tech iparok élvonalát jelentik a legtöbb iparosodott országban. Különösen az autóipart, mint globális iparágat uralják hárman. A hangsúly a tömegtermelésről (fordizmus – Ford Mondeo világautó koncepció) a rugalmas termelésre (toyotizmus) irányába tolódik.

tudományos parkok: a tudáson alapuló ágazatok fejlesztésére létrehozott tudományos-műszaki központok, egyetemi központok, ahol a →high-technológia fejlesztésével foglalkoznak. Híres az angliai Warwick Egyetem Tudományos Parkja (1984-től), a Rennes székhelyű Atalante Tudományos Park (Franciaország), a leuveni Katolikus Egyetem (Belgium), a Karlsruhe-i Inno GmbK. Az EU területén 200 tudományos park van.

U, Ú

Új Nemzetközi Gazdasági Rend: (NIEO, New International Economic Order) főleg a fejlődő országok részéről követelt reformprogram, melynek két eredménye a „Nyilatkozat” és a „Cselekvési Program” (RNSZ, 1974), majd a „Charta” (1975).

újonnan iparosodott országok: (Newly Industrialized Countries, NIC) ① azok a fejlődő országok, amelyek az elmúlt két évtizedben gyors ipari fejlődést és főként jelentős ipari exportnövekedést értek el. A „négy kis tigris”: Honkong, Szingapúr, Tajvan, Dél-Korea. Az ~ csoportjába szokták ma már sorolni Malajziát, a Fülöp-szigeteket, esetleg Indonéziát és Thaiföldet, Latin-Amerikából pedig Mexikót, Argentínát és Brazíliát. ② Dinamikus gazdasági növekedést mutató országok.

UNCTAD: (United Nations on Trade and Development) az ENSZ „Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája” (először 1964-ben volt), székhelye Genf.

UNESCO: (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete angol nevének rövidítése. Az ENSZ 1946-tól szakosított intézménye, melynek székhelye Párizsban van.

uránércek: az atomenergia alapanyaga; dúsítva értékesítik az érceket.

urbanisztika: a településfejlesztést (tervezés, építés, rendezés) célzó számos szerteágazó tevékenység, ismeretkör, elmélet és gyakorlat együttes művelése, alkalmazása. Sajátos regionális tudomány, településtudomány.

urbanizáció: városiasodás.

Ü, Ű

üdülőhely: településrész vagy egész település, amely az évnek egy bizonyos részében vagy az egész éven át – természeti adottságainál, ellátottságánál fogva – az emberi egészség megelőző jellegű védelmét szolgálja. Szinonim fogalmak: üdülőkomplexum, üdülőtelep.

V

válságtérség: jelentős munkaerő- és ipari válsággal küzdő térség.

vállalkozási övezet: a régió fejlődése érdekében létrehozott, a területén folytatott tevékenységhez sajátos pénzügyi kedvezmények igénybevételét biztosító, területileg elhatárolt termelési és szolgáltató terület.

városhiányos térség: olyan terület, melynek települései nélkülözik azokat a város jellegű településeket, melyek központi szerepkörük révén hivatottak lakosságuk középfokú ellátását biztosítani.

városjelleg: fogalma tükrözi a település munkaképes népességének foglalkozási megoszlását, melynek alapján megkülönböztethető: ipari, mezőgazdasági jellegű, vegyes jellegű és különleges jellegű város (pl. üdülőváros, egyetemi város).

városnagyság: a város népességének lélekszáma (kisvárosnak 20 000-nél kevesebb lakossal, a középváros 20–100 000 közötti lélekszámmal, míg a nagyvárosok 100 000 fölötti lakosságszámmal, a metropoliszok egymillió feletti lakosságszámmal rendelkeznek).

Világbank: (IBRD) Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, az →ENSZ egyik szakosított nemzetközi pénzintézete, amely 1946 óta működik.

világélelmezési válság: a Világélelmezési Program szerint ma 800 millió ember éhezik, melyből 300 millió gyermek (ebből 170 millió gyermek üres gyomorral megy az iskolába), 1,3 millió ember a létminimum alatt él, azaz szegény. Naponta 34 000 ember hal meg alultápláltság és betegség miatt.

vidékfejlesztés: az EU-n belül a közös agrárpolitikához, illetve a foglalkoztatást javító intézkedésekhez kapcsolódik. Négy fő célja van: az agrárgazdaságok modernizálása és a fiatal agrárgazdák pénzügyi támogatása; az idegenforgalmi infrastruktúra fejlesztése, helyi vállalkozások támogatása; a helyi lakosság kommunális szolgáltatásokkal való ellátásának támogatása; a szakképzés támogatásával az elvándorlás mérséklése.

Visegrádi országok: földrajzilag, geopolitikailag, stratégiai helyzetük-nél fogva Európa egyik régiója (szubrégió), melyek kapcsolatai az EU felé mutatnak. Tagjai: Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország.

vonzáskörzet: a települést ellátó intézmények vonzása a közigazgatási határon túl élő népességre. Ezt többnyire a napi ingázás által érintett terület jelöli ki, amely egyenlő a munkaerő-vonzási körzettel.

W

WEU: Európa fejlett államai biztonsági és védelmi szervezetet is alapítottak 1954-ben Nyugat-európai Unió (NyEU, angolul WEU) néven.

WTO: World Trade Organisation = Világkereskedelmi Szervezet. A →GATT utódja, melynek keretében közös külkereskedelmi szabályokat és elveket, magatartási kódexeket és kereskedelmi liberalizációs intézkedéseket fogadnak el. 1995 januárjában kezdte meg működését. A szolgáltatások, a szellemi termékek világforgalma, szabadalmak, know-how nemzetközi kereskedelme új feladatok elé állítja e nemzetközi szervezetet. A Szingapúri Nyilatkozat (1996 december) regionális egyezményekkel, munkaügyi szabályokkal, a környezetvédelemmel kapcsolatos új elemeket vett fel az ügyrendbe.

Z

zárt településszerkezet: olyan településszerkezet, amely a település további területi fejlesztését akadályozza. A gyűrűs-sugaras alaprajzú városok egy része ennek példája: a település növekedését a sugárirányú utak túlterhelése, illetve a település központjának túlszűfolttsága akadályozza.

„zöld energia”: (bioenergia) új energiaforrásnak ígérkezik; a biológiai eredetű anyagokból nyert energia. Elsősorban a zöld növények fotoszintetizáló tevékenységéből származik. Terméke a biomassa (a Földön egy év alatt 172 milliárd tonna növényi szárazanyag képződik, ennek energiataralma 20-szor több mint a világ energiafelhasználása). Más termékek: alkohol, biogáz.

„zöld mezős” beruházások: (greenfield investments) ① részvényfelvásárlás útján való letelepedés; ② olyan beruházás, melyben az önkormányzatok szabad területeket ajánlanak fel a potenciális beruházóknak; ③ város széli földterületeken létrehozott ipartelep, melyek vonzzák az →ipari parkokat és piacostítják az egyetemi kutatásokat. Mindez lehet központban is, pl. Manchester központjában Hulme területén létesült ipari park.

„zöld szív”: a hollandiai patkó alakú →Randstad városgyűrű (konurbáció) belső területe. Hollandia legjelentősebb mezőgazdasági területe, ahol intenzív (üvegház) zöldségtermelés, tejgazdálkodás és virágkertészet folyik.

FÜGGELÉK

Fontos internetcímek (Világ-, EU-információk az Interneten)

1. Nemzetközi szervezetek

ENSZ (UN)

<http://www.un.org>

OSCE

(EBESZ – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet)

<http://www.oecd.org>

Világbank

<http://www.worldbank.org>

OECD

<http://www.oecd.org>

Nemzetközi Valutaalap

<http://www.imf.org>

Világkereskedelmi Szervezet (WTO)

<http://www.wto.org>

Világegészségügyi Szervezet (WHO)

<http://www.who.ch>

Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO)

<http://www.ilo.org>

NATO

<http://www.nato.int>

2. Európai Unió

Európa Info Service (amit tudni kell Európáról – magyarul)

Euro Info Service: 1137 Budapest, Szt. István krt. 12. III. emelet
1/A. (a Vígsház mellett).

Tel: 329-24-87, 329-21-70. Fax: 349-20-53.

Postacím: 1245 Budapest, Pf. 1039.

<http://euroinfo.hu>

<http://www.euroinfo.hu/euroinfo.htm>

Az Európai Unió kiadóhivatala (EUR-OP)

<http://www.eur-op.eu.int/>

<http://www.eur-p.eu.int/general/en/index.htm>

Az Európai Unió és intézményeinek információs honlapja

<http://europa.eu.int/>

Euro Info Központ

<http://www.itd.hu/itdheuro.htm>

Eurimages

<http://culture.coe.fr/Eurimages>

Általános EU-oldal

<http://www.itd.hu/euroinfo/link.htm>

Nyugat-Európai Unió (WEU)

<http://www.weu.int>

Európai Szabadkereskedelmi Társulás

<http://www.efta.org>

Európa Tanács

<http://www.coe.fr>

EU politikái

SCADPLUS: http://www.europa.eu.int/scadplus/scad_en.htm

EU-kiadványok megrendelése az Interneten

EUDOR: <http://eudor.eur-op.eu.int>

Euroguide

<http://www.euroguide.org/>

Euró pénzről (magyar nyelven)

<http://www.euro.hu>

Az Európa Tanács és az Európai Unió kapcsolatainak bővülése

http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/news/ip_01_497.htm

Az EU hivatalos dokumentumai

<http://www.eudor.com>

Az EU főigazgatóságai (Directorate General)

http://www.europa.eu.int/comm/dgs_en.htm

Európai Kutatással kapcsolatos hírek központja

http://www.europa.eu.int/comm/research/news-centre/index_en.html

Európai nyelvtanulással foglalkozó tanulmányok

a tagállamokra vonatkozóan

<http://www.europa.eu.int/comm/education/languages/download/survey.html>

EU-jogszabályok: CELEX

<http://www.europa.eu.int/celex>

EUR-LEX

<http://www.europa.eu.int/eur-lex>

Testvérvárosi kapcsolatok Európában

http://europa.eu.int/comm/dg10/towntwin/index_en.html

Sajtóközlemények

<http://www.europa.eu.int/rapid/start/rapid.htm>

MTI Euroatlanti Hírlevél

<http://www.mti.hu/bulletin/default.asp>

Közbeszerzési tenderfigyelő on-line

<http://www2.echo.lu/ted>

Regular Report

http://europa.eu.int/comm/dg1a/enlarge/report_11_98_en/hungary/index.htm

Research (kutatásszervezés)

http://europa.eu.int/comm/dgs/research/index_en.htm

Development

http://europa.eu.int/comm/dgs/development/index_en.htm

Joint research centre

<http://www.jrc.cec.eu.int/jrc/index.asp>

Az 5. Kutatási és Fejlesztési Keretprogram (21 terület)

<http://www.europa.eu.int/comm/dg12/rtdinf21/en/key/etoc.html>

Európai kutatási övezet megteremtése

<http://europa.eu.int/comm/research/area.html>

Európai Régiók Bizottsága

<http://www.cor.eu.int/home.htm>

Az 5. Kutatási és Fejlesztési Keretprogram management service

<http://www.cordis.lu/fp5/management>

Phare-segélyek

<http://www.europa.eu.int/comm/dg1a/phare/index.htm>

<http://www.pharreg.hu>

Európai Unióval kapcsolatos magyar intézetek listája

<http://www.itd.hu/kulcs.html>

Tempus Magyarországi Iroda

<http://www.prof.iif.hu/tempus/tempusm.htm>

Euro Info Service (Margitszigeti Európa Ház)

<http://www.euroinfo.hu>

Az Európa Bizottság „Információs Társadalom” Projectjének honlapja

<http://ispo.cec.be/infosoc/infosoc.html>

Információk, úrlapok, hasznos linkek, hírforrások, kiadványok

<http://www.grey.hu/phare>

Agenda 2000 magyarul

http://europa.eu.int/comm/tfan/index_en.html

Eurobarometer (közvéleménykutatás az EU-csatlakozásról)

<http://europa.eu.int/comm/dg10/epo/polls.html>

Statisztika

<http://www.europa.eu.int/en/comm/eurostat>

EMU-Eur-Op news

<http://europ.eu.int/en/opnews/198/r355.htm>

Európai Központi Bank

<http://www.ecb.int/>

Euro érmék és bankjegyek

<http://europa.eu.int/euro>

Europapers

<http://europa.eu.int/euro/html/rubrique-publication5.html>

Euro homepage

<http://europa.eu.int/euro/html/home5.html?lang=5>

Ország tanulmányok

<http://www.oecd.org//eco/surv/esu.htm>

EU-bővítés

http://europa.eu.int/comm/tfan/index_en.html

EU-politikák

http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/update/index.htm

Transport (közlekedés)

http://europa.eu.int/comm/energy_transport/en/tn_en.html

Trade (kereskedelem)

http://europa.eu.int/comm/dgs/trade/index_en.htm

Education and Culture

http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/index_en.htm

Kulturális Programok 1999 (Raphael, Kaleidoscope, Ariane)

http://europa.eu.int/comm/culture/1999_en.html

Culture 2000

http://europa.eu.int/comm/culture/C2000-index_en.html

Európa Kulturális Fővárosa

http://europa.eu.int/comm/culture/capeurcult_en.html

Kulturális Örökség Hálózat – Hypermedia & Medici Napok

<http://www.cultheritage.polimi.it>

Európai Ombudsman

<http://www.euro-ombudsman.eu.int/home/en/default.htm>

CELEX (Adatbázis: teljes equis communautaire; keresési lehetőségek, téma, kulcsszó, referencia szerint)

<http://europa.eu.int/celex>

EU-tenderek – EUROPAID (pályázati felhívások)

<http://www.europa.eu.int/comm/europeaid/cgi/frame12.pl>

Fordítási és terminológiai szaklap

<http://europa.eu.int/comm/translation/bulletins/>

Emberi Jogok (Európa Tanács)

<http://www.dhdirhr.coe.fr>

Mediterrán politika

<http://www.infomedi.it/>

Agriculture (mezőgazdaság)

http://europa.eu.int/comm/dgs/agriculture/index_en.htm

Bővítési kérdések (mezőgazdaság)

http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/enlarge/index_en.htm

Mezőgazdasággal kapcsolatos weboldalak

http://europa.eu.int/comm/agriculture/use/index_en.htm

FAO

<http://www.fao.org>

SAPARD-szabályozás

http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/enlarge/index_en.htm

Mezőgazdasági támogatás:

http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/enlarge/index_en.htm

http://www.europa.eu.int/comm/scr/evaluation/reports/phare/951493_final.pdf

Munka és utazás az EU-ban

<http://citizens.eu.int>

Európai Integrációs Tanulmányok

<http://www.ecsanet.org/>

Az EU szerepe a világban

<http://www.europa.eu.int/comm/world/index.htm>

Regional Policy and Cohesion (Regionális politika)

http://europa.eu.int/comm/dgs/regional_policy/index_en.htm

Inforegio

<http://www.inforegio.cec.eu.int/>

AGENDA 2000

http://europa.eu.int/comm/regional_policy/ag2000/ag2000_en.htm

Strukturális politika az előcsatlakozáshoz

http://www.inforegio.cec.eu.int/wbdoc/docoffic/sf20002006/regul_en.htm

European Senior Service Network

<http://www.essn.com>

Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERDF)

http://www.inforegio.org/wbpro/pro_en.htm

Régiók Bizottsága

<http://www.cor.eu.int>

Európai Régiók Tanácsa

<http://www.ccre.org/>

Eurostat (statisztika)

http://europa.eu.int/comm/dgs/eurostat/index_en.htm

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-catalogue/EN?catalogue=Eurostat>

<http://www.europa.eu.int/comm/dgs/eurostat/index-en.htm>

Országstatisztikák

<http://www.wk.or.at/aw/whis/statamt.htm>

Harmonized Annual Accounts of EU members

http://www.europa.eu.int/comm/dg02/databases/bach_en.htm

Regional Policy and Cohesion (strukturális és kohéziós alapok)

http://europa.eu.int/comm/dgs/regional_policy/index_en.htm

Strukturális Alapok

<http://www.europa.eu.int/comm/sg/aides/en/cover.htm>

http://www.inforegio.cec.eu.int/wbpro/PRORD/prords/prds_en.htm

Kohéziós Alapok

http://www.inforegio.cec.eu.int/wbpro/procf/cf_en.htm

Előcsatlakozási Alapok

http://www.inforegio.org/wbpro/ispa/ispa_en

Európai Szociális Alap (szociálpolitika)

http://europa.eu.int/comm/dg05/index_en.htm

Enterprise (Turisztika)

http://europa.eu.int/comm/dgs/enterprise/index_en.htm

http://europa.eu.int/comm/enterprise/services/tourism/index_en.htm

Regionális politika

<http://www.europa.eu.int/comm/regional-policy>

<http://www.inforegio.cec.eu.int>

Intézményi szaknévsor (tisztviselők)

<http://europa.eu.int/idea/ideaen/html>

Más európai címek

<http://www.infoeuropa.ro>

<http://europa.hu>

<http://inforegio.cec.eu.int>

3. Románia

Centrul de informare a Comisiei Europene în România (Általános info Romániáról)

<http://www.infoeuropa.ro>

Románia és az EU

<http://www.servernt1.exec.gov.ro/die>

<http://www.presidency.ro>

4. Magyarország

Európai Bizottság Magyarországi Delegációja

<http://www.eudelegation.hu>

EU-magyar tárgyalások

http://europa.eu.int/comm/tfan/index_hu.html

Európai Tájékoztatási Központ (ETK) – Budapest

előadások kérése: etk@etk.info.hu

<http://www.eudelegation.hu/etk>

<http://www.eu.lap.hu>

Miniszterelnöki Hivatal

<http://www.meh.hu>

Külügyminisztérium (EU-integráció)

<http://www.mfa.gov.hu/eumagyar.htm>

Gazdasági Minisztérium

<http://www.gm.hu>

Környezetvédelmi Szolgáltatók Szövetsége
<http://www.c3.hu/~enviserv/>
Környezetvédelmi Minisztérium
<http://www.ktm.hu>
A fenntartható fejlődés virtuális könyvtára
<http://www.ulb.ac.be/ceese/meta/sustvl.html>
Oktatási Minisztérium kutatás és fejlesztéssel foglalkozó
államtitkársága (OMFB)
<http://www.omfb.hu/>
OMIKK/Femirc
<http://femirc.omikk.hu/>
Európa Tanács – Információs és Dokumentációs Központ
<http://www.europatanacs.hu/>
Euro Info Service
<http://www.euroinfo.hu/>
Európai Tanulmányi Központi Titkársága
<http://www.prof.iif.hu/etkt/etkt.htm>
BKIK Euro Információs és Dokumentációs Szolgáltató Központ
<http://www.bkik.hu/euinfo/>
MKIK EU-val kapcsolatos információi
<http://www.mkik.hu/euro>
MKIK EU Integrációs Iroda
<http://www.mkik.hu/>
OMKDK (Országos Mezőgazdasági Könyvtár)
<http://www.omgk.hu/>
TEMPUS-SOCRATE-CEEPUS
<http://www.tpf.iif.hu/>
Phare segélykoordináció
<http://www.meh.hu/pharekoord/>
Magyar LEONARDO Iroda
<http://www.tpf.iif.hu/leonardo/>
ITDH Euro Info Központ
<http://www.itd.hu/itdheuro.htm>
Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány
<http://www.mva.hu>
Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara:
<http://www.bkik.hu/>
Földművelődésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium
<http://www.fvm.hu>

Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs
Központ (OMGK)

<http://www.omgk.hu/EA9601/hp.html>

Témadokumentációk

<http://www.omgk.hu/temadok.html>

Kulcs Európához (további link-ek)

<http://www.itd.hu/kulcs.html>

Pécsi Euro Info Centre

<http://www.pbkik.hu/EURO/intro.htm>

Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Hivatal

<http://www.meh.hu/nekk/defhu.htm>

Nonprofit Információs Oktató Központ (NIOK)

<http://www.niok.hu>

Magyar Nemzeti Bank (MNB)

<http://www.mnb.hu> (EU csatlakozás)

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma nemzetközi kapcsolatok

<http://www.nkom.hu/avilag>

Kultúrpont Iroda

<http://www.kulturpont.hu/>

Oktatási Minisztérium

<http://www.om.hu/>

Országos Közoktatási Intézet

<http://www.oki.hu/>

Kulcs Európához (4. kiadás) – Az Európai Unióval kapcsolatos
magyarországi információs források kézikönyve

<http://www.itd.hu/euroinfo/kcsindex.htm#B>

Első internetes folyóirat az információs társadalomról

<http://www.inco.hu/>

A SAPIENTIA –
ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM JEGYZETEI

Megjelent:

BEGE ANTAL

Számelméleti feladatgyűjtemény. Marosvásárhely, Műszaki és Humán Tudományok Kar, Matematika-Informatika Tanszék, 2002.

BEGE ANTAL

Bevezetés a számelméletbe. Marosvásárhely, Műszaki és Humán Tudományok Kar, Matematika-Informatika Tanszék, 2002.

Előkészületben:

TÓKÉS BÉLA–DÓNÁTH NAGY GABRIELLA

Kémiai előadások és laboratóriumi gyakorlatok.
Marosvásárhely, Műszaki és Humán Tudományok Kar,
Gépészmérnöki Tanszék

NAGY IMOLA KATALIN

A Practical Course in English. Marosvásárhely, Műszaki és Humán Tudományok Kar, Humán Tudományok Tanszék

IRIMIAȘ GHEORGHE

Noțiuni de fonetică și fonologie. Csíkszereda, Csíkszeredai Kar,
Humán Tudományok Tanszék

SZILÁGYI JÓZSEF

Mezőgazdasági termékek áruismerete. Csíkszereda,
Csíkszeredai Kar, Gazdaságtan Tanszék

A PARTIUMI KERESZTÉNY EGYETEM JEGYZETEI

Előkészületben:

HORVÁTH GIZELLA

A vitatechnika alapjai. Nagyvárad, Bölcsészettudományi Kar,
Filozófia Tanszék

KOVÁCS BÉLA

Alkalmazott matematika a közgazdaságtanban. Lineáris algebra.
Nagyvárad, Alkalmazott Tudományok Kar, Közgazdaságtan
Tanszék

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-264-193694
E-mail: kpi@kpi.sapientia.ro

Korrektúra:

M. Kovács Emma

Tördelés:

Tánczos András

Tipográfia:

Könczey Elemér

Készült a T3 Kiadó nyomdájában

300 példányban, 20 nyomdai ív terjedelemben
4000 Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe)
Sport u. 8/A, tel.: +40-267-351684
Felelős vezető: Bács Attila